C. DIMITRIU

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE EXPLICATĂ

MORFOLOGIA

JUNIMEA

C. DIMITRIU

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE EXPLICATĂ

MORFOLOGIA

C. DIMITRIU

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE EXPLICATĂ

MORFOLOGIA

EDITURA JUNIMEA
IAȘI • 1979

Coperta: MIHAI BUJDEI

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

§ **1.** Lucrarea de față se adresează tuturor acelora care doresc să aprofundeze sistemul gramatical al limbii române. Titlul *Gramatica limbii române explicată*[1] este motivat de faptul că la problemele controversate se prezintă și se comentează diversele puncte de vedere, astfel încît opinia autorului nu apare ca un *datum*, ci rezultă în mod normal din analiza întreprinsă. Procedînd astfel, cititorul este invitat să judece singur realitățile lingvistice și să interpreteze teoriile gramaticale, prezenta lucrare constituind un stimul în această privință.

§ **2.** Gramatica clasică românească grupează faptele cercetate în *morfologice* și *sintactice*. Menținînd această împărțire, subliniem că morfologia — care este obiectul de studiu al acestui volum — reprezintă partea cea mai stabilă a unei limbi în general și a limbii române în special: „Cu extrem de puține și de neînsemnate excepții — arată Iorgu Iordan[2] — se poate spune că morfologia românească este identică cu cea latinească".

Morfologia poate fi definită ca o parte a gramaticii în care se studiază regulile privitoare la modificările formale ale cuvintelor[3]. Această definiție foarte generală are nevoie de unele precizări. Ne referim în primul rînd la faptul că scindarea gramaticii în *morfologie* și *sintaxă* (ca dealtfel și

---

[1] Acest titlu ne-a fost sugerat de *Grammaire expliquée de la langue française* a lui Georges Galichet, Paris, 1967.

[2] *Limba română contemporană* (= LRC), București, 1956, p. 245.

[3] Pentru definirea morfologiei în funcție de *morfem* (cuvîntul fiind considerat ca o *unitate derivată*), vezi Ion Coteanu și colectiv, *Limba română contemporană*, București, 1974, vol. I, p. 126 sqq.

distingerea gramaticii luată în întregime de fonetică, lexicologie etc) se explică doar prin necesitățile *analizei* științifice a fenomenului lingvistic. Ținînd cont de acest lucru, prezentarea izolată a componentului morfologic al limbii române literare moderne o vom face de așa natură încît acest component să poată fi utilizat cu ușurință — alături de componentul sintactic — la *sinteza* gramaticală pe care specialistul trebuie să o poată realiza în etapa următoare analizei. Practic, aceasta se va concretiza în indicarea funcției sintactice la fiecare formă morfologică.

În al doilea rînd, prin termenul *modificările formale* ale cuvintelor din definiția generală a morfologiei nu trebuie să înțelegem orice modificare a formei cuvintelor. De exemplu, un cuvînt ca literarul *de* apare cu forma modificată la vorbitorii care îl pronunță *dă*, precum și la aceia care îl pronunță *di*, dar această modificare de natură fonetică nu interesează la morfologie. Nu prezintă interes la morfologie nici modificările formale de la cuvinte ca *pădure-păduros*, întrucît prin acest fel de modificări se obțin cuvinte noi, acest lucru studiindu-se la lexicologie. Nici chiar forme ca *lucrează* (din limba română literară modernă) — *lucră* (din unele graiuri dacoromâne) nu constituie obiectul de studiu al morfologiei limbii române literare moderne, ci al morfologiei graiurilor sau al morfologiei istorice a limbii române. Cu alte cuvinte, morfologia limbii române literare moderne se preocupă numai de regulile privitoare la modificările formale de natură flexionară ale cuvintelor (nu și de acelea de natură fonetică sau lexicală) și numai de aspectul literar al limbii române moderne (nu și din graiuri sau din epocile anterioare limbii române literare moderne). Adăugăm că, astfel limitat, termenul de *modificare formală* a cuvintelor trebuie înțeles și pozitiv (în sensul că se produce o modificare formală de natură morfologică), dar și negativ (adică modificarea formală respectivă nu se produce). Aceasta pentru că morfologia limbii române literare moderne studiază atît cuvintele flexibile (la care apar modificări formale de natură morfologică), cît și cuvintele neflexibile (caracterizate negativ în această privință).

În al treilea rînd, utilizarea termenului *cuvînt* în definiția generală a morfologiei arată că această disciplină științifică are același obiect de studiu cu sintaxa, lexicologia etc. Numai

că, în timp ce sintaxa cercetează cuvintele din punctul de vedere al posibilităţilor lor de îmbinare în propoziţii, lexicologia — din punctul de vedere al sensului lor, al originii, al diverselor modalităţi de formare etc., morfologia abordează cuvîntul din punctul de vedere al modificărilor formale de natură morfologică (pentru care modificări se foloseşte termenul de *flexiune*). Flexiunea (fie că se realizează pozitiv, fie că se realizează negativ) este în strînsă legătură cu sensul cuvîntului şi cu funcţia sa sintactică. De exemplu, în afara contextului, care precizează şi sensul lexical, şi funcţia sintactică, o formă flexionară scrisă de tipul *copii* nu poate fi pronunţată în conformitate cu intenţia celui care a scris-o, pentru că ea poate aparţine unor flexiuni diferite şi, deci, şi unor cuvinte diferite : în *aceşti* **copii** *se joacă* (sensul lexical: băieţi sau fete pînă la adolescenţă ; funcţia sintactică : subiect) avem de-a face cu o formă flexionară oxitonă care se opune formei flexionare nominale *copil* ; în *tu copii o poezie* (sensul lexical : a transcrie ; funcţia sintactică : predicat) avem de-a face cu o formă flexionară paroxitonă care se opune formelor flexionare verbale *copiem*, *copiaţi* etc. Pentru a indica şi terminologic deosebirea între morfologie, care are ca obiect de studiu cuvîntul, de alte discipline ştiinţifice — cum ar fi lexicologia, sintaxa etc — al căror obiect de studiu este de asemenea cuvîntul, morfologia clasică a operat o grupare a cuvintelor în clase pe care le-a numit *părţi de vorbire*.

§ 3. Gramatica clasică indică pentru limba română zece părţi de vorbire[4], şi anume : substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia. Aceste zece părţi de vorbire — pe care le acceptăm aproape în mod mecanic — pot fi *justificate* cu ajutorul criteriului lexical, al celui sintactic şi al celui morfologic. Astfel, în funcţie de criteriul lexical (semantic)[5], totalitatea cuvintelor limbii se împarte în :

---

[4] Vezi Academia R.S. România, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1966 (= Gram. Acad.), vol. I, p. 29.

[5] În unele lucrări se neagă utilitatea criteriului lexical (semantic), apreciindu-se că „o clasificare gramaticală nu se poate funda pe criterii semantice sau logice" (Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967 (= SMLRC), p. 66. Pentru criteriile de clasificare a cuvintelor în părţi de

a) Cuvinte care exprimă prin ele înseşi, adică în mod direct, noţiuni, aceste noţiuni putînd fi în general *nume ale obiectelor* (*astru, creion, femeie, fericire* etc), *nume ale acţiunilor privite ca procese* (*a cînta, a fi, a merge, a sta* etc), *caracteristici calitative* (*astru* **luminos**, *creion* **ascuţit**, *femeie* **bună** etc) sau *cantitative* (**doi** *aştri*, **amîndouă** *femeile*, *răsplată* **întreită** etc) ale obiectelor şi acţiunilor (*cîntă* **bine**, *merge* **rău**, *stă* **mult** etc).

b) Cuvinte care prin ele înseşi nu exprimă noţiuni, dar care în mod indirect[6], adică prin referirea la cuvintele noţionale ce indică numele obiectelor, pot substitui în una sau mai multe comunicări numele obiectelor la care se referă. De exemplu:

Am văzut un *băiat* şi o *fată*; **el** vorbea şi **ea** rîdea.

c) Cuvinte care, fără a exprima noţiuni, „semnalează" o stare psihică sau fizică ce s-ar putea exprima şi prin cuvinte noţionale (de exemplu, *ah* = *mă bucur* sau, după împrejurări, *regret, mă deranjează* etc; *vai* = *mă doare*, eventual *am obosit* etc) sau „sugerează"[7], prin imitarea aproximativă a sunetelor şi zgomotelor, acţiuni din lumea înconjurătoare care de asemenea s-ar putea exprima şi prin cuvinte noţionale (de exemplu, *cucurigu* = cîntecul cocoşului; *poc* = zgomotul produs prin lovirea a două obiecte etc).

d) Cuvinte care nu exprimă noţiuni, fie în general (de exemplu *că, de, încît, pentru* etc), fie doar în anumite contexte (compară *tu* **eşti** aici, unde *eşti* = *te afli*, cu *tu* **eşti** *adus de prietenul tău*, unde *eşti* este vid).

§ 4. Utilizarea criteriului sintactic presupune acceptarea distincţiei între *funcţia sintactică*, pe care o pot îndeplini unele cuvinte *în cadrul propoziţiei*, unde reprezintă părţi de propoziţie (subiect, predicat, atribut, complement şi atribut circumstanţial[8]), şi *funcţia de marcă*, prin care înţelegem că

---

vorbire, vezi Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, Bucureşti, 1972, p. 170 sqq. Vezi şi M. Zdrenghea, *O nouă clasificare a părţilor de vorbire*, AUI, VI, 1960, fasc. 2, p. 11—117.

[6] Pentru termenul *indirect*, vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 368, nota 1.

[7] Pentru termenii *semnalează* şi *sugerează*, vezi S. Puşcariu, *Despre onomatopee în limba română*, Dacoromania, I, 1920, p. 75 sqq.

[8] Pentru a cincea parte de propoziţie, numită la noi *element predicativ suplimentar, nume predicativ circumstanţial, predicat circumstanţial* etc., preferăm termenul *atribut circumstanţial* din cauza caracterului său suges-

alte cuvinte reprezintă mărci ale unor categorii gramaticale (de exemplu, *un* din **un** *ochi*, marchează numărul singular în opoziție cu *niște* din **nişte** *ochi*, care marchează numărul plural) sau ale unor raporturi sintactice (de exemplu, *și* din *el cîntă* **şi** *știe să cînte bine* indică un raport de coordonare, față de *pentru că* din *el cîntă* **pentru că** *știe să cînte bine*, care indică un raport de subordonare). Așadar, într-un context dat, un cuvînt îndeplinește de obicei sau numai funcție sintactică, sau numai funcție de marcă, ceea ce nu exclude posibilitatea ca un singur cuvînt să îndeplinească funcții diferite în contexte diferite (de exemplu, *am* din *eu* **am** *o carte*, îndeplinește funcția sintactică de predicat, funcția de marcă fiind exclusă ; același *am*, însă, din *eu* **am** *citit o carte*, are funcția de marcă a timpului perfect compus, persoana I, numărul singular, funcția sintactică fiind exclusă). Excepție în această privință constituie cuvintele de tipul *cine*, *ce*, *unde*, *cînd* etc., care îndeplinesc simultan și o funcție de marcă, introducînd în frază o propoziție secundară, și o funcție sintactică în propoziția secundară introdusă (de exemplu : *a vorbit* **cu cine** *a vrut și* **cînd** *a vrut*). În afara cuvintelor care, făcînd parte dintr-o propoziție, îndeplinesc *în cadrul acesteia* o funcție sintactică sau de marcă, în limba română mai există și alte cuvinte la care nu se poate vorbi nici de funcție sintactică, nici de funcție de marcă, pentru că aceste cuvinte nu se încadrează în propoziții, ci sînt exterioare acestora, reprezentînd echivalente sau substitute de propoziții (sau fraze). De exemplu, în contextul *a, mă doare capul*, *a* este echivalentul propoziției *mă doare capul* ; în contextul *a, ce bine-mi pare că a venit vara*, *a* este echivalentul frazei *ce bine-mi pare că a venit vara* ș.a.m.d.

Acceptînd distincțiile propuse mai sus, cuvintele limbii române se pot împărți după criteriul sintactic astfel :

a) Cuvinte care, făcînd parte dintr-o propoziție, îndeplinesc în cadrul acesteia o funcție sintactică, aici încadrîndu-se cuvintele ce exprimă în mod direct noțiuni (*mamă*, *bună*, *al doilea*, *a merge*, *bine* etc), cuvintele ce exprimă în mod indirect noțiuni (*el*, *voi*, *acesta*, *celălalt* etc) și uneori și cuvinte

---

tiv (prin *atribut* se indică subordonarea față de un substantiv sau substitut al acestuia, iar prin *circumstanțial* — subordonarea față de un verb sau echivalent al acestuia).

care semnalează o stare psihică sau fizică ori sugerează prin imitare acţiuni din lumea înconjurătoare (*vai, bîz, pleosc!* etc). Corespunzînd în măsura cea mai mare concepţiei generale despre cuvînt, cuvintele din această categorie pot fi numite *cuvinte propriu-zise*.

b) Cuvinte care, de asemenea făcînd parte dintr-o propoziţie, îndeplinesc în cadrul acesteia o funcţie de marcă, aici încadrîndu-se cuvintele ce nu exprimă noţiuni (*al, că, de, pe* etc). Operativ, pentru aceste cuvinte vom folosi termenul de *cuvinte-morfem*.

c) Cuvinte care, neîncadrîndu-se într-o propoziţie, nu pot îndeplini nici funcţie sintactică, nici funcţie de marcă, ele fiind un fel de echivalente sau substitute ale unor propoziţii sau fraze (*a, ah, vai* etc).

Funcţia sintactică şi funcţia de marcă mai pot fi utilizate şi la conturarea unor subclase în cadrul cuvintelor cu funcţie sintactică şi a acelora cu funcţie de marcă, mai ales atunci cînd aceste două feluri de funcţii pot fi îndeplinite de un singur cuvînt. De exemplu, cuvîntul *frumos* cu funcţia sintactică de atribut, din contextul *scris* **frumos**, reprezintă o altă subclasă a cuvintelor cu funcţie sintactică decît acelaşi cuvînt **frumos**, dar cu funcţia sintactică de circumstanţial, din contextul *scrie* **frumos** ; cuvîntul *de*, cu funcţia de marcă a cazului acuzativ şi, implicit, a raportului de subordonare în cadrul propoziţiei, din contextul *foaia* **de** *hîrtie este albă*, reprezintă în cadrul cuvintelor cu funcţie de marcă o altă subclasă decît acelaşi cuvînt *de* care este marcă a raportului de subordonare în frază, din contextul **de** *vrei, poţi pleca* etc.

§ 5. Pentru a putea vedea cum se foloseşte criteriul morfologic la clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire, sînt necesare cîteva precizări în legătură cu categoriile gramaticale existente în limba română. Prin categoriile gramaticale — arată Iorgu Iordan[9] — se înţelege „expresia lingvistică a unor categorii logice, adică a unor raporturi stabilite în mintea noastră între noţiuni, obiecte sau fenomene". Admiţînd această definiţie, urmează că la categoriile gramaticale există un *conţinut*, care constă în *raportul* stabilit de mintea omului între noţiuni, obiecte sau fenomene, şi o *formă*, prin

---

[9] LRC, p. 238.

care se înțelege *expresia lingvistică* (sau *marca*) raportului respectiv. În funcție de aceste două componente, categoriile gramaticale din limba română recunoscute de majoritatea specialiștilor[10] sînt: *genul, numărul, cazul, persoana, comparația, diateza, modul* și *timpul*.

* * *

Categoria gramaticală a genului vizează în primul rînd cuvintele care indică *numele obiectelor*. La aceste cuvinte conținutul categoriei gramaticale a genului constă în aceea că obiectele din lumea înconjurătoare, dacă reprezintă ființe, sînt unele de sex bărbătesc (masculin) și altele de sex femeiesc (feminin), iar dacă reprezintă lucruri, sînt în afara sexului (neutre). Clasificarea aceasta privește de fapt faze mai vechi ale limbilor, în română genul fiind moștenit din latină, cu unele evoluții petrecute pe terenul limbii noastre. Aceasta poate explica de ce sînt considerate ca aparținînd genului gramatical masculin nu numai numele ființelor de sex bărbătesc, care au, deci, și genul natural masculin (*bărbat, om, frate* etc), ci și — prin diverse asociații — unele nume de lucruri, la care în mod logic nu se poate vorbi de gen natural (*pom, prun, perete* etc), tot la fel cum fac parte din genul gramatical feminin, pe lîngă numele ființelor de sex femeiesc, deci cu genul natural feminin (*femeie, mamă, soră* etc), și unele nume de lucruri, la care nu există gen natural (*prună, masă, casă* etc). Cît privește neutrele, acestea reprezintă nume de lucruri (*scaun, cuțit, fier* etc) și numai în cazuri excepționale cuvinte care trimit la ființe (de exemplu, *animal*). Marca categoriei gramaticale a genului la numele obiectelor o constituie partea finală a cuvintelor respective, care poate fi realizată din punct de vedere fonetic atît pozitiv, cînd vorbim de marcă concretă (*frat*-e, *peret*-e, *mam*-ă, *prun*-ă etc.), cît și negativ, cînd vorbim de marcă abstractă sau zero (*bărbat*-Ø, *om*-Ø, *prun*-Ø, *cuțit*-Ø etc). Indiferent de realizarea ei concretă sau abstractă, marca categoriei grama-

[10] În legătură cu *aspectul verbal*, vezi comentariile de la capitolul despre verb.

ticale a genului la numele obiectelor este numită *desinență nominală*[11].

De la cuvintele care indică *numele obiectelor*, unde are justificare în realitate, categoria gramaticală a genului a a fost preluată — cu unele diferențe — și de cuvintele care *substituie numele obiectelor*, diferențele vizînd și conținutul, și forma. Astfel, din punctul de vedere al conținutului, reținem că, spre deosebire de *numele obiectelor*, care pot fi — justificate de realitate — masculine, feminine și neutre, *substitutele numelor obiectelor* pot fi în română numai masculine, care înlocuiesc numele obiectelor masculine și neutre (*el, acesta, acela, celălalt, altul* etc), și feminine, care țin locul obiectelor feminine și de asemenea neutre (*ea, ele, aceasta, acestea, celelalte* etc). În ceea ce privește forma, diferența constă în aceea că în timp ce la *numele obiectelor* genul este marcat prin desinență, ceea ce înseamnă că aceste cuvinte au structură morfologică (radical și desinență), la *substitutele numelor obiectelor* este profitabil să vorbim de *supletivism* (schimbarea radicalului)[12].

În limba română genul mai apare și la cuvintele care exprimă *caracteristici calitative ale obiectelor* (*om* **bun**, *femeie* **frumoasă** etc), precum și la acelea care exprimă *caracteristici cantitative ale obiectelor* (**doi** oameni, **două** *femei* etc), la cuvintele care indică simultan și o caracteristică calitativă a obiectelor, și o acțiune privită ca proces[13] (*acest volum este* **scris** *de un mare scriitor, această carte este* **scrisă** *de un mare scriitor* etc) și chiar la cuvintele care nu exprimă noțiuni (*el este* **un** *om înalt, ea este* **o** *femeie inteligentă* etc). La toate aceste cuvinte, pe lîngă faptul că există — așa cum se vede și din exemplificare — numai masculinul și femininul, principala caracteristică constă în aceea că genul are numai *formă*, nu și *conținut*. Aceasta pentru că genul natural, care reprezintă suportul genului gramatical, există numai la *obiectele însuflețite*, nu și la *caracteristicile calitative* sau *cantitative ale*

---

[11] Menționăm că aici, la capitolul introductiv, nu epuizăm problema mărcilor categoriilor gramaticale. Pentru prezentarea cu amănunte a mărcilor categoriilor gramaticale, vezi capitolele privitoare la părțile de vorbire flexibile (De exemplu, în legătură cu faptul că desinența marchează genul la substantive, vezi comentariile din § 18).

[12] Pentru o discuție în această privință, vezi capitolul despre pronume.

[13] Vezi paragraful despre participiul verbelor.

obiectelor, la *acțiuni privite ca procese* etc. Acest *gen formal* este marcat prin desinență de tip nominal la cuvintele ce arată caracteristica calitativă sau cantitativă a obiectelor (om **bun-Ø**, *femeie* **bun-ă**, **do-i** *oameni*, **dou-ă** *femei* etc) și la acelea eterogene ce indică simultan și o caracteristică calitativă a obiectelor, și o acțiune privită ca proces (*acest volum este* **scris** *de un mare scriitor, această carte este* **scrisă** *de un mare scriitor* etc.), iar la cuvintele vide la care apare, *prin supletivism (el este* **un** *om înalt, ea este* **o** *femeie inteligentă* etc).

* * *

Conținutul categoriei gramaticale a numărului are suport în realitate tot numai la *numele obiectelor*, întrucît numai obiectele din lumea înconjurătoare pot exista și izolate, cîte unul adică (*carte, ușă, băiat, picior* etc) — ceea ce reprezintă singularul — și în grup, adică mai multe la un loc (*cărți, uși, băieți, picioare* etc) — ceea ce reprezintă pluralul. Cît privește marca categoriei gramaticale a numărului, aceasta este constituită la *numele obiectelor* de aceeași desinență nominală care indică și genul, fie ea concretă (*cart*-**e**, *cărț*-**i** ; *uș*-**ă**, *uș*-**i** etc), fie abstractă (*băiat*-**Ø**, *picior*-**Ø**, *creion*-**Ø** etc).

Urmărind paralel genul și numărul, constatăm că și acesta din urmă se găsește — cu conținutul transmis de la *numele obiectelor* — și la cuvintele care *substituie numele obiectelor*, unde este marcat de asemenea prin supletivism (*eu—noi, tu—voi*). Cu conținutul schimbat, indicînd că autorul unei acțiuni poate fi o entitate izolată sau un grup de entități, categoria gramaticală a numărului apare și la cuvintele ce exprimă *acțiunea privită ca proces*, unde este marcată prin desinențe verbale (*merg*-**e**, *cînt*-**Ø**, *cîntă*-**m** etc). În sfîrșit, la fel cu genul și pentru aceleași rațiuni, numărul apare — avînd doar *formă*, nu și *conținut* — și la cuvintele care exprimă caracteristicile calitative sau cantitative ale obiectelor, fiind marcat prin desinențele de tip nominal ce indică și genul (*carte* **bun-ă**, *cărți* **bun-e** ; *om* **bun-Ø**, *oameni* **bun-i** etc), precum și la unele cuvinte vide, unde este marcat prin supletivism (*el este* **un** *om înalt, ei sînt* **niște** *oameni înalți* etc).

* * *

Din punctul de vedere al conținutului, categoria gramaticală a cazului arată „raporturile dintre obiecte ... unele față de altele sau dintre obiecte și acțiuni"[14]. În limba română, raporturile dintre obiecte, precum și acelea dintre obiecte și acțiuni se pot reda prin cinci cazuri (nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul), fiecare dintre acestea folosindu-se cu o frecvență mai mare[15] pentru un anumit raport[16]. Ținîndu-se cont de acest lucru, se spune că nominativul este mai ales [17] cazul subiectului, adică al raportului de inerență (*această* **fată** *cîntă frumos*), genitivul mai ales al subordonării atributive (*părerea acestei* **fete** *este interesantă*), dativul mai ales al subordonării completive indirecte (*dă-i o carte acestei* **fete**), acuzativul mai ales al subordonării completive directe [*am cunoscut* (**pe**) *această* **fată**], iar vocativul este în afara funcțiilor sintactice, aflîndu-se adică în raport de incidență (*nu știu*, **fată**, *cine bate la ușă*). Formal, la numele obiectelor, categoria gramaticală a cazului este marcată prin aceleași desinențe nominale care indică și genul, și numărul (*această* **cart-e** *este interesantă* ; *coperta acestei* **cărț-i** *este albastră* etc), eventual coroborate cu unele cuvinte vide cu funcții de marcă (compară *aici se învață* **carte** cu *el nu scrie* **pe carte**).

Avînd conținutul transmis de la *numele obiectelor*, categoria gramaticală a cazului — marcată prin supletivism — apare și la cuvintele ce *substituie numele obiectelor* : *eu*, *îmi*, *mă* etc. Întrucît cazul este definit ca un raport între *obiecte* sau între *obiecte* și *acțiuni*, urmează că la toate cuvintele care nu indică *obiecte* sau *acțiuni* categoria gramaticală a cazului nu are justificare în planul conținutului și, dacă apare, ea este caracterizată numai formal. În această situație se află cuvintele care exprimă caracteristici calitative sau cantitative ale obiectelor, la care categoria gramaticală a

---

[14] Iorgu Iordan, LRC, p. 242.

[15] Cazurile limbii române nu au specializare strictă, o singură formă cazuală putînd fi utilizată în mai multe raporturi. De exemplu, forma cazuală de genitiv poate apărea într-un raport de subordonare atributivă (*cartea acestei* **fete**), într-un raport de inerență (*hai fiecare pe la casa* **cui** *ne are*) etc.

[16] Privitor la raporturile sintactice, vezi *Observații în legătură cu raporturile sintactice*, lucrare pe care am publicat-o în AUI, XX, 1974, p. 9—22.

[17] Pentru diversele funcții ale cazurilor, vezi capitolul despre substantiv și acela despre pronume.

cazului este marcată prin desinențe (*o carte* **bun-ă** *se citește ușor* ; *unei cărți* **bun-e** *nu-i trebuie reclamă* etc) sau prin cuvinte vide (*doi s-au furișat, dar* **pe** *doi i-am văzut* etc) ; tot aici se încadrează și unele cuvinte vide[18], la care categoria gramaticală a cazului este marcată prin supletivism (**niște** *oameni discută* ; **unor** *oameni le place să discute* etc).

Deși despre categoria gramaticală a persoanei se vorbește de obicei numai la cuvintele care *substituie numele obiectelor* și la cele care exprimă *acțiunea privită ca proces*, totuși conținutul acestei categorii gramaticale se poate explica numai dacă facem apel la alte cuvinte, și anume, la acelea care exprimă *numele obiectelor*. Aceasta pentru că suportul categoriei gramaticale de persoană îl constituie faptul că *obiectele* din lumea înconjurătoare se grupează în mintea omului nu numai după gen, număr și caz, ci și după *participarea lor la dialog* : unele obiecte — numite convențional persoane reale — reprezintă persoana gramaticală a vorbitorului (care în limba română se poate exprima numai prin *eu, noi*), alte obiecte-persoane reale reprezintă persoana gramaticală a interlocutorului (care în limba română se poate exprima prin *tu, voi, dumneavoastră* și alte cîteva cuvinte indicînd reverența[19]), iar altele, de asemenea persoane reale, reprezintă persoana gramaticală despre care se vorbește (în limba română aceasta se poate exprima prin cuvintele ce indică *numele obiectelor* (*mamă, tată, frate, soră, casă, masă* etc), precum și prin acelea care substituie numele obiectelor (*el, ea, acesta, acela, unul, altul* etc). Cuvintele prin care se indică participarea la dialog a obiectelor nu se comportă toate la fel. Ne referim la faptul că unele dintre ele admit opoziția de persoană gramaticală, în sensul că lui *eu*, ca persoană gramaticală care substituie vorbitorul, i se poate opune persoana gramaticală *tu*, care substituie interlocutorul, și persoana gramaticală *el*, care substituie numele

---

[18] Nu am menționat aici și cuvintele eterogene care exprimă simultan și o caracteristică calitativă a obiectelor, și o acțiune privită ca proces, pentru că la acestea nu apare opoziția cazuală, ele aflîndu-se în principiu în nominativ (*copilul este* **bătut** *de mama*).

[19] Vezi capitolul despre pronume, partea privitoare la pronumele de reverență (politețe).

obiectului despre care se vorbeşte etc. ; celelalte cuvinte care interesează aici, însă, nu admit opoziţia de persoană gramaticală (de exemplu, cuvintele care indică numele obiectelor — *mamă, tată, frate, soră, casă, masă* etc — precum şi unele dintre acelea ce substituie numele obiectelor — *acesta, acela, celălalt, unul, altul* etc — se pot înlocui doar unele cu altele în cadrul aceleiaşi persoane gramaticale, nu şi cu cuvinte pentru alte persoane gramaticale, adică cu *eu* indicînd vorbitorul şi cu *tu* indicînd interlocutorul). Despre categoria gramaticală a persoanei se vorbeşte numai la cuvintele la care există opoziţia de persoană, adică *eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele, dumneata, dumneavoastră* etc. La aceste cuvinte categoria gramaticală a persoanei este marcată prin supletivism.

Categoria gramaticală a persoanei mai apare, însă— ca rezultat al unui împrumut motivat de necesităţile acordului — şi la cuvintele ce exprimă *acţiunea privită ca proces.* Aici conţinutul categoriei gramaticale este schimbat într-o oarecare măsură, însemnînd că autorul acţiunii poate fi persoana gramaticală a vorbitorului (**eu** *cînt*, **noi** *mergem*), persoana gramaticală a interlocutorului (**tu** *cînţi*, **voi** *aţi mers*) sau persoana gramaticală care constituie obiectul vorbirii (**ei** *cîntă*, **ele** *au mers* etc). Marca categoriei gramaticale a persoanei la cuvintele care exprimă acţiunea privită ca proces poate fi desinenţa verbală (*cînt*-**Ø**, *cînţ*-i, *cînt*-ă etc), un morfem neaglutinat reprezentat prin diverse cuvinte cu funcţie de marcă (**ai** *mers*, **ne** *gîndim* etc; în legătură cu faptul că verbele auxiliare nu au structură morfologică, vezi nota 190) ş.a.m.d.

* * *

Categoria gramaticală a comparaţiei se întîlneşte la cuvintele care exprimă caracteristici calitative ale obiectelor sau ale acţiunilor privite ca proces. Conţinutul acestei categorii gramaticale constă în măsura (sau cantitatea) în care se află caracteristica respectivă fie la un singur obiect sau la o singură acţiune în momente diferite, fie la obiecte sau acţiuni diferite indiferent de moment. Este vorba de faptul că o caracteristică se poate afla „cu aspectul ei oarecum normal, aşa cum apare ea în mod obişnuit"[20], cînd se vorbeşte

[20] Iorgu Iordan, LRC, p. 243.

de gradul pozitiv (*om* **bun**, *femeie* **inteligentă**, *scrie* **bine**, *locuiește* **aproape** etc) ; caracteristica se poate afla, însă — la un singur obiect sau acțiune în momente diferite ori la obiecte sau acțiuni diferite indiferent de moment — într-un grad mai înalt (*acest om este astăzi* **mai bun** *decît ieri*, *scrie* **mai bine** *decît vorbește* etc), egal (*acest om este astăzi* **la fel de bun** *ca ieri*, *scrie* **tot așa de bine** *cum vorbește* etc) sau mai mic (*acest om este astăzi* **mai puțin bun** *decît ieri*, *scrie* **mai puțin bine** *decît vorbește* etc), în toate aceste situații vorbindu-se de gradul comparativ ; în sfîrșit, caracteristica se mai poate afla și într-un grad superior — numit superlativ — fie prin raportare la alte entități (*el este* **cel mai bun** *dintre toți*), fie fără raportare (*el este* **foarte bun**, *el scrie* **foarte bine** etc). Comparînd din punct de vedere formal pozitivul, comparativul și superlativul, constatăm că marca acestora este concretă la comparativ și superlativ, unde este reprezentată prin cuvinte-morfem (*mai*, *foarte* etc) sau prin grupuri de cuvinte-morfem (*la fel de*, *tot așa de*, *mai puțin* etc) și abstractă, adică zero, la pozitiv (pentru o prezentare a comparației, vezi și SMLRC, p. 111 sqq).

*
* *

Conținutul categoriei gramaticale a diatezei — întîlnită exclusiv la cuvintele care exprimă acțiunea privită ca proces — îl constituie raporturile care se pot crea între aceste cuvinte considerate ca predicat și maximum alte două elemente ale propoziției, anume, subiectul și un complement (direct sau de agent). Între acești termeni pot apărea, după părerea noastră[21], următoarele cinci raporturi : raportul activ, cînd subiectul săvîrșește acțiunea care poate rămîne în sfera acestuia (de exemplu, *el* **stă**) sau poate trece asupra complementului direct (*el* **citește o carte**) ; raportul pasiv, cînd subiectul suferă acțiunea pe care o săvîrșește complementul de agent (*copilul* **este bătut de mama**) ; raportul reflexiv, cînd persoana reală care săvîrșește acțiunea ca subiect îi suferă și efectele în calitate de „complement direct" (*el* **se spală**) ; raportul reciproc, cînd fiecare persoană reală din cadrul subiectului

[21] Vezi capitolul despre verb, unde vom discuta pe larg problema diatezei.

este în acelaşi timp şi activă, săvîrşind acţiunea pe care o suferă celelalte elemente ale pluralităţii în calitatea de „complement direct", şi pasivă, suferind acţiunea săvîrşită de elementele pe care imediat mai sus le-am considerat pasive (*ei* **se bat**) ; în sfîrşit, raportul impersonal, cînd din cele trei elemente posibile la raportul exprimat de diateză nu există decît unul, şi anume, acela care exprimă acţiunea considerată ca proces, cu funcţie sintactică de predicat. Întrucît pentru existenţa unui raport sînt necesari cel puţin doi termeni, urmează că aici, existînd numai unul, am putea vorbi de raport zero — pentru care se poate folosi termenul mai sugestiv de *raport impersonal* (*afară* **se întunecă**). Mărcile categoriei gramaticale a diatezei pot fi concrete, realizate prin diferite cuvinte-morfem (*este* din *copilul* **este** *bătut de mama*, *se* din *el* **se** *spală* etc), sau, prin comparaţie cu acestea, abstracte, adică zero (*el* **Ø** *citeşte o carte*).

* * *

În principiu, se admite că conţinutul categoriei gramaticale a modului — care apare de asemenea numai la cuvintele ce exprimă acţiunea privită ca proces — îl constituie „chipul cum vorbitorul priveşte acţiunea pornind de la realitate"[22]. În gramatica românească se consideră că *pornind de la realitate* vorbitorul poate privi acţiunea ca : reală (*merg*, *cînt* etc), modul numindu-se indicativ ; realizabilă (*să merg*, *să cînt* etc), modul numindu-se conjunctiv ; condiţionată sau dorită (*aş merge*, *aş cînta* etc), modul numindu-se condiţional-optativ ; presupusă sau îndoielnică (*voi fi mergînd*, *să fi cîntînd* etc), modul numindu-se prezumtiv ; poruncită (*mergi* !, *cîntă* ! etc), modul numindu-se imperativ. Modurile româneşti, însă, sînt mai multe decît acestea cinci, fapt ce comportă diverse explicaţii. Astfel, continuînd modurile latineşti, formele modale româneşti au evoluat uneori în sensul unei anumite sinonimii. Aşa s-a ajuns la situaţia ca astăzi o acţiune reală să se poată exprima nu numai prin formele de indicativ de tipul *merg*, *cînt* etc, ci şi prin forme ca *mergînd*, *cîntînd* etc, reprezentînd modul gerunziu, iar o acţiune realizabilă să se poată exprima nu numai prin formele de conjunctiv de tipul *să merg*, *să cînt* etc, ci şi prin forme ca *a merge*, *a cînta*

[22] Iorgu Iordan, LRC, p. 410.

etc, reprezentînd modul infinitiv. În afară de aceasta, limba română mai dispune de două moduri lipsite de independență gramaticală care, neputînd apărea decît ca elemente componente ale unor structuri morfologice și sintactice, nu exprimă, singure, nici un „chip în care vorbitorul privește acțiunea pornind de la realitate". Este vorba de modul participiu, care apare în structura timpurilor și modurilor compuse (*am* **mers**, *voi fi* **cîntat** etc), și de modul supin, care apare în structura predicatului verbal compus[23] (*am* **de mers**, *este* **de cîntat** etc).

La majoritatea modurilor, marca este concretă, fiind reprezentată fie de unele cuvinte-morfem (*să* la conjunctiv, *aș* la condițional-optativ, *a* la infinitiv etc), fie de unele sufixe (*-înd* la gerunziul *cînt*-**înd**, *-e* la infinitivul *a merg*-**e**, *-t* la participiul *cînta*-**t** etc). Prin comparație cu acestea, cărora li se opune, la indicativ marca este Ø (zero), iar la imperativ — accentul în context.

* * *

La categoria gramaticală a timpului — întîlnită și ea tot numai la cuvintele ce exprimă acțiunea privită ca proces — conținutul constă în relația dintre momentul săvîrșirii acțiunii și momentul vorbirii : cînd momentul acțiunii coincide cu momentul vorbirii, timpul respectiv este numit prezent (*merg, aș cînta* etc) ; pentru situațiile în care momentul săvîrșirii acțiunii precede momentul vorbirii, limba română dispune de mai multe timpuri, numite timpuri trecute (*mergeam, am mers, să fi cîntat* etc) ; în sfîrșit, cînd momentul săvîrșirii acțiunii urmează momentului vorbirii, timpurile sînt numite viitoare (*voi merge, voi fi cîntat* etc). În ceea ce privește forma, categoria gramaticală a timpului cunoaște atît mărcile concrete — realizate fie prin cuvinte-morfem (**am** *mers*, **aș fi** *cîntat* etc), fie prin sufixe *merg*-**ea**-*m*, *cînt*-**a-se**-*m* etc) — cît și, prin opoziție cu acestea, marca abstractă zero (*merg*-**Ø**, *aș* **Ø** *merge* etc).

* * *

§ **6.** Categoriile gramaticale existente în limba română, pe care le-am prezentat succint mai sus, oferă și ele posibilitatea clasificării cuvintelor în părți de vorbire. Avem

[23] Vezi comentariile pe care le-am făcut în *Observații în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect*. LR, XVI, 1967, nr. 4, p. 297–303.

în vedere că existența la un cuvînt a unora sau mai multor categorii gramaticale impune — la cuvîntul respectiv — anumite modificări formale cunoscute sub numele de *flexiune*. Cu ajutorul flexiunii, care reprezintă criteriul morfologic de clasificare a cuvintelor în părți de vorbire, totalitatea cuvintelor limbii române se grupează astfel :

a) *Cuvinte neflexibile* care, necunoscînd nici o categorie gramaticală, nu-și modifică forma în procesul comunicării. Aici se încadrează, pe de o parte, cuvintele ce semnalează stări psihice sau fizice (*a*, *ah*, *vai* etc) ori sugerează acțiuni prin imitarea zgomotelor din lumea înconjurătoare (*buf*, *bîz*, *pleosc* etc), iar pe de altă parte, cuvinte vide de tipul *cu*, *de*, *că*, *și* etc.

b) *Cuvinte flexibile* care, avînd cel puțin o categorie gramaticală, își modifică forma pentru exprimarea acesteia. În cadrul acestei categorii cuprinzătoare se pot crea — cu ajutorul aceluiași criteriu morfologic — diverse subcategorii, cum ar fi : cuvinte cărora le sînt specifice categoriile gramaticale de diateză, mod și timp (*a cînta*, *a merge*, *a scrie* etc) ; cuvinte la care există o singură categorie gramaticală, aceea a comparației (*bine*, *aproape*, *departe* etc) ș.a.m.d.

§ 7. Din comentariile de pînă aici privitoare la împărțirea cuvintelor în părți de vorbire se poate vedea că nici unul din cele trei criterii luat singur — adică nici criteriul lexical (vezi § 3), nici criteriul sintactic (vezi § 4), nici criteriul morfologic (vezi § 6) — nu poate *justifica* actuala împărțire a cuvintelor românești în zece părți de vorbire. Motivarea celor zece părți de vorbire recunoscute de gramatica românească clasică se poate face (și asta doar într-o anumită măsură !) numai prin utilizarea concomitentă a criteriului lexical, sintactic și morfologic, în maniera următoare :

Substantivul, reprezentat prin cuvintele care exprimă în mod direct noțiuni ce constituie nume ale *obiectelor*, care pot îndeplini funcția sintactică de subiect, predicat (= nume predicativ), atribut, apoziție, complement (circumstanțial) sau atribut-circumstanțial și la care categoriile gramaticale de gen, număr și caz sînt caracterizate și prin conținut, și prin formă (*om*, *carte*, *fericire* etc).

Articolul, reprezentat prin acele cuvinte[24] vide (*lui*, *un*, *niște*, *al*, *cel* etc) care, avînd forme flexionare pentru gen, număr și caz, îndeplinesc funcția de marcă a acestor categorii gramaticale la partea de vorbire pe care o însoțesc.

Adjectivul, reprezentat prin acele cuvinte care exprimă caracteristicile calitative ale obiectelor, care au categoria gramaticală a comparației și, numai din punct de vedere formal, și categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care pot îndeplini funcția sintactică de predicat (= nume predicativ), atribut, apoziție și atribut-circumstanțial (*bun*, *frumos*, *luminos* etc).

Pronumele, reprezentat prin acele cuvinte care, fără a exprima direct noțiuni, trimit la numele *obiectelor* pe care le înlocuiesc în comunicare, la care pot apărea categoriile gramaticale de persoană, gen, număr și caz și care pot îndeplini funcția sintactică de subiect, predicat (= nume predicativ), atribut, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut-circumstanțial, sau funcția de marcă, introducînd propoziții secundare (*eu*, *tu*, *dumneavoastră*, *acesta*, *altul*, *care* etc).

Numeralul, reprezentat prin cuvintele care exprimă de obicei caracteristica cantitativă a obiectelor sau acțiunilor, care pot avea categorii gramaticale de gen, număr și caz și care îndeplinesc funcțiile sintactice de subiect, predicat (= nume predicativ), atribut, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut circumstanțial (*doi*, *șapte*, *al patrulea*, *amîndoi* etc).

Verbul, reprezentat prin acele cuvinte care pot exprima acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc privite ca procese, care, pe lîngă categoriile gramaticale de persoană și număr comune cu alte părți de vorbire, au și categoriile gramaticale proprii de diateză, mod și timp și care îndeplinesc funcția sintactică de predicat sau funcția de marcă a unor categorii gramaticale sau a unui raport sintactic (*a merge*, *a cînta*, *a fi* etc).

Adverbul, reprezentat prin cuvinte de tipul *bine*, *departe*, *românește* etc care exprimă caracteristicile calitative sau cantitative ale acțiunilor, care pot avea categoria gramaticală a comparației și care îndeplinesc funcția sintactică de com-

---

[24] Facem abstracție aici de faptul că *-l*, *-a*, *-i* etc nu mai reprezintă astăzi cuvinte propriu-zise (pentru unele comentarii în acest sens, vezi capitolul despre articol).

plement (circumstanţial), apoziţie şi predicat sau funcţia de marcă, introducînd propoziţii secundare sau indicînd gradele de comparaţie.

Prepoziţia, reprezentată prin cuvinte vide şi neflexibile de tipul *a*, *contra*, *datorită*, *la*, *pe* etc, care de obicei îndeplinesc funcţia de marcă a categoriei gramaticale a cazului la partea de vorbire pe care o preced. Întrucît cazurile precedate de prepoziţii (acuzativul, genitivul şi dativul) funcţionează de obicei ca părţi secundare de propoziţie (atribut, complement şi atribut circumstanţial), prepoziţiile reprezintă nu numai mărcile cazurilor, ci şi ale raportului de subordonare din cadrul propoziţiei, care raport se creează între partea de propoziţie aflată într-un caz cu prepoziţie şi regentul acesteia.

Conjuncţia, reprezentată şi ea prin cuvinte vide şi neflexibile, care îndeplinesc funcţia de marcă a raportului de coordonare în cadrul propoziţiei şi al frazei (*şi*, *iar*, *însă*, *sau* etc), a raportului de subordonare exclusiv în cadrul frazei (*întrucît*, *fiindcă*, *dacă* etc) sau a raportului explicativ care apare numai în cadrul frazei (*căci*, *că*).

Interjecţia, reprezentată prin acele cuvinte neflexibile care, fără a exprima noţiuni, semnalează stări psihice ori fizice (*a*, *ah*, *vai* etc) sau sugerează acţiuni ori modalităţi prin imitarea aproximativă a sunetelor şi zgomotelor produse de acestea (*bîz*, *trosc*, *pleosc* etc) şi care pot îndeplini funcţia sintactică de predicat, apoziţie ori complement (circumstanţial), sau pot reprezenta echivalentul unei propoziţii sau fraze.

§ 8. La clasificarea cuvintelor limbii române în cele zece părţi de vorbire aşa cum am prezentat-o mai sus, am avut în vedere echivalenţa *cuvînt* (ca unitate lexicală) = *parte de vorbire* (ca unitate morfologică). În limba română, însă, majoritatea părţilor de vorbire sau, mai exact, cu excepţia articolului, toate celelalte părţi de vorbire pot fi reprezeate nu numai sintetic, adică printr-un singur cuvînt, ci şi perifrastic, prin grupuri de cuvinte[25], pe care le numim

---

[25] Avem în vedere numai grupurile de cuvinte din momentul actual al limbii române. Această precizare este motivată de faptul că uneori ceea ce astăzi apare ca un singur cuvînt la origine a fost un grup de cuvinte. De exemplu substantivul *batjocură* provine din verbul *bat* şi substantivul la plural *jocuri*; pronumele *celălalt* provine din pronumele *cela* şi pronumele *ălalt*; prepoziţia *din* provine din prepoziţia *de* şi prepoziţia *în* etc.

convențional perifraze[26]. Prin perifrază înțelegem orice grup stabil de cuvinte neaglutinate care reprezintă echivalentul unui singur cuvînt atît din punct de vedere lexical, cît și din punct de vedere gramatical (morfologic și sintactic). Echivalența perifrazei cu cuvîntul — care nu trebuie înțeleasă ca un caz de sinonimie absolută — se poate explica fie prin funcția obiectivă a perifrazei (aceea de a comunica o noțiune, de a marca o categorie gramaticală etc pentru care nu există la un moment dat în limbă un cuvînt), fie prin funcția expresivă a perifrazei (aceea de a comunica o noțiune sau, uneori, chiar de a marca o categorie gramaticală etc într-un mod deosebit,care să impresioneze interlocutorul).[27] Indiferent de explicație, în limba română s-a ajuns la situația ca, de multe ori, aceeași realitate semantică sau gramaticală să poată fi exprimată și printr-o parte de vorbire redată printr-un singur cuvînt, și printr-o parte de vorbire redată printr-o perifrază. În astfel de cazuri, perifraza și cuvîntul sînt sinonime relative : *zgîrie brînză* = *zgîrcit*, *a-și aduce aminte* = *a-și aminti*, *nu știu cine* = *cineva*, *cu condiția ca* = *dacă* etc. În limba română literară accesibilă majorității vorbitorilor[28], însă, sînt și perifraze pentru care nu există echivalent sintetic (cuvînt) sau, eventual, nici un fel de echivalent care să constituie o structură fixă : *piciorul cocoșului*, a *duce boala pe picioare*, *în loc* (*să*) etc.

După partea de vorbire reprezentată, perifrazele pot fi : substantivale : *ciuboțica cucului*, *aducere aminte*, *facultatea de filologie* etc ; adjectivale : *verde-albăstrui*, *fel de fel*, *soră cu moartea* etc ; pronominale : *cel(a) ce*, *ce fel de*, *cine știe cine* etc ; numerale : *două sute*, *o mie nouă sute șaptezeci*

[26] Folosim acest termen și pentru caracterul său sugestiv (*perifrază* = = *grup de cuvinte echivalente cu un cuvînt*), și pentru a evita termenii *compus*, *locuțiune*, *expresie* asupra cărora s-a discutat mult în ultimul timp fără să se fi ajuns la un consens în privința criteriilor de deosebire a compuselor de locuțiuni și expresii (vezi, Florica Dumitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958 ; Academia R.S.R., *Formarea cuvintelor în limba română*, București, 1970).

[27] În legătură cu funcțiile perifrazelor, vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1975, p. 18 sqq.

[28] Am făcut această precizare pentru că uneori, în diferite aspecte particulare ale limbii, pot exista echivalente inaccesibile vorbitorului fără pregătire specială în acest sens. De exemplu, o varietate de *ochiul boului* este numit în limbajul științific de specialitate *callistephus chinensis* ; prin Banat și Transilvania în loc de *față de masă* se spune *măsăriță* etc.

și șapte, cîte patru etc ; verbale : *a pune problema, a o rupe la fugă, a face haz de necaz* etc ; adverbiale : *de-a binelea, cîine-cîinește, pe nemîncate* etc ; prepoziționale : *de pe la, în afară de, împreună cu* etc ; conjuncționale : *din cauză că, cu scopul ca, de vreme ce* etc ; interjecționale : *ferească Dumnezeu, păcatele mele, ce dracu* etc.

§ 9. Din felul în care am utilizat criteriul lexical, sintactic și morfologic pentru *justificarea* celor zece părți de vorbire (sintetice și perifrastice) recunoscute de gramatica românească clasică, s-a putut vedea că nu am procedat întotdeauna cu strictețe, ci din contra, cu destulă largheţe, evitînd unele aspecte spinoase ale problemelor[29]. Astfel, definind adverbul, ne-am oprit — din punct de vedere semantic și sintactic — numai la ceea ce este considerat esențial (sugerat prin denumirea acestei părți de vorbire !), și anume, la faptul că exprimă o caracteristică a acțiunii, adică a verbului pe care îl determină (de exemplu, *gîndește* **bine**). Am procedat în acest fel pentru că altfel ar fi trebuit să arătăm nu numai că adverbul poate determina și adjective (de exemplu, **absolut** *singură*) sau interjecții (de exemplu, *marș* **afară**), ci chiar și adverbe — ceea ce ar fi însemnat să definim adverbul prin adverb ! — (de exemplu **aproape** *bine*) și, în plus, există și adverbe care nu determină, ci sînt determinate (de exemplu, **firește** *că vine*), precum și adverbe vide, utilizate ca morfeme ale categoriei gramaticale a comparației (de exemplu, **mai** *mare*, **foarte** *aproape* etc)[30]. Nici din punctul de vedere al criteriului morfologic adverbele nu reprezintă o clasă omogenă, în sensul că unele adverbe cunosc categoria gramaticală a comparației, deci sînt flexibile (de exemplu, *bine, mai bine, foarte bine* etc.), în timp ce altele nu au această categorie gramaticală, fiind neflexibile (de exemplu, *atunci, acolo, acum* etc).

Cele arătate în legătură cu definirea adverbului sînt valabile — schimbînd ceea ce trebuie schimbat — și la definirea celorlalte părți de vorbire. De exemplu, în definiția generală a verbului se spune că acesta *exprimă* acțiunea, starea, exis-

---

[29] Pentru amănunte, vezi comentariile pe care le facem la fiecare parte de vorbire.

[30] Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, LR, IX, 1960, nr. 4, p. 33—40.

tența, voința, dorința etc. privite ca procese ; admițînd, însă, existența verbelor auxiliare, admitem implicit că există și verbe *vide*, ceea ce nu am precizat în definiție. În definiția generală a prepoziției, am relevat faptul că aceasta este o marcă a categoriei gramaticale a cazului ; admițînd, însă, că *a* care precede infinitivul este prepoziție, admitem implicit că prepoziția poate constitui o marcă și pentru categoria gramaticală a modului ș.a.m.d.

Generalizînd, putem aprecia că cele zece părți de vorbire, care ar trebui să fie clase omogene de cuvinte, sînt în realitate clase de cuvinte mai mult sau mai puțin eterogene. Pentru a evita această situație, o soluție ar fi să se mărească — indiferent de modalitate — numărul claselor de cuvinte pînă la obținerea omogenității. De exemplu, în locul unei singure părți de vorbire, adverbul, ar trebui să existe, din punct de vedere semantic și sintactic, o parte de vorbire noțională cu funcție sintactică care să determine verbul, eventual și adjectivul, interjecția și chiar adverbul (!), o altă parte de vorbire de asemenea noțională și cu funcție sintactică care să fie determinată de o propoziție subiectivă și o altă parte de vorbire vidă cu funcție de marcă, iar din punct de vedere morfologic, o parte de vorbire *flexibilă*, care cunoaște categoria gramaticală a comparației, și o parte de vorbire *neflexibilă*, fără această categorie gramaticală. În același sens, în locul unei singure părți de vorbire, verbul, ar trebui să existe, din punct de vedere semantic, o parte de vorbire *noțională*, care exprimă acțiunea, starea, existența, dorința etc. privite ca procese, și o parte de vorbire *vidă* ș.a.m.d.

O altă soluție — pentru care și optăm în lucrarea de față — este să menținem, cu tot caracterul lor mai mult sau mai puțin eterogen, cele zece părți de vorbire ale gramaticii clasice românești și pentru sporirea exactității să creăm, în cadrul acestora, diverse subclase. De exemplu, în cadrul adverbului se pot crea subclase cu ajutorul criteriului lexical, și anume, adverbe noționale și adverbe vide. Din punctul de vedere al criteriului sintactic, adverbele noționale au funcții sintactice, în timp ce adverbele vide au funcție de marcă. În sfîrșit, în privința criteriului morfologic observăm că adverbele noționale cu funcție sintactică pot avea — unele — categoria gramaticală a comparației, fiind, deci, flexibile, în

timp ce adverbele vide cu funcție de marcă nu cunosc nici o categorie gramaticală, fiind neflexibile[31] ș.a.m.d.

§ 10. Revenind la problema centrală a morfologiei, categoriile gramaticale, putem spune că dintre cele două componente ale categoriilor gramaticale, *conținutul* și *forma*, morfologia se preocupă mai ales de *formă* sau, mai bine-zis, la morfologie *se are în vedere conținutul*, dar *se studiază forma*. În prezentarea categoriilor gramaticale pe care am făcut-o mai sus (vezi § 5), în legătură cu *forma* a apărut adesea termenul de *morfem*, pe care l-am utilizat cu accepția lui cea mai generală de *unitate a limbii capabilă să transmită un conținut*[32]. Această accepție generală, pe lîngă avantajul de a fi comodă în practica analizei morfologice, are și dezavantajul de a permite utilizarea termenului *morfem* pentru elemente eterogene, deoarece *conținutul* morfemului poate fi sau *semantic*, sau *gramatical*. Pentru a evita — în limitele posibilului — neînțelegerile de acest fel, precizăm că în lucrarea de față termenii utilizați vor avea următoarea accepție :

Morfeme lexicale, reprezentate în planul morfologiei doar prin *radical*, prin care se înțelege morfemul de natură lexicală care în general asigură sensul lexical al cuvîntului din care face parte și la care se adaugă morfemele gramaticale (*cînt*, *joc*, *cern*, *bun*, *bine* etc). Reținerea pe care am manifestat-o privitor la capacitatea radicalului de a asigura sensul lexical al cuvîntului este motivată de radicali de tipul *par*, la care unul sau altul dintre sensurile lexicale posibile rezultă numai prin luarea în considerație a morfemelor gramaticale (compară *par-Ø*, *par-i*, cu *par-ă*, *per-e*). Admițînd că funcția de bază a radicalului este, totuși, aceea de a asigura sensul lexical al cuvîntului, urmează în mod logic că despre radical putem vorbi numai la cuvintele cu sens lexical (*om*, *înalt*, *merg* etc.), nu și la acelea vide (*un*, *niște*, *sînt* din *ei* **sînt** *salutați de* **niște** *prieteni* etc). În afară de aceasta, trebuind să trimită la un sens lexical, radicalul se realizează întotdeauna concret în comunicarea obiectivă. Doar în unele comunicări din vorbirea populară și familiară radicalul poate fi lăsat

---

[31] Vezi clasificările pe care le facem la fiecare parte de vorbire.

[32] Pentru o prezentare a diverselor concepții despre morfem, vezi Al. Graur și colectiv, *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 223 sqq.

neexprimat, dar numai atunci cînd deducerea lui se face cu uşurinţă (de exemplu: —*Copilul stă pe scaun sau sub scaun ?* — **Sub.**). Mai menţionăm aici şi că, în afara alternanţelor fonetice (*cart-e* — *cărţi* ; *mas-ă* — *mes-e* ; *pot-Ø* — *poat-e* etc), radicalul este invariabil (*bun*, *rost*, *lemn* etc).

Morfeme gramaticale, reprezentate prin toate morfemele care, neexprimînd prin ele înseşi un sens lexical, îndeplinesc funcţia de a marca o categorie gramaticală sau un raport sintactic (*merg*-**ea-m** ; **pe** *stradă* ; **mai** *bun*-**ă** ; *văd*-**Ø** **că** *merg*-**e** etc). Spre deosebire de radical, care în comunicarea obiectivă se realizează întotdeauna concret, morfemele gramaticale pot fi realizate în orice fel de comunicare, deci şi în cea obiectivă, atît concret (*cînt*-**a-m**, **am** *mers*, *loc*-**uri** etc.), cît şi abstract (*cînt*-**Ø**, *creion*-**Ø**, *bun*-**Ø** etc). Din exemplificare se vede că, potrivit tradiţiei ortografice[33], unele morfeme sînt *aglutinate* cu radicalul, căruia îi urmează întotdeauna (*merg*eam, *cînta*sem, *loc*uri etc), iar altele sînt *neaglutinate*, avînd — unele — topică fixă, precedînd radicalul (**pe** *stradă*, **mai** *bună* etc), iar altele topică liberă, putînd preceda (**am** *mers*, **voi** *cînta* etc), sau urma radicalului (*mers*-**am**, *cînta*-**voi** etc). Dacă într-o formă flexionară apar numai morfeme aglutinate, care urmează radicalului, aceste morfeme le numim *continui* (*merg*eam, *cînt*asem, *loc*uri etc) ; dacă în forma flexionară apar şi morfeme aglutinate urmînd radicalului, şi morfeme neaglutinate precedînd radicalul, toate morfemele — separate prin radical[34] — ale formei flexionare respective le numim morfeme *discontinui* (**am** *cînt*at, **voi** *merg*e, **pe** *strad*ă etc).

În funcţie de felul morfemelor utilizate la exprimarea categoriilor gramaticale, precum şi de poziţia morfemelor gramaticale faţă de radical, formele flexionare româneşti se pot clasifica în [35] : *forme flexionare sintetice*, realizate prin morfeme continui aglutinate cu radicalul (*cas*e, *bun*e, *cînt*ase

---

[33] Al. Philippide, *Istoria limbii române*, I, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 101 sqq. scrie formele verbale compuse ca şi cum ar reprezenta un singur cuvînt. Vezi şi P. Zugun, *Tipurile de flexiuni din limba română contemporană*, AUI, XX, 1974, p. 36, nota 35.

[34] Dacă — în vorbirea populară şi familiară — morfemul neaglutinat urmează radicalului, ca şi morfemele aglutinate, atunci toate morfemele formei flexionare respective sînt continui (*cîntat*-**am**, *merge* **voi** etc).

[35] Pentru o altă clasificare a formelor flexionare româneşti, vezi P. Zugun, *Tipurile de flexiuni*, p. 23—39 ; idem, *The concept on the word*, AUI, XXII, 1976, p. 5 sqq.

etc) ; *forme flexionare analitice* care, indiferent de faptul că au sau nu morfeme gramaticale continui aglutinate, conțin cel puțin un morfem gramatical neaglutinat precedînd radicalul (**voi** *merge*, **pe** *stradă*, **mai** *bun* etc) sau, uneori, în vorbirea populară și familiară, urmînd radicalului (*venit*-**au** *pleca*-**vor** etc) ; *forme flexionare supletive*, la care categoriile gramaticale se exprimă prin morfeme lexicale, mai exact, prin schimbarea radicalului (*un — niște, eu — noi, eu — mie* etc) ; în sfîrșit, *forme flexionare mixte*, la care flexiunea este de tipuri diferite, adică supletivă și analitică (*pe tine, a fost* etc) ; analitică și sintetică (*am cîntat, la oglindă* etc) ș.a.m.d.

Întrucît morfemele gramaticale sînt atît de variate, pentru o mai mare precizie terminologică utilizăm cîțiva termeni specializați. Astfel, morfemele gramaticale aglutinate pot fi *desinențe, unele forme ale articolului* și *sufixe gramaticale*.

Desinențele — prin care înțelegem morfemele gramaticale aglutinate realizate concret sau abstract ce marchează categoriile gramaticale de gen, număr, caz și persoană — se împart în : desinențe nominale, care marchează genul, numărul și cazul la substantive (*student*-**Ø**, *studenț*-**i**, *student*-**ă**, *acestei student*-**e** etc), la adjective (*bun*-**Ø**, *bun*-**i**, *bun*-**ă**, *bun*-**e** etc), la cîteva numerale (*do*-**i**, *dou*-**ă**, *sut*-**ă**, *sut*-**e** etc) și la cuvintele eterogene verb-adjectiv (*copiii sînt bătuț*-**i** *de mama* etc) ; *desinențe verbale*, care marchează persoana și numărul la verb (*cînt*-**Ø**, *cînț*-**i**, *cînt*-**ă** etc).

La substantive și la adjective[36], desinența poate fi înlocuită prin *articolul hotărît enclitic* (*student*-**ă**> *student*-**a**, *bună casă*> *bun***a** *casă* etc) sau articolul hotărît enclitic se poate adăuga după desinență (*codr*-**u**> *codr*-**u**-**l**, *bun*-**e** *cas*-**e**> *bun*-**e**-**le** *cas*-**e** etc), în ambele situații articolul avînd, ca și desinența, funcția de marcă a genului, numărului și cazului.

Sufixele gramaticale — întîlnite în mod obișnuit[37] numai la verbe — se pot grupa în : *sufixe gramaticale propriu-zise*

---

[36] Numeralele articulate hotărît devin substantive propriu-zise (de exemplu, **suta** *aceasta este nouă*), iar cuvintele eterogene verb-adjectiv nu pot primi articolul hotărît (vezi exemplul de mai sus)

[37] Ne referim la faptul că în vorbirea intelectualilor se folosesc cîteva cuvinte împrumutate de obicei din franceză la care conținutul superlativului rezultă din sufixul *-isim*; *o carte rarisimă* (<fr. *un livre rarissim*), *vorbește rarisim* etc. (Adverbele din terminologia muzicală de tipul *forti-*

(sau pur și simplu *sufixe gramaticale*) care, marcînd un *aspect opozabil*[38] al categoriei gramaticale a modului (și anume, infinitivul, gerunziul și participiul) sau al categoriei gramaticale a timpului (imperfectul, perfectul simplu și mai mult ca perfectul), apar la toate formele aspectului opozabil respectiv realizate concret (*a cînt*-**a**, *a ved*-**ea**, *văz*-**înd**, *cînta*-**t**, *cînt*-**a**-*m*, *cînt*-**a**-*i* etc); *sufixe flexionare*[39], numite astfel pentru că, indiferent de explicație, nu apar la aspectul opozabil al unei categorii gramaticale în întregime (și deci nu pot constitui marca acestuia), ci doar la cîteva forme flexionare din cadrul unui aspect opozabil al unei categorii gramaticale (de exemplu, sufixul flexionar *-e-* apare numai la verbele de conjugările a II-a și a III-a, la persoanele I și a II-a plural ale prezentului indicativ și conjunctiv [(*să*) *ved*-**e**-*m*, (*să*) *ved*-**e**-*ți*, (*să*) *merg*-**e**-*m* (*să*) *merg*-**e**-*ți* etc] și la persoana a II-a plural a imperativului (*ved*-**e**-*ți*, *merg*-**e**-*ți* etc).

* * *

Morfemele gramaticale neaglutinate prezintă cîteva deosebiri față de cele aglutinate. Astfel, în ceea ce privește originea, morfemele aglutinate românești reprezintă și în limba

---

ssimo au o situație specială deoarece — conservînd forma etimonului italian — nu permit identificarea unui radical inexistent în română *fort-* căruia să i se adauge sufixul, de asemenea inexistent în română, *-issimo*). Subliniind că sufixul *-isim* a ajuns să exprime în română conținutul superlativului *numai pentru că avea această calitate în limba din care româna a împrumutat cuvîntul respectiv,* adăugăm că *tot împrumutul justifică și posibilitatea — redusă de asemenea la cîteva cuvinte — de a exprima conținutul superlativului cu ajutorul unui pseudoprefix*: **ultra***modern* (<fr. *ultra-modern*), **arhi***milionar* (<fr. *archimillionnaire*) etc.

[38] Avem în vedere că orice categorie gramaticală există numai prin aspectele sale opozabile. De exemplu, în limba română nu există *modul* în general, ci numai *aspectele sale opozabile* infinitivul, gerunziul, participiul, indicativul etc, după cum nu există nici *timpul* în general ci numai *prezentul, imperfectul, mai mult ca perfectul* etc.

[39] Termenul și conceptul le-am preluat de la Iorgu Iordan, LRC p. 435. Pentru o altă interpretare, vezi Valeria Guțu-Romalo (*Morfologia structurală a limbii române,* București, 1968, p. 196 sqq). care consideră sufixele flexionare drept „afixe relevante", realizate atît concret (de exemplu *merg*-**e**-*m*) cît și abstract (*merg*-**Ø**-**e**). Subliniem că în limba română actuală se manifestă tendința ca unele sufixe flexionare să se constituie în mărci ale unor categorii gramaticale (De exemplu, pluralul *tuturor* persoanelor mai mult ca perfectului indicativ este marcat *astăzi* de sufixul flexionar la orgine *-ră-* : *cîntase*-**Ø**-*m, cîntase*-**ră**-*m* ; *cîntase*-**Ø**-*și, cîntase*-**ră**-*ți* etc.

latină din care se trag tot morfeme aglutinate (de exemplu, desinența nominală românească *-ă* din *cas*-**ă** provine din desinența latinească *-a* din *cas*-**a** ; sufixul gramatical românesc *-a-* din *cînt*-**a**-*m* provine din sufixul gramatical latinesc *-aba-* din *cant*-**aba**-*m* etc). Morfemele gramaticale românești neaglutinate, însă, provin din cuvinte, care sînt, cu extrem de puține excepții, tot de origine latină (de exemplu, articolul românesc *al* provine din prepoziția și pronumele latinesc *ad illo* ; auxiliarul românesc *voi* din **voi** *cînta* provine din verbul latinesc *voleo* etc). Faptul că morfemele aglutinate sînt și la origine tot morfeme aglutinate iar morfemele neaglutinate sînt la origine cuvinte are ca urmare posibilitatea ca astăzi morfemele neaglutinate să poată fi izolate în vorbirea populară și familiară (de exemplu : — **Ai** *văzut filmul* ? — **Am** !), în timp ce morfemele aglutinate sînt caracterizate negativ în această privință (la întrebarea : — *Văzu*ș*i filmul* ? în nici un stil al limbii române nu se poate răspunde prin **-u-**). Se mai poate observa, în fine, că, față de morfemele aglutinate, care sînt omonime numai cu morfeme aglutinate (de exemplu, *-î-* din *ur*-**î**-*i* este omonim cu *-î-* din *ur*-**î**-*ți* etc), morfemele neaglutinate sînt omonime de obicei cu cuvintele din care provin (de exemplu, morfemul *mai* din **mai** *bun* este omonim cu adverbul *mai* din *ce* **mai** *faci* ? ; morfemul *am* din **am** *cîntat* este omonim cu verbul *am* din *eu* **am** *o carte* etc).

În limba română pot fi considerate morfeme neaglutinate care — la fel cu morfemele aglutinate — marchează categorii gramaticale[40] următoarele părți de vorbire-morfem : *articolele neaglutinate*, prin care se marchează categoriile gramaticale de gen, număr și caz (**lui** *Gheorghe*, **un** *om*, **al** *omului*,

[40] Această precizare este motivată de faptul că în românește există și părți de vorbire-morfem care marchează raporturi sintactice, și anume : *verbele copulative*, prin care se marchează raportul de inerență (*omul* **este** *bun*) ; *conjuncțiile*, prin care se marchează raportul de coordonare (*băieții* **și** *fetele cîntă*), raportul de subordonare (*știu* **că** *merge*) și raportul explicativ (*vorba și cîntecul sînt însușiri ale omului*, **căci** *animalele nu pot vorbi și cînta*) ; *pronumele și adjectivele pronominale relative, nehotărîte* (formate pe baza celor relative) și *interogative* (la propozițiile interogative indirecte), prin care se marchează raportul de subordonare (*omul* **care** *vine e amicul meu* ; **orice** *ar face, a pierdut trenul* ; *nu știu* **cine** *vorbește* etc) ; în sfîrșit, *adverbele pronominale relative* și *cele interogative de la propozițiile interogative indirecte*, prin care se marchează de asemenea raportul de subordonare (*s-a dus* **unde** *a vrut* ; *nu l-am întrebat* **cînd** *a ajuns* etc).

omul **cel** *bun* etc) ; *pronumele reflexive* în acuzativ și dativ, formele neaccentuate, prin care se marchează categoria gramaticală a diatezei (*el* **se** *spală* ; *copacul uscat* **se** *taie* ; *ei* **își** *dau bună ziua* etc) ; *verbele auxiliare* prin care se marchează categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr (*cărțile frumoase* **sînt** *citite de copii* ; **aş** *cînta* ; **ai** *mers* etc) ; *adverbele*, prin care se marchează categoria gramaticală a comparației (**mai** *bun*, **foarte** *bun*, etc) ; *prepozițiile*, prin care se marchează categoria gramaticală a cazului la substantive (**cu** *cartea*, **contra** *evidenței*, **grație** *civilizației* etc) și categoria gramaticală a modului la verbe (**a** *merge*, *are* **de** *cîntat* etc).

În afara morfemelor aglutinate și neaglutinate deja prezentate, limba română mai dispune — pentru marcarea categoriilor gramaticale—și de alte cîteva morfeme care nu se încadrează în nici una din aceste categorii. Unul dintre ele este *alternanța fonetică*, întîlnită de obicei în radical (*nu***c** — *nu***ci**, *ru***g** — *ru***gi**, *ur***s** — *ur***și**, *mer***g** — *mer***gi** etc) și mai rar în cadrul unor sufixe (*lucr*-**ez**-*i*, *lucr*-**eaz**-*ă*, *ur*-**ăsc**-*Ø*, *ur*-**ăşt**-*i* etc). Privitor la alternanța fonetică este necesar să reținem că la cuvinte de tipul *nu***ci**, *ru***gi** etc nu există concordanță între scriere și pronunțare, în sensul că în scriere apare în final un -*i* care nu se pronunță, în scris acest -*i* având doar rolul de a marca africatizarea lui *c* sau *g* precedenți (fonetic, astfel de cuvinte se transcriu, *nuč*, *ruǧ* etc). Așa stînd lucrurile, acest -*i* nu poate fi considerat desinență decît din punct de vedere grafic (cu reținerea că, separînd pe -*i* de *c* sau *g* precedenți, aceștia nu mai pot fi citiți ca africate) ; în pronunțare, desinența este zero, categoriile gramaticale ale cuvintelor respective fiind marcate, deci, de alternanța fonetică din radical (*nu***č** — *nu***č**, *ru***g**—*ru***ǧ**, *ur***c**—*ur***č**, *mer***g** — *mer***ǧ** etc).

În limba română mai are valoare de morfem (*morfem suprasegmental*, cum i se mai spune) și un anumit tip de intonație, pe care am putea-o numi *accentul în context*[41]. Este vorba de faptul că, pe lîngă accentul tonic al unui cuvînt

[41] Iorgu Iordan, LRC, p. 153 sqq si 252—253, vorbește de accent în frază.

de pe una din vocalele sale, un cuvînt luat în întregime poate fi accentuat mai puternic decît celelalte cuvinte din context : cartea *îmi trebuie*, nu *creionul*. Cînd acest accent în context este atribuit unei forme nominale prin care se atrage atenţia (*Mircea, mamă, tată*, tu etc) sau unei forme verbale prin care se transmite o poruncă, un îndemn etc (*cîntă, mergi, învaţă* etc), atunci numai accentul în context (care poate impune şi o izolare prin pauză a cuvîntului accentuat) permite distingerea vocativului de nominativ şi a imperativului de indicativ (compară Mirc'ea (*V*), cî'ntă (*Imp*) *bine* ! cu *Mircea* (*N*) *cîntă* (*Ind*) *bine*). Aceasta înseamnă că în astfel de situaţii[42] marca vocativului şi a imperativului este reprezentată prin accentul în context (vezi şi § 80 şi § 82).

În cazuri rare şi topica poate avea valoare de morfem pentru deosebirea unor cazuri la substantiv. Astfel, în *cîinele atacă lupul* (după I. Iordan, LRC, p. 521), substantivul *cîinele* este în nominativ cu funcţia de subiect pentru că precede verbul predicat *atacă*, iar substantivul *lupul* este în acuzativ cu funcţia de complement direct pentru că urmează verbului predicat. Dacă schimbăm topica celor două substantive (*lupul atacă cîinele*), atunci în nominativ cu funcţia de subiect este *lupul*, care precede verbul predicat, iar în acuzativ cu funcţia de complement direct este *cîinele*, care urmează verbului predicat. În această situaţie se află numai substantivele din construcţiile în care schimbarea topicii nu produce şi alte modificări, cum ar fi apariţia unor prepoziţii. De exemplu, în *omul înnobilează locul* schimbarea topicii substantivelor aduce şi apariţia unei prepoziţii (*locul înnobilează* **pe** *om*), ceea ce înseamnă că diferenţierea nominativului de acuzativ se face aici nu numai prin topică, ci şi cu ajutorul prepoziţiei.

În sfîrşit, uneori trebuie admis ca avînd valoare de morfem şi *contextul*, prin care înţelegem raportarea unei forme oarecare la unul sau mai multe elemente ale contextului pentru identificarea categoriilor gramaticale. Este vorba de acele situaţii în care, din cauza omonimiilor care apar la morfemele categoriilor gramaticale, categoriile gramaticale ale părţii res-

---

[42] Rar, în limba română vocativul şi imperativul, avînd forme diferite de nominativ şi, respectiv, de indicativ, pot fi considerate ca avînd mărci segmentale (*Ioane*, faţă de *Ioan*, *Mario* faţă de *Maria*, *du* faţă de *duci* sau *duce* etc).

pective de vorbire se pot identifica numai cu ajutorul contextului. De exemplu, verbul *merg*, din *merg acasă* poate fi atît la persoana I singular (am *terminat lucrul și* merg *acasă*), cît și la persoana a III-a plural (au *terminat lucrul și* merg *acasă*), deosebirea realizîndu-se cu ajutorul contextului.

*
* *

Trecerea în revistă a mărcilor categoriilor gramaticale relevă faptul că, pentru exprimarea unei singure categorii gramaticale, apar uneori mai multe mijloace formale, această situație fiind cunoscută sub numele de *redundanță*. De exemplu, cazul genitiv din al *casei* este marcat prin desinența *-e-*, articolul hotărît enclitic *-i* și articolul posesiv genitival *al*; persoana a III-a și numărul plural ale verbului *se bucură*, din *ei cîntă și* se *bucură*, sînt marcate de desinența *-ă*, pronumele reflexiv *se* și contextul *ș.a.m.d.* Deși în cazul redundanței toate morfemele gramaticale sînt necesare formei flexionare în care apar (nu putem spune, de exemplu, *acest* geam casei *este spart* !), totuși, de obicei se poate aprecia că unul dintre morfemele gramaticale este marca principală (dacă înlătură omonimia morfematică), celălalt sau celelalte morfeme gramaticale constituind mărcile secundare (dacă prin ele nu se poate înlătura omonimia morfematică). De exemplu, pentru numărul plural al persoanei a III-a de la verbul *se bucură* din contextul *ei cîntă și se bucură*, desinența *-ă* și pronumele reflexiv *se* sînt mărci secundare, deoarece se *bucură* poate fi atît la singular cît și la plural, iar contextul este marcă principală, pentru că discerne în cazul acestei omonimii.

CAPITOLUL AL II-lea

SUBSTANTIVUL

§ 11. Substantivul este partea de vorbire noțională (exprimă numele obiectelor) și flexibilă (are categoriile gramaticale de gen, număr și caz) care poate îndeplini toate funcțiile sintactice din cadrul propoziției (subiect, predicat, atribut, apoziție, complement și atribut circumstanțial) sau poate fi echivalentul unei propoziții sau fraze[43].

Termenul *obiect* din definiția substantivului este folosit în sens generic, referindu-se, adică, nu numai la ceea ce în vorbirea obișnuită numim obiect (*creion, stilou, scrumieră* etc), ci la orice entitate materială (*apă, aer, foc, pămînt* etc), însuflețită (*om, virus, elefant* etc) sau neînsuflețită (*fier, mașină, carte* etc), care privește natura (*astru, vînt, fulger* etc), societatea (*primar, România, familie* etc), gîndirea (*idee, judecată, rațiune* etc), sentimentele (*bunătate* etc) ș.a.m.d. Cum în fiecare din aceste domenii există o infinitate de entități, urmează că numărul substantivelor — cu ajutoru cărora numim aceste entități — este teoretic infinit. Practic însă, în limba română (ca dealtfel în oricare altă limbă) numărul substantivelor, fără a fi cunoscut cu exactitate este finit, limitat. Statisticile de care dispunem[44] arată că în texte, substantivele reprezintă cca. 50% din totalul cuvintelor-titlu și cca. 25% din totalul cuvintelor-text. De

---

[43] Pentru alte defiții ale substantivului, vezi *Gram. Acad.*, I, p. 55; SMLRC, p. 70; Coteanu, LRC, p. 145; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1973, p. 83 ș.a.

[44] Este vorba de statisticile pe care le-am elaborat pentru zece texte vechi (*Codicele popii Bratul, Codicele Voronețian , Psaltirea Voronețiană, Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, Tetraevanghelul, Liturghierul, Psaltirea* și *Cazania a doua* ale lui Coresi, *Pravila ritorului Lucaci* și *Cazania lui Varlaam*) și la un text modern (*Baltagul* de M. Sadoveanu).

exemplu, în *Baltagul* lui M. Sadoveanu, din totalul de 3 345 cuvinte-titlu, 1 737 (52,92 %) sînt substantive, iar din totalul de 39 847 cuvinte-text, 10 707 (26,87 %) sînt de asemenea substantive[45]. Admițînd că proporția substantivelor din texte este în general aceeași cu proporția substantivelor din dicționare, putem spune că în *Dicționarul explicativ al limbii române* (publicat de Academia R.S. România), din totalul de 56 568 de cuvinte inserate, aproape 30 000 vor fi fiind substantive (bineînțeles substantive comune).

Privitor la faptul că la substantiv apare genul, numărul și cazul, subliniem că, în raport cu articolul, adjectivul, pronumele, numeralul și cuvintele eterogene verb-adjectiv (vezi § 5) la care de asemenea apar aceste categorii gramaticale, substantivul este singura parte de vorbire la care categoriile gramaticale de gen, număr și caz sînt caracterizate nu numai prin formă, ci și prin conținut. Aceasta pentru că — referindu-ne la gen — numai obiectele pot fi, unele, neînsuflețite (*scaun, creion, dulap* etc), deci în afara sexului și acestea reprezintă genul gramatical neutru, prin comparație cu altele, însuflețite, la care se face distincție între sexul bărbătesc (*om, frate, student* etc) și femeiesc (*femeie, soră, studentă* etc), acestora corespunzîndu-le genurile gramaticale masculin și feminin. În legătură cu această categorie gramaticală se mai poate observa că opoziția de gen gramatical nu se realizează decît la unele substantive ce numesc obiecte însuflețite (*student — studentă, elev — elevă, păun — păuniță* etc), toate celelalte substantive fiind de un singur gen gramatical (*privighetoare, perete, creion* etc). Dealtfel, nici la categoria gramaticală a numărului opoziția singularului — care arată că obiectele apar izolat, cîte un singur exemplar (*om, casă, țară* etc) — cu pluralul — care arată că obiectele apar în grup de două sau mai multe exemplare (*oameni, case, țări* etc) — nu se realizează la toate substantivele. Avem în vedere, pe de o parte, substantive ca *aur, odihnă, noblețe* etc, care se folosesc numai la singular, iar pe de altă parte substantive ca *lapți* (de la pește), *zori, șale* etc, utilizate numai la plural. În ceea ce privește cazul, orice substantiv

---

[45] Vezi și Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*, București, 1974, p. 29 și 513, unde se arată că din 5 016 cuvinte-titlu utilizate de Eminescu, 2 552 (51,10 %) sînt substantive.

românesc care poate apărea şi în afara perifrazelor[46] cunoaşte opoziţia cazuală, indiferent cum este marcată aceasta : **omul** (*N*) *cîntă*, **pe omul** (*A*) *acesta îl vedem zilnic* etc. Privitor la categoria gramaticală a cazului ar mai fi de precizat că la toate substantivele pot apărea numai patru cazuri (nominativul, genitivul, dativul şi acuzativul), al cincilea caz (vocativul) utilizîndu-se în mod normal doar la substantivele ce numesc persoane umane (*mamă* !, *tată* !, *băiete* ! etc) şi, prin analogie cu acestea — teoretic — la orice alt substantiv personificat (*pisicuţo* !, *căţeluşule* !, *plugule* ! etc). Acest ultim caz, vocativul, se mai deosebeşte de celelalte şi în privinţa funcţiei : în timp ce substantivele în nominativ, genitiv, dativ şi acuzativ *fac parte dintr-o propoziţie*, în cadrul căreia îndeplinesc o funcţie sintactică (subiect, atribut etc), substantivele în vocativ *sînt exterioare propoziţiei*, fiind — din punctul de vedere al comunicării — echivalente cu o propoziţie sau frază (compară **băiatul** *lucrează*, unde *băiatul* este în nominativ cu funcţia de subiect al propoziţiei, cu **băiete**. *lucrează* ! unde *băiete* este în vocativ, lipsit de funcţie sintactică în propoziţie, fiind echivalent cu propoziţia „fii atent").

Generalizînd, putem spune că în definirea părţii de vorbire numită substantiv, criteriile utilizate (lexical, morfologic şi sintactic) nu pot fi aplicate în mod mecanic, ci, din contra, trebuie admisă într-o măsură mai mică sau mai mare elasticitatea.

§ **12.** Mulţimea substantivelor din limba română poate fi clasificată din diverse puncte de vedere, unul dintre acestea constituindu-l *provenienţa*. Acest criteriu permite gruparea substantivelor în două mari categorii, şi anume :

a) *Substantive moştenite din limba latină sau împrumutate din diverse limbi* (de exemplu, *mamă*, *tată*, *frate*, *soră*, *plug*, *tren* etc).

b) *Substantive formate pe terenul limbii române*. Un procedeu de formare a substantivelor în limba română îl constituie derivarea, care se poate realiza cu ajutorul sufixelor lexicale adăugate tot unor substantive (*căs***uţă**, *lopăt***ar**, *pămînt***eancă** etc), unor adjective (*rău***tate**, *tăr***ie**, *frumus***eţe** etc) sau unor verbe (*conduc***ător**, *arunc***ătură**, *croi***ală** etc). Un tip

[46] Un substantiv ca *paia* (= titlu boieresc în trecut) se întîlneşte astăzi sporadic, doar în perifraza **a-*i* da paiele** *cuiva* (=a încuraja pe cineva, a face o favoare cuiva etc). Cu alte cuvinte, în vorbirea naturală actuală acest substantiv este folosit numai la acuzativ, necunoscînd opoziţia cazuală.

particular de derivare — posibil numai la substantivele ce numesc ființe[47] — îl constituie *moțiunea*, prin care se înțelege formarea de substantive feminine de la cele masculine (*prietenă<prieten, munteancă<muntean, doctoriță<doctor* etc), precum și — mai rar — a celor masculine de la feminine (*gîscan<gîscă, vrăbioi<vrabie* etc). Substantivele ce denumesc ființe și au moțiune se numesc *mobile* (vezi exemplele date imediat mai sus), iar substantivele ce de asemenea numesc ființe dar nu au moțiune se numesc *epicene* (*privighetoare, papagal, vidră* etc).

Plecînd de la faptul că procedeul *adăugirii* unui sufix lexical la un cuvînt oarecare pentru formarea unui nou cuvînt este numit *derivare* (eventual *derivare propriu-zisă*), procedeul contrar, de *luare* a unui morfem dintr-o formă verbală pentru obținerea unui substantiv este denumit *derivare regresivă*, iar substantivul astfel format — *postverbal* (de exemplu, *alint<alinta, răsfăț<răsfăța* etc).

În afară de sufixe, derivarea se mai poate realiza și cu ajutorul prefixelor, care pot preceda fie un substantiv moștenit sau împrumutat (**dez***gust*, **dez***nădejde*, **ne***cinste* etc), fie un substantiv format pe terenul limbii române prin diverse procedee (**în***credere*, **neîn***credere*, **dez***batere* etc). În limba literară modernă există multe substantive care ar părea formate cu prefix pe terenul limbii române, dar care sînt împrumutate ca atare mai ales din franceză (*dezavantaj*<fr. *désavantage, insomnie*<fr. *insomnie, apolitism* <*fr. apolitisme* etc). În aceeași situație se află de foarte multe ori și formațiile cu pseudoprefixe (numite și prefixoide[48]), în sensul că foarte

---

[47] Substantivele ce nu numesc ființe, cum ar fi masculinele de tipul *cais, prun, gutui* etc și femininele de tipul *caisă, prună, gutuie* etc, nu reprezintă un caz de moțiune, pentru că de la *cais, prun, gutui* etc la *caisă, prună, gutuie* etc. se schimbă nu numai genul, cum se întîmplă la substantivele mobile, ci și obiectul (*cais, prun, gutui* etc indică numele *arborelui*. față de *caisă, prună, gutuie* etc, care indică numele *fructului* arborelui respectiv).

[48] Deosebirea dintre prefixele propriu-zise și pseudo-prefixe constă în aceea că în timp ce prefixele propriu-zise provin din *elemente vide* (*în-* din prepoziția latină *in, de-* din elementul de prefixare latinesc *dis-* etc), pseudoprefixele provin din *cuvinte noționale* (*aero*<fr. *aéro = aer*; *electro*<fr. *électro = electric* etc). Iorgu Iordan, în LRC, p. 318, apreciază că formațiile cu pseudoprefixe „seamănă foarte bine cu cuvintele compuse. Se poate spune că ele fac trecerea de la formațiile cu prefixe la compuneri". Al Graur în *Tendințele actuale ale limbii române,*

adesea și aceste cuvinte sînt împrumutate mai ales din franceză (*aerodrom*<fr. *aérodrome*, *electrochimie*<fr. *electrochimie* etc). De multe ori, cuvîntul noțional devenit pseudoprefix este urmat tot de un cuvînt noțional care, prin simetrie terminologică, poate fi numit pseudosufix (sufixoid). De exemplu, așa cum *mega-* (din **mega***fon*), *micro-* (din **micro***fon*), *tele-* (din **tele***fon*) etc sînt — pentru limba franceză, de unde noi am împrumutat cuvintele respective — pseudoprefixe (prefixoide), tot la fel și *-fon* din aceleași cuvinte (*mega***fon**, *micro***fon**, *tele***fon** etc) este un pseudosufix (sufixoid). Menționăm aici faptul că astăzi există în limba română și formații proprii, neîmprumutate, cu pseudoprefixe (și pseudosufixe!), de tipul *audeovideo*, *electrocăldură*, *polidisc* etc.

* * *

Un alt procedeu de formare a cuvintelor pe terenul limbii române îl constituie *compunerea*, prin care se obțin *perifraze substantivale* (grupuri de cuvinte cu valoare de substantiv; vezi § 8). Perifrazele substantivale sînt foarte numeroase[49], în structura lor putînd intra numai substantive (*gura leului*, *casa scînteii*, *palatul republicii* etc), substantive însoțite de prepoziții (*casa de cultură*, *facultatea de filologie*, *serviciu de cafea* etc), substantive însoțite de adjective (*Republica Socialistă România*, *limba română*, *serviciu comandat* etc), substantive însoțite de adverbe (*aducere aminte*, *luare aminte* etc), substantive însoțite de verbe (*gură cască*, *tîrîie brîu*, *papă lapte* etc) ș.a.m.d. În toate exemplele de perifraze substantivale pe care le-am dat, elementele componente sînt neaglutinate. Am procedat în acest fel pentru că perifrazele substantivale cu elementele componente aglutinate (de exemplu, *Botgros*, *demîncare*, *untdelemn* etc) se comportă astăzi ca și cum ar fi substantive simple.

* * *

Un procedeu de asemenea productiv de formare a substantivelor pe terenul limbii române îl constituie *conversiunea* (numită și *schimbarea valorii morfologice*), prin care se în-

---

București, 1968, p. 250, afirmă că e mai logic să se utilizeze termenul compunere „pentru combinarea a două teme date ambele cu valoare noțională".

[49] Vezi, de exemplu, lucrările citate în nota 26.

țelege că diferitele părți de vorbire pot căpăta în anumite condiții valoare de substantiv. Făcînd abstracție de părțile de vorbire-morfem (articolul, prepoziția, conjuncția, verbele auxiliare etc), care se pot substantiva numai în metalimbaj (**lui** *poate fi articol*, **prin** *este o prepoziție* etc), toate celelalte părți de vorbire (adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul și interjecția) se substantivează și în limbajul natural, conversiunea acestora din urmă realizîndu-se și fără articol, și prin articulare. La substantivele formate fără articol apare adesea un determinant de tip adjectival care îndeplinește un rol similar articolului : acest **albastru** *seamănă cu cerul senin* ; acel **zece** *a fost dat pe dreptate* etc. Acest determinant nu este, însă, obligatoriu, cînd nu apare determinantul substantivarea recunoscîndu-se mai ales după funcția sintactică : *fă* **bine** *și vei găsi* **rău** ; *e greu* **de explicat**[50] etc. Prin articulare, substantivele se formează cu articolul hotărît (**frumosul** *se opune* **urîtului**, **cititul** *este o plăcere*, **binele** *învinge răul* etc), cu articolul nehotărît (*a luat* un **trei** *la matematică*, *a venit* un **ăla** *cu pretenții*, *are* un **of** *la inimă* etc) și mai rar cu articolul adjectival (cei **doi** *se plimbă zilnic* etc).

* * *

§ 13. Substantivele limbii române pot fi clasificate și din punctul de vedere al *gradului de individualizare*, și anume :

a) Unele — numite *substantive comune* — sînt lipsite de posibilitatea de a individualiza prin ele înseși, acestea numind un element dintr-o categorie de obiecte de același fel. În cadrul substantivelor comune se pot distinge : substantivele comune *apelative* care, corespunzînd în cea mai mare măsură definiției substantivelor comune, indică un element dintr-o categorie (*om, femeie, casă* etc) ; substantivele comune *colective*, care numesc obiecte constituite din mai multe elemente de același fel (*armată, intelectualitate, popor* etc) ; substantive

[50] Nu mai menționăm aici și așa-numitul infinitiv lung (*a dat* **mîncare** *copiilor, a făcut* **învoire** *să rămînă cu dînsul* etc), pentru că în limba literară de astăzi acesta este întotdeauna substantiv (doar în imprecații ca **fir**-*ar al naibii* infinitivul lung își mai păstrează vechea valoare de verb). Pentru unele amănunte în această privință, vezi capitolul despre verb (infinitivul).

comune *materiale*, care numesc substanţa constitutivă a unor obiecte (*pămînt, apă, lapte* etc).

b) Altele — numite *substantive proprii* — au capacitatea de a individualiza un obiect dintr-o categorie de obiecte de acelaşi fel, datorită faptului că ar trebui să numească un singur reprezentant al categoriei respective. Uneori se întîmplă ca într-adevăr un substantiv propriu să numească un singur element dintr-o categorie. De exemplu — după informaţiile de care dispunem — există un singur lanţ de *Carpaţi*, un singur oraş *Iaşi*, un singur fluviu *Dunăre* etc. De multe ori, însă, un substantiv propriu numeşte un singur element dintr-o categorie numai pentru o colectivitate mai mică sau mai mare de oameni. Astfel, în România, numele propriu *Bucureşti* aparţine nu numai capitalei ţării, ci şi unui număr de cîteva sate ; numele propriu *Ionescu* este purtat de foarte mulţi români ş.a.m.d. Substantivele proprii se pot grupa în : substantive proprii *onomastice*, care cuprind numele persoanelor umane (şi ale oricărei realităţi personificate), acestea putînd fi *nume de familie* (*Ionescu, Mărgineanu, Vasiliu* etc), *prenume* (*Petru, Gheorghe, Mircea* etc), *hipocoristice* (*Mitică, Ionuţ, Mimi* etc), *supranume* (*Ştefan* **cel Mare**, *Gheorghe Vasilescu*-**Paşcani** etc) şi porecle (*Fefeleaga, Slăbănogu* etc) ; substantive proprii *cu care numim animalele* (*Murgu, Joiana, Grivei, Roşcata* etc) ; substantive proprii *toponime*, cuprinzînd nume de ţări (*România, Franţa, Italia* etc), nume de localităţi (*Craiova, Timişoara, Dolheşti* etc), nume de munţi (*Făgăraş, Ceahlău, Retezat* etc), nume de ape (*Olt, Mureş, Siret* etc) ş.a.m.d.

§ **14**. Clasificările substantivelor prezentate pînă aici, deşi realizate după criterii extragramaticale (provenienţa substantivelor şi gradul lor de individualizare), îşi justifică, totuşi, existenţa într-o gramatică prin necesitatea de a ne forma o părere privitoare la inventarul substantivelor. Indiferent de provenienţă şi de gradul lor de individualizare, substantivele limbii române — numai acelea simple, adică realizate într-o singură unitate lexicală[51] — pot conţine în structura

[51] Nu luăm în discuţie aici substantivele perifrastice, pentru că elementele lor componente se comportă din punctul de vedere al structurii morfologice ca şi cum ar fi substantive, adjective, verbe etc simple (de exemplu, substantivele *rochiţa* şi *rîndunelei*, din perifraza *rochiţa rîndunelei*, au în această perifrază aceeaşi structură morfologică ca şi atunci cînd

lor morfologică maximum trei elemente, și anume, *radicalul, desinența nominală* și *articolul hotărît enclitic*.

Radicalul substantivului — ca și al oricărei părți de vorbire dealtfel — are o funcție lexicală și o funcție morfologică. *Funcția lexicală* a radicalului constă în aceea că asigură sensul lexical al substantivului respectiv. În această privință subliniem, însă, că radicalul *singur* este capabil să transmită un sens lexical în destul de puține situații, și anume, atunci cînd — indiferent de forma flexionară la care se află — este însoțit numai de morfeme gramaticale zero. Această situație apare evidentă la substantivele comune atît în vorbire cît și în scris doar la tipul de singulare *stea, lup, seminar* și *ou* și la tipul de singulare și plurale *pui*, iar numai în vorbire, și la tipul de singulare *unghi, bici* (transcrise fonetic *ung'*, *bič*), și la tipul de plurale *urechi, porunci* (transcrise fonetic *urec'*, *porunč*). Față de aceste zece tipuri de forme substantivale, la care radicalul poate transmite și singur un sens lexical, la restul de peste treizeci de forme ale substantivelor comune de singular și plural radicalul poate exista — și deci și transmite un sens lexical — numai însoțit de un morfem gramatical concret. Spunînd aceasta avem în vedere, pe de o parte, că unii radicali aparțin mai multor cuvinte și, ca urmare, ceea ce deosebește un sens lexical de altul este morfemul gramatical (vezi § 10). De exemplu, radicalul *pop* poate avea sensul lexical de *preot*, cînd, însă, trebuie să fie însoțit în mod obligatoriu de morfemul gramatical concret *-ă* sau *-a* la singular și *-i* la plural, dar și sensul lexical *stîlp* sau *grămadă de snopi*, cînd numai la plural este însoțit de morfemul gramatical concret *-i*, la singular acesta alternînd cu zero (compară, deci, *popă, popa, popi* cu *pop, popi, popuri*). Pe de altă parte, alți radicali nu pot transmite singuri sensuri lexicale datorită faptului că aceștia apar întotdeauna însoțiți de un morfem gramatical concret : *cas***ă**, *cas***e**, *școal***ă**, *școl***i**, *lum***e**, *lum***i**, *peret***e**, *pereț***i** etc (pentru toate formele substantivale la care radicalul este însoțit de un morfem

---

sînt substantive simple). Nu luăm de asemenea în discuție aici — pentru că vor fi prezentate în capitol aparte — nici părțile de vorbire-morfem neaglutinate cu substantivul (de exemplu, din sintagma *pe un frate* reținem pentru structura morfologică a substantivului numai pe *frate*, din *lui tata* numai pe *tata* etc).

gramatical concret, vezi paragraful următor, unde discutăm desinenţele nominale).

Funcţia morfologică a radicalului substantival constă mai ales în aceea că radicalului i se adaugă morfemele gramaticale care marchează categoriile gramaticale ale substantivului (**stea**-*Ø*,**ste**-*le*,*nişte* **cas**-*e* etc). În afară de aceasta, aşa cum morfemele gramaticale contribuie adesea la realizarea sensului lexical al substantivelor, tot la fel şi radicalul — care este morfem lexical — poate contribui de multe ori la indicarea categoriilor gramaticale ale substantivelor. Ne referim la alternanţele fonetice care apar în radicalul diferitelor tipuri de substantive, care alternanţe reprezintă, pe lîngă desinenţă sau articol, o marcă redundantă a categoriilor gramaticale. De exemplu, faţă de singularul *porunc-ă*, pluralul *porunci*, cu structura morfologică *porunci-Ø*, este marcat nu numai prin desinenţa zero care se opune desinenţei de singular *-ă*, ci şi prin alternanţa fonetică din radical *c - č*; genitiv-dativul singular şi toate cazurile de la pluralul substantivelor de tipul *stea* sînt marcate nu numai prin desinenţa *-le* (*ste*-**le**) care se opune desinenţei *-Ø* (*stea-Ø*), ci şi prin alternanţa fonetică din radical *-ea-/-e-* (*s*t**ea** — *ste*l*e*)[52].

* * *

Cît priveşte aflarea radicalului substantivelor, aceasta se face prin compararea a două sau mai multe forme flexionare nearticulate — de obicei forma de singular cu cea de plural — operaţie care permite găsirea elementului comun (exceptînd alternanţele fonetice): **cas**-*ă* — **cas**-*e*, **vulp**-*e* — **vulp**-*i*, **peret**-*e* — **pereţ**-*i* etc. Dificultate în această privinţă produc doar substantivele care nu-şi schimbă forma de la singular la plural, de tipul *ochi*, *pui muncitoare*, *nume*. La primele

[52] Alternanţele din radicalul substantivelor pot fi vocalice (*a/ă*: *carte* — *cărţi*; *ă/e păr* — *peri* etc) sau consonantice (*c/ci*: *copac* — *copaci*; *d/z*: *brad* — *brazi*; *t/ţ*: *bărbat* — *bărbaţi* etc). Pentru lista alternanţelor fonetice din radicalul substantivelor, vezi *Gram. Acad.*, I, p. 72—74, şi Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 169—170 şi 179—180. Menţionăm aici şi că aceea ce *Gram. Acad.*, I, p. 74, consideră ca fiind alternanţa lui *ea*, luat ca diftong, cu *e* (*seară* — *seri*), precum şi a lui *oa*, luat de asemenea ca diftong, cu *o*, (*floare flori*), reprezintă, de fapt, aşa cum a arătat Andrei Avram — *Caracteristicile sintagmatice ale alternanţelor fonologice în limba română*, SCL, XXIII 1972, p. 119 — 128, — perechi de cîte două alternanţe, şi anume: semivocala *e* cu vocala *e* şi *a* cu *Ø* (*s*-**e**-**a**-*r*-*ă* — *s*-**e**-*Ø*-*ri*); semivocala *o* cu vocala *o* şi *a* cu *Ø* (*fl*-**o**-**a**-*re* — *fl*-**o**- -*ri*).

două tipuri, substantivul nearticulat în întregime (*ochi*, *pui*) este considerat radical, iar la ultimile două tipuri radicalul este considerat fără vocala finală, adică **muncitoar**-*e*, **num**-*e* (pentru amănunte, vezi discuția despre desinențe, pe care o facem la paragraful imediat următor).

§ 15. În gramatica românească termenul *desinență* este folosit mai insistent abia în ultimile două decenii, opiniile privitoare la desinența substantivului nefiind întotdeauna convergente[53]. Considerînd drept bunuri cîștigate faptul că la stabilirea desinențelor trebuie avut în vedere stadiul actual al limbii române (prin istoria ei explicîndu-se doar unele amănunte), precum și faptul că în structura morfologică a substantivului românesc nu este nevoie — pe lîngă radical, desinență și articol hotărît enclitic — și de un sufix morfologic, putem spune că este desinență a substantivului în română — indiferent de ce a fost în latină — *morfemul care are la substantivul din care face parte funcția principală de marcă a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz și funcția secundară de a contribui la realizarea sensului lexical și la existența ca atare a substantivului respectiv.* Astfel concepute, găsim următoarele desinențe substantivale pentru nominativ-acuzativul singular al substantivelor feminine și pentru toate cazurile la pluralul femininelor, precum și la singularul și pluralul masculinelor și neutrelor :

Feminin

ă, -*e* (*cas*-**ă**, *cas*-**e**)
ă, -*i* (*școal*-**ă**, *școl*-**i**)
ă, -*uri* (*blan*-**ă**, *blăn*-**uri**)[54]

---

[53] Am prezentat acest lucru în *Cîteva observații în legătură cu desinența substantivului*, SCSt., XVI, 1963, fasc. 1, p. 126–137.

[54] Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 182, nota 1, plecînd de la o anumită diferențiere semantică între singularul *alamă, mătase* și pluralul *alămuri, mătăsuri,* consideră că pluralul *alămuri, mătăsuri* reprezintă substantive de genul neutru, lipsite de singular, diferite de substantivele *alamă, mătase,* de genul feminin, lipsite de plural. Sîntem de părere, totuși, că — așa cum a arătat Iorgu Iordan, LRC, p. 279 sqq — opozițiile desinențiale -*ă*, -*uri* și -*e*, -*uri* pot fi menținute la feminin pentru că : a) Diferențieri semantice între singular și plural există și la alte substantive (de obicei materiale), fără ca acestea să fie considerate de genuri diferite sau lipsite de singular ori plural. De exemplu, *pămînt — pămînturi, lemn — lemne* etc. b) Unele substantive, în special

-ă, *∅* (*porunc*-**ă**, *porunci*-**∅**, *dung*-**ă**, *dungi*-**∅**)
-e, *-i* (*lum*-**e**, *lum*-**i**)
-e, *-i* (*bai*-**e**, *bă*-**i**)
-e, *-i* (*cal*-**e**, *că*-**i**)
-e, *-e* (*muncitoar*-**e**, *muncitoar*-**e**)
-i, *-i* (*viner*-**i**, *viner*-**i**)[55]
-e, *∅* (*urech*-**e**, *urechi*-**∅**, *zegh*-**e**, *zeghi*-**∅** ; *pitulic*-**e**, *pitulici*-**∅** ; *ming*-**e**, *mingi*-**∅**)
-e, *-uri* (*vrem*-**e**, *vrem*-**uri** ; vezi nota 54).
-∅, *-le* (*stea*-**∅**, *ste*-**le**)
-∅, *-le* (*basma*-**∅**, *basma*-**le**)
-∅, *-le* (*zi*-**∅**, *zi*-**le**)

Masculin

-e, *-i* (*peret*-**e**, *pereț*-**i**)
-u, *-i* (*codr*-**u**, *codr*-**i**)
-u, *-i* (*fi*-**u**, *fi*-**i**)
-ă, *-i* (*pop*-**ă**, *pop*-**i**)
-ă, *-∅* (*vlădic*-**ă**, *vlădici*-**∅**)
-∅, *-i* (*lup*-**∅**, *lup*-**i**)
-∅, *-i* (*copil*-**∅**, *copi*-**i**)
-∅, *-∅* (*pui*-**∅**, *pui*-**∅**)[56]
-∅, *-∅* (*puști*-**∅**, *puști*-**∅** ; vezi nota 56).

Neutru

-u, *-e* (*registr*-**u**, *registr*-**e**)
-u, *-e* (*ghișe*-**u**, *ghișe*-**e**)

---

din acelea ce numesc realități nemateriale, au două forme de plural, dintre care una cu desinența *-uri*. Aceste forme de plural sînt comutabile între ele în cadrul aceluiași sens lexical. De exemplu, *vreme — vremi* și *vremuri*. c) Nespecializarea pe genuri a desinențelor poate fi probată și cu desinența de plural *-i* care apare în ultimul timp la tot mai multe feminine, fără ca acestea să fie considerate masculine sau defective de singular ori de plural.

[55] Ceea ce ne determină să constituim perechea de desinențe *-i*, *-i* numai pentru numele primelor cinci zile ale săptămînii este nu numai faptul că în limba literară la forma articulată *-i>-e* (*viner*-**i** *viner*-**e**-*a* etc), ci și faptul că în vorbirea populară și familiară *-i* poate fi înlocuit cu *-e* : *mai multe marțe decît marțe* etc.

[56] La aceste substantive desinența este considerată **-∅** ținîndu-se cont de opoziția singular-plural în forma mai veche *puiu*, *pui*-**∅**, unde desinențele erau *-u* și, respectiv, **-∅**. Prin dispariția lui *-u* în zilele noastre, desinențele au ajuns să fie zero atît la singular, cît și la plural (vezi și Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 142).

-*u*, -*uri* (*lucr*-**u**, *lucr*-**uri**)
-*u*, -*uri* (*tablo*-**u**, *tablo*-**uri**)
-*u*, -*i* (*studi*-**u**, *studi*-**i**)
-*e*, -*e* (*prenum*-**e**, *prenum*-**e**)
-*Ø*, -*uri* (*grai*-**Ø**, *grai*-**uri**)
-*Ø*, -*uri* (*corn*-**Ø**, *corn*-**uri**)
-*Ø*, -*uri* (*unghi*-**Ø**, *unghi*-**uri**)
-*Ø*, -*e* (*război*-**Ø**, *războai*-**e**)
-*Ø*, -*e* (*scaun*-**Ø**, *scaun*-**e**)
-*Ø*, -*e* (*bici*-**Ø**, *bic*-**e**)
-*Ø*, -(*i*)*i* (*seminar*-**Ø**, *seminari*-**i**)[57]
-*Ø*, -*ă* (*ou*-**Ø**, *ou*-**ă**)

La alcătuirea acestei liste a desinențelor substantivului am avut în vedere atît consoanele muiate, cît și caracterul semivocalic al lui *i* și *u*. Dacă facem abstracție de acestea, numărul desinențelor scade simțitor. Astfel, în loc de 74 de desinențe (28 pentru feminin, 18 pentru masculin și 28 pentru neutru), găsim numai 48 (20 pentru feminin, 12 pentru masculin și 16 pentru neutru). Observăm, însă, că, uneori, aceleași desinențe pot apărea la genuri diferite. Făcînd abstracție și de aceste omonimii, numărul total al desinențelor substantivale pentru feminin, masculin și neutru, singular și plural, la toate cazurile (în afara vocativului cu desinența -*o* și, eventual, și -*e*) se reduce la 36, grupate în 18 perechi[58], și anume :

-*ă*, -*e* (f. *cas*-**ă**, *cas*-**e**)
-*ă*, -*i* (f. *școal*-**ă**, *școl*-**i** ; m. *pop*-**ă**, *pop*-**i**)
-*ă*, -*Ø* (f. *porunc*-**ă**, *porunci*-**Ø** ; m. *vlădic*-**ă**, *vlădici*-**Ø**)
-ă, -uri (f. *blan*-**ă**, *blăn*-**uri**)
-e, -i (f. *lum*-**e**, *lum*-**i**; m. *peret*-**e**, *pereț*-**i**)
-e, -e (f. *muncitoar*-**e**, *muncitoar*-**e** ; n. *prenum*-**e**, *prenum*-**e**)
-e, -Ø (f. *urech*-**e**, *urechi*-**Ø**)

---

[57] Inițial, acest substantiv a avut la singular desinența -*u*, *seminari-u* (așa cum se mai întîlnește și astăzi la *salariu*), iar la plural desinența -*e* (*seminare*). Această formă de plural este recomandată și în *Dicționarul limbii române moderne*. Forma inițială de singular *seminariu* explică prezența — înaintea actualei desinențe de plural -*i* — a acelui -*i*- care reprezintă ultimul element fonetic al radicalului la plural, *seminari-i*.

[58] Dacă luăm în considerație că substantivul *zi* mai cunoaște și forma *ziuă* (sporadic apare în vorbirea populară și familiară alături de *măsea*, *stea* etc și *măseauă*, *steauă* etc), atunci numărul perechilor de desinențe este de 19, la cele 18 adăugîndu-se -*ă*, -*le* (*ziu*-**ă**, *zi*-**le**).

-e, -uri (f. *vrem*-e, *vrem*-uri)
-Ø, -le (f. *stea*-Ø, *ste*-le)
-i, -i (f. *viner*-i, *viner*-i)
-u, -i (m. *codr*-u, *codr*-i ; n. *studi*-u, *studi*-i)
-Ø, -i (m. *lup*-Ø, *lup*-i ; n. *seminar*-Ø, *seminari*-i)
-Ø, -Ø (m. *pui*-Ø, *pui*-Ø)
-u, -e (n. *registr*-u, *registr*-e)
-u, -uri (n. *lucr*-u, *lucr*-uri)
-Ø, -uri (n. *unghi*-Ø, *unghi*-uri)
-Ø, -e (n. *bici*-Ø, *bic*-e)
-Ø, -ă (n. *ou*-Ø, *ou*-ă)

Tabloul acestor 18 perechi de desinenţe arată că în limba română contemporană nu există desinenţe specifice pentru fiecare categorie gramaticală, ci o singură desinenţă marchează în acelaşi timp — la substantivul nearticulat — genul, numărul şi cazul (adică aceleaşi categorii gramaticale pe care le indică articolul la substantivul articulat). Singură, însă, o desinenţă nu este capabilă să marcheze *exact* categoriile gramaticale ale unui substantiv. Luînd ca exemplu desinenţa *-Ø* (zero), observăm că aceasta se găsesşte la feminin, masculin şi neutru, la singular şi plural, la nominativul şi acuzativul singular al femininelor şi la toate cazurile la pluralul femininelor, precum şi la toate cazurile la singularul şi pluralul masculinelor şi neutrelor. De aceea, pentru recunoaşterea categoriilor gramaticale ale substantivului, trebuie coroborate desinenţele de singular cu cele de plural şi, uneori, şi cu alte mijloace (articolul, contextul etc).

Dintre cele trei categorii gramaticale ale substantivului, cel mai uşor se recunoaşte numărul. Astfel, în afară de trei perechi de desinenţe cu forme identice la singular şi plural (*-e, -e* pentru feminin şi neutru ; *-i, -i*, pentru feminin ; *-Ø, -Ø*, pentru masculin), la celelalte 15 perechi este suficient să alternăm desinenţa de singular cu cea de plural pentru a recunoaşte numărul substantivului. La aceasta mai adăugăm că la nominativ-acuzativ desinenţa *-u* apare numai la singular, iar desinenţele *-le* şi *-uri* numai la plural.

În comparaţie cu numărul, posibilitatea de a recunoaşte genul prin desinenţă este mai limitată. Este drept, şi aici există 12 perechi de desinenţe care sînt caracteristice unui singur gen (de exemplu, perechea *-ă, -e* apare numai la feminine, perechea *-Ø, -Ø* numai la masculin, perechea *-u, -e*

numai la neutru etc). Totuşi, la genuri se observă un amestec complicat al desinenţelor. Astfel, desinenţa de plural *-e*, caracteristică femininului, apare şi la pluralul neutrelor ; desinenţa pluralului neutrelor *-uri* apare şi la feminine ; desinenţa *-i*, specifică pluralului masculinelor, apare şi la feminine, şi la neutre ş.a.m.d.

În sfîrşit, categoria gramaticală a cazului aproape că nu poate fi recunoscută cu ajutorul desinenţelor. Aceasta pentru că desinenţele masculinului şi neutrului singular şi plural, precum şi desinenţele femininului la plural se folosesc la toate cazurile. Cît priveşte desinenţele de nominativ-acuzativ singular ale femininelor — la care adăugăm şi desinenţele de genitiv-dativ singular ale aceloraşi feminine — acestea arată forma cazuală (nominativ-acuzativ sau genitiv-dativ) şi nu cazul, acesta din urmă recunoscîndu-se cu alte mijloace (articolul, prepoziţia etc).

§ 16. Ceea ce ne-a determinat să considerăm articolul hotărît enclitic drept morfem gramatical *din structura substantivului* este în primul rînd faptul că — exceptînd forma de masculin, singular, genitiv-dativ *lui* care (aşa cum vom arăta la categoria gramaticală a cazului) nu se aglutinează cu substantivul atunci cînd îl precede — în limba română actuală articolul hotărît enclitic împreună cu substantivul însoţit formează o singură unitate lexicală. Unitatea lexicală alcătuită din substantiv şi articolul hotărît enclitic se aseamănă cu unitatea lexicală alcătuită din radicalul substantivului şi desinenţa sa. Spunînd aceasta, avem în vedere că vorbitorul de limbă română fără pregătire de specialitate nu poate izola de substantiv nici desinenţa, dar nici articolul hotărît enclitic (pentru un nefilolog, o formă de tipul *casei* constituie o singură unitate).

În al doilea rînd, există forme ale articolului hotărît enclitic care se adaugă *direct* radicalului (nu după desinenţă), ceea ce face imposibilă existenţa substantivului fără articolul hotărît enclitic respectiv. Şi aici asemănarea cu desinenţa este evidentă, în sensul că un radical de tipul *cas-*, *tat-* etc. nu poate exista decît dacă i se adaugă fie desinenţa *-ă* (*cas***ă**, *tat***ă**), fie articolul hotărît enclitic *-a* (*cas***a**, *tat***a** etc).

În sfîrşit, în al treilea rînd, sîntem de părere că astăzi articolul hotărît enclitic şi-a pierdut funcţia sa iniţială de element de individualizare. Provenind din pronumele demons-

strativ latinesc *ille, illa, illud* (devenit în latina populară *illus, illa, illum*), articolul hotărît enclitic românesc va fi putut să îndeplinească la început o funcție de individualizare asemănătoare aceleia pe care o are un atribut adjectival demonstrativ [*homo illu* devenit *omul(u)* va fi fost într-o anumită măsură sinonim cu *om(ul) acela*]. Cu timpul, însă, pe măsură ce vorbitorii nu au mai recunoscut în formele articolului hotărît enclitic un adjectiv demonstrativ, și funcția de individualizare a articolului a scăzut, astfel încît astăzi într-o formulare de tipul **avionul** *zboară repede*, putem vorbi de contrarul individualizării, adică de generalizare. Pierzîndu-și funcția *semantică* de individualizare, articolul hotărît enclitic a căpătat funcția de marcă indicînd—la fel cu desinența—categoriile gramaticale ale substantivului cu care s-a aglutinat.

Articolul hotărît enclitic la nominativ-acuzativ (pentru celelalte cazuri, vezi mai departe, la categoria gramaticală a cazului) se poate adăuga substantivelor în maniere diferite. Astfel, la unele substantive articolul hotărît enclitic se poate adăuga direct radicalului : *cas*-**a**, *școal*-**a**, *porunc*-**a**, *blan*-**a**, *pop*-**a**, *vlădic*-**a**, *pui*-**i**, *ou*-**l**. La alte substantive, însă, articolul hotărît enclitic se adaugă — la nominativ-acuzativul singular al femininelor și la toate cazurile la singularul și pluralul masculinelor și neutrelor — după desinența nemodificată a substantivului : *cas-e*-**le**, *școl-i*-**le**, *blăn-uri*-**le**, *lum-e*-**a**, *lum-i*-**le**, *peret-e*-**le**, *pereț-i*-**i**, *muncitoar-e*-**a**, *muncitoar-e*-**le**, *prenum-e*-**le**, *urech-e*-**a**, *vrem-e*-**a**, *vrem-uri*-**le**, *ste-le*-**le**, *viner-i*-**le**, *codr-u*-**l**, *codr-i*-**i**, *studi-u*-**l**, *studi-i*-**le**, *lup-i*-**i**, *seminari-i*-**le**, *registr-u*-**l**, *registr-e*-**le**, *lucr-u*-**l**, *lucr-uri*-**le**, *bic-e*-**le**, *ou-ă*-**le**. În sfîrșit, la alte substantive, articolul hotărît enclitic se adaugă după desinența modificată a substantivului : *porunci-Ø*>*porunc*-i-**le** ; *vlădici-Ø*> >*vlădic*-**i**-**i**, *urechi-Ø*> *urech*-i-**le**, *stea-Ø*> *stea*-u-**a**, *viner*-**i**> *viner*-e-**a**, *seminar-Ø*> *seminar*-u-**l**, *lup-Ø* >*lup*-u-**l**, *pui-Ø*> *pui*-u-**l**, *bici-Ø*> *bici*-u-**l**. Se observă că ultima categorie este neomogenă, în cadrul ei distingîndu-se substantive la care desinența Ø devine *u*[59] (*stea*-**u**-*a*, *seminar*-**u**-*l*, *lup*-**u**-*l*, *pui*-**u**-*l*, *bici*-**u**-*l*) ; substantive la care desinența **Ø** devine -*i* (*porunc*-**i**-*le*, *vlădic*-

---

[59] Pentru considerarea lui -*u* drept desinență la substantive de tipul *lup*-**u**-*l*, vezi P. Zugun, *Despre realitatea fonetică și morfologică a lui -i final asilabic postconsonantic*, AUI, XIX, 1973, p. 45—46.

strativ latinesc *ille, illa, illud* (devenit în latina populară *illus, illa, illum*), articolul hotărît enclitic românesc va fi putut să îndeplinească la început o funcție de individualizare asemănătoare aceleia pe care o are un atribut adjectival demonstrativ [*homo illu* devenit *omul(u)* va fi fost într-o anumită măsură sinonim cu *om(ul) acela*]. Cu timpul, însă, pe măsură ce vorbitorii nu au mai recunoscut în formele articolului hotărît enclitic un adjectiv demonstrativ, și funcția de individualizare a articolului a scăzut, astfel încît astăzi într-o formulare de tipul **avionul** *zboară repede*, putem vorbi de contrarul individualizării, adică de generalizare. Pierzîndu-și funcția *semantică* de individualizare, articolul hotărît enclitic a căpătat funcția de marcă indicînd — la fel cu desinența — categoriile gramaticale ale substantivului cu care s-a aglutinat.

Articolul hotărît enclitic la nominativ-acuzativ (pentru celelalte cazuri, vezi mai departe, la categoria gramaticală a cazului) se poate adăuga substantivelor în maniere diferite. Astfel, la unele substantive articolul hotărît enclitic se poate adăuga direct radicalului : *cas*-**a**, *școal*-**a**, *porunc*-**a**, *blan*-**a**, *pop*-**a**, *vlădic*-**a**, *pui*-**i**, *ou*-**l**. La alte substantive, însă, articolul hotărît enclitic se adaugă — la nominativ-acuzativul singular al femininelor și la toate cazurile la singularul și pluralul masculinelor și neutrelor — după desinența nemodificată a substantivului : *cas-e*-**le**, *școl-i*-**le**, *blăn-uri*-**le**, *lum-e*-**a**, *lum-i*-**le**, *peret-e*-**le**, *pereț-i*-**i**, *muncitoar-e*-**a**, *muncitoar-e*-**le**, *prenum-e*-**le**, *urech-e*-**a**, *vrem-e*-**a**, *vrem-uri*-**le**, *ste-le*-**le**, *viner-i*-**le**, *codr-u*-**l**, *codr-i*-**i**, *studi-u*-**l**, *studi-i*-**le**, *lup-i*-**i**, *seminari-i*-**le**, *registr-u*-**l**, *registr-e*-**le**, *lucr-u*-**l**, *lucr-uri*-**le**, *bic-e*-**le**, *ou-ă*-**le**. În sfîrșit, la alte substantive, articolul hotărît enclitic se adaugă după desinența modificată a substantivului : *porunci*-∅>*porunc*-i-**le** ; *vlădici*-∅> >*vlădic*-**i**-**i**, *urechi*-∅> *urech*-i-**le**, *stea*-∅> *stea*-u-**a**, *viner*-i> *viner*-e-**a**, *seminar*-∅> *seminar*-u-**l**, *lup*-∅ >*lup*-u-**l**, *pui*-∅> *pui*-u-**l**, *bici*-∅> *bici*-u-**l**. Se observă că ultima categorie este neomogenă, în cadrul ei distingîndu-se substantive la care desinența ∅ devine *u*[59] (*stea*-**u**-*a*, *seminar*-**u**-*l*, *lup*-**u**-*l*, *pui*-**u**-*l*, *bici*-**u**-*l*) ; substantive la care desinența ∅ devine -*i* (*porunc*-**i**-*le*, *vlădic*-

[59] Pentru considerarea lui -*u* drept desinență la substantive de tipul *lup*-**u**-*l*, vezi P. Zugun, *Despre realitatea fonetică și morfologică a lui -i final asilabic postconsonantic*, AUI, XIX, 1973, p. 45—46.

i-*i*, *urech*-i-*le*) ; substantive la care desinența *i* devine *e* (*viner*-e-*a*)[60].

§ 17. Pentru a lucra mai operativ cu marea cantitate de substantive existente în limba română, specialiștii utilizează *clase de substantive* numite și declinări[61]. În legătură cu acestea, în lingvistica românească există următoarele două orientări principale :

a) Gramatica tradițională grupează substantivele limbii române după *terminația* lor la nominativ singular nearticulat în trei *declinări* care, în general, corespund declinărilor din limba latină[62]. Declinarea I tradițională cuprinde substantivele feminine și cîteva masculine terminate în *-ă* (de exemplu, *cas*ă, *pop*ă), în *-ea* (de exemplu, *măs*ea), în *-a* (de exemplu, *cazm*a) și în *-i* (substantivele *zi* și *miazăzi*). Declinarea a doua cuprinde substantivele masculine și neutre care se termină în consoană (de exemplu, *bărba*t, *un*chi, *creio*n, *un*ghi), în *-u* vocalic (de exemplu, *codr*u, *registr*-u) sau semivocalic (de exemplu, *ero*u, *stilo*u), în *-i* vocalic (de exemplu, *tax*i) și semivocalic (de exemplu, *cioc*oi, *războ*i) și în *-o* (de exemplu, *radio*). Declinarea a treia cuprinde substantivele terminate în *-e* de genul feminin (de exemplu, *vulp*e), masculin (de exemplu, *peret*e) și neutru (de exemplu, *num*e).

b) Paula Diaconescu[63], luînd în considerație *desinențele*, împarte substantivele limbii române în trei *tipuri de flexiune*, în cadrul fiecărui tip identificînd un număr mai mare sau mai mic de *clase*. Primul tip de flexiune cuprinde femininele cu două desinențe la singular (una pentru nominativ-acuzativ și alta pentru genitiv-dativ) și o desinență la plural pentru toate cazurile. În cadrul acestui tip autoarea găsește următoarele șase clase : *-ă*, *-e* (*sap*ă,— *sap*e), *-ă*, *-i* (*friptur*ă — *fript*uri), *-e*, *-i* (*lum*e — *lum*i), *-Ø*, *-le* (*stea*-Ø — *ste* -le), *-ă*, *-Ø*

[60] În toate situațiile de *modificare* a desinenței, structura morfologică a substantivelor comportă încă discuții. Am utilizat termenul convențional de *desinență modificată* pentru că acesta vizează structura morfologică a cuvintelor (termenul *vocală de legătură* trimite la fonetică, iar termenul de *vocală tematică* ni se pare ambiguu). Ar mai exista si o altă soluție: ceea ce am numit *desinențe modificate* să considerăm că reprezintă sufixe flexionare ale substantivelor.

[61] În cele ce urmează, ne referim la încadrarea în clase sau declinări numai a substantivelor comune.

[62] Vezi *Gram. Acad.*, I, p. 81 sqq ; Iorgu Iordan, *LRC*, p. 302 sqq.

[63] *Art. cit.*, p. 163 sqq. Vezi și *Structură și evoluție ...*, p. 161–162.

(*muncă* — *munci-Ø*), *-e*, *-Ø* (*ureche* — *urechi-Ø*). Tipul al doilea de flexiune, cu 11 clase[64] (a douăsprezecea apare numai în epoca veche), cuprinde substantivele masculine și neutre avînd o desinență pentru toate cazurile la singular și o altă desinență pentru toate cazurile la plural : *-u*, *-i* (*codru* — *codri*), *-Ø*, *-i* (*pom-Ø*, *pomi*), *-e*, *-i* (*cîine*, *cîini*), *-e*, *-Ø* (*șoarece*, *șoareci-Ø*), *-ă*, *-i* (*popă*, *popi*), *-ă*, *-Ø* (*vlădică*, *vlădič-Ø*), *-u*, *-uri* (*lucru*, *lucruri*), *-Ø*, *-uri* (*rai-Ø*, *raiuri*), *-u*, *-e* (*chipiu*, *chipie*), *-Ø*, *-e* (*pai-Ø*, *paie*), *-u*, *-i* (*consiliu*, *consilii*). În al treilea tip de flexiune autoarea încadrează substantivele care au o singură desinență pentru toate cazurile la ambele numere. Aici se disting patru clase : masculine cu desinența *-Ø* (*pui-Ø*), feminine cu desinența *-Ø* (*joi-Ø*), feminine cu desinența *-e* (*învățătoare*) și neutre cu desinența *-e* (*nume*).

* * *

Aceste două orientări au, fiecare, avantage și dezavantaje, Un dezavantaj al clasificării tradiționale îl constituie terminologia, mai exact, termenul *terminație*, care trimite la partea finală a cuvîntului, fără să sugereze dacă această parte finală are sau nu funcție de marcă. Astfel concepută, terminația apare la toate cuvintele, atît flexibile (*casă*, *stea*, *Nabucodonosor* etc.), cît și neflexibile (*dacă*, *din*, *pe* etc) și poate fi considerată sau ca un singur element fonetic — așa cum am indicat imediat mai sus — sau ca două, eventual și mai multe elemente fonetice (*casă*, *Nabucodonosor* etc). Un alt dezavantaj al calsificării tradiționale constă în aceea că, utilizînd termenul și conceptul de terminație, grupează substantivele în categorii mai mult sau mai puțin eterogene. De exemplu, declinarea I cuprinde și substantivele la care pluralul se formează prin înlocuirea terminației *-ă* cu terminația *-e* (*casă*, *case*), dar și substantive la care pluralul se formează prin adăugarea unei noi terminații la terminația deja existentă (*zi*, *zile*) ; în aceeași primă declinare sînt încadrate nu numai substantivele care au la singular două forme flexionare (una pentru nominativ-acuzativ, *casă*, și alta pentru

---

[64] În *Structură și evoluție* ... (p. 142—143 și 161) sînt indicate 12 clase, dar una dintre ele (*-u*, *-Ø* : *blănariu* — *blănari-Ø*) a dispărut în epoca modernă, substantivele respective avînd altă repartiție (*-Ø*, *-i* : *blănar-Ø*, *blănari* ; *-Ø*, *-Ø* : *ochi-Ø*, *ochi-Ø*).

genitiv-dativ, *case*), ci și substantive care au la singular o singură formă pentru toate cazurile (*popă*, *tată* etc.) ș.a.m.d.

Dezavantajele de această natură se înlătură în tipul de clasificare propus de Paula Diaconescu prin utilizarea termenului și conceptului de *desinență*. Acesta permite stabilirea de categorii omogene în limba română contemporană indiferent de felul în care s-au stabilit categoriile de substantive în alte stadii ale limbii române sau în limba latină, din care se trage româna. Cu alte cuvinte, deosebirea dintre cele două orientări se poate explica prin punctul de vedere, diacronic sau sincronic, din care este privit substantivul românesc : în timp ce clasificarea tradițională ține cont de legătura dintre flexiunea substantivului în limba latină și în limba română contemporană, clasificarea propusă de Paula Diaconescu are în vedere numai flexiunea substantivului românesc contemporan, făcînd abstracție de faptul că flexiunea substantivului românesc continuă, în principiu, flexiunea substantivului latinesc. Procedînd în acest fel, clasificarea propusă de Paula Diaconescu cîștigă în privința exactității, conținînd clase de substantive cu aceleași particularități de formă.

Cele arătate mai sus conduc la ideea că în stadiul actual al cercetărilor clasificarea tradițională și cea propusă de Paula Diaconescu pot fi considerate complementare și nu antagoniste. *Practic*, acest lucru este dovedit pe de o parte de cercetarea diacronică, în cadrul căreia romaniștii și românistii utilizează aproape exclusiv clasificarea tradițională a substantivelor românești, iar pe de altă parte de cercetarea sincronică, unde majoritatea specialiștilor actuali — chiar dacă nu operează cu exact aceleași categorii de substantive — fac apel la clasificarea propusă de Paula Diaconescu.

§ 18. *Categoriile gramaticale ale substantivului. Genul.* Limba română a moștenit din latină categoria gramaticală a genului, concretizată în genul masculin, genul feminin și genul neutru[65]. Așa stînd lucrurile, pentru limba română în

[65] În *Gram. Acad.*, I, p. 59—60, se vorbește și despre *genul personal*, care a fost pus în discuție de C. Racoviță (*Sur la genre personnel en roumain*, BL, VIII, 1940, p. 154—159) și aprofundat de Al. Graur (*Contribution à l'étude du genre personnel du roumain*, BL, XIII, 1945, p. 156—161).

Subliniem că *așa-zisul gen personal nu reprezintă un aspect opozabil al categoriei gramaticale a genului și de aceea nu trebuie pus alături de mas-*

general și pentru aspectul ei actual în special problema concordanței genului gramatical cu genul natural prezintă o importanță secundară. Prin gen natural, care constituie conținutul categoriei gramaticale a genului, se înțelege faptul că obiectele (în sens generic) din lumea înconjurătoare, dacă sînt însuflețite, pot fi de sex bărbătesc sau femeiesc, iar dacă sînt neînsuflețite, sînt în afara sexului, adică neutre. Prin gen gramatical se înțelege forma pe care o are substantivul pentru a arăta că obiectul pe care îl denumește este de sex bărbătesc, de sex femeiesc sau în afara sexului (neutru).

---

culin, feminin și neutru ca un fel de al patrulea gen al limbii române. Aceasta pentru că ceea ce este numit cu termenul de *gen personal* — neavînd conținut gramatical, ci doar unele particularități formale — este de fapt o *clasă de cuvinte* comparabilă cu declinările substantivelor (vezi § 17) și nu o categorie gramaticală. Admițînd acest lucru, sîntem de părere că, pentru evitarea confuziilor, trebuie să renunțăm la termenul de gen personal și de aceea în lucrarea de față utilizăm, convențional, termenul de *cuvinte care trimit la persoane* (de obicei *umane*). Aceste cuvinte sînt reprezentate prin: substantive proprii denumind oameni sau animale personificate (*Gheorghe, Elena, Grivei* etc); substantive comune indicînd grade de rudenie (*tată, mamă, frate* etc); pronumele de diferite feluri, indiferent de faptul că substituie nume de oameni sau de oricare alte entități (*el, acesta, altul* etc). *Cuvintele care trimit la persoane* nu au toate aceleași caracteristici formale și caracteristicile respective nu sînt întotdeauna obligatorii. Astfel, substantivele masculine — proprii sau comune — la singular se construiesc în principiu cu articolul hotărît antepus la genitiv-dativ: *lui Gheorghe*, **lui** *Grivei*, **lui** *tata* etc. Prin analogie cu acestea, articolul hotărît pentru masculin singular genitiv-dativ apare și înaintea unor feminine (**lui** *Elena*, **lui** *mama* etc), la numele proprii feminine mai noi de tipul *Mimi, Nuți* etc atepunerea articolului hotărît la genitiv-dativ singular fiind obligatorie (se spune **lui** *Mimi* și nu *Mimi***ei**). Precizăm, însă, că unele substantive din această categorie se pot construi la genitiv-dativ singular și cu articolul hotărît postpus: *tat***ei**, *mam***ei** etc.

Cea de a doua caracteristică principală a *cuvintelor care trimit la persoane* constă în aceea că atunci cînd acestea îndeplinesc funcția sintactică de complement direct sînt precedate de prepoziția *pe*. Spre deosebire de antepunerea articolului hotărît la genitiv-dativul singular, care era posibilă numai la substantive, prepoziția *pe* precede toate *cuvintele* (inclusiv pronumele) *care trimit la persoane*: *îl cunosc* **pe Gheorghe**, *o văd* **pe mama**, *l-a anunțat* **pe acesta** etc. Adăugăm că această caracteristică *s-a constituit ca atare abia în ultimele sute de ani*, textele din secolul al XVI-lea conținînd exemple și cu complementul direct precedat de *pre* (*va ucide* **pre Cain**, *va afla* **pre el**, Palia de la Orăștie, p. 23), dar și cu complementul direct fără *pre* (*Enoh născu Nared, scoți* **mine** *astăzi*, Palia de la Orăștie, p. 23). De altfel, și astăzi complementul direct exprimat prin substantive care trimit la persoane poate fi precedat de prepoziția *pe* (*o văd* **pe mama**), dar poate apărea și fără această prepoziție (*îmi văd* **mama**).

La origine, între genul gramatical al substantivului și genul natural al obiectelor pe care acesta le numește va fi existat o concordanță, substantivele masculine denumind obiecte însuflețite de sex bărbătesc, substantivele feminine obiecte însuflețite de sex femeiesc și substantivele neutre obiecte neînsuflețite care sînt în afara sexului. În momentul actual al limbii române, însă, concordanța genului gramatical cu genul natural are un caracter relativ. Spunînd aceasta avem în vedere mai ales faptul că substantivele ce denumesc obiecte neînsuflețite și sînt, deci, în afara sexului nu aparțin decît unele genului neutru (de exemplu *scaun*, *creion*, *birou* etc), foarte multe încadrîndu-se la feminine (de exemplu, *casă*, *stea*, *carte* etc) sau la masculin (de exemplu, *munte*, *par*, *pas* etc). La polul opus acestora se află cîteva substantive de tipul *animal*, *mamifer* etc care, deși trimit la obiecte însuflețite, sînt, totuși, de genul neutru. În sfîrșit, alte cîteva substantive ca *sentinelă*, *catană* etc, cu toate că numesc obiecte de sex bărbătesc prin excelență, fac parte, totuși, din rîndul femininelor.

Explicațiile neconcordanței dintre genul natural și cel gramatical sînt diferite, cel mai adesea fiind constituite de *etimologie* și de *analogie*. Astfel, substantivele românești denumind obiecte neînsuflețite de tipul *casă*, *stea*, *carte* etc sînt de genul feminin pentru că și etimonurile lor latinești *casa,-ae*, *stella,-ae*, *cartha,-ae* erau tot de genul feminin; în același sens, genul masculin al unor substantive românești ca *munte*, *par*, *pas* etc se explică prin proveniența lor din masculinele latinești corespunzătoare *mons,-tis*, *palus,-i*, *passus,-us* ș.a.m.d.

Analogia se întîlnește de obicei la substantivele împrumutate din diverse limbi sau formate pe terenul limbii române, care substantive se încadrează într-un gen gramatical sau altul nu după conținut, ci după aspectul lor formal care *se aseamănă* cu aspectul formal al substantivelor feminine, masculine sau neutre moștenite din latină. De exemplu, substantive de tipul *cătană* (<mg. *katona*) s-au încadrat la feminine pentru că *se aseamănă formal* cu substantivele feminine moștenite din latină de tipul *sprînceană* ; un substantiv ca *papuc* (<tc. *papuc*) a fost încadrat la masculine pentru că *se aseamănă formal* cu substantive masculine moștenite din latină de tipul *cuc*; un substantiv ca *mamifer* (< fr.

mamifère) a fost încadrat la neutre pentru că *se aseamănă formal* cu substantive neutre moștenite din latină de tipul *fier* ş.a.m.d.

În afara substantivelor de tipul acelora la care ne-am referit mai sus, în limba română se poate vorbi de concordanța genului gramatical cu genul natural. În modul cel mai evident această concordanță apare la substantivele mobile, atît la forma lor de masculin (comune : *student, prinț, doctor* etc ; proprii : *Mihai, Cătălin, Corneliu* etc), cît și la aceea de feminin (comune : *studentă, prințesă, doctoriță* etc; proprii : *Mihaela, Cătălina, Cornelia* etc). Concordanța apare de asemenea și la substantivele specializate pentru masculin (comune : *bărbat, cocoș, armăsar* etc ; proprii : *Mircea, Cristofor, Gavril* etc) sau feminin (comune: *femeie, găină, iapă* etc ; proprii : *Georgeta, Elena, Ecaterina* etc). În sfîrșit, mai întîlnim concordanță și la substantivele neutre care numesc obiecte neînsuflețite (*stilou, telefon, motor* etc).

Subliniem — în legătură cu categoria gramaticală a genului — că în realitatea înconjurătoare *opoziția de gen* își are justificare numai la obiectele însuflețite, care în general există perechi (un exemplar de sex bărbătesc și altul de sex femeiesc) și că această realitate se reflectă în limbă doar la substantivele mobile (vezi exemplele de mai sus). La obiectele neînsuflețite, care sînt în afara sexului, nu se poate vorbi de *opoziție de gen*, ceea ce înseamnă că substantivele care numesc aceste obiecte au *gen unic*, fie că este vorba de neutru (*cuier, avion, tren* etc), fie că este vorba de feminin (*carte, peniță, scrumieră* etc), fie că este vorba de masculin (*pantof, cercel, stup* etc). Tot cu gen unic trebuie considerate și substantivele de tipul *nuc — nucă, prun — prună, gutui — gutuie* etc care par a constitui perechi masculin-feminin la fel cu substantivele mobile. Substantivele de tipul *nuc — nucă, prun — prună, gutui — gutuie* nu sînt mobile, însă, pentru că numesc obiecte neînsuflețite și aceasta face ca de la masculin (*nuc, prun, gutui* etc) la feminin (*nucă, prună, gutuie* etc) să se schimbe nu numai genul, ci și obiectul denumit de substantiv : *nuc, prun, gutui* etc reprezintă numele unor arbori, față de *nucă, prună, gutuie* etc, care numesc fructele arborilor respectivi. Au de asemenea gen unic și acele substantive mai noi în limba română, care în faza adaptării cunosc două forme de gen, una feminină (*diademă,*

bască, metodă etc) şi alta neutră (*diadem, basc, metod* etc). Acestea, numind obiecte — care sînt în afara sexului — ar trebui să aparţină logic genului neutru, eventualele forme de feminin explicîndu-se prin analogie (vezi mai sus). De fapt, odată cu încheierea procesului de adaptare, substantivele de acest fel se fixează la unul din cele două genuri, fie la feminin, fie la neutru. În sfîrşit, au gen unic şi substantivele epicene, care numesc cu un singur termen, fie masculin, fie feminin, obiectele însufleţite de ambele sexe (*codobatură, privighetoare, elefant* etc), precum şi substantivele specializate pentru obiecte însufleţite de un singur sex (de exemplu *băiat, tată, cocoş* etc ; *fată, mamă, găină* etc).

Din cele spuse aici rezultă că, în principiu, în limba română contemporană genul substantivelor nu se poate recunoaşte după *conţinut*, adică după genul natural al obiectelor denumite de substantive. De aceea, pentru stabilirea genului substantivelor se face apel la *formă*, mijloacele formale în acest sens fiind desinenţa, articolul şi contextul[66]. *Desinenţa* reprezintă după părerea noastră un mijloc secundar de recunoaştere a genului la substantive. Spunînd aceasta, avem în vedere că din cele 36 de desinenţe de nominativ-acuzativ pe care le-am constituit în 18 perechi pentru singular şi plural (vezi § 15), este *specializată* (adică apare doar la un singur gen) doar desinenţa *-le* (la pluralul a aproximativ o sută de substantive feminine de tipul *ste*le, *măse*le, *basma*le etc.). Dacă cifra substantivelor comune uzuale din limba română este de cca. 30 000 (vezi § 11), atunci putem considera drept excepţie faptul că la nominativ-acuzativul a cca. 100 dintre ele genul este marcat de desinenţa *-le*.

O mai mare doză de precizie în recunoaşterea genului apare prin luarea în consideraţie a perechilor de desinenţe singular-plural, în sensul că : şase perechi de desinenţe se întîlnesc numai la feminin (*-ă, -e* : *cas*ă — *cas*e ; *-ă, -uri* : *blan*ă — *blăn*uri ; *-e, -uri* : *vrem*e — *vrem*uri ; *-e, -Ø* : *urech*e — *urechi-Ø* ; *-Ø, -le* : *stea-Ø* — *ste*le ; *-i, -i* : *viner*i — *viner*i); o pereche de desinenţe (*-Ø, -Ø* : *pui-Ø* — *pui-Ø*) apare numai la masculin ; în sfîrşit, cinci perechi de desinenţe se găsesc

---

[66] Pe lîngă acestea, mai apar uneori — dar ca mijloace secundare de identificare a genului — şi alternanţele fonetice. De exemplu, în *nepot* — *nepoată* masculinul se deosebeşte de feminin nu numai prin desinenţa *-Ø, -ă,* ci şi prin alternanţa fonetică *-o-, -oa-*.

numai la neutru (*-u, -e* : *registru* — *registre* ; *-u, -uri* : *lucru* — *lucruri* ; *-Ø, -uri* : *unghi-Ø* — *unghiuri* ; *-Ø, -e* : *bici-Ø* — *bice* ; *-Ø, -ă* : *ou-Ø* — *ouă*). Dezavantajul folosirii perechilor de desinențe la recunoașterea genului este, pe de o parte, de natură subiectivă, constînd în dificultatea memorării acestor perechi de desinențe. Această dificultate este sporită și prin aceea că elementele perechilor de desinențe specializate pentru un gen apar și în perechi de desinențe nespecializate (de exemplu, *-ă* apare nu numai în perechea specializată pentru feminin *-ă, -e* din *casă* — *case*, ci și în perechea nespecializată *-ă, -i* din *școală* — *școli*, *popă* — *popi* etc). Pe de altă parte, folosirea desinențelor pentru recunoașterea genului prezintă și dezavantajul de natură obiectivă de de a nu permite recunoașterea genului la *toate* substantivele limbii române. Este vorba de faptul că, pe lîngă cele 12 perechi de desinențe specializate la care ne-am referit imediat mai sus, există alte șase perechi de desinențe nespecializate, care nu permit identificarea unui anumit gen. Astfel, *-ă, -i* apare și la feminin (*școală-școli*), și la masculin (*popă—popi*) ; *-ă, -Ø* apare și la feminin (*poruncă — porunci-Ø*), și la masculin (*vlădică — vlădici-Ø*) ; *-e, -i* apare și la feminin (*lume — lumi*), și la masculin (*perete — pereți*) ; *-e, -e* apare și la feminin (*muncitoare — muncitoare*), și la neutru (*prenume — prenume*) ; *-u, -i* apare și la masculin (*codru — codri*) și la neutru (*studiu — studii*) ; în sfîrșit, *-Ø, -i* apare și la masculin (*lup-Ø — lupi*), și la neutru (*seminar-Ø — seminarii*).

Cele arătate aici în legătură cu desinența sînt valabile — schimbînd ceea ce trebuie schimbat — și la *articol*, în sensul că și acesta reprezintă un mijloc secundar de recunoaștere a genului la substantiv. Aceasta pentru că, mai întîi, toate articolele românești au forme numai pentru două genuri (masculin și feminin), în timp ce substantivele pot fi de trei genuri (masculin, feminin și neutru), ceea ce înseamnă că folosind articolul nu putem recunoaște niciodată genul neutru. Apoi, utilizînd fiecare fel de articol în parte constatăm că nici acestea nu permit recunoașterea genurilor pentru că : articolul hotărît cu forma de feminin singular nominativ-acuzativ *-a* (*casa*) apare și la masculin singular nominativ-acuzativ (*tata*) ; articolul hotărît de la masculin singular nominativ-acuzativ *-l* (*lupul*) apare și la neutru

singular nominativ-acuzativ (*seminarul*) etc ; articolul nehotărît *un* se folosește și la masculin (**un** *codru*), și la neutru (**un** *studiu*), articolul nehotărît *niște* se folosește și la masculin (**niște** *pui*), și la feminin (**niște** *porunci*), și la neutru (**niște** *lucruri*) etc ; articolul posesiv-genitival *al* se acordă cu un substantiv masculin (*acest* **savant** al *lumii*), dar și cu un substantiv neutru (*acest* **record** al *lumii*) ; articolul posesiv-genitival *ale* se acordă și cu un substantiv feminin (*aceste* **frumuseți** ale *țării*), și cu un substantiv neutru (*aceste* **rîuri** ale *țării*) ; în sfîrșit, forma de masculin singular *cel* a articolului adjectival însoțește atît un substantiv masculin (**omul** cel *bun*), cît și un substantiv neutru (**scaunul** cel *bun*), forma de feminin plural *cele* a articolului adjectival însoțește atît un substantiv feminin (**femeile** cele *frumoase*), cît și un substantiv neutru (**scaunele** cele *frumoase*)[67].

Spre deosebire de desinență, articol și alternanțe fonetice, care reprezintă mijloace secundare de recunoaștere a genului, *contextul* este mijlocul principal de recunoaștere a acestei categorii gramaticale la substantivele limbii române. Aceasta pentru că importanța categoriei gramaticale a genului la substantive se vede în îmbinările de cuvinte studiate la sintaxă ; toate determinările de tip adjectival (adjective propriu-zise și toate părțile de vorbire cu valoare de adjectiv) ale unui substantiv trebuie să se acorde cu substantivele determinate și în gen. Acest lucru face ca genul unui substantiv, care aproape că nu se poate recunoaște cu ajutorul desinenței, articolului și al alternanțelor fonetice, să rezulte cu ușurință din determinările de tip adjectival pe care le are sau le poate primi substantivul respectiv. Astfel, luînd ca exemplu substantivul *școală*, constatăm că genul acestuia — care nu se poate stabili nici cu ajutorul desinenței (*-ă* apare nu numai la feminine, ci și la masculinele de tipul *pop***ă**; perechea de desinențe *-ă*, *-i* pentru singular și plural apare și ea atît la femininele de tipul *școal***ă** — *școl***i**, cît si la masculinele de tipul *pop***ă** — *pop***i**), nici cu ajutorul articolului (*-a* apare de asemenea și la femininele de tipul *școal***a**, și la masculinele de tipul *popa* ; *-le* apare și la pluralul femininelor de tipul *școli***le**, și la pluralul neutrelor de tipul *nume***le** etc.) — se recunoaște fără nici o dificultate prin adăugarea

---

[67] Pentru amănunte în legătură cu articolul, vezi capitolul al III-lea.

la substantiv a unui determinant de tip adjectival cu forme variabile după gen, cum ar fi *bun-Ø* — *bună* — *buni*—*bune*, *acest* — *această* — *acești* — *aceste*, *un* — *o* — *doi*— *două* etc. Această determinare însoțește, la singular și plural, cu forma sa de feminin, substantivele de tipul *școală* (**această** *școală* **bună** sau *o școală* ; **aceste două** *școli* **bune**), cu forma de masculin substantivele de tipul *popă* (**acest** *popă* **bun** sau **un** *popă* ; **acești doi** *popi* **buni**), formele respective combinîndu-se între ele la substantivele de tipul *nume* (**acest** *nume* **bun** sau *un nume* ; **aceste două** *nume* **bune**). Cu alte cuvinte, pentru a afla genul unui substantiv este suficient să însoțim substantivul respectiv cu un determinant de tip adjectival cu forme variabile după gen : dacă determinantul adjectival ia forme de feminin și la singular și la plural, substantivul astfel determinat este de genul feminin ; dacă determinantul adjectival ia forme de masculin și la singular și la plural, substantivul determinat este de genul masculin ; în sfîrșit, dacă determinantul adjectival ia formă de masculin la singular și de feminin la plural, substantivul determinat este de genul neutru[68]. Ținînd cont de faptul că și numeralele cardinale pentru unitate și pentru dualitate reprezintă o determinare adjectivală cu forme diferite pentru masculin și feminin, precum și de faptul că, prin tradiție, genul gramatical al substantivelor românești se recunoaște după forma acestor numerale la singular și la plural, sîntem de părere că acest procedeu de recunoaștere a genului gramatical al substantivelor (care este și foarte operativ !) poate fi menținut în studiul morfologiei românești.

§ 19. *Categoria gramaticală a numărului*. În limba română contemporană, categoria gramaticală a numărului cunoaște la substantive două aspecte opozabile, singularul și pluralul, care se deosebesc între ele atît din punctul de vedere al conținutului, cît și din punctul de vedere al formei. Astfel, singularul arată că obiectele din lumea înconjurătoare apar izolate, cîte unul (*țară*, *domn*, *oraș* etc), iar pluralul arată că obiectele lumii înconjurătoare apar în grup, mai

[68] Fac excepție în această privință doar substantivele lipsite sau de plural (*cosmos*, *fotbal*, *miere* etc), sau de singular (*mendre*, *zîmbre*, *zori* etc), la care nu există criterii precise de stabilire a genului (se spune, *prin tradiție*, că un substantiv ca *zori* este masculin, *zîmbre*, *mendre*, *miere* sînt feminine, *cosmos*, *fotbal* sînt neutre etc.).

multe la un loc (*țări*, *domni*, *orașe* etc). Posibilitatea de a avea ambele numere, adică singularul și pluralul, o au majoritatea substantivelor. Există, însă, și substantive defective de număr care, datorită conținutului lor, se folosesc în limba literară fie numai cu forma de singular, fie numai cu forma de plural. Substantivele care au numai forma de singular (numite curent *singularia tantum*) sînt de obicei substantivele comune materiale (*lapte*, *aur*, *aer* etc), unele srbstantive comune care numesc obiecte nemateriale ce apar ca unice (*odihnă*, *încredere*, *socialism* etc), precum și unele substantive proprii — bineînțeles cu formă de singular — care prin definiție sînt considerate unice (*Gheorghe*, *Istrate*, *Cluj* etc). Substantivele care au numai plural (numite *pluralia tantum*) sînt de cele mai multe ori substantivele comune care numesc obiectele formate din mai multe elemente de același fel (*lapți*, *ochelari*, *tăiței* etc) şi unele substantive proprii, de obicei toponimice (*Iași*, *Dolhești*, *Carpați* etc). Nici substantivele singularia tantum, nici cele pluralia tantum nu sînt imuabile, ci în diverse aspecte ale limbii (în special în vorbirea populară și familiară) acestea se regularizează, cu timpul caracterul lor regulat impunîndu-se și în limba literară. De exemplu, un singulare tantum ca *lapte* apare uneori și cu forma de plural *lăpturi*, un plurale tantum ca *tăiței* permite și forma de singular *tăițel*, fără a mai vorbi de faptul că un substantiv ca *beton* se folosește curent de către specialiști și cu pluralul *betoane*, că un substantiv ca *pantaloni* are astăzi pentru toți vorbitorii de limbă română și forma de singular *pantalon* ș.m.a.d. Uneori se întîmplă să apară diferențe semnatice între forma defectivă de singular sau plural și forma de plural sau, respectiv, de singular care regularizează substantivul respectiv. De exemplu, față de substantivul singulare tantum *aer* cu sensul general de „atmosferă", substantivul nedefectiv de număr *aer — aere* (pluralul *aere* apare numai în expresia *a-și da aere*) are sensul de „înfățișare", „aspect". În cazuri rare întîlnim și procesul invers, de pierdere — în timp — fie a formei de singular, fie a formei de plural, această situație întîlnindu-se atunci cînd singularul sau pluralul capătă — indiferent de cauză — sens arhaic. De exemplu, în limba română veche substantivul *întuneric* cunoştea şi forma de plural *întunerice*, cu sensul de „zece mii" sau „cifră foarte

mare". Cînd s-a generalizat sistemul actual de numărare, *întunerice* cu sensul de *„zece mii"* sau *„cifră foarte mare"* a devenit arhaic și cu timpul a fost uitat de vorbitorii fără pregătire specială în domeniul limbii vechi, astfel încît în limba literară actuală *întuneric* este un substantivs ingulare tantum.

Din punct de vedere formal, categoria gramaticală a numărului la substantive are aceleași mărci ca și categoria gramaticală a genului, și anume, *desinența*, *alternanța fonetică*, *articolul* și *contextul*. De asemenea la fel ca la gen, considerăm că desinența reprezintă o marcă secundară. Aceasta pentru că, așa cum am arătat și în § 15, sînt *specializate* (adică marchează la nominativ-acuzativul substantivelor întotdeauna același număr) doar trei desinențe : *-u*, care apare exclusiv la singular (*codr***u**, *studi***u**, *registr***u**, *lucr***u**) ; *-uri*, care apare exclusiv la plural (*blăn***uri**, *vrem***uri**, *lucr***uri**, *unghi***uri**) și *-le* care apare — repetăm : numai la nominativ-acuzativ — de asemenea la plural : *ste***le**. Nici luarea în considerație a perechilor de desinențe nu permite stabilirea numărului la toate substantivele. Este drept, din cele 18 perechi de desinențe pentru singular și plural (vezi § 15), la 15 este suficient să alternăm desinența de singular cu cea de plural pentru a recunoaște numărul : *-ă*, *-e* (*cas***ă** — *cas***e**), *-ă*, *-i* (*școal***ă** — *școl***i**, *pop***ă** — *pop***i**), *-ă*, *-ø* (*porunc***ă** — *porunci*, *vlădic***ă** — *vlădici-***ø** etc). Există, totuși, trei perechi de desinențe la care alternanța desinenței de singular cu cea de plural nu permite recunoașterea numărului pentru că desinența este identică la ambele numere : *-e*, *-e* (*muncitoar***e** — *muncitoar***e**, *prenum***e** — *prenum***e**) ; *-i*, *-i* (*viner***i** — *viner***i**) ; *-ø*, *-ø* (*pui-***ø** — *pui-***ø**)[69].

Și alternanța fonetică — care poate apărea sau în finalul radicalului, sau în interiorul acestuia — este tot un mijloc secundar de recunoaștere a numărului la substantive. Aceasta pentru că, pe de o parte, alternanța fonetică se întîlnește numai la o parte dintre substantive, ceea ce înseamnă că, în cel mai bun caz, ea ar putea constitui marca numărului doar la acestea. Este vorba de substantive ca *porun***că** — *porun***ci**, *vlădi***că** — *vlădi***ci** etc, la care

---

[69] S-ar putea adăuga că — exceptînd substantivul *ou*, al cărui plural conține desinența *-ă-*, la toate celelalte substantive la care apare, desinența *-ă* indică singularul (*cas***ă**, *școal***ă**, *tat***ă** etc)

alternanţa fonetică apare la sfîrşitul radicalului, precum şi de substantive ca *şcoală* — *şcoli*, *pară* — *pere* etc, la care alternanţa apare în interiorul radicalului. Pe de altă parte, chiar şi la aceste cîteva tipuri de substantive la care apare, alternanţa este doar un mijloc redundant de indicare a numărului, pe lîngă desinenţă (*porunc-ă*, *porunci*, *par-ă*, *per-e* etc), articol şi desinenţă (*şcoal-a*, *şcol-i-le* etc) ş.a.m.d. În ceea ce priveşte *articolul*, constatăm că şi acesta poate avea forme omonime : *-le* apare atît la singularul (nominativ-acuzativ) al unor substantive ca *perete*le, *nume*le etc, cît şi la pluralul (nominativ-acuzativ) al unor substantive ca *stele*le, *vulpi*le etc ; *-i* apare şi la singularul (genitiv-dativ) al substantivelor de tipul *şcoli*i, *popi*i etc, cît şi la pluralul (nominativ-acuzativ) al substantivelor de tipul *lupi*i, *popi*i etc. În afară de aceasta, observăm că articolele apar de multe ori ca mijloace redundante pe lîngă desinenţă — eventual şi alternanţa fonetică (*lucr*-u-l, *lucr*-uri-le, o *şcoal*-ă, nişte *şcol*-i etc). Situaţiile de acest fel ne determină să apreciem că nici articolul nu este mijlocul principal pentru recunoaşterea numărului la substantive. Menţionăm, însă, că adesea numărul se poate stabili cu precizie prin folosirea conjugată a desinenţei, alternanţei fonetice şi articolului. De exemplu, într-o structură ca unei *st*ele, articolul nehotărît *unei*, alternanţa fonetică *e* (din *stele*, faţă de *ea* din *st*ea) şi desinenţa *-le* indică singularul (genitiv-dativ), faţă de nişte *st*ele unde articolul nehotărît nişte, aceeaşi alternanţă fonetică *e*—*ea* şi aceeaşi desinenţă *-le* indică acum pluralul nominativ-acuzativ ş.a.m.d. În toate cazurile în care, însă, desinenţa, alternanţa fonetică şi articolul nu indică în mod precis numărul substantivelor, acest lucru se face cu ajutorul *contextului*, prin care înţelegem orice parte de vorbire — în afara articolului — care, intrînd în legătură cu substantivul, permite identificarea numărului acestuia. De exemplu, dacă substantive de tipul *pui-Ø*, cu desinenţa *-Ø*, de tipul *şcoli*, cu desinenţa *-i* şi alternanţă fonetică, de tipul *popii*, cu desinenţa *-i-* şi articolul hotărît enclitic *-i* şi altele pot reprezenta — în afara contextului — atît singularul cît şi pluralul, în context numărul lor se precizează, ele aparţinînd în mod sigur fie singularului (**acest** *pui* **este mic** ; *acoperişul* **acestei** *şcoli* **este înalt; casa** *popii* **este** *departe*), fie pluralului (**aceşti** *pui* **sînt mici** ; *acoperişurile* **acestor** *şcoli* **sînt înalte;**

popii aceştia vorbesc) ş.a.m.d. Aşa stînd lucrurile, sîntem de părere că şi la categoria gramaticală a numărului marca principală este reprezentată de context.

§ **20.** Spre deosebire de categoriile gramaticale de gen şi număr, care nu impun o anumită funcţie sintactică la substantivul căruia aparţin, ci doar condiţionează forma diferitelor determinări pe care le primeşte substantivul, categoria gramaticală a cazului nici nu poate fi concepută decît prin luarea în consideraţie a funcţiei sintactice a substantivului. Spunînd aceasta, avem în vedere că, în raport cu flexiunea cazuală a substantivului latinesc, care se continuă în limba română, flexiunea cazuală a substantivului românesc s-a simplificat foarte mult. Ne referim în primul rînd la faptul că *desinenţele* (mijlocul formal care, din punctul de vedere al istoriei limbii române. ar trebui să permită diferenţierea cazurilor[70]) sînt identice la toate cazurile în cadrul singularului şi în cadrul pluralului la aproape toate substantivele, aşa cum se vede din tabelul următor :

Cazul	Feminin		Masculin		Neutru	
	Singular	Plural	Singular	Plural	Singular	Plural
N	viner-i	viner-i	pop-ă	pop-i	lucr-u	lucr-uri
	muncitoar-e	muncitoar-e	vlădic-ă	vlădici-Ø	registr-u	registr-e
G		cas-e	codr-u	codr-i	studi-u	studi-i
		şcol-i	lup-Ø	lup-i	unghi-Ø	unghi-uri
D		porunč-Ø	pui-Ø	pui-Ø	bici-Ø	bic-e
		blăn-uri	peret-e	pereţ-i	seminar-Ø	seminari-i
A		ste-le			ou-Ø	ou-ă
		lum-i			prenum-e	prenum-e
V[71]		urechi-Ø				
		vrem-uri				

[70] În latină, cazurile aveau, în general, desinenţe specifice : *casa* pentru nominativ, *casae* pentru genitiv şi dativ, *casam* pentru acuzativ etc.

[71] Vocativul are o situaţie specială, pentru că teoretic poate apărea numai la substantivele ce numesc obiecte însufleţite, iar uneori poate avea şi desinenţă proprie (vezi mai departe).

La toate aceste substantive, deci, identificarea cazurilor cu ajutorul desinenței este exclusă. O situație puțin deosebită în această privință au doar unele substantive feminine, dar numai la singular, la care întîlnim două forme cazuale, una pentru nominativ-acuzativ (eventual și vocativ) și alta pentru genitiv-dativ :

Feminin singular	
Nominativ-acuzativ (eventual și vocativ)	Genitiv-dativ
cas-ă	cas-e
școal-ă	școl-i
porunc-ă	porunci-∅
lum-e	lum-i
urech-e	urechi-∅
stea-∅	ste-le

Nici la aceste substantive, însă, nu se poate recunoaște cazul cu ajutorul desinenței, pentru că desinența indică cel mult *forma cazuală* pentru două sau chiar trei cazuri (o formă pentru nominativ-acuzativ, eventual și vocativ ; o altă formă pentru genitiv-dativ) și nu forma unui *anumit* caz. O singură excepție există în limba română, aceasta fiind constituită de desinența *-o* care apare — sporadic, însă — exclusiv la vocativul singular al unor substantive feminine și chiar masculine comune (*fato, badeo* etc) sau proprii (*Mario, Tomo* etc).

Considerînd desinența — pentru motivele arătate aici — drept un mijloc secundar de recunoaștere a cazului, același lucru îl putem spune și despre *alternanța fonetică*. Lăsînd la o parte alternanțele fonetice care contribuie la deosebirea singularului de plural (*perete — pereți* etc) sau a masculinului de feminin (*văr — vară* etc), constatăm că alternanțele fonetice care să contribuie la recunoașterea cazurilor apar doar la unele substantive feminine ce au la singular două forme cazuale. Este vorba de nominativ-acuzativul eventual și vocativul) unor substantive de tipul *școală, oruncă, stea* etc care își formează genitiv-dativul singular cu ajutorul unor alternanțe fonetice : *școli, porunci, stele* tc Numărul mic de substantive la care se întîlnește, pre-

cum și faptul că chiar și la acestea alternanța fonetică este doar un mijloc redundant pe lîngă desinență, justifică aprecierea de mai sus, potrivit căreia alternanța fonetică este un mijloc secundar de recunoaștere a cazului.

Alt mijloc — de asemenea secundar — de marcare a cazului la substantive îl constituie *articolul*, care prezintă multe asemănări cu unele desinențe. Ne referim la faptul că în principiu (pentru amănunte, vezi capitolul al treilea) toate articolele românești au două forme cazuale — una pentru nominativ-acuzativ (eventual și vocativ la singular) și alta pentru genitiv-dativ (eventual și vocativ la plural), ceea ce înseamnă că articolele nu pot marca un *anumit* caz, ci doar o formă cazuală. De exemplu : *lui* din **lui** *tata* sau *tată***lui** trimite la genitiv-dativ ; *lor* din *băieți***lor** trimite la genitiv, dativ sau vocativ ; *un* din **un** *om* trimite la nominativ-acuzativ, la aceleași cazuri trimițînd și *cel* din *omul* **cel** *bun* ș.a.m.d. Excepție fac doar articolele de tipul *al*, *a* etc, care *la substantive* (petru pronumele și adjectivele pronominale, vezi capitolul respectiv) indică întotdeauna genitivul.

Prepozițiile — de obicei asociate cu desinența, alternanța fonetică și articolul — reprezintă și ele un mijloc secundar de recunoaștere a cazurilor. Este drept că la substantive (pentru unele excepții, vezi capitolul despre pronume și cel despre prepoziție) prepozițiile sînt specializate pentru un anumit caz. Astfel, prepozițiile de tipul *a*, *cu*, *de*, *la* etc impun cazul acuzativ, prepozițiile de tipul *asupra*, *contra*, *în fața* etc cazul genitiv, iar prepozițiile de tipul *grație*, *datorită*, *mulțumită* etc cazul dativ. Ceea ce ne determină, totuși, să încadrăm prepozițiile la mijloacele secundare de recunoaștere a cazului este faptul că nu toate cazurile se construiesc cu prepoziții și, ca urmare, nu toate cazurile se pot recunoaște cu ajutorul prepozițiilor. În afară de aceasta, chiar și la cazurile la care apar prepozițiile, acestea (prepozițiile) nu sînt obligatorii : reprezintă acuzative, genitive și dative nu numai substantivele precedate de prepoziții, ca în exemplele *merg* **pe stradă**, *vorbește* **contra științei**, *a reușit* **datorită prietenului** etc, ci și substantivele fără prepoziții, ca în exemplele *cunosc această* **stradă**, *cuceririle* **științei** *sînt apreciabile, spune ceva* **prietenului** *său* etc.

Uneori, cazurile substantivelor mai pot fi deosebite unele de altele şi cu alt mijloc secundar pe care îl numim convenţional *accentul de context* (vezi § 10). În limba română, o formă substantivală oarecare poate apărea şi fără accent în context (*băiatul aleargă, băiatului îi place să alerge* etc), dar şi accentuată în context, atunci cînd vorbitorul doreşte să atragă atenţia asupra ei (**băiatul** *aleargă, nu fata* ; **băiatului** *îi place să alerge, nu fetei* etc). La astfel de forme substantivale, care pot apărea atît accentuate în context, cît şi neaccentuate în context, accentul în context nu constituie un mijloc de recunoaştere a cazului (în exemplele de mai sus, substantivele subliniate sînt în nominativ sau dativ, indiferent de faptul că sînt sau nu accentuate în context). În limba română există, însă, şi forme substantivale ca *fato, băiete, domnule* etc care sînt *întotdeauna* accentuate în context : *ai uitat să cînţi*, **fato** ; *nu ai mai venit*, **băiete** etc. Dacă *în acest fel de contexte* înlocuim forma substantivală de tipul *fato* cu o altă formă a aceluiaşi substantiv (*ai uitat să cînţi*, **fată**) sau a altui substantiv (*ai uitat să cînţi*, **Gheorghe**), constatăm că şi aceste forme substantivale primesc în mod obligatoriu accentul în context. Cînd accentul în context apare în mod obligatoriu pe o formă substantivală (şi acest lucru se întîmplă întotdeauna la vocativ), atunci accentul în context reprezintă o marcă a cazului (în speţă, a vocativului).

În afară de desinenţă, alternanţă fonetică, articol, prepoziţie şi accentul în context [72], la substantiv cazul se mai poate recunoaşte şi cu ajutorul *funcţiei sintactice*. Acest lucru arată că avem de-a face cu un fel de intervertire a rolurilor : de obicei o *anumită formă flexionară* permite o *anumită funcţie sintactică* (de exemplu, o formă verbală care are categoria gramaticală a persoanei de tipul *cîntă* conduce la funcţia sintactică de predicat, indiferent de felul în care se realizează subiectul). La substantiv, însă, datorită simplificărilor de flexiune cazuală petrecute de la latină pînă la română — simplificări care au făcut ca majoritatea substantivelor româneşti să aibă o singură formă cazuală — nu se mai poate vorbi de forme cazuale specializate pe funcţii

---

[72] În legătură cu posibilitatea de recunoaştere a cazului prin comutarea substantivului cu diverse forme pronominale, vezi SMLRC, p. 93—94.

sintactice ci, din contra, **funcţiile sintactice au ajuns să permită identificarea cazurilor.** La aceasta adăugăm că și relația dintre funcțiile sintactice și cazuri este alta decît *se mai spune de multe ori* datorită tradiției. Ne referim, pe de o parte, la faptul că substantivul aflat într-un anumit caz nu are o singură funcție sintactică, ci mai multe. De exemplu, substantivul în acuzativ poate fi complement direct (*citește* **o carte**), complement de agent (*cărțile sînt scrise de* **oameni**), atribut (*a scris o carte* **de povești**), circumstanțial (**pe lîngă carte,** *are și un caiet*) etc. Pe de altă parte, avem în vedere că o singură funcție sintactică poate fi exprimată prin substantive aflate în cazuri diferite. De exemplu, funcția sintactică de nume predicativ poate fi îndeplinită de substantive aflate în nominativ (*aceasta este* **o carte**), în genitiv (*această carte este* **a copilului**) și în acuzativ cu prepoziție (*cartea este* **de hîrtie**) ș.a.m.d.

În momentul de față se admite că un substantiv în *nominativ* poate avea următoarele funcții sintactice :

a) Subiect. Exemplu :

Vulturii porniți la ceruri pîn-la nouri nu ajung

(M. Eminescu, *Poezii*, ediția bibliofilă, București, 1960, p. 108)

b) Nume predicativ. Exemplu :

Iar cerul este *tatăl* meu
Și mumă-mea e *marea*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

c) Apoziție. Exemplu :

Și Narcis, văzîndu-și fața în oglinda sa, *izvorul*,
Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 59)

* * *

Substantivele în *genitiv*, precedate sau nu de prepozițiile care impun acest caz, pot avea mai multe funcții sintactice, și anume :

a) Atribut. Exemple :

Lacul *codrilor* albastru
Nuferi galbeni îl încarcă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 55)

Lupta *contra neștiinței* înnobilează omul.

b) Complement sau circumstanțial, numai atunci cînd este precedat de o prepoziție care cere acest caz. Exemplu :

Deasupra casei tale ies
Şi azi aceleaşi stele

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 142)

c) Atribut circumstanțial. Exemplu :

Îl știam eu *al dracului*, dar nici chiar așa !

(După V. Hodiș, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, II, LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 140)

d) Subiect, numai dacă nu este precedat de o prepoziție care se construiește cu acest caz. Exemplu :

Vin oaspeți și cîinele latră ;
Le ies înainte grăbiți
Ai casei pe pragul de piatră

(G. Coşbuc, după *Gram. Acad.*, II, p. 90)

e) Nume predicativ, fie că este, fie că nu este precedat de o prepoziție care cere genitivul. Exemple :

Istoria umană în veci de desfășoară,
Povestea-i *a ciocanului* ce cade pe ilău

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 47)

El este *contra luptei*, adică pentru împăcare.

f) Apoziție, indiferent de faptul că sînt sau nu precedate de prepoziții care impun genitivul. Exemple :

Această țară este a noastră, adică *a românilor*.

Ei se ridică împotriva bunelor relații dintre oameni, adică *împotriva prieteniei*.

* * *

Substantivele în *dativ* pot îndeplini următoarele funcții sintactice :

a) Complement sau circumstanțial, fie că sînt, fie că nu sînt precedate de o prepoziție care cere dativul. Exemple :

Lună, tu, stăpîna mării, pe a lumii boltă luneci
Şi *gîndirilor* dînd viață, suferințele întuneci ;

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 99)

Conform prevederilor, primăvara a fost răcoroasă.

b) Atribut, numai atunci cînd nu sînt precedate de prepoziții. Exemplu :

Preot *deşteptării* noastre, *semnelor* vremii profet

(M. Eminescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 77)

c) Apoziţie, indiferent de faptul că sînt precedate sau nu de prepoziţii. Exemple :

I-am spus lui, adică *prietenului* meu, că îl aştept la ora zece.

A ajuns la timp graţie mijloacelor moderne de deplasare, adică *graţie maşinii*.

* * *

În cazul *acuzativ*, substantivele pot avea funcţiile sintactice următoare :

a) Complement sau circumstanţial de diferite feluri, fie că sînt, fie că nu sînt precedate de o prepoziţie care cere acest caz. Exemplu :

Nu cere *semne* şi *minuni*
Care n-au *chip* şi *nume*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 136)

b) Atribut, numai dacă este precedat de o prepoziţie care impune acuzativul. Exemplu :

Flori *de tei* deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri.

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 57)

c) Atribut circumstanţial, indiferent de faptul că sînt sau nu precedate de o prepoziţie care cere acuzativul. Exemple :

Prietenul său a fost numit *director*
El vorbeşte aşa *în calitate de prieten.*

d) Subiect, numai atunci cînd sînt precedate de o prepoziţie. Exemplu :

S-au mai dus *din oameni*, dar au şi rămas destui

e) Nume predicativ, de asemenea numai atunci cînd sînt precedate de o prepoziţie. Exemplu :

Tu îmi pari *ca o bacantă*, ce-a luat cu-nşelăciune
De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 22)

f) Apoziție, fie că sînt, fie că nu sînt precedate de o prepoziție. Exemple :

A luat tot, adică și *cărțile*, și *caietele*, și *creioanele*.

A venit la dînsul, adică *la prietenul* meu.

*
* *

Vocativul este un caz cu statut aparte, în sensul că substantivul aflat în acest caz nu face parte din propoziție (și ca urmare nu poate îndeplini nici o funcție sintactică în cadrul propoziției), ci este exterior acesteia, fiind un fel de echivalent sau substitut de propoziție. În procesul comunicării, vocativul aduce — exprimat succint — punctul de vedere al vorbitorului, care punct de vedere este (în planul comunicării) echivalent cu o propoziție sau o frază incidentă. Exemplu :

Orice gînd ai, *împărate*, și oricum vei fi sosit,
Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic : Bine-ai venit ;

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

*
* *

Din cele arătate aici, rezultă că, *izolat*, nici unul din mijloacele de indicare a cazului nu permite identificarea cu precizie a unui anumit caz al substantivului, acest lucru putîndu-se realiza numai prin coroborarea desinențelor, alternanțelor fonetice, articolelor, prepozițiilor și accentului în context cu funcția sintactică. În felul acesta, *nominativul* substantivelor se recunoaște prin aceea că are desinențele, articolele (hotărît, nehotărît și adjectival) și alternanțele fonetice comune cu acuzativul (uneori și cu vocativul) ; nu este niciodată precedat de prepoziții ; nu primește decît întîmplător accentul în context și poate îndeplini funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ și apoziție. *Genitivul* substantivului se recunoaște prin aceea că : are aceleași desinențe — eventual și alternanțe fonetice — cu nominativul, exceptînd singularul femininelor de tipul *casă*, *școală*, *poruncă*, *lume*, *ureche*, *stea*, la care apare o desinență proprie (eventual și o alternanță fonetică proprie) pentru genitiv-dativ ; poate primi articolele hotărîte, nehotărîte și adjectivale cu forma lor de genitiv-dativ iar articolul posesiv-genitival cu forma fie pentru nominativ-acuzativ, fie pentru genitiv-dativ ; poate fi precedat de prepoziții de tipul *asupra*, *contra*, *în fața*

etc ; nu primeşte decît întîmplător accentul în context şi poate îndeplini funcţiile sintactice de atribut, complement sau circumstanţial, atribut circumstanţial, subiect, nume predicativ şi apoziţie. *Dativul* substantivelor se caracterizează prin : aceleaşi desinenţe, alternanţe fonetice şi articole (hotărîte, nehotărîte şi adjectivale) cu genitivul ; poate fi precedat de prepoziţii de tipul *graţie, datorită, mulţumită* etc ; nu primeşte decît întîmplător accentul în context şi poate îndeplini funcţiile sintactice de complement sau circumstanţial, atribut şi apoziţie. *Acuzativul* substantivelor are aceleaşi desinenţe, alternanţe fonetice şi articole (hotărîte, nehotărîte şi adjectivale) ca nominativul ; poate fi precedat de prepoziţii de tipul *cu, de, fără de* etc ; nu primeşte decît întîmplător accentul în context şi poate îndeplini funcţiile sintactice de complement sau circumstanţial, atribut, atribut circumstanţial, subiect, nume predicativ şi apoziţie. În sfîrşit, un substantiv în *vocativ* poate avea aceleaşi desinenţe (eventual şi alternanţe fonetice) cu nominativul, exceptînd femininele şi unele masculine, care pot primi desinenţa *-o* (tot ca o excepţie este şi desinenţa *-e* care este comună cu desinenţa nominativului la substantive de tipul *frate,* dar diferă de a nominativului la substantive de tipul *băiat: băiete*) ; primeşte articolul (hotărît, nehotărît, adjectival) cu aceeaşi formă cu nominativ-acuzativul la singular (ca o excepţie este articolul hotărît *-le,* care este la fel cu nominativ-acuzativ la substantive ca *fratele,* dar diferit de nominativ-acuzativ la substantive ca *omule*), iar la plural la fel cu genitiv-dativul ; nu este niciodată precedat de prepoziţie ; primeşte întotdeauna accentul în context şi este lipsit de funcţie sintactică în propoziţie (ceea ce înseamnă că vocativul nici nu face parte din propoziţie), fiind echivalent cu o propoziţie sau frază incidentă.

CAPITOLUL al III-lea

ARTICOLUL

§ 21. În literatura de specialitate din ultimul timp apare uneori ideea că articolul nu este *o parte de vorbire*, ci *un morfem al categoriei determinării*[73]. Argumente pentru a susține această *„inovație" terminologică*[74] găsim în SMLRC, p. 168, unde, pornindu-se de la utilizarea articolului cînd substantivul se repetă (*Am cumpărat* **pîine. Pîinea** *era proaspătă*) sau cînd substantivul este însoțit de adjectivul *tot* (*Tot* **orașul** *a luat parte la demonstrație*), se conchide că: „Faptul că poate fi cerut de un anumit element prezent în comunicare constituie... un argument în afirmarea caracterului gramatical al categoriei determinării în limba română și justifică considerarea articolului care reprezintă mijlocul de exprimare al acestei categorii, nu ca „parte de vorbire" ci ca morfem, și anume morfem dependent, de același tip cu desinențele care exprimă numărul, cazul etc". Într-o altă lucrare (Coteanu, LRC, p. 135), situarea articolului în seria afixelor flexionare este susținută mai ales cu următoarele două argumente : „ — Articolele participînd la opozițiile de determinare sînt numai două : -(*u*)*l* și *un*. O „parte de vorbire" cu un număr așa de restrîns de membri e ceva cu totul excepțional. — Articolele cu valoare individualizatoare sînt strict limitate distribuțional : nu apar decît în prezența unui substantiv, în apropierea directă a acestuia, fuzionînd eventual cu finala substantivului (*o casă*, *cas*a, *o floare*, *floare*a)".

[73] Vezi, de exemplu, Paula Diaconescu, *Un mod de descriere ...*, p. 168; SMLRC, p. 166—179; Valeria Guțu-Romalo, *Morfologie structurală ...*, p. 77—81; Coteanu, LRC, p. 134—137 și 167—168 și altele.

[74] Valeria Guțu-Romalo, *Morfologie structurală ...*, p. 77.

Categoria determinării — despre care nicăieri nu se spune în mod expres că ar fi o categorie gramaticală la fel cu numărul, cazul etc — are trei valori: nedeterminat, determinat nedefinit și determinat definit. Aceste valori se organizează într-un sistem de trei opoziții (1. nedeterminat — determinat definit; 2. nedeterminat — determinat nedefinit; 3. determinat nedefinit — determinat definit), prima dintre ele fiind cea fundamentală (vezi SMLRC, p. 168—169). Tot în SMLRC (p. 172 sqq), însă, se arată și că articolele sînt de multe ori complet străine de categoria determinării, iar unele dintre ele au și roluri în plus, pe lîngă determinare. Este vorba de faptul că : în numeralele ordinale (*al doilea*, *al treilea* etc) sau în unele pronume ca *dînsul*, *dînsa* etc articolele sînt doar elemente constitutive, fără legătură cu categoria determinării ; la substantivele pe care le însoțesc, articolele, pe lîngă determinare, reprezintă și mărci ale cazului și numărului ; la părțile de vorbire formate prin conversiune, articolele indică substantivarea (de exemplu, *binele* față de *bine*), diferențiază prepoziții (*înaintea*, *împrejurul* etc) de adverbe (*înainte*, *împrejur*) ș.a.m.d.

Din succinta prezentare pe care am făcut-o aici, se poate desprinde ideea că în literatura de specialitate nu s-a demonstrat încă în mod convingător că trebuie să încetăm de a mai vorbi despre articol și să vorbim în schimb de morfemul categoriei determinării. Spunînd aceasta, avem în vedere, pe de o parte, că opinia mai nouă vizează în mare măsură aspectul formal al problemei, mai exact terminologia (de exemplu, ceea ce se propune să se numească *morfemul categoriei determinării* este cunoscut în gramatica clasică sub numele de *articol, care are funcție de individualizare*), cantitatea de cuvinte care au valoare de articol (o parte de vorbire cu numai doi membri ar fi o raritate) etc. Pe de altă parte, în favoarea menținerii articolului (care este reprezentat într-adevăr prin puține elemente, dar acestea au o frecvență foarte mare), se poate invoca faptul că din cele patru tipuri de articole despre care se vorbește în gramatica românească clasică (hotărît, nehotărît, posesiv-genitival și adjectival), trei (nehotărît, posesiv-genitival și adjectival) sînt întotdeauna *cuvinte* de aceeași natură cu prepozițiile, verbele auxiliare, adverbele morfem etc, adică cuvinte care, fiind golite de

sens lexical, au funcție de marcă. Faptul că reprezintă *cuvinte* este probat și de proveniența lor (de exemplu, *un* provine din numeralul latinesc *unus*, *cel* s-a născut pe terenul limbii române din adjectivul pronominal demonstrativ *cel* etc), și de posibilitatea izolării lor prin pauză (de exemplu între *niște* și *pere* se poate crea o pauză fără să se distrugă comunicarea — **niște** *frumose* **pere** — ceea ce nu este posibil între radicalul *per-* și desinența *-e*). Admițînd acest lucru, rezultă în mod logic că, dacă negăm calitatea de cuvinte a articolelor, trebuie să negăm calitatea de cuvinte și a prepozițiilor, verbelor auxiliare, adverbelor morfem etc, tot la fel cum, dacă admitem că prepozițiile, verbele auxiliare, adverbele morfem etc sînt cuvinte, trebuie să admitem că și articolele au această calitate.

Spre deosebire de articolul nehotărît, posesiv-genitival și adjectival, articolul hotărît poate fi considerat cuvînt numai prin origine (formele acestui cuvînt provin din demonstrativul latinesc *ille* cu flexiune pentru gen, număr și caz), la aceasta adăugîndu-se și situațiile în care forma *lui* a articolului hotărît precede genitiv-dativul singular al substantivelor care trimit la persoane : **lui** *Gheorghe*, **lui** *tata* etc (vezi nota 65). În rest, articolul hotărît este într-adevăr un morfem de aceeași factură cu desinențele, în favoarea acestui lucru putînd invoca și imposibilitatea izolării prin pauză a articolului hotărît de substantivul pe care îl însoțește (așa cum nu poate apărea o pauză între un radical ca *par-* și desinența sa *-ă*, tot la fel nu poate să apară pauză nici între articolul hotărît *-a* și același radical *par-*).

Generalizînd, putem spune : diacronic, toate articolele românești pot fi considerate *cuvinte*, pentru că provin din diverse cuvinte latinești sau românești ; sincronic, sînt *cuvinte* (acest lucru probîndu-se cu posibilitatea izolării prin pauză de elementul pe care îl însoțesc) numai articolul nehotărît, posesiv-genitival și adjectival, precum și forma *lui* a articolului hotărît cînd precede, neaglutinat, genitiv-dativul singular al substantivelor care trimit la persoane. Toate aceste *cuvinte* — mai precis *cuvinte-morfem* neaglutinate cu radicalul — sînt golite de sens lexical și, ca urmare, îndeplinesc funcția de marcă (marcă a categoriilor gramaticale ale substantivului, element formativ — și în același timp marcă a categoriilor gramaticale — la numeralul ordinal

etc). Cît priveşte articolul hotărît *enclitic*, întotdeauna aglutinat cu partea de vorbire însoţită, acesta este un *morfem de aceeaşi categorie cu desinenţa*, fără a se confunda, însă, în principiu, cu aceasta. Ne referim la faptul că — exceptînd substantivele de tipul *casa, tata*, la care articolul hotărît enclitic substituie desinenţa (vezi § 16) — la toate celelalte substantive articolul enclitic *se adaugă* desinenţei, ceea ce înseamnă că substantivul poate exista şi fără articol. Aceste fapte (provenienţa tuturor articolelor din *cuvinte* latineşti sau româneşti şi posibilitatea *izolării prin pauză* a majorităţii articolelor de părţile de vorbire însoţite) ne dau dreptul, credem, să recunoaştem *calitatea de parte de vorbire-morfem a articolului nehotărît, a celui posesiv-genitival şi a celui adjectival, precum şi articolului hotărît cu forma* lui *cînd precede substantive care trimit la persoane.* Prin analogie cu acestea şi ţinînd cont de adăugarea după desinenţă a majorităţii articolelor hotărîte enclitice, vom prezenta tot la partea de vorbire numită articol *toate* articolele hotărîte aglutinate cu substantivul, deşi acesta în momentul actual al limbii române nu mai reprezintă cuvinte-morfem, ci *sînt morfeme aglutinate de aceeaşi factură cu desinenţa.*

§ 22. Referindu-ne la articole, am subliniat adesea faptul că acestea reprezintă una dintre mărcile categoriilor gramaticale de gen, număr şi caz ale substantivelor pe care le însoţesc. Pentru a putea să indice categoriile gramaticale ale substantivului, este necesar ca articolul să aibă el însuşi aceste categorii gramaticale pe care să le transmită substantivului însoţit. Explicaţia faptului că articolele au categoriile gramaticale de gen, număr şi caz o găsim în originea cuvintelor respective româneşti în diverse părţi de vorbire cu valoare adjectivală din limba latină sau chiar din limba română, părţi de vorbire care aveau categoriile gramaticale de gen, număr şi caz. Astfel, articolul *-l* < lat. m., sg., acuz. *illum, lui* < lat. m., sg., gen. *illui, -a* < lat. f., sg., nom. *illa, al* < lat. *ad* + m., sg., acuz. *ille, ai* < lat. *ad* + *m.*, pl., acuz. *illi, un* < lat. m., sg., nom. *unus, cel* < adjectivul pronominal românesc m., sg., nom-acuz. *cel(a)*[75] etc.

[75] Vezi comentariile pe care le-am făcut în *Observaţii în legătură cu folosirea cuvîntului CEL(A) în Cazania a doua a lui Coresi*, AUI, XV, 1969, p. 48 sqq.

În ceea ce privește felul în care se exprimă categoriile de gen, număr și caz la articol, unele informații lapidare găsim în *Gram. Acad.* (I, p. 32), unde se vorbește despre „caracterul analizabil al structurii sale interne în rădăcină (exemplu : *l-*, *un-*) + desinențe (*-ui*, *-or* etc)". De aici rezultă că la articol genul, numărul și cazul sînt marcate de desinențe, ipoteză care după părerea noastră prezintă anumite inconveniente. Astfel, pentru a putea vorbi de radical, este necesar să existe un corp fonetic care să apară în toate formele flexionare ale cuvîntului respectiv. În cazul nostru, însă, nici la seria de articole de tipul *un*, *o*, *niște* etc, nici la seria de articole *-l*, *-i*, *-e* etc nu există un corp fonetic comun fiecăreia din aceste serii de forme, ceea ce înseamnă, practic, că nu există un radical. Numai din acest punct de vedere, s-ar putea vorbi de radical doar la articolele de tipul *cel*, *cea*, *cei*, *cele* etc (unde corpul fonetic comun este *ce-*), precum și la articolele de tipul *al*, *a*, *ai*, *ale* etc (unde corpul fonetic comun este *a-*). Credem, însă, că nici aceste corpuri fonetice nu reprezintă radicali, pentru că funcția de bază a radicalului este aceea de a asigura sensul lexical al cuvîntului din care face parte. Dacă articolul este o parte de vorbire lipsită de sens lexical și dacă radicalul are funcția principală de a asigura sensul lexical al cuvîntului din care face parte, atunci urmează că *ce-* (din articolul adjectival *cel*, *cea*, *cei*, *cele* etc) și *a-* (din articolul posesiv-genitival *al*, *a*, *ai*, *ale* etc) nu reprezintă radicali. Admițînd că articolul nu are radical, trebuie să admitem implicit că această parte de vorbire nu are nici desinență, pentru că desinența — ca element structural cu funcție în primul rînd de marcă — poate exista numai pe lîngă radical, care are funcție în primul rînd lexicală (vezi § 10). Dacă nu are nici desinență, nici radical, articolul poate fi considerat parte de vorbire fără structură morfologică.

După părerea noastră, la articol categoriile gramaticale de gen, număr și caz — explicabile prin proveniența lor din cuvinte care aveau aceste categorii gramaticale — sînt indicate în principiu prin supletivism (de exemplu, *-l*, *un*, *ai* etc sînt forme pentru masculin, singular, nominativ-acuzativ ; *-a*, *o*, *ale* etc sînt forme pentru feminin, singular, nominativ-acuzativ etc), coroborat adesea cu contextul (de exemplu, *-a* este formă pentru feminin în *casa*, *santinela* etc, dar pentru masculin în *tata*, *vlădica* etc).

§ 23. Ținînd cont de cele arătate aici, articolul poate fi definit ca partea de vorbire vidă cu flexiune supletivă care îndeplinește prin excelență funcția de marcă a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz la cuvintele pe care le însoțește, dar care poate avea și alte funcții, cum ar fi aceea de indice al substantivării sau de recunoaștere a altor părți de vorbire, element formativ în structura unor părți de vorbire etc (vezi și § 7).

În cadrul articolului, gramatica românească clasică a operat diverse clasificări[76] utilizînd criterii variate. Unul dintre aceste criterii este considerat *gradul de individualizare*, în funcție de care se disting două categorii de articole, anume, *articolele hotărîte*, care indică un grad mai înalt de individualizare (*-l*, *-a*, *-lor* etc), și *articolele nehotărîte*, care indică un grad mai redus de individualizare (*un*, *o*, *niște*). Un alt criteriu îl constituie *cazul substantivului sau substitutului său* precedat de articol, în funcție de care s-a creat o singură categorie de articole numite *genitivale* (pentru că preced un genitiv), posesivale (pentru că preced un pronume sau adjectiv pronominal posesiv) sau — în ultimul timp — *posesiv-genitivale* (pentru că pot apărea și înaintea unui pronume sau adjectiv pronominal posesiv, și înaintea unui genitiv al substantivelor sau substitutelor acestora) : *al*, *a*, *ale* etc. Alt criteriu de clasificare a articolelor este *partea de vorbire pe care o precede sau din care provine articolul*, cu ajutorul cărui criteriu s-a creat de asemenea o singură categorie, și anume, *articolele adjectivale*, numite astfel pentru că de obicei preced un adjectiv (uneori li se spune și *articole demonstrative*, pentru că provin din forme ale adjectivelor demonstrative) : *cel*, *cea*, *cei* etc. În sfîrșit, un ultim criteriu de clasificare îl constituie *topica articolelor față de cuvîntul însoțit*, în funcție de care toate articolele se grupează în *proclitice*, pentru că preced elementul însoțit [**un** *om*, **al** *omului*, (*omul*) **cel** *bun* etc] și *enclitice*, pentru că urmează elementului însoțit (*omu***l**, *cas***a**, *copii***lor** etc).

Ceea ce se observă cu ușurință din prezentarea succintă a criteriilor utilizate de gramatica clasică la clasificarea articolelor este faptul că aceste criterii nu au *valabilitate generală*,

---

[76] De multe ori aceste clasificări diferă de la o lucrare la alta (compară, de exemplu, clasificarea făcută de Iorgu Iordan, LRC, p. 325, cu aceea din *Gram. Acad.*, I, p. 97).

în sensul că nu se aplică la toate articolele limbii române. De exemplu, cu ajutorul *gradului de individualizare* se disting doar articolele hotărîte de cele nehotărîte, rămînînd în afară articolele posesiv-genitivale și cele adjectivale (demonstrative); cu ajutorul *cazului substantivului și substitutului său precedat de articol și al pronumelui de asemenea precedat de articol* se identifică numai articolele posesiv-genitivale, neglijîndu-se articolele hotărîte, nehotărîte și cele adjectivale (demonstrative) ș.a.m.d. Un alt dezavantaj al criteriilor clasice de clasificare a articolelor îl constituie ceea ce am putea numi *neactualizarea lor*. De exemplu, în faza de constituire a articolului hătărît, acesta va fi avut un rol de individualizare sesizat de toți vorbitorii limbii române. Cu timpul, puterea de individualizare a articolului a scăzut, dovadă că substantivul individualizat prin articol necesită de obicei și un alt mijloc de individualizare, cum ar fi atributul : *omul* acesta *este bun*. În felul acesta se poate explica într-o anumită măsură și funcția contrară individualizării pe care o are articolul hotărît în limba română, și anume, funcția de generalizare : **omul** *este o ființă gînditoare*. De această funcție de generalizare, însă, nu se ține cont în clasificarea articolelor.

Dintre dezavantajele criteriilor clasice de clasificare a articolellor mai menționăm și *generalizarea — fără explicații — a unor trăsături particulare și neglijarea altora de aceeași factură*. De exemplu, la articolul hotărît se are în vedere numai faptul că acesta individualizează substantivul însoțit într-un grad mai înalt (nicăieri nu se precizează, însă, cît de înalt este gradul individualizării prin articol hotărît !), lăsîndu-se la o parte calitatea articolului hotărît (ca și a altor articole dealtfel) de a fi o marcă a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz la substantivul (eventual pronumele, numeralul etc) însoțit.

Dezavantajele relevate (la care s-ar putea adăuga și altele) pun în lumină faptul că articolul este o parte de vorbire neomogenă[77], particularitățile sale foarte variate nepermițînd o grupare convenabilă după criterii precise. De aceea, sîntem de părere că în stadiul actual al cercetărilor poate fi menținută — *cu toate dezavantajele pe care le are* — clasificarea tradițională a articolelor în *hotărîte, nehotărîte, posesiv-*

---

[77] Vezi și Coteanu, LRC, p. 137.

genitivale și adjectivale, toate acestea putînd fi *enclitice* și *proclitice*.

§ 24. *Articolul hotărît* poate fi definit convențional ca articolul enclitic (cînd este morfem aglutinat de același tip cu desinența substantivului) sau — rar — și proclitic (cînd este morfem neaglutinat de același tip cu prepozițiile, verbele auxiliare, adverbele morfem etc) care însoțește substantivul sau o altă parte de vorbire, contribuind la individualizarea sau generalizarea substantivului, dar mai ales avînd funcția de marcă — la partea de vorbire însoțită — a genului, numărului și cazului (eventual și funcția de element formativ de aceeași categorie cu sufixul lexical, cu ajutorul căruia se deosebesc între ele diferite părți de vorbire).

Toate formele flexionare ale articolului hotărît pentru gen, număr și caz se pot vedea în tabelul următor :

Cazul	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	-l, -le, -a	-i	-a	-le
Genitiv-dativ	(-)lui, -ii(-ei)	-lor	-i	-lor
Vocativ	-l, -le, -a	-i, -lor	-a	-le, lor

Formele articolului hotărît — toate sau numai unele dintre ele — se folosesc pe lîngă diverse părți de vorbire.

I. Cel mai frecvent, articolul hotărît însoțește un *substantiv*. În funcție de context, substantivul însoțit de articolul hotărît este individualizat sau generalizat. Comapră :

Și cum o privea *sultanul* [individualizat], ea se-ntunecă, dispare

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 107)

Spuneți-mi ce-i *dreptatea* [generalizat] ? Cei tari se îngrădiră
Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 43)

Pe lîngă individualizare și generalizare, articolul hotărît mai poate reprezenta — la substantivele formate pe terenul limbii române prin conversiune (vezi § 12) — și indicele substantivării : **sătul**ul *nu crede* **flămînd**ului ; **înot**ul *este un sport complet* etc.

La substantivul (de orice fel) însoțit, articolul hotărît indică — prin formele sale flexionare supletive — categoriile gramaticale de gen, număr și caz, fie înlocuind desinența (de exemplu, *casă*>*casa*), fie adăugîndu-se după desinenta nemodificată (de exemplu, *lucr*-u>*lucr*-u-l), fie adăugîndu-se după desinența modificată (de exemplu, *seminar*-Ø> *seminar*ul). Așa cum am arătat în § 16, în toate aceste situații articolul hotărît este doar *una* din mărcile categoriilor gramaticale de gen, număr și caz, categorii gramaticale pe care nu le poate indica precis datorită omonimiilor. De exemplu, articolul *-a* apare și la feminin (*mam*a), și la masculin (*tat*a); articolul *-le* apare și la singular (*perete*le), și la plural (*vulpi*le); articolul *-i* apare și la nominativ-acuzativul plural al masculinelor (*oameni*i *cîntă*), și la genitiv-dativul singular al femininelor (*acoperișul case*i *este înalt*), și la vocativul plural al masculinelor (*Ei, băieți*i *de colo, de ce nu veniți* ?).

Unele forme ale articolului hotărît care însoțesc substantivul au nevoie de explicații. Este vorba mai ales de formele *-a*, *-i*, *-ii* ale articolului hotărît care continuă în limba română formele cazuale *illa* și *illaei* ale pronumelui (adjectivului pronominal) demonstrativ de feminin singular din limba latină[78]. Prin evoluție fonetică, *illa*, atunci cînd a funcționat ca articol hotărît, a ajuns să aibă în limba română contemporană forma *-a*. Această formă a articolului hotărît însoțește prin excelență substantive de gen feminin, lucru firesc dacă avem în vedere că articolul hotărît *-a* provine din femininul demonstrativului latinesc *illa*. Substantivele feminine însoțite de articolul hotărît *-a* se află de obicei la nominativ sau acuzativ, iar în ultimul timp și la vocativ[79] : *mam*a *crește copilul* ; *copilul își iubește mam*a ; *mam*a, *te rog ajută-mă* !

De la feminin, articolul hotărît *-a* s-a extins, prin analogie, și la nominativul, acuzativul și vocativul celor cîteva substantive masculine cu desinența de singular *-ă* (de tipul *tat*ă, *pop*ă etc : *tat*a *bate copilul* ; *copilul ascultă pe tat*a; *tat*a, *dă-mi niște bani* !).

Prin evoluție fonetică, *illaei*, atunci cînd a funcționat ca articol hotărît pe lîngă substantivele feminine, a ajuns

---

[78] Pentru bibliografie și comentarii, vezi I. Dan, *Unele aspecte ale articolului românesc. Privire istorică,* AUI, XII, fasc. 2, p. 148 sqq.

[79] Vezi Luiza Seche, *Un nou mod de exprimare a vocativului feminin* ... *limba română,* LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 159–161.

să aibă în limba română contemporană forma *-i*. Această formă a articolului hotărît însoțește numai genitiv-dativul singular al substantivelor feminine : (*al*, *a* etc) *casei*. În textele românești din secolele al XVI—XVII-lea, articolul hotărît pentru genitiv-dativul singular al substantivelor feminine avea forma *-ei* (*al*, *a* etc) *caseei*. De la această formă, adică *-ei*, s-a ajuns la forma actuală prin contragerea celor doi *e* (unul reprezentînd desinența și celălalt un element fonetic al articolului hotărît) într-un singur *-e* care este considerat astăzi desinență : (*al*, *a* etc) *casei*. În felul acesta, articolul hotărît de la genitiv-dativul singular al femininelor este reprezentat astăzi numai prin *-i*.

La genitiv-dativul singular al substantivelor masculine de tipul *tată*, *popă* etc, articolul hotărît nu a putut să aibă aceeași evoluție ca la genitiv-dativul singular al substantivelor feminine, în sensul că forma *-ei* a articolului hotărît nu s-a putut reduce la *-i*, pentru că aici apar condiții fonetice diferite : desinența de genitiv-dativ singular a substantivelor masculine respective este *-ă* (*unui tat***ă**, *unui pop***ă** etc) și nu *-e* ca la feminine (*unei cas***e**). De aceea, așa cum la nominativul, acuzativul și vocativul singular al substantivelor masculine de tipul *tată*, *popă* etc este convenabil să spunem că articolul hotărît *-a* înlocuiește desinența *-ă* (*tat***ă**>*tat***a**, *pop***ă**> >*pop***a** etc, forme ca *tat***ăa**, *pop***ăa** etc, cu articolul hotărît adăugat după desinență, negăsindu-se atestate), tot la fel și la genitiv-dativul singular al acestor substantive articolul hotărît în forma *-ei* (prin evoluție fonetică *-ii*) înlocuiește aceeași desinență *-ă* : *unui tat***ă**>*tat***ii** (*tat***ei**), *unui pop***ă**>*pop***ii** (*pop***ei**) etc.

* * *

În ceea ce privește topica față de substantivul pe care îl însoțește, articolul hotărît este — cu excepția formei de masculin, singular, genitiv-dativ (-)*lui*, care are o situație specială — enclitic : *omu***l**, *cas***a**, *oameni***i**, *oameni***lor** etc. Cît privește forma de masculin, singular, genitiv-dativ (-)*lui*, aceasta poate fi și ea enclitică la substantivele care nu trimit la persoane (*codru***lui**, *lucru***lui** etc) și chiar și la unele substantive care trimit la persoane (vezi nota 65) ca o a doua construcție posibilă : **lui** *tata* (eventual **lui** *tatăl tău*), dar și *tatăl***ui**. Topica liberă față de substantiv a acestei forme de articol

este un indice că substantivele care trimit la persoane nu s-au constituit încă nici astăzi într-o clasă bine delimitată. Totuşi, se apreciază că în limba literară actuală norma este ca la genitiv-dativul singular al substantivelor masculine ce trimit la persoane articolul *lui* să preceadă substantivul : **lui** *Vasile*, **lui** *Grivei*, **lui** *tata* (**lui** *tatăl tău*) etc. La substantivele comune de tipul **lui** *tata*, **lui** *vărul meu*, **lui** *fratele meu* etc, se observă cumulul de articole hotărîte (*lui* şi *-a*, *-l* sau *-le*), care cumul se evită în vorbirea populară şi familiară prin renunţare la articolul enclitic *-a*, *-l*, *-le* : **lui** *tat(ă)-tău*, **lui** *văr(u)-tău*, **lui** *frate-tău* etc.

O particularitate a articolului hotărît proclitic de singular *lui* constă în aceea că, deşi este o formă de masculin, în ultimul timp s-a extins şi la feminin. Femininele care la singular sînt precedate de articolul hotărît masculin proclitic *lui* se pot grupa în :

a) Feminine care permit şi construcţia cu articolul hotărît *masculin* singular *proclitic* (**lui** *mama*, **lui** *Maria* etc), şi construcţia cu articolul hotărît *feminin* singular *enclitic* (*mamei*, *Mariei* etc). La aceste substantive feminine, proteza articolului hotărît masculin singular *lui* este considerată neliterară

b) Feminine (de obicei nume de persoane neologice de tipul *Carmen*, *Mimi*, *Meri* etc) care la genitiv-dativul singular au o singură posibilitate de construcţie, şi anume, cu articolul hotărît *masculin* singular *proclitic* **lui** : **lui** *Carmen*, **lui** *Mimi*, **lui** *Meri* etc. Cu toate că strict gramatical această construcţie este greşită (articolul hotărît *lui* este masculin iar substantivul precedat este feminin), totuşi, fiind singura posibilă, ea a fost acceptată şi în limba literară.

* * *

II) În cazuri mai rare, formele *-l*, *-le*, *-a*, *-i* etc — considerate de asemenea articole hotărîte, deşi funcţiile lor diferă adesea de funcţiile iniţiale ale articolului hotărît — pot însoţi şi alte părţi de vorbire decît substantivul. Astfel, în pronumele *însu***l**, *însa*, *înşii*, *însele*, precum şi în pronumele *dînsu***l**, *dînsa*, *dînşii*, *dînsele* (ambele folosite *în limba literară* numai la acuzativ), articolul hotărît enclitic are două funcţii : pe de o parte este element formativ comparabil cu sufixele lexicale, datorită faptului că în limba literară actuală (în limba română veche se putea spune şi *printr*-**îns**, *cu* **dîns** etc) aceste pronume apar întotdeauna însoţite de articolul

hotărît enclitic ; pe de altă parte, articolele respective își păstrează funcția de marcă, indicînd — bineînțeles în mod relativ, alături de alte mijloace — genul, numărul și cazul pronumelui însoțit : *dînsu*l este masculin, singular, nominativ-acuzativ, *dîns*a este feminin, singular, nominativ-acuzativ etc.

Calitatea de element formativ comparabil cu sufixele lexicale și aceea de marcă ce indică în mod relativ genul, numărul și cazul și le păstrează articolul hotărît enclitic și la pronumele de tipul *vreunu*l, *vreun*a, *vreuni*i, *vreune*le, *altu*l, *alt*a, *alț*ii, *alte*le etc. În plus, aici articolul hotărît reprezintă un indice al valorii de pronume (*vreunu*l, *vreun*a, *altu*l, *alt*a etc) în opoziție cu valoarea de adjectiv care este nearticulată (*vreun*, *vreo*, *alt*, *altă* etc), ceea ce aseamănă funcțiile articolului de la acest pronume cu funcțiile articolului de la substantivele provenite prin conversiune (vezi mai sus).

Articolul hotărît enclitic mai poate fi element formativ comparabil cu sufixele lexicale și în același timp marcă a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz, precum și indice al întrebuințării substantivale (vezi capitolul despre numeral) și la numeralele ordinale. Toate aceste funcții le găsim numai la numeralul ordinal moștenit din latină pentru unitate *întîiu*l, *întîi*a, *întîi*i, *întîie*le, *întîiu*lui etc (forma adjectivală este în limba literară invariabilă : *întîi*). La numeralul ordinal neologic pentru unitate *primu*l, *prim*a, *primi*i, *prime*le, *primu*lui etc, articolul hotărît enclitic are aceleași funcții, în afară de aceea de a deosebi valoarea substantivală de cea adjectivală, întrucît acestea sînt identice structural (compară, de exemplu, **primul** *om a venit* cu **primul** *a venit*). Începînd de la numeralul pentru dualitate înainte, articolele hotărîte rămîn numai cu funcția de element formativ comparabil cu sufixul lexical și cu funcția de marcă relativă a genului : *al doi*-le-*a*, *a dou*-a, *al trei*-le-*a*, *a trei*-a etc (se observă că diferența de gen nu se poate face cu ajutorul articolului hotărît enclitic -*a*, pentru că acesta este prezent la ambele genuri, ci se poate realiza prin opoziția articolului hotărît de asemenea enclitic -*le* cu Ø : *al trei*-le-*a*, *a trei*-Ø-*a* etc).

În sfîrșit, articolul hotărît enclitic mai apare și în structura unor prepoziții, unde este comparabil cu sufixele lexicale și are funcția de a deosebi prepozițiile respective (*împrejuru*l, *în spate*le etc) de cuvintele pe baza cărora acestea s-au format (*împrejur*, *în spate* etc).

§ 25. *Articolul nehotărît*. Prin articolul nehotărît se înțelege articolul proclitic care însoțește în principiu[80] substantivele, pe lîngă care indică un grad redus de individualizare și, în calitatea lui de morfem (de aceeași factură cu prepozițiile, adverbele morfem etc), marchează — alături de desinențe, alternanțe fonetice etc — categoriile gramaticale de gen, număr și caz ale substantivului însoțit. Toate formele flexionare ale articolului nehotărît le notăm în tabelul următor:

Cazul	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	un	niște, unii	o	niște, unele
Genitiv-dativ	unui	unor	unei	unor

De obicei, în literatura de specialitate (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 109) se consideră că la nominativ-acuzativul plural, atît la masculin, cît și la feminin, articolul nehotărît are numai forma *niște*. La aceasta, însă, am adăugat pe *unii* la masculin și pe *unele* la feminin, considerînd că nu există nici o deosebire între funcțiile formei de genitiv-dativ plural masculin și feminin *unor*, recunoscută ca articolul nehotărît, și funcțiile formelor de nominativ-acuzativ *unii* pentru masculin și *unele* pentru feminin, cărora de obicei nu li se recunoaște calitatea de articol nehotărît. Compară în acest sens: **unor** *oameni* (*femei*) *le vine greu să rîdă* cu *la* **unii** *oameni* (*la* **unele** *femei*) *le vine greu să rîdă*. Avînd în vedere echivalența funcțională a lui *niște* cu *unii*, *unele*, considerăm că și nominativ-acuzativul *unii*, *unele* — la fel cu genitiv-dativul *unor* — reprezintă articole nehotărîte.

Cît privește forma *niște*, aceasta are valoare de articol numai atunci cînd precede un substantiv la plural: **niște** *oameni*, **niște** *femei* etc. *Niște*, însă, poate preceda și substantive

[80] În vorbirea oamenilor instruiți, articolul nehotărît poate preceda — după model străin — și pronumele și adjectivul pronominal nehotărît *alt(ul)*: **un** *alt(ul)*, **o** *alt(a)* etc (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 109).

la singular, dacă acestea fac parte din categoria substantivelor materiale (vezi § 11) : *niște apă, niște aer* etc. În această situație, *niște* nu are valoare de articol nehotărît, ci își păstrează valoarea sa inițială de adjectiv nehotărît care arată cantitatea.

Tot în legătură cu inventarul articolelor nehotărîte, mai notăm că formele de singular *un, o* pot avea, pe lîngă valoarea de articol, și pe aceea de numeral cardinal. Deosebirea celor două valori se poate face *numai în măsură relativă* prin luarea în considerație a pluralului : cînd lui *un, o* de la singular îi corespunde la plural *niște, unii*, vorbim de *un, o* articol nehotărît ; cînd lui *un, o* de la singular îi corespunde la plural *doi* (eventual oricare alt numeral cardinal mai mare decît acesta) vorbim de *un, o* numeral cardinal.

* * *

Substantivul precedat de articolul nehotărît poate fi — în funcție de context — individualizat sau generalizat. Compară : Dar **un** *luceafăr* [individualizat] răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării ;

(M. Eminescu, *op. cit.*, pag. 134)

— O, ești frumos cum numa-n vis
Un *înger* [generalizat] se arată,
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată ;

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

La substantivele formate pe terenul limbii române prin conversiune, articolul nehotărît — la fel cu articolul hotărît — este și indicele substantivării : *a făcut* **un bine**, *a văzut* **un leneș**, *la matematică a luat* **un zece** etc.

Funcția de marcă a articolului nehotărît constă în aceea că — prin formele sale supletive — indică categoriile gramaticale de gen, număr și caz ale substantivului precedat. Subliniem, însă, că nici articolul nehotărît nu indică în mod precis aceste categorii gramaticale, în sensul că un substantiv precedat de articolul nehotărît *un* poate fi sau masculin (**un** *om*, **un** *perete* etc) sau neutru (**un** *scaun*, **un** *creion* etc),

sau la nominativ (un *om cîntă*) sau la acuzativ (*am văzut un om*) ş.a.m.d.

§ 26. *Articolul posesiv-genitival.* În definirea articolului posesiv-genitival trebuie să se ţină cont că acest articol poate preceda substantive, substitute ale substantivelor (mai ales pronume) şi numerale ; că în faţa substantivelor şi substitutelor acestora este facultativ, dar în faţa numeralelor este obligatoriu ; că, spre deosebire de articolul hotărît şi cel nehotărît, articolul posesiv-genitival nu individualizează şi nici nu generalizează substantivul precedat şi că, în sfîrşit, la partea de vorbire precedată — exceptînd numeralul ordinal — nu indică nici genul, nici numărul iar uneori nici cazul. Avînd în vedere toate aceste lucruri, articolul posesiv-genitival poate fi definit ca articolul care poate preceda un substantiv sau substitut al acestuia (cînd, în calitate de morfem gramatical de acelaşi tip cu prepoziţiile, verbele auxiliare, adverbele morfem etc poate constitui o marcă a categoriei gramaticale a cazului) sau face parte, ca element formativ, din structura numeralului ordinal (cînd, în calitate de morfem de acelaşi tip cu formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv de pe lîngă unele verbe, permite existenţa ca atare a numeralului ordinal, fiind în acelaşi timp o marcă a genului acestui numeral). Toate formele articolului posesiv-genitival se pot vedea în tabelul următor :

Cazul	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	al	ai	a	ale
Genitiv-dativ	—	alor	—	alor

Funcţiile formelor articolului posesiv-genitival variază după partea de vorbire precedată. Astfel, înaintea unui substantiv sau a unui pronume de orice fel, în afară de pronumele şi adjectivul pronominal posesiv, articolul posesiv-genitival se întrebuinţează în limba literară[81] numai cu formele de nomi-

[81] În vorbirea populară şi familiară, articolul posesiv-genitival se întrebuinţează rar şi cu formă de genitiv-dativ *alor* : *casa* **alor** *mei*, *le-am spus* **alor** *casei că* ... etc.

nativ-acuzativ *al, a, ai, ale*. Aceste forme ale articolului posesiv-genitival nu pot constitui o marcă a genului și a numărului substantivului precedat, pentru că genul și numărul articolului posesiv-genitival este același cu genul și numărul substantivului regent[82] și nu al celui precedat : *un* prieten al *băiatului, o* prietenă a *băiatului* etc.

Formele de nominativ-acuzativ ale articolului posesiv-genitival *al, a, ai, ale* preced substantive sau pronume (cu excepția pronumelui și adjectivului pronominal posesiv) în genitiv în următoarele tipuri de construcții :

a) Substantivul în genitiv precedat de articolul posesiv-genitival determină un substantiv nearticulat sau articulat cu articolul nehotărît, căruia îi urmează imediat. Exemplu :

Că *vis* al morții eterne e viața lumii-ntregi

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 49)

b) Substantivul în genitiv precedat de articolul posesiv-genitival determină un substantiv articulat cu articolul hotărît căruia îi urmează, dar de care este separat prin unul sau mai multe cuvinte. Exemplu :

Sfărmați *statuia* goală a Venerei antice

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 45)

c) Substantivul în genitiv precedat de articolul posesiv genitival determină un substantiv pe care îl precede. Exemplu:

Viitorul și trecutul
Sînt a filei două *fețe*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

În toate aceste situații, articolul posesiv-genitival este o marcă secundară (alături de desinență, articolul hotărît enclitic etc) a cazului genitiv.

* * *

Articolul posesiv-genitival, tot numai cu formele sale de nominativ-acuzativ *al, a, ai, ale*, poate preceda și adjectivul pronominal posesiv, iar cu toate formele sale (*al, a, ai, ale*,

---

[82] Pentru ipoteza că *al, a, ai, ale* este pronume, vezi M. Zdrenghea, *Articol sau pronume ?*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti", București, 1965, p. 1029–1032.

alor) apare înaintea pronumelor posesive, exceptînd construcțiile în care pronumele posesiv este precedat de o prepoziție de tipul *asupra, contra, în fața* etc, cînd pronumele posesiv apare fără articol posesiv-genitival (**asupra ta** *se îndreaptă toate privirile*). Și înaintea pronumelui posesiv, și înaintea adjectivului pronominal posesiv, articolul posesiv-genitival primește genul și numărul substantivului înlocuit de pronume sau determinat de adjectivul pronominal, ceea ce înseamnă că nici în aceste situații nu este marcă a genului și numărului pronumelui sau adjectivului pronominal precedat. În plus, precedînd adjectivul pronominal posesiv, care se acordă și în caz cu substantivul determinat, articolul posesiv-genitival nu este marcă nici a cazului adjectivului pronominal posesiv, pentru că practic articolul posesiv-genitival împreună cu adjectivul pronominal posesiv precedat se pot afla și la nominativ (*un prieten* **al meu** *locuiește în centru*), și la acuzativ (*îl cunoști pe acest prieten* **al meu**), și la genitiv (*casa unui prieten* **al meu** *este frumoasă*), și la dativ *dau această carte unui prieten* **al meu**) și chiar și la vocativ (*o, tu prieten* **al meu**, *vino la mine*). Articolul posesiv-genitival nu marchează cazul genitiv nici cînd precede pronumele posesiv, pentru că formele *al, a, ai, ale* pot preceda un nominativ (**ai mei** *sînt plecați la plimbare*) sau un acuzativ (*i-am întîlnit pe* **ai tăi**), iar forma *alor* poate preceda și un genitiv (*casa* **alor mei** *este frumoasă*), și un dativ (*le spun* **alor mei** *că trebuie să plecăm*). Așadar, cînd apare în fața pronumelui și adjectivului pronominal posesiv, articolul posesiv genitival nu are rol de marcă nici a genului, nici a numărului, nici a cazului, ceea ce înseamnă că este doar un element formativ.

* * *

În sfîrșit, articolul posesiv-genitival apare și înaintea numeralului ordinal — folosit substantival sau adjectival — începînd de la cel pentru dualitate înainte : **al** *doilea* (*om*), **al** *treilea* (*om*) etc. Aici articolu l posesiv-genitival este element formativ obligatoriu (construcțiile fără articol posesiv-genitival de tipul *clasa* **treia** sînt considerate neliterare) și, în plus, reprezintă și o marcă a genului numeralului ordinal, *al* indicînd masculinul, care se folosește și la neutru [**al** *doilea* (*om*), **al** *treilea* (*creion*) etc], iar *a* femininul [**a**

doua (*femeie*), **a** *treia* (*carte*) etc]. Cît privește cazul (la numeralul ordinal nu se poate vorbi de categoria gramaticală a numărului), nici aici articolul posesiv-genitival nu este marcă, pentru că numeralul ordinal precedat de articolul posesiv-genitival poate fi folosit și la nominativ-acuzativ [**al doilea** (*om*) *îmi este cunoscut*], și la acuzativ [*la* **al treilea** (*copil*) *îi dau o carte*] ș.a.m.d.

§ 27. *Articolul adjectival* (numit uneori și *articol demonstrativ*) este articolul ce precede un adjectiv împreună cu care urmează unui substantiv (și atunci contribuie la individualizarea substantivului și la marcarea categoriilor gramaticale de gen, număr și caz ale adjectivului) sau precede un adjectiv ori adverb (și atunci este o marcă a categoriei gramaticale a comparației), în ambele situații fiind un morfem de același tip cu prepozițiile, verbele auxiliare, adverbele-morfem etc. Articolul adjectival poate avea următoarele forme :

Cazul	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	cel	cei	cea	cele
Genitiv-dativ	celui	celor	cele	celor

Ca și celelalte articole, și la articolul adjectival funcțiile se pot stabili după partea de vorbire însoțită. Cel mai frecvent, articolul adjectival precede un adjectiv și urmează unui substantiv propriu sau comun (substantivul comun este obligatoriu articulat cu articolul horărît) : *Ștefan* **cel** *Mare*, *copilul* **cel** *bun* etc. Cumulul de articole din acest tip de construcție se explică prin scăderea puterii de individualizare a articolului hotărît, ceea ce a dus la necesitatea individualizării substantivului printr-un alt articol și un atribut adjectival[83] (atributul adjectival poate fi exprimat printr-un adjectiv simplu sau prin orice perifrază adjectivală, inclusiv o perifrază ca *de-a doua*, din sintagma *soția cea de-a doua*, unde *Gram. Acad.*, I, p. 107, vorbește de articol adjectival care leagă

[83] Vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 330.

substantivul articulat de un numeral ordinal). Cumulul de articole nu apare, însă, la substantivele provenite din adjective substantivate cu ajutorul articolului adjectival : **cel** *leneș* (= *leneșul*), **cel** *harnic* (= *harnicul*), **cel** *deștept* (= *deșteptul*) etc. Precedînd un numeral cardinal de la *doi* înainte, *cei*, *cele* și *celor* (**cei** *doi*, **cele** *două*, **celor** *doi* etc) pot fi considerate și articole adjectivale care substantivează numeralul, dar și pronume demonstrative.

În afară de individualizare și indice al substantivării, articolul substantival mai are și funcția de marcă a genului, numărului și cazului adjectivului pe care îl precede. Funcția de marcă a genului și numărului a articolului adjectival — prezentă întotdeauna în tipul de construcție avut în vedere — este mai evidentă atunci cînd adjectivul are o flexiune redusă sau este invariabil. De exemplu, *verde* din *copacul* **cel** *verde* sau din **cel** *verde* (= *verdele*) este de genul masculin, iar *verde* din *iarba* **cea** *verde* sau din **cea** *verde* este de genul feminin, acest lucru fiind arătat de articolul adjectival ; *gri* din *pantoful* **cel** *gri* sau din **cel** *gri* (=*griul*) reprezintă masculinul singular, dar în *pantofii* **cei** *gri* sau în **cei** *gri* reprezintă masculinul plural ș.a.m.d., aceste categorii gramaticale fiind marcate de articolul adjectival.

Cît privește cazul adjectivului pe care îl precede, acesta nu poate fi marcat niciodată în mod precis de articolul adjectival.Aceasta pentru că articolul adjectival are forme nu pentru fiecare caz în parte, ci pentru cîte două cazuri, nominativ și acuzativ pe de o parte, și genitiv și dativ pe de altă parte (vezi tabelul de mai sus). Aceste două forme cazuale se folosesc în limba literară de astăzi numai la plural, la singular preferîndu-se formele de nominativ-acuzativ și la genitiv-dativ. Deci, astăzi se poate spune și *omului* **celui** *bun*, adică cu articolul adjectival acordat în caz cu substantivul căruia îi urmează, dar se spune de obicei *omului* **cel** *bun*, cu articolul adjectival neacordat din punctul de vedere al cazului.

* * *

Articolul adjectival apare destul de frecvent și în structura superlativului relativ al adjectivelor (**cel** *mai bun*, **cea** *mai bună*, **cei** *mai buni* etc) și adverbelor (**cel** *mai bine*, **cel** *mai tîrziu* etc). Cînd intră în structura superlativului relativ al adjectivelor, articolul adjectival poate avea rolul de a

individualiza — împreună cu articolul hotărît și cu atributul adjectival respectiv — substantivul, dacă îi urmează acestuia : *omul* **cel** *mai bun*, *femeia* **cea** *mai bună* etc. Funcția de bază a articolului adjectival din structura superlativului relativ al adjectivelor, însă, constă în aceea că reprezintă marca unică a gradului superlativ relativ (dacă din structura *cel mai bun* se lasă la o parte articolul adjectival *cel*, ceea ce rămîne este alt grad de comparație, și anume, comparativul). Pe lîngă aceasta, atunci cînd intră în structura superlativului relativ al adjectivelor, articolul adjectival — care în limba română contemporană apare la singular numai cu forma cazuală de nominativ-acuzativ și la plural atît cu forma cazuală de nominativ-acuzativ, cît și cu cea de genitiv-dativ — are și funcția de marcă (alături de desinență și context) a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz ale adjectivului respectiv : *omul* **cel** *mai bun*, *femeia* **cea** *mai bună*, *oamenilor* **celor** *mai buni* etc.

În sfîrșit, în structura superlativului relativ al adverbelor, articolul adjectival, cu forma unică *cel* (s-ar putea vorbi aici de adverbializarea acestui articol), este marca unică a gradului superlativ relativ al adverbului respectiv.

CAP. al IV-lea

ADJECTIVUL

§ 28. Utilizînd criteriul semantic, morfologic și sintactic (vezi § 3—§ 7), putem spune că adjectivul este partea de vorbire care exprimă noțiuni privitoare la caracteristicile calitative ale obiectelor, are flexiune după gen, număr, caz și comparație și îndeplinește funcțiile sintactice de atribut, apoziție, nume predicativ sau atribut circumstanțial. (Pentru faptul că adjectivul exprimă noțiuni, vezi Al. Graur. și col., *Introducere în lingvistică*, București, 1972, p. 174).

În explicarea definiției adjectivului trebuie să avem în vedere că obiectele (numite prin substantive — vezi cap. al II-lea) pot avea diverse feluri de caracteristici, cum ar fi : culoare : (*foaie* **albă**, *creion* **negru** etc), înălțime (*bloc* **înalt**, *casă* **mică** etc), distribuție (**acest** *om*, **cealaltă** *femeie*), greutate (*avion* **greu**, *parașută* **ușoară**), cantitate (**doi** *oameni*, **trei** *copii*) ș.a.m.d. Aceste cîteva exemple arată că obiectele pot avea *caracteristici cantitative* (**doi** *oameni*, **trei** *copii*), *caracteristici distributive* (**acest** *om*, **cealaltă** *femeie*) și *caracteristici calitative* (*foaie* **albă**, *bloc* **înalt** etc). Potrivit tradiției gramaticii românești clasice, cuvintele care exprimă caracteristicile cantitative ale obiectelor se numesc *adjective* **numerale** (vezi cap. al VI-lea), iar cele care numesc caracteristicile distributive ale obiectelor — la care se adaugă caracteristici privind posesia obiectelor, gradul redus de cunoaștere a obiectelor etc — se numesc *adjective* **pronominale** (vezi cap. al V-lea), astfel încît *adjectivele* **propriu-zise** — sau pur și simplu **adjectivele** — exprimă numai caracterisricile calitative ale obiectelor. **Nu întotdeauna, însă, criteriul semantic este cel ho-**

tărîtor în deosebirea adjectivelor propriu-zise de celelalte feluri de adjective. De exemplu, în versurile :

Că de cînd nu ne-am văzut
Multă vreme a trecut
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 94)

cuvîntul *multă*, deși exprimă cantitatea, nu este considerat astăzi *adjectiv* **numeral**, ci *adjectiv* **propriu-zis**. Aceasta și pentru că, spre deosebire de adjectivele numerale, care exprimă o cantitate numerică hotărîtă, adjectivul *multă* exprimă o cantitate nehotărîtă (vezi Gram. Acad., I, p. 181), dar mai ales pentru că cuvîntul *multă* are categoria gramaticală a comparației (lui *multă* din text i se poate opune *mai multă*, *foarte multă* etc), categorie gramaticală care este specifică adjectivelor și nu există la numerale.

Faptul că exprimă caracteristici calitative ale obiectelor relevă o deosebire importantă între adjective și substantive : substantivele, indicînd *numele obiectelor*, au ceea ce am putea numi convențional *existență independentă*, deoarece și obiectele pe care acestea le numesc există în mod obiectiv ; adjectivele, însă, exprimînd *caracteristici calitative* **ale obiectelor**, au ceea ce am putea numi convențional *existență dependentă*, întrucît caracteristicile calitative ale obiectelor pot fi concepute numai ca „anexe“ ale obiectelor (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 334 sqq). Acest lucru are anumite urmări în planul flexiunii, în sensul că la adjectiv trebuie făcută deosebire între categoriile gramaticale de gen, număr și caz, pe de o parte, și categoria gramaticală a comparației, pe de altă parte. Categoriile gramaticale de gen, număr și caz sînt specifice substantivului, unde sînt caracterizate și prin conținut, și prin formă (vezi § 5, § 18, § 19, § 20). La adjectiv, însă, genul, numărul și cazul au existență pur formală, fiind doar un rezultat al necesităților de acord. Logica acestei deosebiri dintre adjectiv și substantiv este evidentă : dacă conținutul categoriei gramaticale a genului îl constituie sexul masculin sau feminin al *obiectelor* însuflețite și inexistența sexului la obiectele neînsuflețite, atunci este firesc ca la *caracteristicile calitative* ale obiectelor să nu putem vorbi de conținutul genului, pentru că culoarea, înălțimea, greutatea etc — care se exprimă prin adjective — nu au sex ; dacă

conținutul categoriei gramaticale a numărului îl constituie posibilitatea *obiectelor* de a exista izolat sau în grup, atunci la culoare, înălțime, greutate etc — *care nu sînt obiecte* — nu se poate vorbi de conținutul numărului ; în sfîrșit, dacă conținutul categoriei gramaticale a cazului îl constituie raporturile dintre *obiecte* unele față de altele sau dintre *obiecte* și *acțiuni*, atunci la culoare, înălțime, greutate etc — *care nu sînt nici obiecte, nici acțiuni* — nu se poate vorbi de conținutul cazului. Singura categorie gramaticală a adjectivului caracterizată și prin conținut, și prin formă este comparația, care în planul conținutului indică existența caracteristicii în grade diferite (la același obiect în momente diferite sau la obiecte diferite indiferent de moment), acest lucru fiind marcat prin cuvinte morfem sau prin zero (**mai** *mare*, **foarte** *mare*, **Ø** *mare* etc).

În privința funcției sintactice, notăm aici doar faptul că — spre deosebire de substantiv, la care funcția sintactică este în legătură directă cu o categorie gramaticală, și anume, cu cea a cazului — la adjectiv funcția sintactică depinde de context și nu de categoriile gramaticale de gen, număr, caz sau comparație. De exemplu, adjectivul *bun* depinzînd, în contextul în care apare, de un substantiv are funcția sintactică de atribut, fie că este masculin singular pozitiv (*om* **bun**), fie că este feminin singular pozitiv (*femeie* **bună**), fie că este masculin plural comparativ (*oameni* **mai buni**), fie că este feminin plural superlativ absolut (*oameni* **foarte buni**) ș.a.m.d.

§ **29.** Mulțimea adjectivelor limbii române este constituită — din punctul de vedere al formei — din adjective simple, care sînt reprezentate printr-o singură unitate lexicală (*bun, rău, amabil* etc), și *perifraze adjectivale*, în a căror structură intră două sau mai multe unități lexicale (*verde-albăstrui, ca aceea, de tot felul* etc).

Din punctul de vedere al provenienței, adjectivele se împart în *adjective moștenite din latină sau împrumutate ca atare din diverse limbi* și *adjective formate pe terenul limbii române*. Adjectivele moștenite din latină sau împrumutate ca atare din diverse limbi sînt mai puțin numeroase, fiind reprezentate prin unități lexicale ca *bun, mare, frumos, înalt, aievea, oval* etc. Spre deosebire de acestea, adjectivele formate pe terenul limbii române sînt mult mai numeroase. Unul

dintre procedeele productive de formare a adjectivelor pe terenul limbii române îl constituie derivarea, care cunoaşte mai multe posibilităţi de realizare. Astfel, adjectivele derivate se pot forma cu ajutorul sufixelor propriu-zise (care provin din sufixe latineşti sau de alte origini)—*pădur***ar**, *gaze-tăr***esc**, *apus***ean** etc—sau cu ajutorul a ceea ce s-ar putea numi pseudosufixe (care provin din cuvinte noţionale). La acestea din urmă trebuie făcută deosebirea între adjectivele care s-au format cu pseudosufix pe terenul limbii române, singurele care interesează aici (*supra***natural**, *termo***izolator**, *uni***familial** etc) şi adjectivele care, practic, fac parte din categoria celor împrumutate ca atare din diverse limbi, pentru că pe acestea limba română le-a preluat dintr-o limbă apuseană — cel mai adesea din franceză — şi abia în această limbă ele sînt formaţii cu pseudosufix (*extralingvistic*<fr. *extralinguistique*, *interglaciar*<fr. *interglaciaire*, *termodinamic* <fr. *thermodynamique* etc). Adjectivele derivate se mai pot forma şi cu ajutorul prefixelor, care de asemenea pot fi propriu-zise (care provin din cuvinte nenoţionale) — **în***robitor*, **ne***îndemînatic*, **pre***cumpănitor* etc — sau pseudoprefixe (care provin din cuvinte noţionale). În cadrul ultimelor trebuie deosebite formaţiile pe terenul limbii române (**daco***român*, **ultra***rapid*, **evasi***unanim* etc) de împrumuturile din diverse limbi, care s-au format cu pseudoprefixe în limbile respective (*telefonic*<fr. *telephonique*, *ultramicroscopic*<fr. *ultramiscroscopique*, *cvadripartit*<fr. *quadripartite* etc).

Un alt procedeu de formare a adjectivelor pe terenul limbii române este *compunerea*, cu ajutorul căreia se obţin perifraze adjectivale. Perifrazele adjectivale pot fi constituite numai din adjective (*dulce-amărui*, *galben-auriu*, *româno-francez* etc) sau pot avea o structură eterogenă, conţinînd părţi de vorbire diferite : *un lucru* **de doamne-ajută**, *un om* **la locul lui**, *un răspuns* **cu cap şi coadă** etc.

Un procedeu productiv de formare a adjectivelor pe terenul limbii române îl constituie şi *conversiunea*. Cel mai adesea devin adjective participiile verbelor care, determinînd un substantiv, se acordă cu acesta în gen, număr şi caz : *volum epuizat*, *om învăţat*, *uşă deschisă* etc.

În cazuri rare se poate adjectiva şi gerunziul verbelor, indicele adjectivării constituindu-l acordul cu substantivul determinat în gen, număr şi caz realizat cu ajutorul desi-

nenţelor : *om* **suferind-∅**, *femeie* **suferindă**, *oameni* **suferinzi** etc. În afară de verbe, mai pot căpăta valoare de adjectiv şi unele adverbe de tipul *aşa, altfel, bine* etc. Întrucît adjectivele provenite din adverbe sînt invariabile, indicele adjectivării este reprezentat numai de context : *aşa, altfel, bine* etc reprezintă adverbe cînd determină un verb (de exemplu, **aşa** *a spus*), dar reprezintă adjective cînd determină un nume (de exemplu, **aşa** *oameni s-au mai văzut*). În sfîrşit, uneori pot fi adjectivate şi interjecţiile (de exemplu, interjecţia *halal* devine adjectiv cînd determină un cubstantiv: **halal** *oameni*), iar în cazuri foarte rare, chiar şi unele substantive pot fi suspectate de a fi devenit — în context — adjective. Exemplu :

Lună, tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci
Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele întuneci ;
Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta *fecioară*,
Şi cîţi codri-ascund în umbră strălucire de izvoară !
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 99)

§ **30**. Adjectivul este o parte de vorbire flexibilă, încadrîndu-se la tipul mixt de flexiune (vezi § 10). Referindu-ne la adjectivele simple[84], în structura acestora pot apărea următoarele trei elemente: *radicalul, desinenţa* şi *articolul hotărît enclitic*.

Radicalul adjectivelor — care în principiu[85] asigură sensul lexical al adjectivului şi reprezintă baza pe care se construiesc toate formele flexionare ale adjectivelor — se află (schimbînd

[84] Nu luăm în discuţie şi perifrazele adjectivale pentru că :

a) La perifrazele care conţin numai adjective (vezi aici mai sus *verde-albăstrui, dulce-amărui, romåno-francez* etc), fiecare adjectiv din perifrază se comportă din punctul de vedere al structurii ca un adjectiv simplu.

b) La perifrazele care conţin părţi de vorbire diferite, fiecare parte de vorbire constitutivă are regimul său propriu din punctul de vedere al structurii morfologice. De exemplu, în perifraza *de doamne-ajută* (*un lucru* **de doamne-ajută**), prepoziţia *de* este lipsită de structură morfologică, iar substantivul *doamne* şi verbul *ajută* se comportă în ceea ce priveşte structura lor la fel ca oricare substantiv şi, respectiv, verb.

[85] Rezerva este motivată pe de o parte de faptul că pot trimite la un *anumit* sens lexical numai radicalii adjectivali însoţiţi de morfeme gramaticale zero: *bun-∅, lungi-∅, bine-∅* etc. În celelalte cazuri, sensul lexical rezultă de multe ori numai dacă luăm în consideraţie, pe lîngă radical, şi unul sau mai multe morfeme gramaticale. De exemplu, radicalul *mar-* poate avea sau un sens adjectival (= ceea ce depăşeşte dimensiunile considerate obişnuite) sau un sens substantival (= numele întinderilor vaste de apă sărată de pe pămînt). Omonimia se păstrează şi prin luarea în consideraţie a desinenţei *-e* (*mare*), ea dispărînd, însă, dacă invocăm şi un morfem al comparaţiei (**mai** *mare* este precis un adjectiv), şi o alternanţă

ceea ce trebuie schimbat) la fel ca la substantive. Astfel, găsirea corpului comun mai multor forme variabile după gen, număr, caz și comparație ale unui adjectiv se face prin compararea a două sau mai multe forme flexionare ale adjectivului respectiv. De exemplu, comparînd forma *mai bun* cu forma *bună* (eventual și cu formele *foarte buni*, *cele mai bune* etc) obținem radicalul *bun* ; comparînd forma *lungi* cu forma *mai lungă* (eventual și cu formele *lung*, *mai puțin lung* etc) obținem radicalul *lung* (care poate avea alternanța consonantică *lunǧ*, transcris curent *lungi*) etc. La adjectivele invariabile după gen, număr și caz, radicalul coincide cu corpul fonetic al adjectivelor respective neînsoțit de morfemele concrete ale comparației. Aceasta pentru că la aceste adjective există doar flexiune analitică realizată cu ajutorul morfemelor proclitice neaglutinate cu care se face comparația : *o femeie* **bine,** *niște femei* **foarte bine** etc.

Desinența adjectivului — care se află prin compararea tuturor formelor flexionare de gen, număr și caz ale adjectivului — prezintă multe asemănări cu desinența substantivului. Astfel, în ceea ce privește cantitatea de desinențe pentru gen, număr și caz, constatăm că toate desinențele adjectivului se întîlnesc și la substantiv (pentru desinențele substantivului vezi § 15) : feminin singular nominativ-acuzativ *-ă* (*bun*-**ă**), *-e* (*mar*-**e**),*-Ø* (*bine*-**Ø**) etc; feminin plural nominativ-acuzativ *-e* (*bun*-**e**), *-i* (*mar*-**i**), *-Ø* (*lungi*-**Ø**) etc ; masculin singular nominativ-acuzativ *-Ø*(*bun*-**Ø**), *-e* (*mar*-**e**), *-u* (*negr*-**u**) etc ; masculin plural nominativ-acuzativ *-i* (*bun*-**i**), *-Ø* (*lungi*-**Ø**) etc. Ceea ce deosebește din punct de vedere cantitativ desinențele adjectivului de cele ale substantivului este faptul că pe lîngă desinențele comune cu adjectivul, substantivul are și alte desinențe neîntîlnite la adjectiv (de exemplu, la feminin plural, substantivul are și desinența *-uri* în *blăn***uri**). În afară de aceasta, față de substantiv, care are desinențe pentru toate cele trei genuri existente în limba română (masculin, feminin și neutru), adjectivul are desinențe numai pentru două genuri, și anume, masculin și feminin. În sfîrșit,

---

fonetică (*mări* este precis un substantiv) etc. Pe de altă parte, rezerva este motivată și de faptul că uneori categoriile gramaticale ale adjectivului pot rezulta luînd în considerație numai radicalul. De exemplu, la un adjectiv ca *lungi*-Ø, prin conmparație cu *lung*-Ø pluralul este marcat prin alternanța fonetică *gi*/*g* din interiorul radicalului.

desinențele care sînt comune adjectivului și substantivului se repartizează în mod diferit la aceste două părți de vorbire. De exemplu, la substantive desinența *-ă* de la nominativ-acuzativul singular apare și la feminin (*școal***ă**), și la masculin (*pop***ă**), în timp ce la adjective desinența *-ă* apare numai la nominativ-acuzativul singular al femininelor (*bun***ă**, *lung***ă** etc) ; la substantive, la nominativ-acuzativul singular și plural al femininelor există și perechea de desinențe *-e*, *-uri* (*vrem***e**, *vrem***uri**), pereche care nu se întîlnește și la adjective etc.

Articolul hotărît enclitic poate apărea la adjective numai cînd acestea preced un substantiv nearticulat (*bunu***l** *om*, *bun***a** *femeie* etc, dar nu și *omul bun***ul**, *femeia bun***a** etc). Chiar și precedînd substantivul nearticulat, nu toate adjectivele pot primi articol hotărît enclitic. În această situație se află mai ales adjectivele invariabile care, fie că — unele — preced substantivul (**așa** *om*), fie că — altele — urmează substantivului (*femeie* **bine**), se folosesc întotdeauna fără articol hotărît enclitic.

Adjectivele care pot primi articol hotărît enclitic prezintă aceleași caracteristici cu substantivul (vezi § 16) în ceea ce privește modalitățile de atașare a articolului. Astfel, la adjectivele feminine de tipul *bună, crudă, lungă* etc articolul hotărît enclitic feminin *-a* înlocuiește desinența : *bună> buna, crudă> cruda, lungă> lunga* etc. La alte adjective feminine sau masculine de tipul *roșu, mare, buni* etc articolul hotărît enclitic se adaugă după desinența nemodificată : *roș-***u**> *roș-***u-l**, *mar-***e**> *mar-***e-a**, *bun-***i**> *bun-***i-i** etc. În sfîrșit, la alte adjective, articolul hotărît enclitic se adaugă după desinența modificată : *bun-***Ø**> *bun-***u***-l*, *binefăcător-***Ø**> *binefăcător-***u***-l*, *greoi-***Ø**> *greoi-***u-l** etc.

§ **31**. În literatura de specialitate se operează diverse clasificări ale adjectivelor după flexiunea lor. Una dintre aceste clasificări[86], pe care am putea-o numi *tradițională*, grupează adjectivele după terminație în felul următor : *adjective invariabile*, care nu-și schimbă forma după gen, număr și caz (*ferice, coșcogeamite, atroce, gri* etc) și *adjective variabile*, care își schimbă forma după gen, număr și caz (*bun, rău, gras* etc). În cadrul adjectivelor variabile se formează două subclase, ținîndu-se cont de faptul că unele au două terminații

[86] Vezi *Gram. Acad.*, I, p. 115 sqq.

la nominativ-acuzativ singular (*bun—bună*, *rău—rea*, *gros—groasă* etc), iar altele o singură terminație (*cuminte*, *dulce*, *mare* etc). La rîndul lor, adjectivele variabile cu două terminații se împart în : adjective masculine care se termină în consoană (*bun*), consoană palatalizată (*vechi*), *u* vocalic (*acru*), *u* semivocalic (*nou*) și *i* semivocalic (*vioi*), toate făcînd parte din declinarea a doua ; adjective feminine care se termină în *ă* (*bună*) sau *ea* (*mititea*), acestea încadrîndu-se în declinarea întîi ; în sfîrșit, adjective de asemenea feminine terminate în *e* (*veche*), care fac parte din declinarea a treia (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 117 și 121).

O altă clasificare a adjectivelor a fost propusă în revista *Limba română*[87]. Luîndu-se în considerație natura opozițiilor pertinente, adjectivele sînt grupate în următoarele opt clase : clasa întîi are „patru forme flexionare distincte care realizează următoarele opoziții pertinente : de gen : A/B ; A/C ; D/C ; număr : A/D ; A/C ; B/C ; caz : B/C“[88] (exemple : *bun*, *acru*, *greu* etc) ; „în clasa a doua se realizează opozițiile pertinente : de gen A/B ; A/C ; de număr A/C ; B/C ; de caz B/C“[89] (exemple : *lung*, *cenușiu*, *roșu* etc) ; în clasa a treia se realizează „opozițiile pertinente : de gen : A/B ; de număr : A/C ; A/B ; de caz : zero“ (exemple : *acățător*, *lălîu* etc) ; „adjectivele din clasa a patra realizează opoziția de gen : A/B ; de număr : A/B ; de caz : A/B” (exemple : *mare*, *dulce* etc) ; în clasa a cincea „intră adjectivele care realizează opozițiile de gen A/B ; de număr B/A ; de caz B/A“ (exemple : *gălbui*, *vechi* etc) ; clasa a șasea „realizează opozițiile de gen B/A, de număr A/B, de caz zero“ (exemple : *precoce*, *feroce* etc) ; în clasa a șaptea se realizează opozițiile de gen : A/B, de număr A/B, de caz, zero” (exemple : *greoi*, *dibaci* etc) ; clasa a opta „este formată de adjectivele invariabile, ...

---

[87] LR, X, 1961, nr. 2, p. 117—123.

[88] Pag. 120, unde se dă și explicația majusculelor : s-a notat „cu A forma generică de masculin nominativ singular a oricărui adjectiv, indiferent de natura fonetică. În continuare, a doua formă a aceluiași adjectiv deosebită de A a fost notată cu B, a treia cu C ș.a.m.d. indiferent de valoarea ei în cadrul fiecărei categorii“. Pentru subclasele adjectivelor, vezi p. 121—122, iar pentru unele modificări aduse acestei clasificări, vezi SMLRC, p. 105—106.

[89] Pag. 120 (următoarele șase citate pe care le dăm sînt de la p. 120—121).

care nu realizează nici o opoziție pertinentă" (exemple : *bine, cumsecade, gri* etc).

* * *

Referindu-ne la aceste două modalități de clasificare a adjectivelor, considerăm că un dezavantaj comun îl constituie terminologia. Astfel, pe de o parte, clasificarea tradițională face apel la termenul depășit de *terminație* (preluat de gramatica românească din gramatica limbii latine), neglijînd deosebirea ce există între terminația fără funcție gramaticală (de exemplu, adjectivul *eficace* are terminația *e* ce apare la ambele genuri și numere, precum și la toate cazurile) și terminația cu funcție gramaticală — numită în ultimul timp desinență (de exemplu, *-e* din *binevoitoare*, apare la un singur gen, femininul, la masculin fiind înlocuit cu **-Ø** ; *-e* din *mare* apare numai la singular, la plural fiind înlocuit prin *-i* ș.a.m.d.). La polul opus clasificării tradiționale se află clasificarea propusă în *Limba română*, unde se utilizează o terminologie voit nouă și nu întotdeauna suficient de clară (pentru formulări mai puțin clare, vezi de exemplu citatul pe care l-am dat în nota 88). Un alt dezavantaj de asemenea comun celor două clasificări constă în constituirea unor clase neomogene. De exemplu, atît la clasificarea tradițională, cît **și** la aceea propusă în ***Limba română*** sub *adjective* **invariabile** găsim și adjective de tipul *coșcogeamite, ditai, cloș* etc, care sînt într-adevăr invariabile (sînt lipsite de forme flexionare pentru gen, număr, caz și comparație), dar și adjective de tipul *cumsecade, bine, eficace* etc, care sînt invariabile numai după gen, număr și caz, din punctul de vedere al comparației fiind variabile (se poate spune și *un om* **cumsecade,** și *un om* **foarte cumsecade** etc). La clasificarea tradițională mai găsim un dezavantaj rezultînd din folosirea inconsecventă a unor caracteristici ale adjectivelor. Ne referim la faptul că adjectivele cu două terminații sînt încadrate în trei declinări, aceleași cu ale substantivelor (pentru declinările substantivelor, vezi § 17), dar despre adjectivele cu o singură terminație și despre cele considerate invariabile nu se spune nimic cu privire la încadrarea lor într-o declinare sau alta (vezi în acest sens *Gram. Acad.*, I, p. 117—121). Într-o anumită măsură, acest incovenient se întîlnește și la clasificarea pro-

pusă în *Limba română*, în sensul că la primele clase nu se are în vedere circulația în timp și proveniența adjectivelor, dar la clasa a șasea se spune că „cuprinde neologisme variabile ..." (*art. cit.*, p. 121), la clasa a opta găsim că aceasta cuprinde „neologisme neadaptate ... sau ... adjective provenite din adverbe" (*art. cit.*, p. 121) etc.

Trecînd peste inconvenientele de felul celor la care ne-am referit mai sus, reținem ca pozitivă tendința clasificării tradiționale de a releva legătura dintre flexiunea adjectivului românesc și a celui latinesc, cum tot pozitivă este și tendința clasificării propuse în *Limba română* de a constitui clase omogene de adjective, indiferent de istoria limbii. Servind unor scopuri diferite, credem că — așa cum am susținut și la substantiv (vezi § 17) — cele două clasificări nu se exclud una pe alta, ci se completează.

§ **32**. Din cele patru categorii gramaticale existentela adjectiv — genul, numărul, cazul și comparația — primele trei sînt caracterizate numai formal. Aceasta pentru că în lumea înconjurătoare *caracteristicile calitative* ale obiectelor (culoare, înălțime, formă etc) nu au existență de sine stătătoare, ci apar ca *însușiri ale obiectelor*. Ca urmare, la adjective — prin care se indică caracteristicile calitative ale obiectelor — genul, numărul și cazul se justifică doar prin necesitățile acordului gramatical dintre adjectivul „dependent" și substantivul „independent" (vezi § 28).

În general, genul, numărul și cazul adjectivelor sînt marcate prin mijloace formale care se întîlnesc și la substantiv, și anume, desinența, articolul, alternanțele fonetice, prepozițiile și contextul.

Desinența poate indica — în mod relativ — categoriile gramaticale de gen, număr și caz numai la djectivele numite curent variabile, care adică au cel puțin două forme flexionare pentru aceste categorii gramaticale : *bun*-**∅**, *bun*-**ă**, *bun*-**i**, *bun*-**e** ; *cumint*-**e** *cuminț*-**i** etc. Este evident că la adjectivele numite curent invariabile pentru că au o singură desinență (anume-**∅**) la ambele genuri și numere și la toate cazurile, desinența nu poate indica nici măcar relativ categoriile de gen, număr și caz : *om* **cumsecade**, *femeie* **cumsecade**, *oameni* **cumsecade**, *femeilor* **cumsecade** etc. Desinențele adjectivelor numite curent variabile se mențin aceleași indiferent de faptul că adjectivul urmează unui substantiv nearticulat ori arti-

culat (*om bun*-**Ø**, *femeie* **bun-ă** ; *omul* **bun-Ø**, *femeia* **bun-ă** etc) sau precede substantivul nearticulat ori articulat cu articol nehotărît (**bun-Ø** *om*, **bun-ă** *femeie* etc ; *un* **bun-Ø** *om*, *o* **bun-ă** *femeie* etc). Ca și la substantiv, și la adjectiv desinența marchează simultan genul, numărul și cazul, cu precizarea că, de cele mai multe ori, de asemenea la fel ca la substantiv, diversele aspecte ale genului, numărului și cazului nu se pot recunoaște precis numai cu ajutorul desinenței. Aceasta pentru că una și aceeași desinență poate să apară și la masculin, și la feminin (de exemplu, *un om mar*-**e**, *o femeie mar*-**e**), și la singular, și la plural (*o femeie binevoitoar*-**e**, *niște femei binevoitoar*-**e**), și la nominativ-acuzativ, și la genitiv-dativ (o femeie *binevoitoar*-**e**, unei femei *binevoitoar*-**e** etc). Avînd în vedere că excepțiile în acest sens sînt foarte puține (de exemplu, desinența *-ă* apare numai la *singularul* substantivelor *feminine*, dar nu la un singur caz, ci la nominativ-acuzativ, eventual și vocativ), putem aprecia că desinența este un mijloc secundar de indicare a genului, numărului și cazului adjectivelor.

Articolul. Dintre cele patru feluri de articole existente în limba română (vezi cap. al III-lea), pot însoți un adjectiv *articolul adjectival* și *articolul hotărît enclitic*.

Articolul adjectival poate preceda un adjectiv împreună cu care urmează unui substantiv articulat cu articolul hotărît (eventual unui substantiv propriu). Caracterul emfatic al construcției alcătuite din substantivul articulat cu articolul hotărît (eventual un substantiv propriu) urmat de articolul adjectival și de adjectiv arată că articolul adjectival este și teoretic o marcă secundară a categoriilor gramaticale ale adjectivului precedat, întrucît articolul adjectival poate fi comutat — păstrînd caracterul emfatic al comunicării — cu un adjectiv demonstrativ (*omul* **cel** *bun* poate deveni *omul* **acela** *bun*) sau poate fi comutat — pierzîndu-se caracterul emfatic — cu zero (*omul* **cel** *bun* poate deveni *omul* **Ø** *bun*). Atunci cînd se folosește, însă, articolul adjectival indică în mod precis genul și numărul adjectivului precedat, datorită faptului că are forme supletive pentru aceste categorii gramaticale (*omul* **cel** *cumsecade*, *femeia* **cea** *cumsecade* etc), dar indică în mod relativ cazul pentru că o singură formă cazuală servește mai multe cazuri (*omul cel bun*, *omului cel bun* etc).

Articolul hotărît enclitic poate însoţi *unele* adjective (adjective ca *bine, aşa, gata* etc nu pot primi niciodată articolul hotărît enclitic) numai cînd adjectivele respective se află înaintea unui substantiv care ar trebui să fie articulat cu articolul hotărît (compară : *m-am întîlnit cu* **prietenul** *tău* cu *m-am întîlnit cu* **bunul prieten** *al tău*). Dintre toate formele flexionare ale articolului hotărît enclitic (vezi § 24), doar *-l* şi *-lui* indică precis masculinul singular (*bunul om, bunului om* etc) şi *-a* femininul singular (*buna femeie*), fără a putea indica precis, însă, şi cazul (*-l* şi *-a* trimit la nominativ-acuzaţiv iar *-lui* la genitiv-dativ). Celelalte forme ale articolului hotărît enclitic apar la mai multe aspecte ale categoriilor gramaticale de gen, număr şi caz : *-i* apare şi la genitiv-dativul singular feminin, şi la nominativ-acuzativul plural masculin (*bunei femei, bunii oameni*) ; *-le* apare şi la vocativul singular masculin, şi la nominativ-acuzativul plural feminin (*bunule om, bunele femei*) ; *-lor* apare şi la masculinul, şi la femininul plural la cazurile genitiv, dativ şi vocativ (*bunilor oameni, bunelor femei*) etc. Avînd în vedere aceste lucruri, putem spune că şi articolul hotărît enclitic reprezintă un mijloc secundar de indicare a categoriilor gramaticale de gen, număr şi caz ale adjectivului.

Alternanţele fonetice care apar în radicalul adjectivelor reprezintă şi ele un mijloc secundar de marcare a categoriilor gramaticale de gen, număr şi caz ale acestei părţi de vorbire. Aceasta pentru că, mai întîi, alternanţele fonetice nu apar la toate adjectivele (adjective ca *bun, acru* etc nu cunosc alternanţe fonetice), ceea ce înseamnă că funcţia alternanţelor fonetice de a marca genul, numărul şi cazul poate apărea doar la *o parte* dintre adjective. În al doilea rînd, chiar şi numai la adjectivele la care apar, alternanţele fonetice sînt redundante, dublînd desinenţele, articolele etc. De exemplu, femininul adjectivului *binevoitoare* (faţă de masculinul *binevoitor*) este marcat nu numai de alternanţa fonetică *oa/o*, ci şi de desinenţele *-e* şi respectiv **-Ø**; pluralul *verzii* faţă de singularul *verdele* este marcat şi de alternanţa fonetică *z/d*, dar şi de desinenţele şi articolele *-i-*, *-i* şi, respectiv, *-e-*, *-le*; genitiv-dativul singular feminin *drepte* (*unei femei* **drepte**) raportat la nominativ-acuzativul singular feminin *dreaptă* (*o femeie* **dreaptă**) rezultă atît din alternanţa fonetică *e/ea*, cît şi din desinenţele *-e* şi, respectiv, *-ă* ş.a.m.d. Aşa cum se vede din exemplificare, alternanţele fone-

tice din radicalul adjectivelor pot fi vocalice (*o/oa*: *gol* — **goală**; *e/ea* : *băieţesc* — *băieţească* etc) sau consonatice (*t/ţ* : *drept* — *drepţi* ; *d/z* : *putred* — *putrezi* etc).

Prepoziţiile reprezintă şi ele un mijloc secundar pentru marcarea categoriilor gramaticale ale adjectivelor. Spunînd aceasta, avem în vedere pe de o parte că prepoziţiile se folosesc foarte rar ca însoţitoare ale adjectivelor, în construcţii de tipul *o ştiu* **de mică**, **de bun** *e bun* etc. Pe de altă parte, în aceste cîteva tipuri de construcţii în care apar, prepoziţiile pot indica o singură categorie gramaticală, şi anume, cazul (mai precis acuzativul), acest lucru făcîndu-l împreună cu desinenţa (*de mică* din exemplul de mai sus reprezintă acuzativul pentru că adjectivul *mică*, precedat de prepoziţia *de*, are şi desinenţa nominativ-acuzativului -*ă*).

Prin *context* — ca mijloc de indicare a categoriilor gramaticale de gen, număr şi caz ale adjectivului — înţelegem raportarea adjectivului la substantivul (sau substitutul acestuia) a cărui caracteristică o exprimă, pentru a recunoaşte în felul acesta categoriile gramaticale de gen, număr şi caz ale adjectivului respectiv. Conceput în acest fel, contextul reprezintă mijlocul principal de recunoaştere a categoriilor gramaticale de gen, număr şi caz ale adjectivului, pentru că discerne în toate omonimiile. Astfel, cu ajutorul contextului se poate stabili exact genul, numărul şi cazul adjectivelor numite curent variabile, la care desinenţele, articolele etc prezintă omonimii (de exemplu, *precoce*, în afara contextului, poate reprezenta şi masculinul, şi femininul, dar în contextul *băiat* **precoce**, *precoce* este precis masculin, faţă de *fată* **precoce**, unde acelaşi *precoce* este feminin etc). De asemenea, cu ajutorul contextullui se poate stabili exact genul, numărul şi cazul şi la adjectivele numite curent invariabile (de exemplu, desprins de context, adjectivul *cumsecade* poate fi masculin sau feminin, singular sau plural, nominativ, genitiv, dativ etc, dar în contextul *văd un om* **cumsecade**, *cumsecade* este masculin, singular, acuzativ ; în contextul *cartea unor femei* **cumsecade**, *cumsecade* este feminin, plural, genitiv etc).

§ **33**. Spre deosebire de categoriile gramaticale de gen, număr şi caz, care la adjectiv au numai *formă* (vezi

§ 5 și § 28), categoria gramaticală a comparației are — la adjectivele la care apare[90] — atît *formă*, cît și *conținut*.

Conținutul categoriei gramaticale a comparației rezultă din faptul că în lumea înconjurătoare caracteristicile calitative ale obiectelor pot apărea și în măsură egală (*ieri am citit o poezie interesantă iar azi am descoperit o alta tot interesantă* ; *poezia citită ieri este* **la fel de interesantă** *ca cea pe care am citit-o azi* etc), dar și în măsură inegală (*matematica este* **mai exactă** *decît lingvistica* ; *lingvistica veche este* **mai puțin exactă** *decît cea modernă* etc). Egalitatea sau inegalitatea cantitativă a caracteristicii poate viza fie obiecte diferite ca în exemplele de mai sus, fie un singur obiect, dar în momente diferite : *azi el este* **la fel de obosit** *ca ieri* ; *mîine va fi* **mai obosit** *decît azi* etc. În funcție de intensitatea caracteristicii unui obiect în comparație cu caracteristicile aceluiași obiect în momente diferite sau cu caracteristicile altor obiecte indiferent de moment, în lucrările de specialitate se apreciază că categoria gramaticală a comparației se concretizează în următoarele trei grade de comparație : *gradul pozitiv*, care indică prezența unei caracteristici cu o intensitate considerată *obișnuită, normală*, fără a se face vreo comparație directă (*om* **bun**, *femeie* **inteligentă** etc) ; *gradul comparativ* care, în urma unei comparații directe, indică prezența caracteristicii aflate în măsură egală sau inegală la obiectul sau obiectele comparate (*iată doi copii* **la fel de înalți** ; *fata este* **mai energică** *decît băiatul* etc) ; *gradul superlativ* care — prin intermediul unei comparații directe sau fără comparație directă — indică prezența caracteristicii într-o măsură superioară (*el este* **cel mai mare** *dintre toți* ; *ea este* **foarte mare** etc).

În legătură cu aceste trei grade de comparație se poate observa, pe de o parte, că pozitivul (unde nu se face niciodată o comparație directă) și superlativul (la care există un tip de construcție unde de asemenea nu se face o comparație directă) ar părea că nu trebuie trecute printre gradele de

---

[90] În limba română există și adjective care nu pot avea grade de comparație din cauza conținutului lor (exprimă noțiuni adjectivale care în logica vorbitorului de limba română nu pot fi comparate sau sînt adjective împrumutate care reprezintă, la origine, comparative ori superlative sintetice). În această situație se află și adjective din fondul vechi de cuvinte (*întreg, mort, veșnic* etc), și adjective din fondul mai nou (*maxim* = = foarte mare, *inferior* = mai jos, *superior* = mai sus etc).

comparaţie, pentru că în cadrul lor nu se face o comparaţie directă. Ne referim la faptul că o comparaţie directă presupune existenţa a doi (eventual mai mulţi) termeni, indiferent dacă se exprimă ambii termeni (vara aceasta *a fost mai călduroasă* **decît vara trecută**) sau unul dintre ei este lăsat neexprimat (iarna trecută *a fost cea mai geroasă*, subînţelegîndu-se *în comparaţie cu iarna aceasta* sau *în comparaţie cu ultimele cinci ierni* etc). Cel de-al doilea termen al comparaţiei directe se poate introduce prin prepoziţii de tipul *ca*, *decît*, *dintre* etc (*el este mai tare* **ca mine** ; *el este cel mai voinic* **dintre toţi** etc) sau prin conjuncţii şi adverbe pronominale relative de tipul *decît*, *cum*, *precum* etc (*astăzi este mai vesel* **decît** *a fost ieri*).

Dacă, totuşi, pozitivul şi superlativul sînt menţinute printre gradele de comparaţie, aceasta se datoreşte şi tradiţiei gramaticale româneşti, şi simetriei conceptuale şi terminologice şi — mai ales — existenţei la pozitiv şi superlativ a unei comparaţii indirecte (fără al doilea termen) : o caracteristică poate fi considerată *în măsură obişnuită* la un obiect la un moment dat sau la obiecte diferite indiferent de moment numai ca urmare a unei constatări că în alte momente ale aceluiaşi obiect sau — indiferent de moment — la obiecte diferite ea se află într-o măsură neobişnuită (adică mai mare, mai mică etc) ; tot la fel, o caracteristică poate fi considerată *într-o măsură superioară* la un obiect la un moment dat sau la obiecte diferite indiferent de moment numai ca urmare a constatării că în alte momente ale aceluiaşi obiect sau — indiferent de moment — la alte obiecte ea se află în măsură obişnuită.

Admiţînd existenţa tuturor acestor trei grade de comparaţie, constatăm — pe de o parte — că, din punctul de vedere al conţinutului, omogen este numai pozitivul (care, fără o comparaţie directă, indică existenţa unei caracteristici în măsură considerată obişnuită, normală), iar comparativul şi superlativul — ultimul luat în bloc — sînt neomogene (pentru că printr-o comparaţie directă sau indirectă indică prezenţa caracteristicii într-o măsură egală, mai mică sau mai mare). De aceea, exceptînd pozitivul, în cadrul comparativului şi superlativului se creează anumite subdiviziuni. Astfel, în cadrul comparativului există : *comparativul* **de egalitate**, cînd caracteristica apare în aceeaşi măsură fie la acelaşi obiect în mo-

mente diferite (*el este astăzi* **la fel de cumsecade** *ca ieri*), fie la obiecte diferite indiferent de moment (*el este* **la fel de cumsecade** *ca și ea*) ; *comparativul* **de superioritate**, cînd caracteristica apare în măsură mai mare fie la un singur obiect în momente diferite (*el este astăzi* **mai cumsecade** *decît ieri*), fie la obiecte diferite indiferent de moment (*el este* **mai cumsecade** *decît ea*) ; în sfîrșit, *comparativul* **de inferioritate**, cînd caracteristica apare în măsură mai mică fie la același obiect în momente diferite (*el este astăzi* **mai puțin cumsecade** *decît ieri*), fie la obiecte diferite indiferent de moment (*el este* **mai puțin cumsecade** *decît ea*).

În cadrul superlativului se pot crea — în funcție de existența sau inexistența unei comparații directe — două subdiviziuni : *superlativul* **relativ**, cînd prin intermediul unei comparații directe se constată că un obiect posedă caracteristica în măsura cea mai mare și atunci vorbim de *superlativul relativ* **de superioritate** (*el este* **cel mai bun** *dintre noi*) sau în măsura cea mai redusă și atunci vorbim de *superlativ relativ* **de inferioritate** (*el este* **cel mai puțin bun** *dintre noi*) ; *superlativul* **absolut**, cînd, fără o comparație directă, se apreciază că un obiect are caracteristica în măsură maximă (*el este* **foarte bun**).

* * *

În mod obișnuit[91], categoria gramaticală a comparației poate avea ca marcă adverbele morfem, articolul adjectival și, raportat la acestea, zero.

Adverbele morfem sînt specializate pentru unul sau altul dintre aspectele comparativului și superlativului. Astfel, adverbul morfem *mai* marchează comparativul de superioritate dacă precede forma de pozitiv a unui adjectiv care are grade

---

[91] Așa cum am arătat și în nota 37, în vorbirea intelectualilor apar unele superlative sintetice împrumutate ca atare, realizate — în limba din care româna le-a împrumutat — fie cu sufixul *-isim* (*rarisim*), fie cu un pseudoprefix ca *arhi-* (**arhi***milionar*), *ultra-* (**ultra***modern*) etc (vezi în acest sens Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, SMPFC, București, I, 1959, p. 29 sqq). Pe baza acestor superlative împrumutate ca atare, este posibilă extragerea sufixului *-isim* și a prefixelor de tipul *arhi-*, *ultra-*, *para-* etc, cu ajutorul cărora să se construiască superlative sintetice și pe terenul limbii române : *simpl***isim**, **arhi***plin*, **para***aglomerat* etc.

de comparație : **mai** *mare*, **mai** *bun*, **mai** *frumos* etc. Pentru comparativul de egalitate se folosesc cîteva perifraze adverbiale morfem de tipul *tot așa de*, *tot atît de*, *la fel de* etc, care preced și ele pozitivul adjectivului comparat : **tot așa de** *mare*, **tot atît de** *mare*, **la fel de** *mare* etc. Comparativul de inferioritate — puțin folosit în limba română (în locul comparativului de inferioritate al unui adjectiv oarecare, vorbitorii de limbă română preferă comparativul de superioritate al adjectivului antonim : în loc de *mai puțin mare* se spune de obicei *mai mic*) — are ca marcă perifraza adverbială morfem *mai puțin* plasată înaintea pozitivului adjectivului de comparat : **mai puțin** *mare*, **mai puțin** *bun*, **mai puțin** *frumos* etc. Adverbe morfem specializate mai există și la superlativul absolut, unde se folosesc atît adverbe morfem simple ca *foarte*, *tare*, *prea* etc (**foarte** *mare*, **tare** *mare*, **prea** *mare* etc), cît și perifraze adverbiale morfem ca *grozav de*, *teribil de*, *strașnic de*[92] etc (**grozav de** *mare*, **teribil de** *mare*, **strașnic de** *mare* etc).

În afara situațiilor prezentate pînă aici, în care adverbele-morfem specializate marchează *singure* un anumit aspect al unui grad de comparație, mai există și posibilitatea ca un aspect al unui grad de comparație să fie marcat printr-un *grup de cuvinte morfem* constituit din : a) Adverbul morfem *mai* precedat de articolul adjectival *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, care grup de cuvinte, așezat înaintea pozitivului adjectivului, marchează superlativul relativ de superioritate (**cel mai** *mare*, **cea mai** *mare*, **cei mai** *mari* etc) ; b) Perifraza adverbială morfem *mai puțin* precedată de articolul adjectival *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, care grup de cuvinte, așezat de asemenea înaintea pozitivului adjectivului de comparat, marchează superlativul relativ de inferioritate (**cel mai puțin** *mare*, **cea mai puțin** *mare*, **cei mai puțin** *mari* etc).

Raportat la comparativ și superlativ, unde apar mărci concrete (reprezentate prin adverbe-morfem neînsoțite sau însoțite de articolul adjectival), pozitivul adjectivelor are

---

[92] Pentru superlativele expresive ca cel din versurile următoare :

Ochii tăi pe jumătate de-i închizi, mi-ntinzi o gură,
Fericit mă simt atuncea **cu asupra de măsură**

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 60)

vezi Măruță Toma, *Ideea de superlativ în limba română*, LL, I, p. 188—212.

marcă abstractă, și anume, zero. Deci, față de **mai** *mare*, **foarte** *mare*, **cel mai** *mare* etc de la comparativ și superlativ, la pozitiv este **∅** *mare*, **∅** *bun*, **∅** *frumos* etc.

§ **34**. Spre deosebire de substantiv, la care funcțiile sintactice depind de o categorie gramaticală, și anume, de categoria gramaticală a cazului, la adjectiv funcțiile sintactice nu depind nici de gen, nici de număr, nici de caz, nici de comparație, ci ceea ce determină funcțiile sintactice ale adjectivului este contextul. Exprimînd o caracteristică calitativă a obiectelor (vezi § 28), adjectivul se folosește întotdeauna în dependență de un substantiv sau substituit al acestuia. Cînd subordonarea adjectivului față de substantiv sau substitutul său se face *direct*, *nemediat*, atunci adjectivul îndeplinește funcția sintactică de atribut sau, în cazuri rare, de apoziție. Exemple :

Mureșan scutură lanțul cu-a lui *voce* **ruginită**

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 24)

Mașina lui are culoarea zăpezii, adică *albă*.

Cînd subordonarea adjectivului față de substantiv sau substitutul său este *indirectă*, *fiind mediată de un verb abstract copulativ* (golit total sau parțial de sens lexical), atunci adjectivul îndeplinește funcția sintactică de nume predicativ. Exemplu :

Și de-aceea *spusa* voastră **era sîntă** și **frumoasă**

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 25)

În sfîrșit, cînd subordonarea adjectivului față de substantivul sau substitutul său este tot *indirectă*, *dar este mediată de un verb concret predicativ* (pentru verbele abstracte și concrete, vezi cap. VII), atunci adjectivul, depinzînd simultan și de substantiv sau substitutul său, și de verb, îndeplinește funcția sintactică de atribut circumstanțial. Exemplu :

Răsfiratul păr de aur, peste perini se-mprăștie,
Tîmpla **bate liniștită** ca o umbră viorie

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 58)

Aici, la atributul circumstanțial, încadrăm și ceea ce în alte lucrări (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 133—134) se consideră că reprezintă adjective cu funcții sintactice de :

complement indirect (**din galben** *s-a făcut roșu*) ; circumstanțial de mod comparativ (*mai mult mort* **decît viu**) ; circumstanțial de timp (*Încă* **de mic**/ *Te cunoșteam pe tine*, M. Eminescu) ; circumstanțial de cauză (*Și plîngeam* **de supărată**, G. Coșbuc) ; circumstanțial de relație (**De frumoasă** *ești frumoasă,/Dar ia nu știi a coase*, Jarnik-Bîrseanu).

Ceea ce ne-a determinat să procedăm astfel este faptul că între complement și circumstanțial, pe de o parte, și atribut circumstanțial, pe de altă parte, deosebirea se face cu ajutorul *determinatului* : cînd un cuvînt (în cazul nostru un adjectiv) *determină numai verbul sau echivalentul său*, atunci acel cuvînt îndeplinește funcția sintactică de complement sau circumstanțial ; cînd un cuvînt (aici un adjectiv) *determină și un verb sau echivalent al său, și un substantiv sau echivalent al său*, atunci acel cuvînt îndeplinește funcția sintactică de atribut circumstanțial. Or, în toate exemplele citate mai sus în care *Gram. Acad.* vorbește de complemente și circumstanțiale, adjectivele subliniate (*galben*, *viu*, *mic*, *supărată* și *frumoasă*) determină nu numai verbul sau echivalentul acestuia, ci și un substantiv sau echivalent al acestuia. Că așa stau lucrurile o probează acordul adjectivului cu substantivul sau substitutul său determinat : *galben*, din contextul **din galben** *s-a făcut roșu*, presupune un substantiv masculin (eventual neutru) — de exemplu, *om*, *obraz* etc — întrucît dacă substantivul ar fi fost feminin — *față*, *stofă* etc — adjectivul respectiv ar fi trebuit să aibă forma feminină *galbenă* ; în același sens, dacă substantivul presupus ar fi fost la plural, și adjectivul ar fi trebuit să apară la acest număr, adică *galbeni* sau *galbene* ș.a.m.d.

CAPITOLUL al V-lea

PRONUMELE

§ 35. Pronumele poate fi definit ca partea de vorbire care, fără a exprima direct noțiuni, trimite la numele obiectelor (pe care nume le înlocuiește în comunicare), la care pot să apară categoriile gramaticale de persoană, gen, număr și caz și care poate îndeplini o funcție sintactică (subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement ori circumstanțial și atribut circumstanțial) sau o funcție de marcă[93].

Referindu-ne la elementele acestei definiții, precizăm că prin formularea *nu exprimă direct noțiuni* am înțeles că pronumele nu reprezintă, ca substantivul, *numele* obiectelor. Că așa stau lucrurile o dovedește orice context conținînd un pronume, acest pronume nefiind capabil să trimită la un *anumit* obiect din realitate. Exemplu :

Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 99)

---

[93] În această definiție a pronumelui ne-am condus după criteriile clasice (criteriul semantic, morfologic și sintactic). În ultimul timp au apărut și alte puncte de vedere în ceea ce privește definirea pronumelui (vezi, de exemplu, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 187, unde se spune că „pronumele sînt acele cuvinte care apar cel puțin într-un context în care pot fi înlocuite numai și numai prin substantive și care exclud vecinătatea imediată a determinărilor noncalificative (substantive în genitiv, adjective determinative)". Din această definiție rezultă că sînt pronume cuvintele care apar *cel puțin într-un context în care pot fi înlocuite numai și numai prin substantive* și ca un corolar nu sînt pronume cuvintele care *niciodată nu se pot înlocui printr-un substantiv*. Acceptînd acest lucru, urmează că *eu, tu, noi* etc nu sînt pronume, pentru că nu se pot înlocui niciodată printr-un substantiv păstrînd comunicarea.

În acest context, pronumele subliniat *ea* arată doar că poetul a avut în vedere un obiect oarecare, fără a putea şti, însă, care este obiectul respectiv. Numai lărgind contextul (*luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie*) găsim că *ea* din versul citat *ține locul* substantivului *luna*, ceea ce înseamnă că în principiu pronumele numeşte obiectul „indirect, prin intermediul substantivului la care se referă"[94]. De aici rezultă, pe de o parte, că „sensul" pronumelui nu se găseşte în însăşi această parte de vorbire, ci într-un substantiv (exprimat de obicei anterior) de la care se transmite, în contextul dat, şi pronumelui, iar pe de altă parte, că unul şi acelaşi pronume poate avea atîtea „sensuri" cîte substantive înlocuieşte, adică o infinitate de „sensuri". De exemplu, în contextul :

La steaua *care*-a răsărit
E-o cale-atît de lungă
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 173)

pronumele *care* are „sensul" de *stea*. În contextul :

Te îmbeți de feeria unui mîndru vis de vară
Care-n tine se petrece . . .
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 120)

acelaşi pronume *care* are „sensul" de *vis* ş.a.m.d.

Cele arătate aici au valabilitatea generală, adică majoritatea pronumelor înlocuiesc în context **un** *substantiv*. Excepțiile sînt, însă, destul de numeroase şi în acelaşi timp variate. Astfel, pe de o parte, există pronume care în context înlocuiesc numele nu al **unui** obiect, ci a **două** obiecte. De exemplu, în versul :

— Las'să leg a mea viață de *a ta* . . .
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 107)

pronumele subliniat *a ta* ține locul şi al interlocutorului (care aici este *sultanul*), şi al obiectului posedat (care aici este substantivul *viață*). Pe de altă parte, în limba română există şi pronume care nu înlocuiesc nici un substantiv. De exemplu, în versurile :

---

[94] Iorgu Iordan, LRC, p. 368, nota 1.

Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-același vad
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154)

pronumele *se* nu înlocuiește nici un substantiv, dovada constituind-o imposibilitatea comutării acestui pronume cu vreun substantiv fără distrugerea comunicării.

* *
*

În ceea ce privește flexiunea, menționăm că nu toate pronumele, în bloc, au forme flexionare pentru aceleași categorii gramaticale. Astfel, pronume ca *eu, tu, noi* etc au forme pentru persoană, număr și caz, dar nu au forme pentru gen, așa cum au pronumele *el, ea, ei* etc ; pronume de tipul *care, oricare, fiecare* etc au forme flexionare pentru gen, număr și caz, dar nu au forme pentru persoană (nu cunosc opoziția de persoană, reprezentînd întotdeauna o singură persoană gramaticală, și anume, a III-a) ; pronume ca *nimic, ce, orice* etc sînt total invariabile ș.a.m.d. Făcînd abstracție de deosebirile dintre diferitele feluri de pronume din punctul de vedere al categoriilor gramaticale în funcție de care acestea își schimbă forma, la pronumele românești putem vorbi de : categoria gramaticală a persoanei (de exemplu : *eu*, = vorbitorul, *tu* = interlocutorul etc) ; categoria gramaticală a genului (de exemplu : *acesta* = masculin, *aceasta* = = feminin etc) ; categoria gramaticală a numărului (de exemplu : *el* = singular, *ei*=plural etc); categoria gramaticală a cazului (de exemplu : *eu* = nominativ, *mie* = dativ etc).

În legătură cu mijloacele formale prin care se exprimă aceste categorii gramaticale, în gramatica clasică aproape că nu apar indicații. În ultimul timp, unii cercetători au încercat să arate că atît la pronumele de tipul *eu, tu, el*[95] etc, cît și la toate celelalte pronume[96], categoriile gramaticale se exprimă prin diferite morfeme ce se adaugă „bazei" sau „rădăcinii" (= radicalul). De exemplu, la pronumele *eu, mie, mi, îmi, mine* și *mă* — spune Toma Pavel, *art. cit.*, p. 201 — „forma de nominativ nu poate fi luată

[95] Toma Pavel, *Morfologia pronumelui personal în română*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 199—207.

[96] Viorica Florea, *Despre flexiunea pronominală*, LR, XII, 1964, nr. 5, p. 437—452.

drept bază, deoarece de la ea nu putem forma celelalte cazuri fără reguli complicate. Este mai avantajos să socotim că baza începe cu /m/ ca la celelalte cazuri ... Socotim că este avantajos ca al doilea fonem al bazei să fie considerat /i/. Morfemul B [= bază, n.n.] pentru 1 [= pers. 1 sing., n.n.] este deci *mi-*". Baza *mi-*, combinată cu sufixul alomorf zero, dă cuvîntul *mi*: *mi-&*^{a}*-e* →*mie*; *mi-&*^{a}*-ne* →*mine*; *mi-&*^{a}*-ă*→ → *mă*; *mi- & î* → *îmi* (în toate aceste formule, &= *combinat cu*, iar *a* = *alomorf*). În legătură cu „forma de nominativ *eu/e-u/* ... ea poate fi privită ... ca B& un alomorf al lui *N* [= nominativ, n.n.] = înlocuirea lui /i/ cu /u/, atrăgînd după sine ca regulă morfofonemică suplimentară (2) /m/+/n/→/e/, adică /e/ plus junctură silabică. /u/ după junctura silabică se citește normal [u]. Forma de nominativ a lui 1 se obține deci astfel : mi-&-N →e-u" (*art. cit.*, p. 202).

Modul de realizare a structurii morfologice a formelor pronominale *eu*, *mie*, *mi*, *îmi*, *mine* și *mă* și mai ales explicarea lui *eu* din *mi* nu sînt în măsură să convingă — după părerea noastră — de necesitatea efectuării structurii morfologice la aceste forme pronominale. Aceasta pentru că fiecare dintre aceste forme pronominale se explică prin istoria limbii române (de exemplu, *eu*<*eo*<*ego* : *mă*<*me* etc) și nu prin trecerea — în funcție de dorința noastră — a lui *m* + *n* în *e*, prin înlocuirea — tot după dorința noastră — a lui *i* cu *u* etc.

Referindu-ne la o altă serie de forme pronominale, cum ar fi *voi*, *vouă*, *vi*, *vă*, aici *elementul neschimbat în flexiune* este *v-* pentru toate formele și *vo-* pentru unele forme (vezi tabelele alcătuite de Viorica Florea, *art. cit.*, p. 450—452). Acest element neschimbat credem că nu poate fi considerat radical, pentru că radicalul trebuie să asigure *unitatea de sens* a tuturor formelor flexionare respective. Dacă pronumele este o parte de vorbire care nu transmite direct noțiuni, atunci înseamnă că *v-* sau *vo-* din formele pronominale avute în vedere nu conțin un sens lexical. Dacă radicalul trebuie să conțină un sens lexical (vezi § 10) și dacă *v-* și *vo-* din formele pronominale discutate nu au sens lexical, atunci urmează că *v-* și *vo-* nu sînt radicali. Dacă — pentru motivele arătate — nu admitem aici existența radicalului, care este morfem cu funcție prin excelență lexicală, înseamnă că nu putem admite nici existența morfemelor prin excelență gramaticale

(care *se opun* radicalului !), ceea ce — practic — duce la negarea structurii morfologice a pronumelor.

Dealtfel, prin efectuarea structurii morfologice în general se urmărește *facilitarea* studierii cuvintelor. Ne referim, de exemplu, la faptul că mulțimea substantivelor românești poate fi studiată și cunoscută cu destulă ușurință făcîndu-se apel la elementele lor *comune* : 36 de desinențe organizate în 18 perechi (vezi § 15) se întîlnesc la toate cele cca 30.000 de substantive comune uzuale din limba română (vezi § 11). La pronume, însă, am putea vorbi de o situație contrară din acest punct de vedere, în sensul că față de totalul pronumelor românești (care se ridică la cifra de cca 100), numărul desinențelor și al celorlalte mijloace formale de indicare a categoriilor gramaticale este mult prea mare. Astfel, în *art. cit.* al Vioricăi Florea, p. 450—452, desinențele, articolele, pronumele cuvaloare de morfem, alternanțele fonetice de la începutul, mijlocul sau sfîrșitul temei și opozițiile de radicali totalizează peste 80 de „unități". Adăugînd că aceste peste 80 de mărci ale categoriilor gramaticale întîlnite la cca 100 de pronume nu sînt organizate într-un sistem care să permită memorarea și utilizarea lor eficace, putem conchide că efectuarea structurii morfologice a pronumelor nu facilitează studiul acestei părți de vorbire, ci din contră, îl îngreuează. De aceea, ni se pare mai avantajos să admitem că pronumele este o parte de vorbire cu flexiune supletivă (combinată uneori cu flexiunea analitică cu ajutorul prepozițiilor și al articolelor posesiv-genitivale), astfel încît, *în loc să memorăm cele peste 80 de morfeme gramaticale dispuse nesistematic la cele cca 100 de pronume, este mai ușor să memorăm cele cca* 100 *pronume considerate indivizibile* (în SMLRC, p.120, se ia o poziție de mijloc, acceptîndu-se — teoretic — și „prezența unor desinențe specifice", și „folosirea supletivismului în realizarea flexiunii unora dintre pronume").

* * *

La începutul acestui paragraf am arătat că nu toate pronumele înlocuiesc în context un substantiv. Revenind asupra acestei idei în vederea unor comentarii privitoare la funcția sintactică a pronumelor, adăugăm că uneori pronumele *înlocuiesc* substantivele, iar alteori pronumele doar

determină substantivele, cu care — la fel cu adjectivele — se acordă în gen, număr și caz. Exemplu :

În **această** **dulce** *pace*
Îmi ridic privirea-n pod
Și ascult cum învelișul
De la cărți *ei* mi le rod
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 81)

Comparînd — în sensul spuselor de mai sus — pe *ei* (aceeași situație avînd-o, schimbînd ceea ce trebuie schimbat, și *îmi*, *mi* și *le*), cu *această*, constatăm că *ei* ține într-adevăr locul unui substantiv (anume, *șoareci*), cu care se poate înlocui, în timp ce *această* nu ține locul substantivului *pace* ce există în context (și nici a altui substantiv), ci exprimă, la fel cu adjectivul *dulce*, o *caracteristică* a acestui substantiv cu care, de asemenea la fel cu adjectivul *dulce*, se acordă în gen, număr și caz.

Plecînd de la faptul că unele dintre cuvintele numite pronume pot și *să țină locul* unui substantiv, și *să exprime o caracteristică* a unui substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz, în literatura de specialitate se vorbește de *valoarea substantivală a pronumelui*, cînd acesta — așa cum se indică și în definiție — înlocuiește un substantiv (deci este *pronume propriu-zis*), și de *valoarea adjectivală a pronumelui*, cînd acesta — împotriva definiției — nu înlocuiește substantivul, ci doar îl determină, acordîndu-se cu determinatul în gen, număr și caz (și de aceea este numit *adjectiv pronominal*). Nu toate pronumele limbii române se comportă la fel în privința acestor valori, ci unele dintre ele pot avea numai valoare substantivală (*eu*, *tu*, *el* etc), altele numai valoare adjectivală (*fiece*, *niscai*, *niscaiva* etc) și în sfîrșit altele (*acesta*, *acela*, *fiecare* etc) atît valoare substantivală, cît și valoare adjectivală.

Aceste două valori condiționează, într-un anumit sens, funcțiile sintactice ale pronumelor. Este vorba de faptul că adjectivele pronominale îndeplinesc o singură funcție sintactică, și anume, aceea de atribut (**acel** **om** *mi-e prieten*). Pronumele propriu-zise, însă, pot îndeplini toate funcțiile indicate în definiție, și anume : subiect (**el** *cîntă*), nume pre-

dicativ (*cartea este* **a lui**), atribut[97] (*dreptatea* **fiecăruia** *este evidentă*), complement sau circumstanțial (**îl** *cunosc* ; *vin* **cu el**) și atribut circumstanțial (*l-am luat* **drept celălalt**). În afara funcției sintactice, însă, unele pronume pot avea și o funcție de marcă. De exemplu, pronumele de tipul *care, cine* etc introduc în frază propozițiile secundare : *omul* /**care** *vine*/ *e prietenul meu.*

*
* *

Admițînd cele arătate mai sus, rezultă că totalitatea pronumelor din limba română nu constituie o clasă omogenă din punct de vedere semantic, morfologic și sintactic. De aceea, în cadrul pronumelor, gramatica românească clasică a operat o clasificare, mulțimea pronumelor fiind împărțită în *pronume personale, pronume de politețe, pronume reflexive, adjective pronominale de întărire, pronume și adjective pronominale posesive, pronume și adjective pronominale demonstrative, pronume și adjective pronominale nehotărîte, pronume și adjective pronominale interogative și pronume și adjective pronominale relative*[98].

§ **36.** *Pronumele personal* este pronumele care înlocuiește persoanele ce pot apărea la un dialog (vorbitorul, interlocutorul și obiectul despre care se vorbește), care are categoriile gramaticale de persoană, gen, număr și caz și care îndeplinește în general funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut circumstanțial.

---

[97] Între atributul exprimat printr-un pronume propriu-zis și atributul exprimat printr-un adjectiv pronominal diferențele sînt de natură morfologico-sintactică. Astfel, atributul exprimat printr-un pronume propriu-zis nu se acordă cu determinatul în gen, număr și caz (eventual numai în una sau două din aceste categorii gramaticale). Atributul exprimat printr-un adjectiv pronominal, însă, se acordă obligatoriu cu determinatul în gen, număr și caz. Compară. *cartea* **acestora** (= pronume propriu-zis) *este interesantă* cu *cartea* **aceasta** (= adjectiv pronominal) *este interesantă.*

[98] În literatura de specialitate din ultimul timp s-au mai făcut și alte propuneri de clasificare a pronumelor. De exemplu, B.B. Berceanu (*Observații și propuneri privind gramatica limbii române. Sistemul pronumelui personal și al pronumelor înrudite,* LR, VI, 1957, nr. 1, p. 19) propune alcătuirea clasei *pronumelor de persoană,* unde să se încadreze pronumele personal, pronumele posesiv (ca genitiv al pronumelui personal), prouumele reflexiv și pronumele de întărire. În SCL din 1964 (vezi și nota 93), nr. 2, p. 189 sqq, pronumele sînt clasificate în *propoziționale* și *nepropoziționale,*

În cadrul pronumelor personale se pot crea două grupe, pe care le numim convențional *pronume personale propriu-zise* (sau pur și simplu *pronume persoanale*) și *alte pronume personale*.

Pronumele personale propriu-zise. Unele dintre pronumele personale propriu-zise prezintă o anumită particularitate din punctul de vedere al înlocuirii persoanelor ce pot apărea la dialog. Exemple :

Căci *eu* sînt vie, *tu* ești mort
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 129)

El vine trist și gînditor
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 130)

În aceste exemple — ca și în toate similare acestora — pronumele personal *el* poate fi înlocuit, *păstrînd comunicarea* (ceea ce se modifică prin înlocuire este doar expresivitatea), cu substantivul al cărui loc îl ține : **El** *vine trist și gînditor*> **Luceafărul (Hyperion)** *vine trist și gînditor*. Pronumele personale *eu* și *tu*, însă, nu se pot înlocui cu substantivele al căror loc îl țin, înlocuirea producînd modificarea sau distrugerea comunicării : **eu** *sînt vie*≠**Cătălina** *sînt vie* ; **tu** *ești mort*≠ **Hyperion (Luceafărul)** *ești mort*. Aceasta înseamnă că pronumele *eu* și *tu* — la care adăugăm pe *noi* și *voi*, precum și toate formele lor flexionare (vezi tabelul pe care îl dăm ceva mai departe) — nu înlocuiesc, de fapt, substantive (vezi § 35).

Pronumele personale propriu-zise au forme supletive pentru categoriile gramaticale de persoană, gen, număr și caz. Precizăm, însă, că aceste categorii gramaticale nu apar cu exact aceleași aspecte la toate pronumele personale propriu-zise. Astfel, pronumele care indică vorbitorul (persoana I) și acelea care indică interlocutorul (persoana a II-a) nu cunosc categoria gramaticală a genului, formele *eu*, *noi*, *tu*, *voi*, *mie*, *îmi* etc utilizîndu-se atît la masculin, cît și la feminin. Spre deosebire de acestea, pronumele care indică obiectul despre care se vorbește (persoana a III-a) cunoaște categoria gramaticală a genului concretizată în forme pentru

---

cele propoziționale putînd fi *enunțiative* (*oricare, oricine* etc) și *neenunțiative* (*care, cine* etc), iar cele nepropoziționale — *determinabile* (*acesta, acela* etc) și *nedeterminabile* (*eu, tu* etc). Mergînd mai departe, determinabilele pot fi *adjectivabile*, care la rîndul lor sînt *definite* (*acesta, acela* etc) și *nedefinite* (*ceva, cineva* etc) și *neadjectivabile* ș.a.m.d.

masculin (*el, îl, lui* etc) și forme pentru feminin (*ea, o, ele* etc). Explicația existenței genului numai la persoana a III-a și a lipsei acestei categorii gramaticale la persoanele I și a II-a este, pe de o parte, de natură logică, iar pe de altă parte de natură istorică. La persoanele I și a II-a genul nu trebuie exprimat, deoarece aceste persoane sînt teoretic prezente la dialog ; la persoana a III-a, însă, care — de asemenea teoretic — nu este prezentă la dialog, precizarea genului este necesară pentru evitarea confuziilor. Acestei explicații logice, valabile pentru toate limbile care au gen, i se adaugă explicația istorică, proprie limbii române : pronumele personale românești de persoana I și a II-a provin din pronumele latinești corespunzătoare (*eu*< lat. *ego* ; *noi* < lat. *nos* ; *tu*< < lat. *tu* ; *voi*< lat. *vos*) *care nu aveau forme pentru gen*, în timp ce pronumele românești de persoana a III-a provin din pronumele demonstrative latinești, *care aveau forme pentru gen* (*el*< lat. *illum* ; *ea*< lat. *illa* ; *ei*< lat. *illi* ; *ele*< lat. *illae*).

Privitor la categoria gramaticală a numărului, notăm că *plural propriu-zis* găsim doar la persoana a III-a, la persoanele I și a II-a întîlnindu-se așa-numitul *plural inclusiv* (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 136). Este vorba de faptul că în principiu singularul indică *un element izolat*, iar pluralul *un grup de elemente* **de același fel** (vezi § 5). Această cerință este satisfăcută de forma *ei*, care presupune cel puțin doi *el*, și de forma *ele*, care presupune cel puțin doi *ea* (facem abstracție aici de faptul că *ei* poate însuma și un *el* și o *ea*), și de aceea aceste forme de persoana a III-a (*ei* și *ele*) sînt considerate plurale propriu-zise. *Noi*, însă, nu reprezintă niciodată *eu* + *eu*, pentru că în orice dialog vorbitorul este în mod logic *unic* ; de aceea *noi* indică faptul că vorbitorul, reprezentat prin **eu**, *își asociază* din diferite motive celelalte persoane ale dialogului, adică un interlocutor (*tu*) și, eventual, și un obiect despre care se vorbește (*el, ea*). Cele spuse despre pluralul persoanei I sînt valabile și la pluralul persoanei a II-a (*voi* înseamnă de obicei *tu* + *el, ea*), cu precizarea că, după împrejurări, *voi* poate însemna și *tu* + *tu*, adică numai interlocutori, fără asocierea obiectului despre care se vorbește. Această *asociere* arată că, de fapt, pluralul persoanei I *include* și persoana a II-a (eventual și a III-a), iar pluralul persoanei a II-a poate include și persoana a III-a, ceea ce motivează considerarea lui *noi* și *voi* drept *plurale* **inclusive**.

Mai menționăm aici că în ultimul timp persoanele sînt numărate de la unu la șase : *eu*, persoana I, *tu*, persoana a II-a, *el*, *ea*, persoana a III-a, *noi*, persoana a IV-a, *voi*, persoana a V-a și *ei*, *ele*, persoana a VI-a. Subliniem, însă, că această numerotare *se explică doar prin comoditatea exprimării*, întrucît din punctul de vedere al participării la dialog obiectele se pot grupa nu în șase categorii, ci numai în trei: vorbitor, interlocutor și obiectul despre care se vorbește (vezi § 5)

Nici în privința aspectelor categoriei gramaticale a cazului pronumele personale propriu-zise nu se comportă în mod unitar, în sensul că persoana I singular și plural are cazurile nominativ, dativ și acuzativ, persoana a II-a singular și plural are cazurile nominativ, dativ, acuzativ și vocativ, iar persoana a III-a singular și plural are cazurile nominativ, genitiv, dativ și acuzativ. Explicația inexistenței genitivului la persoanele I și a II-a și a existenței acestui caz la persoana a III-a este de natură istorică : încă din latină *meus* (din care a rezultat românescul *meu*), *teus* (din care a rezultat românescul *tău*) etc, *ținînd locul a două obiecte* (obiectul posesor și obiectul posedat) au devenit pronume posesive și, ca urmare, nu mai puteau reprezenta genitivul lui *eu*, *tu* etc, care în calitate de pronume personale *țin locul unui singur obiect* (vezi § 35). Pentru persoana a III-a, însă, limba latină avea forme speciale de pronume posesiv (*suus, sua*), ceea ce a permis ca formele de genitiv *illui* (>rom. *lui*), *illaei* (>rom. *ei*) și *illorum* (>rom. *lor*) să-și păstreze calitatea de pronume personale, adică să țină locul unui singur obiect, și anume, al obiectului despre care se vorbește[99]. Din punctul de vedere al utilizării, în vorbirea populară și familiară se preferă genitivul pronumelui personal. În limba literară există o regulă — nu întotdeauna respectată — potrivit căreia posesivul de persoana a III-a singular se folosește atunci cînd determinatul îndeplinește funcția sintactică de subiect, iar genitivul pronumelui personal de persoana a III-a singular se folosește atunci cînd determinatul îndeplinește orice altă funcție sintactică în afară de subiect. Utilitatea acestei

[99] Vezi Gh. N. Dragomirescu și Maria Gabrea, *Ce fel de pronume sînt lui, ei și lor ?*, LR, VII, 1958, nr. 6, p. 20—23.

reguli se vede doar în situațiile în care folosirea posesivului de persoana a III-a singular, care este indiferent la genul posesorului, în locul pronumelui personal de persoana a III-a singular la genitiv, care are forme diferite de la un gen la altul, ar face ininteligibilă comunicarea respectivă. Exemplu :

El în brațe prinde fata, peste față i se-nclină,
Pune gura *lui* [≠ *sa*] fierbinte pe-a *ei* [≠ *ale sale*]
buze ce suspină

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 58)

Cît privește vocativul, acesta apare numai la persoana a II-a, pentru că această persoană reprezintă interlocutorul, care în mod logic trebuie chemat, făcut atent la comunicare, solicitat etc (chemările, atenționările, solicitările etc nu pot fi destinate persoanei a III-a, pentru că teoretic aceasta nu este prezentă la dialog, și nici persoanei I, întrucît aceasta, reprezentînd vorbitorul însuși, nu este nevoie să fie chemată, atenționată, solicitată etc).

În legătură cu flexiunea cazuală a pronumelor personale propriu-zise mai menționăm distincția care se face între formele accentuate (de exemplu, *mie, nouă, ție* etc) și formele neaccentuate (de exemplu *mi, ni, ți* etc). Pentru a deosebi aceste două feluri de forme, putem apela la complementul indirect și direct dublat : **mie îmi** *place*, **pe mine m-***a pedepsit* etc). În acest fel de construcții, pronumele *indispensabil* existenței comunicării (se poate spune **îmi** *place*, **m-***a pedepsit*, dar nu se poate spune **mie** *place*, **pe mine** *a pedepsit*) este reprezentat prin forma neaccentuată, iar pronumele *facultativ* (**mie** *îmi place*, **pe mine** *m-a pedepsit*) este reprezentat prin forma accentuată.

Toate formele flexionare ale pronumelui personal propriu-zis se pot vedea în tabelul de la pag. 121.

Pronumele personale propriu-zise se folosesc întotdeauna cu valoare substantivală. Formele de nominativ îndeplinesc de obicei funcția sintactică de subiect, iar în cazuri mai rare, funcția de nume predicativ sau apoziție. Exemple :

Ei vor aplauda desigur biografia subțire

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 103)

Cazul	Persoana I				Persoana a II-a			
	Singular		Plural		Singular		Plural	
	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.
N	eu		noi		tu		voi	
G	—	—	—	—	—	—	—	—
D	mie	îmi, mi	nouă	ne, ni	ție	îți, ți	vouă	vă, vi
A	(prep. +) mine	mă, m-	(prep. +) noi	ne	(prep. +) tine	te	(prep .+) voi	vă, v-
V	—	—	—		tu		voi	

Cazul	Persoana a III-a							
	Masculin				Feminin			
	Singular		Plural		Singular		Plural	
	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.
N	el		ei		ea		ele	
G	(al, ai ,a, ale) lui		(al, a, ai, ale) lor		(al, a, ai, ale) ei		(al, a, ai, ale) lor	
D	lui	îi, i	lor	le, li	ei	îi, i	lor	le, li
A	(prep. +) el	îl, l	(prep. +) ei	îi, i	(prep. +) ea	o	(prep. +) ele	le
V	—	—	—	—	—	—	—	—

Tu eşti *eu* și eu sînt *tu* (joc de cuvinte)
Unul dintre cei care vin acum, anume *el*, este amicul meu

* * *

Formele de genitiv ale pronumelui personal propriu-zis, precedate ori nu de articolul posesiv-genitival sau — rar — de o prepoziție care cere acest caz, îndeplinesc funcția de atribut. Exemple :

Și pătruns **de-ale lui** *patimi* și amoru-i, cu nesațiu
El ar frînge-n vers adonic *limba* **lui** ca și Horațiu
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 122)

Lupta **împotriva lor** este justificată

Uneori, cînd este precedat obligatoriu de articolul posesiv-genitival, pronumele personal în genitiv poate funcționa și ca subiect. Exemplu :

Și rînd pe rînd veneau în sat
Și ieri și astăzi cîte unul
Din cei care-au plecat
Și-**ai-lui** *întîrziau*
(G. Coșbuc, după *Gram. Acad.*, II, p. 90)

Pronumele personal în genitiv mai poate îndeplini și funcția sintactică de nume predicativ — cînd este precedat sau de articolul posesiv-genitival (*caietul este* **al ei**), sau de o prepoziție care cere acest caz (*ea este* **contra lui**) — precum și funcția sintactică de complement sau circumstanțial, cînd este precedat obligatoriu de o prepoziție (*tu ai vorbit* **contra lui** ; **în fața lui** *se află o barieră*).

* * *

Formele accentuate de dativ ale pronumelui personal neprecedate de o prepoziție îndeplinesc întotdeauna funcția sintactică de complement indirect, cu precizarea că, potrivit normelor limbii literare, complementul indirect exprimat prin forma accentuată de dativ a pronumelui personal dublează obligatoriu forma neaccentuată de dativ a aceluiași pronume. Exemple :

Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor
Căci **mie** *mi*-a dat soarta amară mîngîiere
O piatră să ador
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 14)

Abaterile de la normă în această privință apar uneori — din motive prozodice — în literatura artistică. Exemplu :

Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară **ție** dușman este

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 111)

Atunci cînd — în cazuri rare — formele accentuate de dativ ale pronumelor personale sînt precedate de o prepoziție care cere acest caz, ele îndeplinesc funcția sintactică de circumstanțial : **mulțumită ție** *el a ajuns acolo.*

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal pot îndeplini și ele funcția sintactică de complement indirect, fie dublate de formele accentuate (vezi exemplul de mai sus), fie dublate de un substantiv, fie nedublate. Exemple :

Miresei dulci **i**-ar da suflarea vieții

(M Eminescu, *op. cit.* p. 152)

Să **mi** se pară cum că crești
De cum răsare luna

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 141)

Uneori, în literatura artistică, formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale sînt precedate de o prepoziție care în principiu cere cazul genitiv (*înaintea*, *asupra*, *contra* etc), pronumele respectiv precedat de prepoziție funcționînd ca circumstanțial sau complement indirect. Exemplu :

Te fălești că *înainte*-**ți** răsturnat-ai val vîrtej
Oștile leite-n zale de-mpărați și de viteji ?

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 110)

Adesea, dativul neaccentuat al pronumelor personale îndeplinește funcția sintactică de atribut, situație în care este cunoscut sub numele de *dativ posesiv*. Dativul posesiv poate apărea în vecinătatea unui verb (cu care se acordă sau nu în persoană și număr), fără a-l determina, însă, pe acesta, ci determinînd un substantiv care îndeplinește funcția sintactică de complement direct sau subiect. Exemple :

Cu mîne *zilele*-**ți** *adaogi*
Cu ieri viața ta o scazi

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 153)

Și *grădina* **mi**-*e* pustie
Lăcrămînd se stinge macul

(O. Goga, *Poezii*, București, 1963, p. 60)

Forma neaccentuată de dativ a pronumelui personal cu funcție de atribut se poate afla, însă, și în vecinătatea unui substantiv articulat sau nearticulat, împreună cu care — în pronunțare — face un singur corp fonetic. Exemple :

O, acopere *ființa*-**mi** cu-a ta mută armonie
(M. Eminscu, *op. cit.*, p. 36)

Din *inimă*-**i** pămîntul la morți să deie viață
(M. Eminescu, *op. cit.*, p.70)

Uneori, atributul exprimat prin dativul neaccentuat al pronumelui personal face corp fonetic comun în pronunțare nu cu substantivul determinat, ci cu un adjectiv care determină același substantiv. Exemplu :

Ce frumoasă, ce nebună
E **albastra-mi** dulce *floare*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 42)

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de persoanele I și a II-a singular și plural pot să devină pronume reflexive, cînd sînt lipsite de funcție sintactică, avînd în schimb funcție de marcă (vezi §10 și § 38). În această situație, formele neaccentuate de dativ fac parte din structura unui verb, pe care îl însoțesc, cu care se acordă în persoană și număr și la care marchează o anumită diateză (vezi cap. al VII-lea). Exemple :

De cîte ori, iubito, de noi **mi**-*aduc aminte*
Oceanul cel de gheață mi-apare înainte
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 87)

Cînd ne întîlnim, **ne** *spunem* bună ziua

O situație particulară are așa numitul *dativ etic*. Prin dativ etic — posibil numai la formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de persoanele I singular și a II-a singular — se înțelege dativul lipsit de funcție sintactică și de marcă, care arată doar participarea afectivă a vorbitorului la relatare. Sublinierea participării afective a vorbitorului — întîlnită în vorbirea populară și familiară — se poate face prin :

a) Utilizarea formei neaccentuate de dativ a persoanei I singular. Exemplu :

— Alei, țolină ce-*mi* ești ! zise fata împăratului

(I. Creangă, *Opere*, București, 1957, p. 280)

b) Utilizarea formei neaccentuate de dativ a persoanei a II-a singular. Exemplu :

Iar Setilă, dînd fundurile afară la cîte o bute, horp ! **ț**-o sugea dintr-o singură sorbitură.

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 273)

c) Utilizarea ambelor forme neaccentuate de dativ, și a aceleia de persoana I, și a aceleia de persoana a II-a. Exemplu :

Și *mi ț*-o înșfăcară ei, unul de o mînă și altul de cealaltă

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 277)

* *

Formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale — întotdeauna precedate de o propoziție care cere acest caz — îndeplinesc diferite funcții sintactice. Astfel, cînd determină verbe tranzitive și sînt precedate de prepoziția *pe*, formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale reprezintă complemente directe ce dublează formele neaccentuate de acuzativ ale acelorași pronume. Exemplu :

Dacă boiul mi-l înmlădiu, dacă ochii mei îi plac,
E temeiul că acestea fericit **pe el îl** *fac*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 69)

În literatura artistică, însă, din motive prozodice, formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale precedate de prepoziția *pe* pot îndeplini și singure funcția de complement direct, fără să dubleze, adică, formele neaccentuate ale pronumelor respective. Exemplu :

Nu le mai faceți ziduri unde să-nchid-avere,
Pe voi unde să-chidă, cînd împinși de durere
Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 44)

De asemenea precedate de prepoziții, formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale reprezintă și alte feluri

de complemente (indirect, de agent) sau pot fi circumstanțiale de diferite feluri. Exemple :

În ungher părăginită,
Doarme hîrbul de ghitară,
Va mai fi și *pentru tine*
Primăvară ?

(O. Goga, *op. cit.*, p. 159)

La noi sînt codri verzi de brad
Și cîmpuri de mătasă

(O. Goga, *op. cit.*, p. 8)

Formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale precedate de prepoziții îndeplinesc și funcția sintactică de atribut (*unii* **dintre ei** *au plecat*), de apoziție (*pe acești prieteni ai mei, adică* **pe el și pe ea**, *îi întîlnesc zilnic*), de subiect (*au venit mulți, dar* **dintre ei** *au mai plecat*), de nume predicativ (*cunosc mulți oameni buni și tu ești* **dintre ei**) și, rar, chiar de atribut circumstanțial (*din cauza întunericului, am luat-o* **drept el**).

Formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelor personale (întotdeauna neprecedate de prepoziții) îndeplinesc de obicei funcția sintactică de complement direct, fie nedublate de formele accentuate de acuzativ ale acelorași pronume, fie dublate de acestea, fie dublate de un substantiv în acuzativ. Exemple :

Deși vorbești pe înțeles
Eu nu **te** pot pricepe

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

Zburătoru-ți este tată și **pe el** Călin **îl** cheamă

(M. Eminescu, *op, cit.*, p. 62)

Ea-**l** asculta **pe copilaș**
Uimită și distrasă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 133)

În unele graiuri populare actuale, precum și în limba literară veche, forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal cu funcția de complement direct se repetă, odată precedînd verbul și a doua oară urmînd acestuia : **l**-*au ustu-*

ratu-l, m-*aș vedea*-mă[100] etc. Această repetare a formei neaccentuate de acuzativ cu funcție de complement direct a pronumelui personal apare uneori, cu intenții expresive, și în literatura artistică modernă. Exemplu :

Cu ochii serei cei dentîi
Eu n-*o* voi mai privi-*o*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 144)

Mai notăm și că forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal de persoana a II-a feminin singular *o* utilizată neutral (= nu se poate indentifica obiectul al cărui loc îl ține) apare — în vorbirea populară și familiară — ca element component al unei perifraze verbale de tipul *a șparlit*-**o**, *a întins*-**o**, *a rupt*-**o** *la fugă* etc. Exemplu :

Noi, atunci, *am șparlit*-**o** la fugă
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 34)

În sfîrșit, formele neaccentuate de acuzativ (la fel cu cele de dativ) ale pronumelor personale de persoanele I și a II-a singular și plural pot deveni pronume reflexive, cînd nu mai îndeplinesc funcție sintactică, căpătînd în schimb funcție de marcă. Indicele valorii reflexive a pronumelor *mă, m-, te, ne, vă, v-* îl constituie acordul gramatical în persoană și număr cu verbul din a cărui structură face parte și la care marchează diateza. Exemplu :

Mă *sui* și plec ...... O umbră sînt din basme
Și o fantasmă sînt dintre fantasme
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 337)

* * *

Cazul vocativ al pronumelui personal — puțin frecvent în limbă și care apare numai la persoana a II-a singular și plural — are aceeași formă cu nominativul : *tu*, *voi*. Spre deosebire de nominativ, însă, care îndeplinește diferite funcții sintactice (vezi mai sus) și în principiu nu este accentuat în context, vocativul pronumelui personal este lipsit de funcție sintactică (reprezintă cuvinte incidente) și este obligatoriu accentuat în context. Exemplu :

---

[100] După G. Istrate, *Construcții pronominale pleonastice*, AUI, 1956, fasc. 1, p. 396.

Arald, nu vrei tu fruntea pe sînul meu s-a culci ?
Tu, zeu cu ochii negri... o, ce frumoși ochi ai !
Las'să-ți înlănțui gîtul cu părul meu bălai

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 72)

* * *

Alte pronume personale. Sub numele de *alte pronume personale*, în gramatica românească clasică se prezintă pronumele *dînsul* și *însul*. Spre deosebire de pronumele personale propriu-zise care, pe lîngă gen, număr și caz au și categoria gramaticală a persoanei (cunosc opoziția de persoană gramaticală — vezi mai sus), pronumele *dînsul* și *însul*, utilizîndu-se întotdeauna la persoana a III-a, adică necunoscînd opoziția de persoană gramaticală, au numai categoriile gramaticale de gen, număr și caz. În vorbirea mai puțin îngrijită pronumele *dînsul* apare cu forme flexionare pentru masculin și feminin, singular și plural, nominativ-acuzativ și genitiv-dativ : *dînsul*, *dînsului* ; *dînșii*, *dînșilor* ; *dînsa*, *dînsei* ; *dînsele* ; *dînselor* (**dînsa** *vorbește mult* ; **dînsului** *nu-i place muzica* etc). În limba literară, însă, acest pronume nu cunoaște decît opoziția de gen și număr, folosindu-se — repetăm, *literar* — numai la acuzativul cu prepoziție[101]. Precedat de o prepoziție, pronumele *dînsul*, *dînsa*, *dînșii*, *dînsele* poate îndeplini funcția de complement sau circumstanțial (*nu știu nimic* **despre dînsa**), atribut (*părerea mea* **despre dînsul** *este foarte bună*), apoziție (*despre omul acesta*, *adică* **despre dînsul**, *se spun multe*) și atribut circumstanțial (*te-am luat* **drept dînsul**).

* * *

Pronumele *însul* — foarte puțin folosit dealtfel — are forme flexionare numai pentru gen și număr (*însul*, *însa*, *înșii*, *însele*), apariția acestor pronume — întotdeauna la acuzativ — fiind condiționată de prepoziția *întru*, *dintru* sau *printru*. Exemplu :

— Ah ! — zise unul — spuneți că-i omul o lumină
Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin ?
Nici o scînteie-*ntr-însul* nu-i candidă și plină

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 43)

[101] Vezi Al. Niculescu și Alexandra Roceric, *Pronumele* **dînsul** *în limba română*, SCL, VIII, 1957, nr. 3, p. 315—343.

§ 37. *Pronumele de politețe* sînt acele pronume care înlocuiesc persoanele față de care ne purtăm politicos, care au categoriile gramaticale de persoană, gen, număr și caz și care îndeplinesc funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) sau atribut circumstanțial.

Limba română dispune de pronume de politețe care să indice grade diferite de reverență. Astfel, în vorbirea populară și familiară politețea se poate exprima prin pronumele *mata*, *dumneata*, *dumnealui* etc ; în relațiile sociale nefamiliare se folosește *dumneavostră* și *domnia sa* ; în sfîrșit, în relațiile sociale de ceremonial[102], apar pronume ca *excelența voastră*, *excelența sa* etc. (Tot aici se încadrează și pronumele de politețe specializate pentru anumite categorii sociale, cum ar fi *sfinția sa*, *cuvioșia voastră* etc, întîlnite în ierarhia clericală, *alteța voastră*, *înălțimea voastră* etc, utilizate în legătură cu capetele încoronate ș.a.m.d. După modelul pronumelor de politețe specializate, unii scriitori au creat ceea ce putem numi *false pronume de politețe*, de tipul *mîrșăvia voastră*, *întunecimea voastră* etc).

În limba română veche, atitudinea de deferență putea fi manifestată și față de vorbitor, care putea fi *domnia mea* sau *domnia noastră*. Exemplu :

> Binevoind *domnia mea* cu al [sic !] noastră milostivire dat-am și am miluit sfînta mănăstire Secul ....
>
> (Hrisov de la Alexandru Ioan Mavrocordat, secolul al XVII-lea)

Limba literară modernă, însă, a renunțat la pronumele de politețe pentru persoana I (vorbitorul), politețea manifestîndu-se numai pentru interlocutor (persoana a II-a) și pentru obiectul despre care se vorbește (persoana a III-a). Așa cum am arătat și la pronumele personal (vezi § 36), interlocutorul nu poate fi numit niciodată prin substantiv, singurele posibilități de indicare a interlocutorului *printr-un cuvînt* fiind reduse la pronumele personal de persoana a II-a singular și plural (cînd nu este nevoie să manifestăm deferența) și la pronumele de politețe de persoana a II-a singular și plural (cînd trebuie manifestată deferența).

---

[102] Vezi Al. Niculescu, *Notes sur la structure de l'expression pronominale de la politesse*, Cahier, I, 1962, p. 179—183.

Din punctul de vedere al genului, numărului şi cazului, pronumele de politeţe se comportă diferit. De exemplu, *mata*, *dumneavostră* etc se folosesc pentru ambele genuri, faţă de *dumnealui*, care apare numai la masculin, şi de *dumneaei* numai la feminin ; *dumneavoastră* se foloseşte şi pentru singular (cînd se manifestă politeţea pentru o singură persoană), şi pentru plural (cînd se manifestă politeţea pentru mai multe persoane), faţă de *domnia sa*, care apare numai la singular, şi de *domniile lor*, care apare numai la plural ; *dumnealui* se foloseşte pentru nominativ, genitiv, dativ şi acuzativ, faţă de *dumneata*, care apare la nominativ-acuzativ, şi de *dumitale*, care apare la genitiv-dativ ş.a.m.d.

Pronumele de politeţe care ni se par cel mai mult utilizate astăzi le prezentăm în tabelul de mai jos.

Persoana, numărul şi genul	O formă cazuală pentru		
	Nominativ-acuzativ (eventual şi vocativ)	Genitiv-dativ	Toate cazurile
Persoana a II-a singular, masculin şi feminin	mata	matale	—
	dumneata	dumitale	—
Persoana a II-a singular şi plural, masculin şi feminin	—	—	
	excelenţa voastră	excelenţei voastre	dumneavoastră
Persoana a III-a singular, masculin	—	—	dumnealui
Persoana a III-a singular, feminin	—	—	dumneaei
Persoana a III-a singular, masculin şi feminin	dumneasa	dumisale	—
	domnia sa	domniei sale	—
	excelenţa sa	excelenţei sale	—
Persoana a III-a plural, masculin şi feminin	—	—	dumnealor

Lăsînd la o parte formele de vocativ care, fiind incidente, nu îndeplinesc nici o funcție sintactică în propoziție (de exemplu : *mata de colo, pleacă !*), pronumele de politeţe în nominativ, genitiv, dativ și acuzativ pot îndeplini funcţia sintactică de : subiect (**dumnealui** *este inginer* ; **al dumneavoastră** *este aici* ; *au mai plecat* **dintre dumneavoastră**) ; nume predicativ (*autorul este* **dumnealui** ; *cartea este* **a dumneavoastră** ; *oamenii aceia sînt* **ca dumnealor**) ; atribut (*locul* **dumitale** *este liber* ; *părerea mea* **despre dumneata** *este foarte bună*) ; apoziție (*omul acela și cu celălalt, adică* **dumnealor,** *îmi sînt prieteni* ; *cartea lui și a ei, adică* **a dumnealui,** *este aici* ; *le spun celor de colo, adică* **dumnealor,** *să nu-l mai aștepte*) ; complement sau circumstanţial (*s-a întîlnit* **cu dumneavoastră** ; *vorbește* **contra dumitale** ; *i-am spus* **dumnealui**) ; atribut circumstanţial (*el poate fi luat* **drept dumneavostră**).

§ **38.** *Pronumele reflexiv.* Din cauza întrebuinţărilor sale diverse, definirea pronumelui reflexiv comportă anumite dificultăţi. De obicei în definiţia pronumelui reflexiv se spune că acesta înlocuieşte obiectul „asupra căruia se exercită direct sau indirect acţiunea verbului și care e identic cu subiectul verbului" (*Gram. Acad.*, I, p. 152). Într-adevăr, într-un exemplu ca :

... unu-i Ochilă ... care vede toate și pe toţi ... numai *pe sine* nu *se* vede cît e de frumușel ...

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 263)

pronumele reflexiv precedat de prepoziţie, adică *pe sine*, justifică definiţia citată. Forma *se* a pronumelui reflexiv din acest exemplu, însă, pe lîngă că înlocuiește obiectul identic cu subiectul asupra căruia trece acţiunea verbului, mai are şi funcţia de marcă a diatezei. Această funcţie gramaticală, adică de morfem, se evidenţiază în mod clar atunci cînd obiectul, identic cu subiectul, asupra căruia ar trebui să se răsfrîngă acţiunea verbului *nici nu mai poate fi identificat.* Exemplu :

Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-același vad

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 152)

Imposibilitatea de indentificare practică a obiectului înlocuit apare nu numai la formele de pronume reflexiv propriu-

zis, ci și la ceea ce am putea numi forme de pronume reflexiv împrumutate de la pronumele personal : *mă*, *te*, *ne* etc. Valoarea reflexivă a acestor pronume se recunoaște prin acordul în persoană și număr dintre pronumele reflexiv și verbul pe care acesta îl însoțește (vezi § 36). Exemplu :

Las'*să* **mă** *uit* în ochii'ți ucizător de dulci
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 72)

La aceste caracteristici se poate adăuga și faptul că atunci cînd înlocuiește numele unui obiect pronumele reflexiv poate depinde nu numai de un verb (ca în exemplele de mai sus), ci și de un nume : părerea *lui* **despre sine** *este excelentă*.

În ceea ce privește flexiunea, pronumele reflexive — atît cele propriu-zise, cît și cele împrumutate — sînt indiferente la gen și număr, avînd forme numai pentru persoană și caz (mai precis pentru două cazuri, dativul și acuzativul, în cadrul cărora se disting formele accentuate și neaccentuate; în acest sens, vezi § 36).

Luînd în considerație toate aceste particularități, pronumele reflexiv ar putea fi definit ca pronumele ce înlocuiește numele care de obicei este obiectul gîndirii în comunicarea respectivă, care are categoriile gramaticale de persoană și caz și care poate îndeplini sau o funcție sintactică (complement sau circumstanțial și atribut) sau funcția de marcă a categoriei gramaticale a diatezei.

Toate formele pronumelui reflexiv — propriu-zise și împrumutate — le încadrăm în tabelul de mai jos :

Felul formelor	Persoana și numărul	CAZUL			
		Dativ		Acuzativ	
		Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.
Împrumutate de la pronumele personal	I singular I plural II singular II plural	— — — —	îmi, mi ne, îți, ți vă	— — — —	mă, m- ne te vă, v-
Proprii	III singular și plural	sieși, sie-și, sie, șie	își, și	(prep +) sine, sineși	se, s-

Formele accentuate de dativ ale pronumelor reflexive se întrebuinţează obişnuit fără prepoziţie şi îndeplinesc întotdeauna funcţia sintactică de complement indirect, dublînd forma neaccentuată de dativ a aceluiaşi pronume. Exemplu :

Şi fiindu-*şi* sie dragă cum nu-i este nime-n lume
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 59)

În cazuri rare, formele accentuate de dativ ale pronumelor reflexive pot fi precedate de o prepoziţie (construcţiile de acest fel dau o anumită impresie de artificial) şi atunci îndeplinesc funcţia sintactică de circumstanţial : *ea a reuşit numai* **datorită sieşi.**

Formele neaccentuate de dativ îndeplinesc şi ele funcţia sintactică de complement indirect. Exemplu :

În orice minte lumea *îşi* pune întrebarea
Din nou : de unde vine şi unde merge floarea
Dorinţelor obscure sădite în noian?
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 49)

Uneori, forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv poate fi considerată ca avînd şi funcţia sintactică de complement indirect, şi funcţia de marcă a diatezei verbului însoţit (în această privinţă, vezi cap. al VII-lea). Exemplu :

Ei şoptesc, multe şi-*ar spune* şi nu ştiu de-unde să-
nceapă
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 60)

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelor reflexive numite *dative posesive* îndeplinesc — ca şi formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal (vezi § 36) — funcţia sintactică de atribut pe lîngă un substantiv (care în propoziţie este complement direct sau subiect), de care este separat prin diverse cuvinte sau cu care face în pronunţare un singur corp fonetic. Exemple :

Ea-şi acopere cu mîna *faţa* roşă de sfială
Ochii-n lacrimi şi-i ascunde într-un păr ca de peteală
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 61)

C-acel demon plînge, rîde, neputînd s-audă *plînsu*-ş
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 122)

Uneori, atributul exprimat prin dativul posesiv este dublat de un alt atribut exprimat printr-un adjectiv posesiv sau printr-un pronume personal. Exemple :

La ei **îşi** cască *ochii* **săi** nerodul
Că-i vede-n birje răsucind mustaţă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 394)

Ea zîmbind **îşi** mişcă dulce *a* ei *buze* mici, subţiri

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 58)

Atunci cînd nu substituie un nume, formele neaccentuate de dativ ale pronumelor reflexive îndeplinesc funcţia de marcă a diatezei verbului pe care în mod obligatoriu îl însoţesc. Exemplu :

Imblă parcă *amintindu*-**şi** vreun cîntec, alintată

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 121

* * *

Forma accentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv, întotdeauna precedată de o prepoziţie, îndeplineşte funcţia sintactică de complement sau circumstanţial şi, mai rar, pe aceea de atribut. Exemple :

Şi din a chaosului văi
Jur împrejur de sine
Vedea ca-n ziua cea dentîi
Cum izvorau lumine

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 135)

Lauda *de sine* nu miroase-a bine

Precedată de prepoziţia *de la*, forma accentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv poate constitui împreună cu aceasta o perifrază adverbială : *lucrurile merg* **de la sine** (în construcţiile de tipul *în sinea mea*, **sinea** este un substantiv).
Toate formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv îndeplinesc întotdeauna funcţia de marcă a diatezei. Exemplu :

S-*a-mbrăcat* în zale lucii cavalerii de la Malta

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

§ 39. *Adjectivul pronominal de întărire.* Dacă pronumele personal, de politețe și reflexiv au numai valoare substantivală, ceea ce am numit adjectiv pronominal de întărire se află din acest punct de vedere la polul opus acestora, întrucît în limba literară modernă are numai valoare adjectivală (în limba literară veche sau în vorbirea mai puțin îngrijită din zilele noastre se întîlnește uneori și valoarea substantivală a acestor cuvinte). Motivarea faptului că adjectivul pronominal de întărire se folosește astăzi literar numai cu valoare adjectivală o constituie „semnificația" acestuia, care este echivalentă cu aceea a adjectivului *singur* sau a cuvîntului modal *chiar* (pentru termenul *cuvînt modal*, vezi cap. al VIII-lea). Dacă în logica vorbitorului de limbă română cuvintele *singur* și *chiar* sînt întotdeauna dependente de un element exprimat sau subînțeles, este firesc ca și echivalentele lor semantice, adică *însumi*, *însămi* etc să depindă de un regent care, fiind întotdeauna un nume sau un pronume, le conferă acestora valoare adjectivală. Din punct de vedere formal, valoarea adjectivală a lui *însumi*, *însămi* etc rezultă din acordul lor cu numele determinat în persoană, gen, număr și caz : *eu* însumi, *noi* înșine etc.

Admițînd cele spuse mai sus, urmează că adjectivul pronominal de întărire este reprezentat prin acele forme — la origine pronominale — care subliniază participarea la acțiune a vorbitorului, a interlocutorului sau a obiectului despre care se vorbește, care au categoriile gramaticale de persoană, gen, număr și caz și care îndeplinesc întotdeauna în limba literară actuală funcția sintactică de atribut.

Adjectivul pronominal de întărire s-a format pe terenul limbii române din pronumele *îns* (care în limba română veche avea forme variabile după gen și număr — *însu*, *însă*, *înși*, *înse*), la care s-au adăugat formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal la persoanele I și a II-a singular și plural (anume, *-mi*, *-ți*, *-ne*, *-vă*) sau ale pronumelui reflexiv la persoana a III-a singular și plural (anume, *-și*[103]). În felul acesta, adjectivul pronominal de întărire are următoarele forme :

---

[103] În *Gram. Acad.*, I, p. 154, printre formele adjectivului pronominal de întărire este menționată și *însele* (întîlnită în vorbirea mai puțin îngrijită), în a cărei structură intră dativul neaccentuat al pronumelui personal *-le*, în loc de dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv *-și*.

Persoana și numărul	Genul			
	Masculin	Feminin		
	Toate cazurile	Nom.-acuz.	Genitiv-dativ	Toate cazurile
I singular	însumi	însămi	însemi	—
II singular	însuți	însăți	înseți	—
III singular	însuși	însăși	înseși	—
I plural	înșine	—	—	însene
II plural	înșivă	—	—	însevă
III plural	înșiși	—	—	înseși

În limba literară modernă, adjectivul pronominal de întărire se subordonează întotdeauna direct (adică nu și prin intermediul unui verb, așa cum am văzut în cap. al IV-lea la adjectiv) unui pronume personal sau de politețe de persoanele I și a II-a singular și plural sau unui substantiv sau substitut al acestuia. Pe lîngă aceste elemente regente — cu care trebuie să se acorde în persoană, gen, număr și caz[104] — adjectivul pronominal de întărire îndeplinește funcția sintactică de atribut. Exemplu:

Mircea **însuși** mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 111)

§ 40. *Pronumele și adjectivul pronominal posesiv.* O particularitate a posesivului constă în aceea că formele sale pot fi utilizate atît cu valoare adjectivală (*unii prieteni* **ai mei** *sînt plecați*), cît și cu valoarea substantivală (**ai mei** *sînt plecați*). La aceasta se adaugă faptul că, spre deosebire de pronumele personal, de exemplu, care înlocuiește *un* nume, pronumele posesiv ține locul a *două* nume. Compară **Ion** *se plimbă* ; *în acest timp* **el** *cîntă* (în care *el* substituie substan-

[104] Acordul cu determinatul al adjectivului pronominal de întărire nu se realizează întotdeauna. De exemplu, în versul: Și mi-s dragă *mie* **însămi** pentru că-i sînt dragă lui (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 59), adjectivul pronominal de întărire *însămi* apare cu forma cazuală de nominativ-acuzativ, cu toate că regentul *mie* este la dativ. Dacă lipsa acordului în caz în exemple ca cel de mai sus este mai greu observabilă, cu totul alta este, însă, situația atunci cînd nu se realizează acordul în persoană (**însuși** eu *am spus*) sau în gen și număr (ele **însuși** *își recunosc vina*). Supărătoare sînt și comunicările care se întîlnesc tot în limba neîngrijită în care apar **pronume** *de întărire* (**însuși** *a realizat acest lucru*).

tivul *Ion*) cu *tu ai un ceas bun, dar* **al meu** *s-a stricat* (în care *al meu* substituie și *posesorul* — care aici este vorbitorul — și *obiectul posedat*, care aici este reprezentat prin substantivul *ceas*). Atunci cînd înlocuiește un singur nume, pe acela *al posesorului*, posesivul respectiv are valoare de adjectiv pronominal[105], care însoțește numele obiectului posedat și cu care se acordă în gen, număr și caz : ceasul **meu** *este stricat*. O altă particularitate a posesivului este în legătură cu categoriile gramaticale de persoană și număr, care arată că posesorul poate fi : vorbitorul singur (persoana I singular) sau asociat cu alte persoane gramaticale (persoana I plural) ; interlocutorul singur (persoana a II-a singular) sau asociat cu alte persoane gramaticale (persoana a II-a plural) ; în sfîrșit, obiectul despre care se vorbește singur (persoana a III-a singular), *neexistînd formă și pentru situațiile în care posesorul este reprezentat prin mai multe obiecte despre care se vorbește*. Cu alte cuvinte, din punctul de vedere al categoriilor gramaticale de persoană și număr, la pronumele și adjectivul pronominal posesiv apare ceea ce am putea numi o *asimetrie*, în sensul lipsei formelor de pronume și adjectiv pronominal posesiv la persoana a III-a plural (aici, adică la persoana a III-a plural, în locul pronumelui și adjectivului pronominal posesiv se folosește întotdeauna pronumele *personal* **lor** — vezi și trimiterea pe care am făcut-o în nota 99).

În privința categoriilor gramaticale de gen și caz, pronumele și adjectivul pronominal posesiv prezintă o anumită asemănare cu substantivul. Ne referim la faptul că atunci cînd obiectul posedat este la singular, indiferent de numărul posesorului, femininul pronumelui și adjectivului pronominal posesiv are — la fel cu substantivul feminin la singular — două forme cauzale, una pentru nominativ-acuzativ even-

---

[105] M. Zdrenghea, *Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative, relative și nehotărîte)* ?, LR, IV, 1955, nr. 4, p. 83—90, neagă valoarea de adjectiv a posesivului, bazîndu-se pe faptul că acesta înlocuiește întotdeauna un nume. Făcînd această afirmație, autorul articolului a avut în vedere, deci, numai criteriul lexical. Din punct de vedere sintactic, însă, pronumele în nominativ trebuie să poată îndeplini funcția de subiect (vezi, de exemplu, § 36, unde am prezentat pronumele personal). Întrucît posesivul care înlocuiește numai posesorul nu poate funcționa ca subiect, ci este întotdeauna atribut, credem că putem menține punctul de vedere al gramaticii clasice, potrivit căreia acesta (adică posesivul care înlocuiește numai posesorul) reprezintă un adjectiv posesiv.

tual și vocativ (de exemplu, *mea*, *ta*, *sa* etc) și alta pentru genitiv-dativ (de exemplu, *mele*, *tale*, *sale* etc) ; cînd obiectul posedat este masculin singular sau plural, precum și feminin plural, indiferent de numărul posesorului, pronumele și adjectivul pronominal posesiv are — la fel cu substantivele masculine la ambele numere și cu cele feminine la plural — o singură formă cazuală (de exemplu, *mei*, *noștri*, *noastre* etc apar la toate cazurile). Adăugînd că diferitele funcții sintactice ale posesivului trebuie puse în legătură, pe de o parte, cu categoria gramaticală a cazului, iar pe de altă parte cu valoare substantivală și adjectivală a posesivului, putem aprecia că pronumele și adjectivul pronominal posesiv este reprezentat prin acele forme pronominale care pot substitui uneori și posesorul și obiectul posedat iar alteori numai posesorul, care au categoriile gramaticale de persoană, gen, număr și caz și care pot îndeplini funcția sintactică de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) sau atribut circumstanțial.

Toate formele pronumelui și adjectivului pronominal posesiv — precedate sau nu de articolul posesiv-genitival (pentru acesta, vezi § 26) — le încadrăm în tabelul de la p. 139).

Funcțiile sintactice ale posesivului depind de valoarea de pronume sau de adjectiv pronominal, precum și de cazul în care acesta se află. Astfel, **pronumele posesiv** — care înlocuiește atît posesorul, cît și obiectul posedat — dacă se află în cazul nominativ și este precedat de articolul posesiv-genitival, funcționează ca subiect sau nume predicativ și, mai rar, ca apoziție. Exemple :

Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deși *al meu* e un noian de vină

(M. Eminescu, după *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, București, 1968, s.v. *noian*)

Să-ți cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?
Te-aș cere doar pe tine dar nu mai ești *a ta*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 97)

Patria este și a mea, și a ta, și a sa, adică *a noastră*.

În cazul genitiv, pronumele posesiv îndeplinește funcția sintactică de : atribut, și cînd nu este precedat de o prepoziție (*casa* **alor mei** *este la țară*), și cînd este precedat de o pre-

Obiectul posedat			posesorul				
Genul	Numărul (un singur obiect posedat sau mai multe obiecte posedate)	Cazul	Singular (un singur posesor)			Plural (mai mulţi posesori	
			Pers. I	Pers. a II-a	Pers. a III-a	Pers. I	Pers. a II-a
masculin	singular	N-G-D-A(V)	(al) meu	(al) tău	(al) său	(al) nostru	(al) vostru
masculin	plural	N-G-D-A (V)	*ai* sau *alor* mei	*ai* sau *alor* tăi	*ai* sau *alor* săi	*ai* sau *alor* noştri	*ai* sau *alor* voştri
feminin	singular	N-A (V)	(a) mea	(a) ta	(a) sa	(a) noastră	(a) voastră
feminin	singular	G-D	(a) mele	(a) tale	(a) sale	(a) noastre	(a) voastre
feminin	plural	N-G-D-A (V)	(ale sau alor) mele	(ale sau alor) tale	(ale sau alor) sale	(ale sau alor) noastre	(ale sau alor) voastre

poziţie (*atitudinea lui* **contra alor mei** *este nedreaptă*) ; apoziţie, fie că nu este precedat de o prepoziţie (*locuinţa alor mei şi alor tăi, adică* **alor noştri**, *este aici*), fie că este precedat de o prepoziţie (*lupta lui contra acelora de colo, adică* **contra alor voştri**, *nu s-a terminat încă*) ; complement sau circumstanţial, cînd pronumele respectiv trebuie să fie numaidecît precedat de o prepoziţie (*el locuieşte* **în faţa alor noştri**) ; nume predicativ, cînd de asemenea trebuie să fie precedat de o prepoziţie (*el este* **împotriva alor tăi**).

În cazul dativ, pronumele posesiv poate fi : complement sau circumstanţial, fie neprecedat de o prepoziţie (*spune-le* **alor mei** *să nu mai aştepte*), fie precedat de o prepoziţie (*a reuşit* **datorită alor mei**) ; apoziţie, atît neprecedat de o prepoziţie (*le-am dat alor mei şi alor tăi, adică* **alor noştri**, *cîte o carte*), cît şi precedat de o prepoziţie (*mulţumită alor mei şi alor tăi, adică* **mulţumită alor noştri**, *totul s-a terminat*).

În cazul acuzativ, pronumele posesiv este întotdeauna precedat de o prepoziţie, fie de tipul *pe, de, de către* etc, fie de tipul *în urma, în faţa, din cauza*[106] etc, şi îndeplineşte funcţia sintactică de complement sau circumstanţial. Exemple :

Vreau să mă-nec în dulcea-nvăpăiere
Al celui suflet ce *pe al meu* ştie
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 151)

Cu ochii serii cei dentîi
Eu n-o voi mai privi-o,
De-aceea-*n urma mea* rămîi
Adio !
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 144)

În cazuri mai rare, pronumele posesiv în acuzativ precedat de o prepoziţie poate funcţiona şi ca atribut (*lupta* **cu ai noştri** *a durat mult*), apoziţie (*pe al meu şi pe al tău, adică* **pe ai noştri**, *i-am văzut pe stradă*) sau atribut circumstanţial (*el te-a considerat* **ca al său**).

Adjectivul posesiv — care înlocuieşte numai posesorul — determină întotdeauna numele ce reprezintă obiectul posedat, cu

---

[106] În legătură cu faptul că pronumele posesiv care urmează acestor prepoziţii şi nu este precedat de articolul posesiv-genitival se află în cazul acuzativ — şi nu în genitiv, cum se întîmplă cu substantivele şi celelalte feluri de pronume — vezi comentariile din capitolul al IX-lea.

care nume se acordă în gen, număr și caz și pe lîngă care îndeplinește de asemenea întotdeauna funcția sintactică de atribut. Determinînd obiectul posedat, adjectivul pronominal posesiv nu este precedat de articolul posesiv-genitival dacă urmează imediat regentului care este un substantiv articulat cu articolul hotărît enclitic sau dacă se află după un adjectiv articulat hotărît enclitic care determină același substantiv nearticulat ca și adjectivul pronominal posesiv. Exemple :

Trăind *în cercul* **vostru** strîmt
Norocul vă petrece

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 139)

Eu singur n-am cui spune *cumplita* **mea** *durere*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 14)

Atributul exprimat prin adjectivul pronominal posesiv poate fi însoțit de articolul posesiv-genitival cînd precede obiectul posedat care este exprimat printr-un substantiv nearticulat (*de-*a **ta** realizare, *toți sînt mulțumiți*), cînd urmează imediat obiectului posedat exprimat prin substantiv nearticulat (*de celelalte* opere **ale tale** *nu s-a vorbit*), prin substantiv articulat cu articolul nehotărît (*a rugat pe* un prieten **al său** *să-l ajute*) sau prin substantiv propriu (*merge cu* Ionel **al său** *la plimbare*), precum și atunci cînd obiectul posedat este exprimat printr-un substantiv articulat hotărît enclitic, de care, însă, este separat prin unul sau mai multe cuvinte (*trebuie aruncat* creionul acesta **al tău**).

Un caz particular al atributului exprimat prin adjectivul pronominal posesiv îl întîlnim atunci cînd posesivul respectiv apare pe lîngă obiectul posedat exprimat prin substantive ce indică grade de rudenie (*mamă, tată, frate* etc)[107]. Astfel, urmînd obiectului posedat exprimat printr-un substantiv nearticulat din această categorie, adjectivul posesiv poate să nu fie precedat de articolul posesiv-genitival. Exemplu :

Iar cerul este tatăl meu
Și *mumă*-**mea** e marea

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

---

[107] Vezi în această privință Al. Graur, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, BL, XIII, 1945, p. 156—161 ; B. Cazacu, *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain*, BL, XV, 1947, p. 95—103.

Adăugăm că în vorbirea populară și familiară, adjectivul ce indică obiectul posedat (*mamă, tată, frate* etc) împreună cu adjectivul posesiv care îl determină formează în pronunțare un singur corp fonetic, ceea ce aduce după sine anumite modificări de natură fonetică sau morfologică : *mamă-ta>mă-ta, tătă-tău>tat-tu* etc.

§ 41. *Pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ.* Prin pronumele și adjectivele pronominale demonstrative se înțeleg acele forme pronominale care înlocuiesc sau determină un substantiv, arătînd apropierea sau depărtarea față de vorbitor, precum și diferența și identitatea, care au categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care pot îndeplini funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut circumstanțial.

La pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ se poate deosebi o serie de forme acceptate de limba literară (*acesta, acela, celălalt* etc) și o altă serie de forme utilizate în vorbirea populară și familiară (*aista, ăla, ălălalt* etc). Referindu-ne numai la formele literare, observăm că demonstrativele de tipul *acesta* indică apropierea față de vorbitor, cele de tipul *acela* depărtarea, cele de tipul *cestălalt* și *celălalt* indică diferențierea în cadrul apropierii și depărtării, iar cele de tipul *același* arată identitatea în cadrul depărtării (în limba română veche existau și demonstrative de tipul *acestași*, care indicau identitatea în cadrul apropierii).

Din punct de vedere morfologic, pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ are și unele caracteristici prin care se aseamănă cu pronumele și adjectivele pronominale prezentate pînă aici (personal, de politețe, reflexiv, de întărire și posesiv), dar și alte caracteristici prin care se deosebește de acestea. Astfel, la fel cu pronumele personal, de politețe, posesiv etc, pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ are categoriile gramaticale de gen, număr și caz. Spre deosebire, însă, de toate pronumele prezentate pînă aici, care aveau și categoria gramaticală a persoanei, pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ nu cunoaște această categorie gramaticală (în cazul acestui pronume și adjectiv pronominal nu există opoziție de persoană, toate demonstrativele indicînd persoana a III-a ; vezi § 5 și § 35).

Formele demonstrativelor acceptate de limba literară se pot vedea în tabelul următor :

Cazul	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
N-A(V) G-D	acest(a) acestui(a)	aceşti(a) acestor(a)	această(a) acestei(a)	aceste(a) acestor(a)
N-A(V) G-D	(a)cel(a) (a)celui(a)	(a)cei(a) (a)celor(a)	(a)ce(e)a (a)celei (a)	(a)cele(a) (a)celor(a)
N-A(V) G-D	(a)cestălalt (a)cestuilalt	(a)ceştilalţi (a)cestorlalţi	(a)aceastălaltă (a)cesteilalte	(a)cestelalte (a)cestorlalte
N-A(V) G-D	celălalt celuilalt	ceilalţi celorlalţi	cealaltă celeilalte	celelalte celorlalte
N-A(V) G-D	acelaşi aceluiaşi	aceiaşi aceloraşi	aceeaşi aceleiaşi	aceleaşi aceloraşi

Valoarea de pronume a demonstrativelor se recunoaşte prin aceea că formele respective înlocuiesc un nume (*iată doi* oameni ; **acela** *din faţă îmi este cunoscut*), spre deosebire de adjectivele demonstrative, care exprimă o caracteristică a unui nume (omul **acesta** *este un bun specialist*). La aceasta se adaugă faptul că — potrivit normelor literare — demonstrativele de apropiere şi depărtare care nu arată diferenţierea sau identitatea pot funcţiona ca pronume numai cînd conţin pe *-a* (adică formele *acest*a, *acel*a etc, nu şi *acest*, *acel* etc). Abateri de la această regulă găsim la demonstrativele de depărtare *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, care deşi nu conţin pe *-a*, au valoare de pronume în construcţii de tipul **cel** *din cetate*, **cel** *dinăuntru*, **cel** *de sus* etc (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 330). Uneori, însă, în limbajul poetic, pot avea valoare de pronume şi alte forme ale demonstrativului fără *-a*, aşa cum găsim în exemplul următor :

Cea grupă zdrenţuită în cale-i o salută
Mărirea-i e în taină legată de *aceşti*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 46)

Pronumele demonstrative îndeplinesc diferite funcții sintactice, potrivit cazului în care se află. Astfel, nominativul poate fi subiect (**acesta** *este prietenul meu*), nume predicativ (*el este* **acelaşi** *întotdeauna*) sau apoziție (*prietenii săi, adică* **aceia** *care îl ajută, nu sînt aici*).

Genitivul neprecedat de prepoziție poate îndeplini funcția de subiect (*timpul unora a trecut, dar* **al aceluia** *abia vine*), de nume predicativ (*viitorul este* **al acestora**), de atribut (*opinia* **celuilalt** *este interesantă*) și de apoziție (*coperta cărții de aici, mai precis* **a acesteia,** *este frumoasă*). Precedat de prepoziție, pronumele demonstrativ poate avea funcție de nume predicativ (*el este* **contra acestora**), de atribut (*lupta* **contra acestora** *este îndreptățită*), de apoziție (*în fața lui și a ei. adică* **în fața acelora** *de la geam, este cineva necunoscut*) și de complement sau circumstanțial (*toți au vorbit* **împotriva aceluia** *care lipsea*).

Dativul fără prepoziție al pronumelui demonstrativ poate fi complement indirect (**acestuia** *îi place sportul*), atribut (*el, este prietenul* **acestuia**) sau apoziție (*lui și ei, adică* **acelora** *de care ți-am vorbit, le place literatura*), iar precedat de prepoziție îndeplinește funcția de circumstanțial (**datorită aceluia** *a întîrziat*) ori de apoziție (*grație lui și ei, adică* **grație acelora** *știuți de tine, el a reușit*).

Acuzativul pronumelui demonstrativ, întotdeauna precedat de prepoziție, poate fi subiect (**dintre aceştia** *au mai fost pe aici*), nume predicativ (*el este* **dintre ceilalți**), atribut (*pe unul* **dintre aceştia** *l-am cunoscut*), apoziție (*pe amîndoi, adică și* **pe acela** *și* **pe celălalt,** *îi știu de mult*), complement sau circumstanțial (**cu celălalt** *e greu de vorbit*) sau atribut circumstanțial (*din întîmplare l-am luat* **drept celălalt**).

Vocativul pronumelui demonstrativ, foarte rar întrebuințat, este lipsit de funcție sintactică, reprezentînd un element incident (de exemplu, **cel** *de colo, dumneata, te rog să vii aici*).

* * *

Ca o particularitate a întrebuințării pronumelui demonstrativ, notăm așa numita *valoare neutrală* a formei de feminin singular, care poate avea diferite funcții sintactice. Exemplu :

Zidiţi din dărmăture gigantici piramide
Ca un memento mori pe al istoriei plan ;
Aceasta este arta ce sufletu-ţi deschide

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 45)

Forma neutrală de feminin singular a pronumelui demonstrativ, precedată de o prepoziţie, formează împreună cu aceasta o perifrază adverbială care îndeplineşte de obicei funcţia sintactică de circumstanţial. Exemplu :

Şi *de-aceea* spusa voastră era sîntă şi frumoasă,
Căci de minţi era gîndită, căci din inimi era scoasă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 25)

Valoarea de adjectiv a demonstrativelor se recunoaşte prin aceea că indică o caracteristică (apropierea, depărtarea, diferenţierea sau identitatea) a unui nume cu care se acordă în gen, număr şi caz şi pe lîngă care îndeplineşte funcţia sintactică de atribut. Exemplu :

În veci **aceleaşi** *doruri* mascate cu-alte haine
Şi-n toată omenirea în veci **acelaşi** *om*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 49)

La demonstrativele care arată apropierea sau depărtarea fără să indice şi diferenţierea sau identitatea, valoarea adjectivală se recunoaşte şi prin aceea că, în limba literară, ele se întrebuinţează fără *-a* atunci cînd preced substantivul (adică *acest*, nu *acesta*, *acel*, nu *acela* etc). Exemplu :

Sfărmaţi statuia goală a Venerei antice
Ardeţi **acele** *pînze* cu corpuri de ninsori

(M. Eminescu, *op. cit.* p. 45)

Mai adăugăm că adjectivul pronominal demonstrativ *ceea*, împreună cu substantivul *parte* şi prepoziţiile *de* sau *în*, formează perifraze adverbiale (*de ceea parte*, *în ceea parte*) sau perifraze prepoziţionale (*de ceea parte de*, *în ceea parte de*).

§ **42**. *Pronumele şi adjectivul pronominal nehotărît* (unde încadrăm şi pe *nimeni* şi *nimic*, pe care *Gram. Acad.*, I, p. 178—179, le constituie într-o categorie aparte, şi anume, *pronumele negativ*) este reprezentat prin acele forme pronominale care înlocuiesc un nume necunoscut vorbitorului sau

indică necunoașterea ca o caracteristică a unui substantiv, care pot avea unele aspecte ale categoriilor gramaticale de gen, număr și caz și care pot îndeplini funcția sintactică de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut circumstanțial sau funcția de marcă a raportului de subordonare în frază.

Pronumele și adjectivele pronominale nehotărîte reprezintă probabil clasa cea mai numeroasă de pronume și adjective pronominale românești, ceea ce poate constitui o explicație a neomogenității care apare aici într-o măsură mai mare. Astfel, din punct de vedere semantic constatăm că : există unele forme care întotdeauna substituie un nume necunoscut vorbitorului, adică au exclusiv valoare pronominală (*unul*[108], *nimeni*, *nimic*, *cineva*, *careva*, *altcineva*, *altceva*, *altcareva*, *oricine* etc) ; există și alte forme, însă (de tipul *alde*, *fiece*, *niscai* etc), care exprimă obligatoriu un grad mai mare sau mai mic de necunoaștere a unui substantiv, adică se folosesc numai cu valoare adjectivală ; în sfîrșit, sînt alte forme care pot și să înlocuiască un nume necunoscut vorbitorului, și să indice necunoașterea ca o caracteristică a unui nume, adică să se utilizeze și ca pronume nehotărîte, și ca adjective pronominale nehotărîte, fie cu același aspect fonetic (*cutare*, *ceva*, *oarecare*, *oricare*, *orice* etc), fie cu aspecte fonetice diferite (*vreunul*, *altul* etc sînt pronume, iar *vreun*, *alt* etc sînt adjective pronominale).

Lipsa de omogenitate a clasei pronumelor și adjectivelor pronominale nehotărîte apare și luînd în considerație criteriul morfologic, în sensul că există forme total invariabile (*nimic*, *alde*, *ceva*, *altceva*, *orice*, *fiece* etc), forme cu flexiune numai pentru caz (de exemplu, nominativ-acuzativ *nimeni*, *cine* etc și genitiv-dativ *nimănui*, *cui* etc) și forme cu flexiune pentru gen, număr și caz [de exemplu : masculin, singular, nominativ-acuzativ *altul* ; feminin, singular, nominativ-acuzativ *alta* ; masculin, plural, genitiv-dativ *altor*(*a*) etc].

Nici din punctul de vedere al criteriului sintactic pronumele și adjectivele pronominale nehotărîte nu constituie o clasă

---

[108] Admițînd existența articolelor *un*, *o*, înseamnă că și formele lor flexionare nu sînt adjective pronominale nehotărîte (cum găsim în *Gram. Acad.*, I, p. 174), ci articole nehotărîte. O discuție în legătură cu valorile și funcțiile lui *un*, *o* a făcut și M. Zdrenghea, **Un, o**, *articol, numeral, pronume*, LR, IX, 1960, nr. 5, p. 37–39.

unitară, întrucît unele dintre ele au diferite funcţii sintactice (de exemplu : subiect — **unul** *vine*, **altul** *pleacă* ; complement — *am văzut* **pe unul** *citind* etc), în timp ce altele au funcţia de marcă indicînd — la fel cu o conjuncţie subordonatoare — raportul sintactic de subordonare în cadrul frazei (de exemplu : **orice** *ar face, nu mai poate ajunge la timp*).

Pronumele şi adjectivele pronominale nehotărîte cu răspîndirea cea mai mare în limba literară le încadrăm în tabelul de la pag. 148.

Majoritatea pronumelor nehotărîte cu valoare substantivală (indiferent de faptul că se întrebuinţează întotdeauna cu valoare substantivală — *nimeni, nimic, cineva* etc — sau că valoarea substantivală este determinată de context — *cutare, ceva, oarecare* etc) îndeplinesc diferite funcţii sintactice, potrivit cazului în care se află. Astfel, pronumele nehotărîte în nominativ pot funcţiona ca subiect (**unul** *rîde şi* **altul** *plînge*), nume predicativ (*el este* **altceva**) şi apoziţie (*acesta este un necunoscut, adică* **altcineva** *decît persoana căutată*).

Genitivul fără prepoziţie al pronumelui nehotărît poate funcţiona ca subiect (*prietena unuia este aici iar* **a altuia** *a plecat*), nume predicativ (*lucrarea aceasta este* **a altcuiva**), atribut (*lucrarea* **unora** *a fost premiată*) şi apoziţie (*biblioteca este şi a studenţilor, şi a profesorilor, adică* **a tuturor**) ; genitivul precedat de o prepoziţie poate îndeplini funcţia de nume predicativ (*uneori el este* **contra tuturor**), atribut (*duşmănia* **contra unora** *dintre ei este nemotivată*), apoziţie (*el se declară împotriva cunoscuţilor şi necunoscuţilor, adică* **împotriva tuturor**) şi complement sau circumstanţial (*nu-l văd pentru că se află* **în spatele cuiva**).

În cazul dativ fără prepoziţie, pronumele nehotărît îndeplineşte funcţia de complement indirect (**multora** *le place sportul*), atribut (*el este amic* **tuturora**) şi apoziţie (*nu i-a spus nici lui, nici ei, adică* **nimănui**), iar în dativ cu prepoziţie, funcţia de circumstanţial (*el a ajuns aici* **mulţumită unuia**).

Pronumele nehotărît în acuzativ fără prepoziţie îndeplineşte întotdeauna funcţia sintactică de complement direct (*a cumpărat* **ceva** *din oraş*) ; cu prepoziţie, acuzativul pronumelui nehotărît poate fi complement sau circumstanţial (*el vorbeşte frumos* **cu fiecare**), atribut (*apropierea* **de unul** *l-a îndepărtat de altul*), apoziţie (*el i-a ajutat pe prieteni şi pe duş-*

Cazul	Variabile (total sau parţial) după gen, număr (şi caz)				Variabile numai după caz	Total invariabile
	Masculin		Feminin			
	Singular	Plural	Singular	Plural		
N-A	unul	unii	una	unele	nimeni	nimic
G-D	unuia	unora	uneia	unora	nimănui	ceva
N-A	vreun(ul)	vreunii	vreuna(vreo)	vreunele	cineva	altceva
G-D	vreunui(a)	vreunor(a)	vreunei(a)	vreunor(a)	cuiva	orice
N-A	alt(ul)	alţi(i)	alta(altă)	altele	altcineva	orişice
G-D	altui(a)	altor(a)	altei(a)	altor(a)	altcuiva	oarecare
N-A	atît(a)	atîţia	atîta	atîtea	oricine	careva
G-D	—	atîtor(a)	—	atîtor(a)	oricui	
N-A	cîtva	cîţiva	cîtăva	cîteva	orişicine	
G-D	—	cîtorva	—	cîtorva	orişicui	
N-A	tot	toţi	toată	toate		
G-D	—	tuturor(a)	—	tuturor(a)		
N-A	mult	mulţi	multă	multe		
G-D	—	multor(a)	—	multor(a)		
N-A	puţin	puţini	puţină	puţine		
G-D	—	puţinor(a)	—	puţinor(a)		
N-A	oricît	oricîţi	oricîtă	oricîte		
G-D	—	oricîtor(a)	—	oricîtor(a)		
N-A	oricare					
G-D	oricărui(a)	oricăror(a)	oricărei(a)	oricăror(a)		
N-A	fiecare					
G-D	fiecărui(a)	fiecăror(a)	fiecărei(a)	fiecăror(a)		
N-A	cutare					
G-D	cutărui(a)	cutăror(a)	cutărei(a)	cutăror(a)		

mani, adică **pe toţi**) şi atribut circumstanţial (*fără să vrea, m-a luat* **drept altcineva**).

Pe lîngă pronumele nehotărîte care — majoritatea — îndeplinesc funcţii sintactice, există pronume nehotărîte care au şi funcţie de marcă. Este vorba de pronumele de tipul *oricine*, care, adică, conţin ca ultim element component un pronume relativ (în cazul nostru *-cine*). Acest pronume relativ-element component face ca pronumele nehotărît luat în ansamblu să se comporte pe de o parte ca orice alt pronume nehotărît, îndeplinind o funcţie sintactică oarecare, iar pe de altă parte ca o conjuncţie subordonătoare, introducînd în frază o propoziţie secundară. Exemplu :

Să blesteme *pe-oricine* [= subiect şi elem. introd.] de mine-o avea milă
Să binecuvînteze pe cel ce mă împilă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 88)

* * *

Adjectivele pronominale nehotărîte sînt reprezentate şi prin forme care au exclusiv valoare adjectivală (*alde, fiece, niscai* etc), şi prin forme care au valoare adjectivală numai atunci cînd determină un nume cu care se acordă în gen, număr şi caz (*fiecare, oricare, cutare* etc). Indiferent de faptul că valoarea adjectivală este permanentă sau impusă de context, adjectivele pronominale nehotărîte îndeplinesc de obicei — pe lîngă substantivul pe care îl determină şi cu care se acordă în categoriile gramaticale comune — funcţia sintactică de atribut. Exemplu :

Căci pentru care **altă** *minune* decît tine
Mi-aş risipi o viaţă de cugetări senine

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 172)

Adjectivele nehotărîte de tipul *orice, oricare, oricît* etc. care au ca element component final un pronume relativ, pot îndeplini (în acelaşi sens în care am arătat la pronumele nehotărîte) şi funcţia sintactică de atribut pe lîngă numele determinat, şi funcţia de marcă, introducînd propoziţii secundare (la fel cu conjuncţiile subordonatoare). Exemplu :

Orice *gînd* ai împărate şi oricum vei fi sosit,
Cît sîntem încă pe pace, eu îţi zic : Bine-ai venit !

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

§ 43. *Pronumele și adjectivul pronominal interogativ.* În unele lucrări de specialitate (de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p.160), plecîndu-se de la faptul că același corp fonetic cu valoare de pronume este uneori interogativ iar alteori relativ, se prezintă două feluri de pronume — cel interogativ și cel relativ — sub un singur titlu, și anume, pronumele interogativ-relativ. Considerăm, însă, că *interogativul* trebuie separat de *relativ* atît din cauză că nu toate interogativele pot fi și relative și invers (*ce fel de* este numai interogativ iar *cel ce* este numai relativ), cît și din cauză că — așa cum a arătat Iorgu Iordan (LRC, p. 39) — aceste două feluri de pronume se deosebesc între ele prin funcțiile pe care le au.

Pronumele și adjectivul pronominal interogativ este substitutul sau determinantul numelui obiectului asupra căruia se cer informații, care poate avea categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care poate îndeplini și funcția sintactică de subiect, atribut, complement (circumstanțial) sau atribut circumstanțial, și funcția de marcă, introducînd propoziții secundare.

Din această definiție se vede că, la fel cu alte clase pronominale, și clasa interogativelor este destul de lipsită de omogenitate. Astfel, din punctul de vedere al criteriului semantic observăm că interogativul poate *substitui* numele obiectului despre care se cer informații — și atunci vorbim de pronumele interogativ — dar poate și determina numele obiectului despre care se cer informații, cu care nume se acordă în gen, număr și caz — și atunci vorbim de adjectivul pronominal interogativ. Unele interogative se pot folosi și ca pronume, și ca adjective (*care, cît, ce*), altele numai ca pronume (*cine*) iar altele numai ca adjectiv (*ce fel de*). Pronumele și adjectivele pronominale interogative sînt *specializate* : cu *cine* se cer informații despre ființe, cu *ce* despre lucruri, cu *care* și despre ființe și despre lucruri, cu *cît* despre cantități și cu *ce fel de* despre calități. De reținut este faptul că cu ajutorul pronumelor și adjectivelor pronominale interogative se cer informații în sensul propriu al cuvîntului numai în propozițiile de tipul : *ce s-a întîmplat?* (numite propoziții interogative directe). Pronumele și adjectivele pronominale interogative mai pot apărea, însă, și în propoziții de tipul : *nu știu* **ce s-a întîmplat** (numite propoziții interogative indirecte), și în propoziții de tipul : *de* **ce** *m-aș fi dus și eu acolo?!* (numite propoziții interogative

retorice). Întrucît în propoziţiile interogative indirecte şi în cele retorice nu se cer informaţii, urmează că pronumele şi adjectivele pronominale care apar în aceste propoziţii sînt numite interogative numai prin analogie cu pronumele şi adjectivele pronominale din propoziţiile interogative directe.

Din punctul de vedere al criteriului morfologic, observăm aceeaşi lipsă de omogenitate : *care* şi *cît* au forme flexionare pentru gen, număr şi caz : *cine* are forme flexionare numai pentru caz iar *ce* şi *ce fel de* sînt total invariabile.

Lipsa de omogenitate apare şi în privinţa criteriului sintactic, în sensul că pronumele şi adjectivele pronominale interogative pot îndeplini şi funcţiile sintactice de subiect, atribut etc în toate cele trei feluri de propoziţii interogative în care apar, dar şi funcţia de element introductiv al unei propoziţii secundare (şi atunci reprezintă echivalentul unei conjuncţii subordonate) în propoziţiile interogative indirecte.

Toate formele pronumelor şi adjectivelor pronominale interogative le încadrăm în tabelul imediat următor :

Cazul	Variabile (total sau parţial) după gen, număr (şi caz)				Variabile numai după caz	Total invariabile
	Masculin		Feminin			
	Singular	Plural	Singular	Plural		
N-A	c a r e				cine	ce
G-D	cărui(a)	căror(a)	carei(a)	căror(a)	cui	ce fel de
N-A	cît	cîţi	cîtă	cîte		
G-D	—	cîtor(a)	—	cîtor(a)		

Cînd au valoare de pronume, interogativele apar mai ales în cazurile nominativ şi acuzativ. Spre deosebire de alte pronume, care în nominativ pot fi subiect, nume predicativ sau apoziţie, pronumele interogative în nominativ din propo-

ziţiile interogative directe şi retorice îndeplinesc numai funcţia sintactică de subiect[109]. Exemplu :

Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost
De-mi ţin la el urechea — şi rîd de cîte-ascult
Ca de dureri străine ?

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 54)

În cazul acuzativ fără prepoziţie, pronumele interogative îndeplinesc întotdeauna funcţia sintactică de complement direct ; în acuzativul cu prepoziţie aceste pronume sînt de obicei complemente sau circumstanţiale de diferite feluri şi, rar, atribut circumstanţial. Exemple :

Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie
Ţara mea de glorii, ţara mea de dor ?

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 10)

De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi ?

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 104)

Îmi vorbeşti cum nu trebuie ; *drept cine* mă iei ?

Mai rar, pronumele interogative apar şi la cazul genitiv cînd, dacă sînt precedate de o prepoziţie, reprezintă complemente sau circumstanţiale (**contra cui** *s-au îndreptat toate atacurile ?*), iar dacă sînt fără prepoziţie, reprezintă atribute

---

[109] Nominativul pronumelor interogative apare şi în exemple de tipul:

Ce e amorul ? E-un lung
Prilej pentru durere

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 144)

Aici, la întrebarea pusă prin *ce* în interogativa directă **ce** *e amorul* ? răspunsul este *un lung prilej pentru durere* din propoziţia afirmativă. Întrucît *un lung prilej pentru durere* îndeplineşte în propoziţia afirmativă funcţia sintactică de nume predicativ, s-ar putea spune că această funcţie este îndeplinită şi de *ce* în propoziţia interogativă directă. Împotriva acestei interpretări se poate invoca spiritul limbii : *un lung prilej pentru durere* are topica obiectivă **după** verbul copulativ şi **după** subiectul subînţeles (**amorul e** *un lung prilej pentru durere*), schimbarea topicii obiective fiind percepută ca atare de orice vorbitor al limbii române (*un lung prilej pentru durere* **e amorul**). *Ce*, însă, are topica obiectivă **înaintea** verbului copulativ şi a numelui predicativ (**ce** *e amorul* ?), schimbarea topicii fiind împotriva spiritului limbii (în mod normal nu se spune *amorul e* **ce** ?).

pronominale (*cartea* **căruia** *dintre cei absenți vi se pare mai bună ?*).

În cazul dativ cu prepoziție, pronumele interogative îndeplinesc funcția sintactică de circumstanțial (**grație cui** *te afli aici ?*), iar în cazul dativ fără prepoziție, funcția de complement indirect (**cui** *i-ai dat* cartea?).

Atunci cînd se află la începutul unei propoziții interogative indirecte, pronumele interogativ îndeplinește — pe lîngă funcția sintactică corespunzătoare cazului în care se află — și funcția de element introductiv (la fel cu conjuncțiile subordonatoare) al propoziției secundare reprezentate de interogativa indirectă respectivă. Exemplu :

Dar nici nu știu măcar **ce**-*mi ceri*,
Dă-mi pace, fugi departe
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 133)

* * *

Adjectivul pronominal interogativ precede întotdeauna numele determinat și, la fel ca orice adjectiv, se acordă cu determinatul în gen, număr și caz, indiferent de faptul că are forme diferite pentru aceste categorii gramaticale (de exemplu : **cîți** *studenți au plecat ?* **cîte** *studente au rămas ?*) sau este invariabil (de exemplu : **ce fel de** *om este el ?* **ce fel de** *femeie este ea ?*). Pe lîngă numele determinat, adjectivul pronominal interogativ îndeplinește funcția sintactică de atribut. Exemplu :

Apoi stă și tot păzește,
Apa cînd se limpezește,
Care *stele* mai întîi
Au să iasă-n fața ei ?
(V. Alecsandri, *Opere*, I, 1875, p. 338)

În afară de această funcție sintactică, adjectivul pronominal interogativ poate îndeplini și funcția de marcă. Aceasta se întîmplă atunci cînd adjectivul pronominal interogativ se află la începutul unei propoziții interogative indirecte, situație în care, la fel cu conjuncțiile subordonatoare, introduce propoziția secundară reprezentată de interogativa indirectă respectivă (*nu știu* **ce** **carte să-ți ofer**).

* * *

§ 44. *Pronumele și adjectivul pronominal relativ* este reprezentat prin acele forme pronominale care substituie sau determină numele ce constituie obiectul unei relații în frază,

care poate avea categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi care îndeplineşte simultan şi o funcţie sintactică potrivit cazului în care se află (subiect, atribut şi complement sau circumstanţial), şi o funcţie de marcă, introducînd în frază — la fel cu conjuncţiile subordonatoare — o propoziţie secundară.

Una dintre problemele discutabile este aceea a *valorii de pronume* şi a *valorii de adjectiv* a relativului. Toate adjectivele pronominale îndeplinesc funcţia sintactică de atribut pe lîngă un nume cu care se acordă în gen, număr şi caz şi — uneori — şi persoană, *adjectivul pronominal respectiv şi numele determinat de acesta făcînd parte din aceeaşi propoziţie* (vezi § 39—§ 43). Adjectivul pronominal relativ, însă, face parte din altă propoziţie decît numele determinat. Exemplu :

Mîna [**care**-au dorit sceptrul universului] şi *gînduri*
[**Ce**-au cuprins tot universul] *încap bine-n patru scînduri*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 102)

Altfel spus, despre valoarea de adjectiv a relativului — dacă admitem că există — se poate vorbi numai în frază, făcînd abstracţie de propoziţiile frazei respective. Aceasta pentru că, dacă delimităm propoziţiile frazei, ceea ce are valoare de adjectiv pronominal relativ în frază devine (sau, poate mai bine-zis, îşi păstrează valoarea de) pronume relativ în propoziţia din care face parte şi pe care o introduce (de exemplu, în propoziţia **care**-*au dorit sceptrul universului*, **care** este pronume relativ ; numai în fraza reprezentată de cele două versuri citate mai sus, **care**, acordîndu-se în gen, număr şi caz cu substantivul *mîna*, este atribut exprimat prin adjectiv pronominal relativ pe lîngă acest substantiv).

Tot în legătură cu criteriul semantic mai observăm că, în exemplul deja dat, pronumele — sau adjectivul pronominal — relativ substituie (în propoziţia pe care o introduce) substantivul determinat : **care** [= **mîna**] *au dorit sceptrul universului* (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, acelaşi lucru se poate spune şi despre *ce* din versurile de mai sus). Această situaţie nu apare, însă, peste tot : dacă în propoziţia regentă nu apare antecedentul pronumelui relativ, atunci pronumele relativ care introduce subordonata (eventual împreună şi cu

alte cuvinte din subordonata respectivă) trimite la numele care trebuia să fie antecedentul relativului. Exemplu :

Viitorul și trecutul
Sînt a filei două fețe,
Vede-n capăt începutul
Cine *știe* să le-nvețe

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

Pronumele și adjectivele pronominale relative recunoscute în toate lucrările de specialitate sînt *cine* (cu valoare exclusiv pronominală) și *care, ce, cît* (cu valoare atît pronominală, cît și adjectivală). La acestea, în unele lucrări de specialitate se adaugă și relativul compus *cel(a) ce*, în legătură cu care nu există unitate de vederi. În unele lucrări se apreciază că *cel(a) ce* reprezintă o singură unitate cu valoare de pronume relativ compus ; în alte lucrări se exprimă ideea că în grupul *cel(a) ce*, la fel ca și în grupul *cel(a) care*, există un pronume demonstrativ și un pronume relativ care nu formează o singură unitate morfologică, ci reprezintă două unități morfologice ; în sfîrșit, în alte lucrări apare ideea că grupul *cel(a) ce* reprezintă uneori o singură unitate, iar alteori două unități[110]. În vederea găsirii unei soluții raționale, am analizat peste o mie de exemple cu contexte în care se află grupul *cel(a) ce* din literatura secolelor al XVI-lea, al XVII-lea, al XIX-lea și al XX-lea. În toate exemplele am găsit că grupul *cel(a) ce* apare în frază (niciodată în propoziții independente) și numai la începutul unei propoziții secundare, avînd de obicei valoare de pronume și uneori — în limba română veche — valoare de adjectiv pronominal. Exemple :

Cel ce în astă lume a dus numai durere
Nimic n-are dincolo, căci morți sînt cei muriți

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 44)

Tatăl lui Mehmet *celui ce* a luat Țarigradul

(*Biblia de la București*, după DA, sv *cel*, II)

În cazurile în care este folosit cu valoare pronominală, *cel(a)* nu poate fi separat de *ce* pentru că amîndouă — și

[110] Vezi în acest sens *Observații în legătură cu folosirea cuvîntului* cel(a) ..., p. 42 sqq.

nu numai unul dintre ele — substituie un nume. Acest lucru se poate verifica prin încercarea de a înlătura din cadrul grupului unul din cele două elemente, fie pe *cel(a)*, fie pe *ce*, încercare al cărui rezultat îl constituie distrugerea comunicării inițiale (de exemplu : *ce* — eventual *cel* — *în astă lume a adus numai* durere ≠ *cel ce în astă lume a adus numai durere*).

Atît în cazul valorii de pronume a lui *cel(a) ce*, cît și în cazul valorii de adjectiv a acestui grup, *cel(a)* nu poate fi separat de *ce* și din alte motive. Ne referim la faptul că în general comunicarea făcută prin propoziția la începutul căreia se află *cel(a) ce* poate fi redată și printr-un singur cuvînt, adică, într-un anumit sens, această comunicare reprezintă echivalentul unei noțiuni (de exemplu : *cel ce a dus durere = exploatatul* ; *celui ce a luat=cuceritorului*). Posibilitatea înlocuirii cu un singur cuvînt nu apare — păstrînd comunicarea — dacă începem propoziția subordonată cu *ce* (de exemplu : *ce a dus durerea* ≠ *exploatatul* ; *ce a luat* ≠ = *cuceritorul*).

La acestea, împotriva ideii separării lui *cel (a)* de *ce*, se adaugă și un alt fapt atunci cînd *cel(a) ce* are valoare adjectivală : separînd grupul *cel(a) ce*, obținem un adjectiv pronominal demonstrativ acordat cu substantivul determinat în gen, număr și caz (în exemplul de mai sus : *tatăl lui Mehmet* **celui**) și un pronume sau adjectiv pronominal *ce* care introduce o propoziție secundară (în exemplul de mai sus: **ce** *a luat Ţarigradul*). Așa stînd lucrurile, ar urma că propoziția introdusă prin *ce* (în exemplul nostru : *ce a luat Ţarigradul*) nu este atributivă, întrucît *atributivele nu determină* **adjective** ; în acest caz, însă, nu se poate preciza felul propoziției respective după normele curente ale gramaticii românești (!).

Admițînd cele spuse mai sus, sîntem de părere că în stadiul actual al limbii române grupul *cel(a) ce* poate fi considerat ca o singură unitate, și anume, un pronume relativ compus.

* * *

În *Gram. Acad.* se spune că în unele graiuri populare există și pronumele relativ *de*, în exemple ca următoarele :

L-ale case mari domnești
De se văd în Stoenești
Mîndră masă e întinsă

(V. Alecsandri, după *Gram. Acad.*, I, p. 161)

M-a dus tuşa Profira, a *de*-i bucătăreasă boierului ăl bătrîn

(L. Rebreanu, după *Gram. Acad.*, II, p. 276)

Din analizele acestor exemple şi ale altora din texte mai vechi şi mai noi[111], rezultă că *de* ar avea valoare de pronume relativ atunci cînd s-ar putea înlocui prin relativul *care*, propoziţia introdusă prin *de* (= *care*) determinînd un nume cu funcţie de subiect, nume predicativ, complement direct sau circumstanţial. Sîntem de părere, însă, că numai echivalenţa posibilă a lui *de* cu *care* nu ne dă dreptul să vorbim despre un pronume relativ invariabil *de*. Aceasta cu atît mai mult cu cît chiar dacă am admite că în construcţiile de acest tip *de* ar avea valoare de pronume relativ, ar trebui să spunem că acest aşa-zis pronume relativ invariabil *de* are, la fel cu pronumele relative adevărate, valoare de conjuncţie subordonatoare, pentru că introduce o propoziţie secundară. De aceea considerăm că, *în loc să vorbim despre pronumele relativ invariabil* **de** *cu valoare de conjuncţie subordonatoare, este mai avantajos să vorbim despre conjuncţia subordonatoare* **de** *care introduce o propoziţie atributivă.*

* * *

Toate formele flexionare ale pronumelor şi adjectivelor pronominale relative se pot vedea în tabelul de la pag. 158.

Toate pronumele şi adjectivele pronominale relative îndeplinesc funcţia de marcă a raportului de subordonare în frază, relativul fiind elementul introductiv (ocupă, deci, primul loc, în principiu) al unei propoziţii secundare. Abaterile în această privinţă sînt foarte rare. Lăsînd la o parte prepoziţiile şi articolele posesiv-genitivale care, precedînd relativul, reprezintă de fapt „anexe" ale acestuia (adică mărci ale categoriilor lui gramaticale), pronumele relativ poate ocupa locul al doilea — după un substantiv — în propoziţia pe care o introduce numai în construcţii ca următoarea :

... drumul ... nu e bătut decît de urmele sălbatice ale fiarelor, *din* **firea cărora** şi noi ... *împrumutasem ceva*

(C. Hogaş, *Pe drumuri de munte*, Bucureşti, 1960, p. 22)

111 Vezi lucrarea *DE în Cazania a doua a lui Coresi*, pe care a publicat-o în SCL, XIII, 1964, nr. 4, p. 472 sqq.

<table>
<tr><th rowspan="3">Cazul</th><th colspan="4">Variabile (total sau parțial) după gen, număr și caz</th><th rowspan="3">Vari-abile după caz</th><th rowspan="3">Total invariabile</th></tr>
<tr><th colspan="2">Masculin</th><th colspan="2">Feminin</th></tr>
<tr><th>Singular</th><th>Plural</th><th>Singular</th><th>Plural</th></tr>
<tr><td>N-A
G-D</td><td>cel(a) ce
celui(a) ce</td><td>cei(a) ce
celor(a) ce</td><td>ce(e)a ce
celei(a) ce</td><td>cele(a) ce
celor(a) ce</td><td>cine
cui</td><td>ce</td></tr>
<tr><td>N-A</td><td colspan="4">care</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>G-D</td><td>cărui(a)</td><td>căror(a)</td><td>cărei(a)</td><td>căror(a)</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>N-A
G-D</td><td>cît
—</td><td>cîți
cîtor(a)</td><td>cîtă
—</td><td>cîte
cîtor(a)</td><td></td><td></td></tr>
</table>

Pe lîngă funcția de marcă, pronumele relative îndeplinesc și o funcție sintactică potrivit cazului în care se află. Astfel, nominativul pronumelui relativ funcționează în propoziția introdusă ca subiect. Exemplu :

Cu umbre, **care** *nu sînt*, v-a-ntunecat vederea

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 44)

În cazul genitiv, pronumele relativ poate îndeplini funcția sintactică de atribut sau de subiect, dacă nu este precedat de o prepoziție, și funcția sintactică de complement (circumstanțial), dacă este precedat de o prepoziție. Exemple :

Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naște
Ai[112] **căruia** *ani și margini* numai cerul le cunoaște

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 108)

Și el — el vîrful mîndru **al celor ce** *apasă* —
Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 47)

[112] În acest vers, articolul posesiv-genitival credem că ar fi trebuit să aibă forma *al*, impusă de substantivul *imperiu*, în locul formei *ai*, cauzată de „atracție“ (apropierea de substantivul *ani*).

Murdară este raza ca **globul** cel de tină
Asupra cărui dînsul *domnește* pe deplin

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 43)

În cazul dativ — cu sau fără prepoziție — pronumele relativ îndeplinește de obicei funcția sintactică de complement sau circumstanțial (**cui** *îi place poate rămîne* ; *el a reușit* **datorită cui** *se știe*), iar uneori funcția sintactică de subiect (**cui** *vrea să plece i se permite* ; *a ajuns la timp* **grație cui** *l-a dus cu mașina*).

În acuzativ, pronumele relativ fără prepoziție îndeplinește întotdeauna funcția sintactică de complement direct, iar precedat de prepoziție este complement sau circumstanțial. Exemple :

Vă văd lungiți pe patul juneții **ce**-*ați spurcat-o*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 16)

Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă
Prin care *trece* albă regina nopții moartă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53)

Adjectivul pronominal relativ îndeplinește în același timp și funcția de element introductiv — de același tip cu conjuncțiile subordonatoare — al unei propoziții secundare, și o funcție sintactică în propoziția pe care o introduce, la fel cu pronumele relativ, și — în plus față de acesta — poate fi considerat și atribut în cadrul frazei (adică fără împărțirea textului în propoziții). Exemplu :

Și inima aceea, *ce* geme de durere,
Și sufletul acela *ce* cîntă amorțit
E inima mea tristă, *ce* n-are mîngîiere
E sufletu-mi *ce* arde de dor nemărginit

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 6).

CAPITOLUL al VI-lea

NUMERALUL

§ 45. În literatura de specialitate există controverse privitoare la numeral : în opoziție cu gramatica românească clasică, unde printre părțile de vorbire este trecut și numeralul, unii cercetători au exprimat ideea că numeralul nu reprezintă o parte de vorbire de sine stătătoare. „Credem că faptele de limbă — spun unii dintre cercetătorii respectivi — ne îndreptățesc să considerăm că numeralul nu există ca parte de vorbire independentă. În realitate avem a face cu adjective (respectiv cu substantive ori cu adverbe) de tip special cu sens cantitativ sau ordinal care trebuie raportate la cele trei categorii gramaticale [adică la adjective, substantive și adverbe — n.n.] prin desființarea celei de-a patra, cu totul hibridă"[113] [adică a numeralului — n.n.]. Împotriva propunerii de „desființare" a numeralului ca parte de vorbire s-au invocat argumente de natură lexicală și sintactică, arătîndu-se că în limba română există și *numerale cardinale absolute*, care reprezintă *numele numerelor abstracte* și care în exemple ca „trei + cinci = opt ... exprimă un număr, o cantitate numerică, fără a o lega de un obiect concret"[114]. Este drept că, pe lîngă acestea, există și numerale care, exprimînd însușirea cantitativă a numelor sau a acțiunilor, se comportă la fel cu adjectivele sau cu adverbele, de care se deosebesc, însă, — așa cum a arătat Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 418 — prin lipsa categoriei gramaticale a compa-

---

[113] Luiza Seche, *În iurul categoriei numeralului*, LR, IX, 1960, nr. 3, p. 70.

[114] Elena Carabulea, *Despre categoria numeralului*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 418.

rației. Din acest punct de vedere se poate face o paralelă între numeral și pronume. Astfel, așa cum la pronume există o valoare substantivală și una adjectivală, tot la fel și la numerale se poate vorbi de: *valoarea substantivală*, cînd numeralul respectiv indică numele numerelor abstracte (vezi imediat mai sus) sau cînd numeralul substituie numele obiectelor a căror însușire cantitativă o exprimă (de exemplu : *am văzut cinci oameni* ; **doi** *vorbesc și* **trei** *tac*) ; *valoarea adjectivală*, posibilă la numeralele care însoțesc și determină substantive, cu care se acordă în categoriile gramaticale comune (de exemplu : **două** *cărți* ; *locul* **al doilea** ; *putere* **înzecită** etc) ; *valoarea adverbială*, întîlnită la acele numerale care exprimă caracteristica unei acțiuni (de exemplu : *cîștigă* **întreit**, *a venit* **de două ori** etc).

În ceea ce privește criteriul morfologic, se constată că la unele numerale apare categoria gramaticală a genului, marcată prin desinență (de exemplu : *do***i**, *dou***ă**, *întreit*-**Ø**, *întreit*-**ă**), prin articol (de exemplu : **al** *trei***lea**, **a** *trei*-**Ø**-*a*) sau prin supletivism (de exemplu : **un**, **o**). Există numerale la care întîlnim și categoria gramaticală a numărului[115], exprimată prin desinență (de exemplu : *zec***e**, *douăzeci*-**Ø**, *efort întreit*-**Ø**, *eforturi întreit***e**). Uneori, la numerale se poate vorbi și de categoria gramaticală a cazului, cazurile putînd fi marcate analitic, prin prepoziții, sau, în opoziție cu acestea, prin zero (de exemplu : *sînt patru oameni* ; **Ø doi** *lucrează de plăcere, iar* **la doi** *le trebuie un stimul*).

Caracteristicile la care ne-am referit arată pe de o parte că, la fel cu articolul, pronumele etc, nici numeralul nu este o parte de vorbire omogenă. Pe de altă parte, dacă — așa cum s-a propus — am desființa numeralul ca parte de vorbire, cuvintele respective încadrîndu-le la substantiv, adjectiv și adverb, rezultatul ar fi nul din punctul de vedere al omogenității : în locul lipsei de omogenitate de la numeral, s-ar obține lipsă de omogenitate (sau, mai bine-zis, s-ar spori lipsa de omogenitate) la substantiv, adjectiv și adverb. De aceea, sîntem de părere că — întrucît majoritatea claselor de cuvinte reprezentînd părțile de vorbire au un caracter

---

115 Vezi Sanda Golopenția-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, SCL, XVI, nr. 3, p. 390 (în SMLRC, p. 157, se apreciază că numeralul este indiferent față de categoria numărului).

mai mult sau mai puțin eterogen — în stadiul actual al cercetărilor numeralul poate fi menținut printre părțile de vorbire stabilite de gramatica clasică. Admițînd aceste lucruri, numeralul poate fi definit ca partea de vorbire care exprimă de obicei caracteristica cantitativă a obiectelor sau acțiunilor, care poate avea categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care poate îndeplini funcția sintactică de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) sau atribut circumstanțial.

Datorită faptului că numeralul este o parte de vorbire mai mult sau mai puțin eterogenă, gramatica românească clasică a stabilit cîteva categorii de numerale (în cadrul cărora gradul de omogenitate este sporit), și anume : *numeralul cardinal*, *numeralul ordinal*, *numeralul distributiv*, *numeralul multiplicativ*, *numeralul adverbial*, *numeralul fracționar* și *numeralul colectiv*[116].

§ 46. *Numeralul cardinal* este numeralul care exprimă caracteristica numerică a obiectelor sau numele numerelor abstracte, care poate avea categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care poate îndeplini funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) sau atribut circumstanțial.

Datorită faptului că obiectele din lumea înconjurătoare sînt nelimitate ca număr, și numeralele cardinale — cu care se numără aceste obiecte — pot fi nelimitate ca număr. Numeralele cardinale sînt, teoretic, infinite ca număr și cînd exprimă numele numerelor abstracte, pentru că numerele abstracte nu au — din punct de vedere logic — nici început,

---

[116] Pentru ceea ce în unele lucrări este numit *numeral nehotărît* (*mulți, puțini, toți* etc), vezi § 28. Adăugăm că în literatura de specialitate există și alte clasificări ale numeralelor. Astfel, Sanda Golopenția-Eretescu, *art. cit.*, și Viorica Florea, *Numeralul. Analiză distributivă* (LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 335—343) sînt de părere că ar trebui să vorbim numai de numerale cardinale și numerale ordinale. Într-un anumit sens, această opinie apare și în *Gram. Acad.*, unde numeralele sînt grupate în *cardinale* și *ordinale*, cele cardinale putînd fi *propriu-zise* (vol. I, p. 182 sqq) și *alte numerale cardinale* (vol. I, p. 190). La acestea din urmă se spune că „tot numerale cardinale sînt și numeralele colective și cele fracționare" (vol. I, p. 190), precum și că „ cu ajutorul numeralelor cardinale, organizate în diferite feluri, se formează numeralele multiplicative, distributive și adverbiale" (vol. I, p. 190). Pentru relația numeral — adverb, vezi și M. Zdrenghea, *În legătură cu numeralul și adverbele cantitative*, St. U.B.B., Philologia, 1964, 2, p. 117 sqq.

nici sfîrșit. Practic, însă, datorită limitelor minții omenești, numeralele cardinale — fie că exprimă numele numerelor abstracte, fie că exprimă numărul obiectelor — sînt oarecum limitate ca număr, în sensul că mai frecvente sînt doar acelea care exprimă numere imaginabile și în realitate (în *Dicționarul explicativ al limbii române* cel mai mare numeral cardinal înregistrat este *trilion*). Chiar și astfel limitate, numeralele cardinale reprezintă o cantitate enormă de cuvinte, care însă pot fi cunoscute cu ușurință datorită organizării lor în sistemul zecimal. Această organizare în sistemul zecimal permite ca, prin diverse combinări ale unui număr *limitat de* **cuvinte**, să se exprime un număr — teoretic — *nelimitat de* **numere**. Cuvintele - numerale care, combinate între ele, permit exprimarea oricărui număr le numim *numerale de bază*, pentru a le deosebi de *masa numeralelor*, care cuprinde toate numeralele posibile în limba română. Numeralele de bază românești sînt : *zero*, *un*(*u*), *doi*, *trei*, *patru*, *cinci*, *șase*, *șapte*, *opt*, *nouă*, *zece*, *sută*, *mie*, *milion*, *miliard* (*bilion*), *trilion*[117]. Din punctul de vedere al formei, numeralele de bază pînă la *zece* inclusiv sînt *simple* (= conțin o singură unitate lexicală), iar de la *zece* exclusiv înainte toate numeralele limbii române reprezintă *perifraze* (conțin două sau mai multe unități lexicale). Astfel, de la *unsprezece* la *nouăsprezece* numeralele cardinale conțin numeralele de bază de la *un*(*u*) la *nouă* (uneori modificate fonetic : **patru>pai-**, **cinci>cin-**, **șase>sai-**) urmate de prepoziția *spre* și de numeralul de bază *zece* : *unsprezece*, *doisprezece*, *treisprezece* etc. Numeralele cardinale care exprimă *zeci întregi* — cu excepția lui *zece* — sînt formate din numeralele de bază de la *doi* (cu forma feminină *două*) la *nouă* (uneori modificate fonetic : **cinci->cin-**, **șase->șai-**) urmate de numeralul de bază *zece* cu forma de plural *-zeci* : *douăzeci*, *treizeci*, *patruzeci* etc. Numeralele cardinale care exprimă numerele dintre două zeci întregi de la *două zeci și unu* inclusiv la *nouăzeci și nouă* inclusiv cuprind numeralele care exprimă zecile întregi urmate de conjuncția coordonatoare *și* și de numeralele de bază care exprimă unitățile de la *unu* la *nouă* : *douăzeci și unu*, *treizeci și doi*, *patruzeci și trei* etc.

---

[117] În unele lucrări de specialitate (vezi, de exemplu, SMLRC, p. 158) se apreciază că *zero, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion* reprezintă substantive.

Numeralele cardinale care exprimă *sutele întregi* sînt alcătuite din numeralele de bază de la *unu* (în forma feminină *o*) la *nouă* urmate de numeralul de bază *sută* la singular sau la plural : *o sută, două sute, trei sute* etc. Exceptînd numeralele de tipul *douzeci* **de** *mii, trei sute* **de** *mii* etc, în a căror structură apare și prepoziția *de*, toate celelalte numerale cardinale se construiesc — schimbînd ceea ce trebuie schimbat — după modelul prezentat aici, cuvintele care indică numerele mai mari precedînd pe acelea care indică numerele mai mici : *o sută zece, două sute unsprezece, trei sute douăzeci și unu, patru mii patru sute cincizeci și șase, șaizeci de mii șapte sute opt zeci și trei, patru sute cinzeci de mii opt sute șaptezeci și unu, opt milioane nouă sute treizeci și șapte de mii opt sute treisprezece, nouă miliarde (bilioane) șapte sute optzeci de milioane două sute cinsprezece mii trei sute patruzeci și doi, un trilion două sute treizeci și unu de miliarde (bilioane) șapte sute treizeci și nouă de milioane patru sute douăzeci și cinci de mii cinci sute optzeci și trei* etc.

Așa cum se vede din cele cîteva exemple, numeralul este partea de vorbire cu cele mai întinse perifraze, ultimul numeral invocat imediat mai sus conținînd douăzeci și nouă de unități lexicale. Mai adăugăm, cu titlu de curiozitate, că teoretic este sigur că nici un om nu a numărat nici măcar pînă la *un milion*, întrucît un calcul aproximativ arată că pentru aceasta sînt necesari cîțiva ani de numărare continuă.

* * *

Din punct de vedere morfologic, subliniem că numeralul cardinal are doar *parțial* flexiune după gen, număr și caz. Astfel, categoria gramaticală a numărului apare la numai cîteva numerale de bază[118], și anume, la *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion,* unde este marcată sau prin desinență (*zec*-**e**, *zeci*-**Ø** ; *sut*-**ă**, *sut*-**e** ; *mi*-**e**, *mi*-**i** ; *miliard*-**Ø**, *miliard*-**e**), sau prin desinență și alternanță fonetică (*mili***o***n*-**Ø**, *mili***oa***n*-**e** ; *bili***o***n*-**Ø**. *bili***oa***n*-**e** ; *trili***o***n*-**Ø**, *trili***oa***n*-**e**).

În ceea ce privește genul, constatăm că și această categorie gramaticală apare doar la cîteva numerale cardinale,

[118] S-a formulat și teza (vezi Sanda Golopentia-Eretescu, *art. cit.*, p. 390) potrivit căreia numeralul cardinal pentru *unitate* reprezintă singularul și toate celelalte numerale cardinale — pluralul.

la care prezintă asemănări sau cu substantivul, sau cu adjectivul. Astfel, așa cum substantivele epicene au gen unic, tot la fel și numeralele cardinale *zero*, *zece*, *sută*, *mie*, *milion*, *miliard*, *bilion*, *trilion* au tot gen unic, care este femininul la *zece*, *sută*, *mie* și neutrul la *zero*, *milion*, *miliard*, *bilion*, *trilion*. De asemenea la fel ca la substantive și pentru aceleași rațiuni (vezi § 18), genul unic al numeralelor la care ne referim se recunoaște cu ajutorul numeralelor cardinale pentru unitate și pentru dualitate : *zece*, *sută*, *mie* sînt feminine pentru că la singular pot fi însoțite de *o* și la plural de *două*, iar *zero*, *milion*, *miliard*, *bilion*, *trilion* sînt neutre pentru că la singular pot fi însoțite de *un* și la plural de *două*.

Numeralele cardinale care se aseamănă cu adjectivul în privința genului sînt acelea care exprimă unitatea și dualitatea. Este vorba de faptul că, la fel cu adjectivele variabile care la singular și la plural au forme diferite pentru genuri, și numerale cardinale *un(u)* — *una* — *o* și *doi* — *două* au forme diferite pentru a indica masculinul [*un(u)*, *doi*] și femininul [*una*, *o*, *două*]. Opoziția de gen la aceste numerale este marcată prin desinență [*un*u, *un*a], prin desinență și alternanță fonetică [*d*oi, *d*o**uă**] sau prin supletivism [*un*(*u*),*o*].

*
* *

Întrucît categoria gramaticală a cazului este în legătură și cu funcția sintactică, și cu valoarea substantivală sau adjectivală a numeralului cardinal, în cele ce urmează le vom avea în vedere pe toate.

În cadrul *valorii substantivale* a numeralului cardinal, se poate face distincție între numeralele care exprimă numere abstracte și acelea care exprimă caracteristica numerică a obiectelor. Cînd exprimă numere abstracte, numeralele cardinale apar de obicei în cazul nominativ, putînd fi considerate ca avînd funcția sintactică de subiect, și în cazul acuzativ precedate de prepoziție, putînd fi considerate cu funcția sintactică de complement (circumstanțial). De exemplu : *patru* (= nominativ, subiect) *fără doi* (= acuzativ, complement) *fac* **doi**. Cît privește cazul și funcția lui *doi* (precum și a tuturor numeralelor cardinale aflate în această situație) care urmează verbului *fac* din scăderea de mai sus, acesta poate fi considerat și în nominativ cu funcția sintactică de nume

predicativ (dacă acordăm verbului *fac* valoare copulativă, considerîndu-l echivalent al lui *înseamnă*), și în acuzativ cu funcția sintactică de circumstanțial cantitativ (dacă acordăm lui *fac* funcție predicativă, considerînd că are sensul de *rezultă*).

În cazuri rare, numeralele cardinale ce exprimă numere abstracte pot să apară și în genitiv sau dativ precedate de prepozițiile care cer aceste cazuri și atunci îndeplinesc funcția sintactică de complement sau circumstanțial : **în afara lui doi** *mai este și trei* ; **grație lui doi** *l-am cunoscut pe trei* etc.

Exprimînd caracteristica numerică a obiectelor, numeralele cardinale întrebuințate substantival apar de obicei în cazurile nominativ și acuzativ, îndeplinind funcțiile sintactice ale cazurilor respective. Astfel, în nominativ, numeralul cardinal poate fi subiect (*dintre prietenele ei, numai* **două** *sînt aici*), nume predicativ (*noi sîntem* **trei**) și, rar, apoziție (*ei sînt mai mulți decît noi, și anume,* **șase**[119]). În acuzativ fără prepoziție, numeralele avute în vedere pot fi complemente directe (*erau mai multe cărți, dar am cumpărat numai* **trei**) sau atribute circumstanțiale (*i-a văzut* **doi** *și s-a speriat*) ; în acuzativ cu prepoziție aceste numerale îndeplinesc funcția de complement sau circumstanțial (*el s-a întîlnit* **cu doi**), atribut (*lupta* **cu doi** *este dificilă*) și apoziție (*azi s-a întîlnit cu mulți, mai precis,* **cu cinci**).

Numeralele cardinale care exprimă caracteristica pot fi suspectate de a se afla în genitiv sau dativ numai atunci cînd sînt precedate de cuvîntul *cel* în cazurile respective (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, același lucru se poate spune și cînd *cel* se află în alte cazuri) : *locuința* **celor doi** *este frumoasă* ; **celor doi** *le trebuie liniște.* În astfel de construcții, însă, nu se poate preciza dacă cuvîntul *cel* este articol adjectival care însoțește numeralul cardinal întrebuințat sub-

---

[119] Într-un context de tipul *am reușit* **nouă**, numeralul cardinal *nouă* — cu funcția sintactică de atribut circumstanțial — poate fi considerat atît în nominativ, dacă avem în vedere acordul cu subiectul inclus *noi*, cît și în acuzativ, dacă admitem elipsa prepoziției *în număr de* (dacă în această comunicare adăugăm substantivul *oameni* — *am sosit nouă oameni* — atunci numeralul respectiv, cu valoare adjectivală, are funcție de atribut pe lîngă substantivul *oameni*, care substantiv este atribut circumstanțial în nominativ sau acuzativ).

tantival sau este pronume demonstrativ (vezi § 41) și atunci numeralul cardinal respectiv este întrebuințat adjectival.

Numeralele cardinale cu valoare adjectivală însoțesc întotdeauna un nume pe lîngă care îndeplinesc funcția sintactică de atribut. În această situație, numeralele cardinale preiau mimetic cazul substantivului determinat, pe care îl preced și căruia i se juxtapun dacă sînt de la *nouăsprezece* inclusiv în jos sau de care se leagă prin prepoziția *de* dacă sînt de la *douzeci* inclusiv în sus. (Pentru faptul că de la 19 înainte *de* stabilește o legătură de subordonare de la dreapta la stînga, vezi D.D. Brașoveanu, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 242 sqq). Exemple :

Avea și dînsul **trei** *feciori*,
Și i-au plecat toți trei deodată

(G. Coșbuc, *Versuri*, ediție biblio*filă*, București, 1961, p. 55)

Din larg cuprins de multe zări,
Nuntași din **nouăzeci de** *țări*
S-au răscolit

(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 11)

Un caz particular îl constituie cuvîntul *un* (cu toate formele sale flexionare) care — așa cum am arătat și la articolul nehotărît (vezi § 25) — poate avea mai multe valori. Valoarea care interesează aici, adică aceea de numeral întrebuințat adjectival, se recunoaște — bineînțeles cu o anumită doză de relativism — prin aceea că *un*, precum și femininul *o*, se poate înlocui (păstrînd ideea contextului) cu un numeral cardinal de la *doi*, respectiv *două*, înainte. De exemplu : **un** *om cîntă și* **doi** *oameni vorbesc* ; **o** *femeie se plimbă și* **trei** *femei lucrează* (*un*, *o* reprezintă, însă, articolul nehotărît dacă la plural le corespunde *niște*).

§ 47. *Numeralul ordinal* este numeralul care poate indica ordinea în timp și spațiu a obiectelor sau a acțiunilor, care poate avea categoriile gramaticale de gen, număr și caz[120] și care poate îndeplini funcția sintactică de subiect,

[120] Nu mai menționăm și categoria gramaticală a comparației, atît pentru că aceasta apare numai la un singur numeral (*întîi*), cît și pentru că la acest numeral există doar opoziția pozitiv (*întîi*) — comparativ de superioritate (*mai întîi*).

nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut circumstanțial sau poate fi în afara funcției sintactice sau de marcă, reprezentînd cuvinte incidente.

Indicînd ordinea obiectelor sau a acțiunilor în timp și spațiu, numeralul ordinal exprimă caracteristica cantitativă într-un mod particular. Referindu-se numai la ordinea obiectelor, Iorgu Iordan (LRC, p. 360—361) arată că cu ajutorul acestui numeral „știm ... numai cîte obiecte se găsesc înaintea celui indicat, nu și cîte (sau dacă) altele mai urmează după el". Așadar, cînd se spune, de exemplu, *el a ajuns* **al doilea** sau *el este* **al doilea** *concurent* se înțelege doar că înaintea *obiectului* avut în vedere prin numeralul *al doilea* — întrebuințat substantival în prima propoziție și adjectival în a doua — mai există încă un obiect. În afara valorii substantivale și adjectivale, însă, numeralul ordinal mai poate avea și o valoare adverbială, cînd vizează acțiunile, pe care — în chip de comentariu — le dispune în timp : **întîi**, *a trebuit să se apropie* ; **al doilea**, *a trebuit să se așeze pe scaun* ; **al treilea**, *a trebuit să vorbească* ...

Teoretic, numeralele ordinale pot fi — ca și numerale cardinale — infinite ca număr, dat fiind faptul că mulțimea obiectelor din lumea înconjurătoare permite o infinitate de posibilități de dispunere a lor în timp și spațiu. Practic, însă, numeralele ordinale care se folosesc frecvent sînt acelea care indică valori mici, cele indicînd valori mari și foarte mari întrebuințîndu-se rar și foarte rar.

Numeralele ordinale românești au proveniență variată. Astfel, numeralul ordinal pentru unitate *întîi* continuă latinescul neatestat **antaneus* ; pentru primele trei valori numerice, limba română literară modernă a împrumutat — din latina savantă, eventual și din franceză sau italiană — numeralele ordinale *prim*, *secund*, *terț* ; în sfîrșit, exceptînd pe cele împrumutate, numeralele ordinale începînd de la cel pentru dualitate înainte s-au format pe terenul limbii române. Numeralele ordinale formate pe terenul limbii române conțin în structura lor următoarele elemente : numeralul cardinal (care poate fi considerat radicalul) ; articolele hotă-

rîte *-le-*[121], *-a* care pot fi considerate ca o singură unitate, sau numai articolul hotărît *-a*, ce se aglutinează cu numeralul cardinal respectiv (cînd după numeralul ordinal apare numai articolul hotărît *-a*, acesta se poate adăuga radicalului — *a trei* + **a**, *a șase* + **a** etc — sau poate înlocui desinența numeralului cardinal respectiv — *a dou*-**a** este format pe baza lui *dou* + **ă**, *a sut* + **a** este format pe baza lui *sut* + **ă** etc) ; articolul posesiv-genitival cu formele pentru masculin și feminin singular — respectiv *al*, *a* — care preced numeralul ordinal fără a se aglutina cu acesta. De exemplu : **al** *doi***lea**, **a** *trei***a**, **al** *zece***lea**, **a** *unsprezece***a**, **al** *douăzecișiunu***lea**, **a** *o sută un***a** etc. Uneori — construcția avînd un caracter emfatic — numeralul ordinal poate fi precedat de articolul adjectival *cel* (cu toate formele sale flexionare), care se leagă de numeralul ordinal cu ajutorul prepoziției *de* : *bărbatul* cel de-**al doilea**, *femeia* cea de-**a doua** etc. În această situație, numeralul *întîi* și cu prepoziția *de* care îl precede s-au contopit în perifraza *dentîi* : *bărbatul cel* **dentîi**, *femeia cea* **dentîi** etc.

* * *

În ceea ce privește flexiunea, numeralele ordinale nu se comportă toate la fel. Astfel, numeralele ordinale cu valoare adverbială pot fi considerate invariabile (vezi și nota 120): *întîi, al doilea, al treilea* etc.

La numeralele ordinale cu valoare adjectivală se poate vorbi de categoriile gramaticale de număr, gen și caz. Categoria gramaticală a numărului apare mai frecvent la adjectivul numeral ordinal pentru unitate și este marcată prin articolul hotărît enclitic și desinență : *întîi*-**u-l** *(om), întîi*-**Ø-i** *(oameni), întîi*-**Ø-a** *(femeie), întîi*-**e-le** *(femei)* ; *prim*-**u-l** *(om)*, *prim*-**i-i** *(oameni)*, *prim*-**Ø-a** *(femeie)*, *prim*-**e-le** *(femei)*. În cazuri mai rare, categoria gramaticală a numărului apare și la adjectivul numeral ordinal neologic pentru dualitate, fiind marcată prin desinență și alternanța fonetică (*căpitan secun*d-**Ø**, *căpitani secun*z-**i**) sau numai prin desinență (*loc secund*-**Ø**, *locuri secund*-**e**).

---

121 În limba română veche și azi în graiurile populare, numeralele ordinale apar și numai cu acest articol: *al doi***le**, *al trei***le** etc. Adăugăm și că uneori, din motive fonetice, înaintea acestui articol apare un *-u-*. De exemplu, prin analogie cu *al patrulea*, unde *-u-* reprezintă un element fonetic al radicalului, apare un *-u-* și în *al optu***leo**, pentru a facilita pronunțarea grupului consonantic.

Categoria gramaticală a genului apare la toate adjectivele numerale ordinale, fiind marcată și ea prin desinență și articol, care, însă, sînt dispuse într-un mod mai mult sau mai puțin neregulat. Este vorba de faptul că adjectivul numeral pentru unitate moștenit din limba latină este invariabil în limba literară[122] cînd urmează numelui determinat, genul masculin sau feminin al acestuia (ca dealtfel și numărul) rezultînd din context : *locul* **întîi**, *clasa* **întîi**, *clasele* **întîi** etc. Cînd precede numele determinat, genul masculin sau feminin al acestui numeral este marcat prin desinență și articolul hotărît enclitic : *întîi*-**u-l** *(om)*, *întîi*-**ø-a** *(femeie)*. Adjectivul numeral ordinal pentru unitate împrumutat din limbile romanice are forme pentru gen și cînd urmează determinatului, și cînd îl precede. Atunci cînd este nearticulat — fie că urmează determinatului, fie că îl precede — genul masculin sau feminin al acestui adjectiv numeral este marcat prin desinențe : *locul* **prim-ø**, *categoria* **prim-ă** ; *un* **prim-ø** *loc*, *o* **prim-ă** *categorie*. Adjectivul numeral ordinal pentru unitate împrumutat din limbile romanice, însă, dacă precede numele determinat, poate fi și articulat hotărît și atunci genul este marcat prin desinență și prin articolul hotărît enclitic : **prim-u-l** *om*, **prim-ø-a** *femeie*.

La adjectivele numerale ordinale *secund* și *terț* — rar sau foarte rar întrebuințate — categoria gramaticală a genului este marcată prin desinență (*joc* **secund-ø**, *vioară* **secund-ă**, **terță** *persoan-ă*) sau — cu o anumită doză de artificialitate — prin articolul hotărît enclitic (**secund-a** *vioară*, **terț-a** *persoană* etc).

La toate celelalte adjective numerale ordinale (adică la acelea formate pe terenul limbii române), categoria gramaticală a genului este marcată — indiferent de faptul că preced sau urmează determinatului — prin articolul hotărît enclitic și prin articolul posesiv-genitival proclitic : **al** *trei*-**le**-*a*, **a** *trei*-**ø-a**, **al** *nouăzeci și șase*-**le**-*a*, **a** *o sută treizeci și trei*-**ø-a** etc. Adăugăm că atunci cînd sînt precedate de articolul adjectival, genul adjectivelor numerale ordinale este marcat

---

[122] În vorbirea populară și familiară, adjectivul numeral ordinal pentru unitate acordat în gen se poate spune că s-a generalizat. Așa stînd lucrurile, este de așteptat ca în viitor și limba literară să accepte acordul în gen al acestui adjectiv numeral.

și de acest articol : *bărbatul* **cel** *de*-**al** *doilea*, *femeia* **cea** *de*-**a** *dou*-**∅-a**

Categoria gramaticală a genului apare și la numeralul ordinal întrebuințat substantival. La numeralele ordinale pentru unitate, care nu sînt însoțite de articolul posesiv-genitival[123], categoria gramaticală a genului este marcată prin articolul hotărît enclitic și prin desinență : *întîi*-**u-l**, *întîi*-**∅-a** ; *prim*-**u-l**, *prim*-**∅-a**, *prim*-**i-i**, *prim*-**e-le** etc. La toate celelalte numerale ordinale întrebuințate substantival, categoria gramaticală a genului este marcată prin articolul posesiv-genitival proclitic și prin articolul hotărît enclitic : **al** *doi*-**le**-*a*, **a** *dou*-**∅-a**, **al** *trei*-**le**-*a*, **a** *trei*-**∅-a**, **al** *douăzeci și unu*-**le**-*a*, **a** *douăzeci și un*-**∅-a** etc.

* * *

În același sens ca la pronume (vezi cap. al V-lea), și la numeral categoria gramaticală a cazului trebuie pusă, pe de o parte, în legătură cu *valoarea* acestuia (substantivală, adjectivală și adverbială), iar pe de altă parte, cu funcția sintactică.

La numeralele ordinale *întrebuințate substantival*, categoria gramaticală a cazului poate fi marcată prin articol, prin prepoziție sau prin context. Astfel, la numeralele ordinale pentru unitate, forma cazuală poate fi marcată prin articolul hotărît enclitic (nominativ-acuzativ : *întîiu***l**, *primu***l** ; genitiv-dativ : *întîiu***lui**, *primu***lui**), diferențierea cazurilor putîndu-se face și cu ajutorul prepozițiilor [**înaintea primului** (=*G*) *a sosit o mașină* ; **datorită primului** (=*D*) *toți au rătăcit drumul* ; **cu primul** (=*A*) *sînt prieten* etc] sau al contextului [*locuința* **primului** (=*G*) *este aici iar a celui de-al doilea mai departe* ; *i-am spus* **primului** (=*D*) *să-l ajute pe al doilea* etc].

La numeralele ordinale întrebuințate substantival de la *al doilea* inclusiv înainte cazul se recunoaște după prepoziții [*sînt prieten* **cu al doilea** (= *A*)] sau după context [**al treilea** (=N) *se apropie*]. La toate numeralele ordinale întrebuințate

---

[123] **Dacă ar fi utilizate, tot fără articol posesiv-genitival ar trebui să apară și numeralele ordinale neologice *secund* și *terț*.**

substantival[124] precedate de articolul adjectival şi de prepoziţia *de*, forma cazuală poate fi recunoscută şi după acest articol: **cel** *dintîi* (nominativ-acuzativ); **celui** *dintîi* (= genitiv-dativ) etc.

Numeralul ordinal întrebuinţat substantival poate îndeplini funcţia sintactică de subiect (**primul** *a şi ajuns la start*), nume predicativ (*ea este* **a doua**) sau apoziţie (*acela de acolo*, **al doilea**, *a obosit*).

În genitiv fără prepoziţie, numeralul ordinal cu valoare substantivală funcţionează ca atribut (*cartea* **celui de-al doilea** *este interesantă*), nume predicativ (*meritul este* **al primului**) sau apoziţie (*dreptul aceluia, adică* **al primului**, *nu este contestat*), iar în genitiv cu prepoziţie are funcţia de complement sau circumstanţial (**în faţa primului** *este o cunoştinţă de a mea*).

În cazul dativ, cu şi fără prepoziţie, numeralul ordinal întrebuinţat substantival este complement sau circumstanţial (**graţie celui de-al doilea** *i-a mers bine şi* **primului**) şi, rar, apoziţie (*lui, adică* **primului**, *i-au fost oferite flori*).

În acuzativ fără prepoziţie, numeralul ordinal cu valoare substantivală este atribut circumstanţial (*el a reuşit* **al doilea**), iar precedat de o prepoziţie poate fi complement sau circumstanţial (*s-a întîlnit cu* **al treilea**), atribut (*lupta* **cu al treilea** *a fost uşoară*) sau apoziţie (*pe acela, adică* **pe al treilea**, *îl cunosc*).

La numeralele ordinale *întrebuinţate adjectival* cazul poate fi marcat prin articol sau prin context. Articolul care marchează forma cazuală la adjectivul numeral poate fi cel hotărît la adjectivele numerale pentru unitate precedînd determinatul [primul (întîiul) *om a fost Adam*; **primului** (*întîiului*) *om i-au fost oferite ispite*] sau cel adjectival la toate adjectivele ordinale care pot fi precedate de acest articol şi de prepoziţia *de* (**cea** dintîi *şcolăriţă a fost premiată*; **celui de-**al doilea *copil i s-au oferit flori* etc).

Contextul permite identificarea cazului la adjectivele ordinale pentru unitate urmînd determinatului (clasa **întîi** *lucrează bine*; *învăţătoarea* clasei **întîi** *este foarte amabilă* etc),

---

[124] Subliniem că aici avem în vedere numai numeralele ordinale întrebuinţate substantival, ca în exemplele date, şi nu eventualele substantive provenite din numerale ordinale. De exemplu, în comunicarea **secundul** *vasului este prietenul meu*, cuvîntul *secundul* este substantiv şi nu numeral.

precum și la toate celelalte adjective ordinale la care această categorie gramaticală nu se poate recunoaște cu ajutorul articolelor (căpitanului **secund** *îi place marea* ; pe omul **al doilea** *îl cunosc* etc).

Toate adjectivele numerale ordinale îndeplinesc — pe lîngă numele determinat, cu care se acordă în gen, număr și caz — funcția sintactică de atribut : **primul** alergător *a fost premiat* ; *în fața* copilului **al treilea** *este o floare* etc.

* * *

Numeralele ordinale *întrebuințate adverbial* sînt invariabile (vezi și nota 120). Cu această valoare se folosesc mai frecvent primele numerale ordinale, atunci cînd este nevoie de enumerat argumente, situații etc. Întrucît enumerarea este exterioară planului descrierii, narațiunii etc, numeralele ordinale întrebuințate adverbial sînt considerate cuvinte incidente (adică fără funcție sintactică sau de marcă) : *nu putem face excursia*, **întîi**, *pentru că vremea este urîtă*, **al doilea**, *pentru că nu avem mijloc de locomoție*, **al treilea**, *pentru că nu avem bani* etc.

§ **48.** *Numeralul distributiv* este numeralul care exprimă gruparea numerică a obiectelor, la care apar categoriile gramaticale de gen și caz și care îndeplinește funcția sintactică de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) sau atribut circumstanțial.

Exprimînd gruparea numerică a obiectelor, numeralele distributive pot înlocui numele obiectelor respective — și atunci vorbim de valoarea lor substantivală — sau pot însoți numele acestor obiecte — și atunci vorbim de valoarea lor adjectivală[125]. Indiferent de valoarea pe care o are, numeralul distributiv cuprinde în structura sa un numeral cardinal și prepoziția[126] *cîte* care îl precede : *cîte unu*, *cîte doi*, *cîte zece*, *cîte o sută* etc.

Flexiunea numeralului distributiv este limitată la categoriile gramaticale de gen și caz, care apar la unele dintre

---

[125] Fără a se demonstra acest lucru, în SMLRC, p. 164, se spune că numeralele distributive au de obicei distribuție adverbială, doar în nota 1 de pe aceeași pagină arătîndu-se că aceste numerale „pot apărea și în altfel de contexte — cf. de ex. *aleargă* **cîte doi** *concurenți deodată*".

[126] În unele lucrări, *cîte* este considerat adverb (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I., p. 194).

aceste numerale. Astfel, genul — masculin şi feminin — apare la numeralele distributive care conţin numeralele cardinale pentru unitate şi dualitate, precum şi — exceptînd pe *unsprezece* — la perifrazele numerale în a căror structură intră acestea. Mijloacele de indicare a genului la aceste numerale distributive sînt desinenţele sau, uneori, articolul hotărît enclitic: *cîte* **unu**, *cîte* **una** ; *cîte* **doi**, *cîte* **două** ; *cîte treizeci şi* **doi**, *cîte treizeci şi* **două** etc) şi supletivismul (cîte **un** *om*, cîte **o** *femeie*).

Cazurile la care pot să apară aceste numerale sînt de obicei nominativul şi acuzativul, deosebirea lor realizîndu-se cu ajutorul prepoziţiilor şi al contextului : *luau* **pe cîte trei** (= A) *şi* **cîte doi** (= N) *se întorceau*. La numeralul distributiv pentru unitate — datorită unui amestec de forme (numeralul cardinal pentru unitate din structura acestuia a fost asemănat cu articolul nehotărît şi cu pronumele şi adjectivul pronominal nehotărît omonim — apar şi cazurile genitiv-dativ : *lucrarea* **cîte unei** *studente străluceşte* ; *grupa* **cîte unuia** *merge foarte bine* etc.

Funcţiile sintactice ale numeralului distributiv sînt în legătură cu valoarea substantivală şi adjectivală, precum şi cu categoria gramaticală a cazului. Astfel, nominativul distributivului *întrebuinţat substantival* funcţionează ca subiect (*în fiecare moment,* **cîte doi** *ne părăseau*), nume predicativ (*ei sînt* **cîte doi**) şi apoziţie (*ei sînt mulţi în fiecare rînd, şi anume,* **cîte zece**).

În acuzativ fără prepoziţie, numeralul distributiv întrebuinţat substantival îndeplineşte funcţia sintactică de complement direct (*zilnic lua* **cîte doi**) sau de atribut circumstanţial (*ei sosesc* **cîte trei**), iar în acuzativ cu prepoziţie, funcţia sintactică de complement sau circumstanţial (*vorbeşte* **cu cîte doi** *odată*) *şi de atribut* (*vin în grupuri* **de cîte cinci**).

Genitivul numeralului distributiv substantival neprecedat de prepoziţie are funcţia sintactică de atribut (*casa* **cîte unuia** *este frumoasă*), iar precedat de prepoziţie este complement sau circumstanţial (*se ridică degeaba* **în contra cîte unuia**).

În cazul dativ fără prepoziţie, numeralul distributiv întrebuinţat substantiv al este complement indirect (**cîte unuia** *îi place să pîrască*), iar cu prepoziţie, este circumstanţial (**datorită cîte unuia**, *totul iese rău*).

Cînd este întrebuințat adjectival, numeralul distributiv îndeplinește funcția sintactică de atribut pe lîngă un nume, cu care se acordă în gen și caz : **cîte doi** *băieți azvîrleau mingea* și **cîte două** *fete o prindeau.*

§ 49. *Numeralul multiplicativ* este acel numeral ce arată măsura în care crește o cantitate sau o acțiune, care poate avea categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care îndeplinește funcția sintactică de atribut sau de circumstanțial.

Spre deosebire de numeralele cardinale și ordinale, ce pot fi întrebuințate și substantival[127], numeralele multiplicative pot avea numai valoare adjectivală, cînd exprimă măsura în care crește o cantitate (de exemplu, *răsplată* **întreită**), și valoare adverbială, cînd exprimă măsura în care crește o acțiune (de exemplu, *muncește* **întreit**). Deși, teoretic, numeralele multiplicative se pot forma de la toate numeralele cardinale, practic, totuși, în limba literară au circulație mai ales numeralele multiplicative formate pe baza numeralelor cardinale de la *doi* inclusiv pînă la *șapte* inclusiv, precum și pe baza numeralelor cardinale *zece, sută* și *mie.*

Din punctul de vedere al provenienței, cele mai multe numerale multiplicative au luat naștere pe terenul limbii române din numeralele cardinale, prin intermediul unui verb de conjugarea a IV-a format cu prefixul *în*(*m*)-, la care verb participiul a căpătat în anumite contexte valoare de numeral multiplicativ: *în* + *doi*> *a îndoi*> **îndoit**; *în* + *patru*> > *a împătri*> **împătrit** etc. Uneori, în limba română nu există verbul de conjugarea a IV-a format din prefixul *în*(*m*)- și numeralul cardinal și atunci numeralul multiplicativ s-a format prin analogie (de exemplu, neexistînd verbe ca *a înșesi*, *a înșepti*, numeralele multiplicative *înșesit*, *înșeptit* — dealtfel foarte rar întrebuințate — s-au format prin analogie cu *îndoit*, *întreit* etc). Pe lîngă numeralele multiplicative formate pe terenul limbii române, în limba literară mai există și altele două, împrumutate din latina savantă sau din limbile romanice apusene, și anume, *dublu* și *triplu.*

---

[127] Cuvintele de tipul *întreitul, împătritul* etc (de exemplu : **întreitul** *unei sume se obține prin înmulțirea acesteia cu trei*) sînt substantive propriu-zise și de aceea nu prezintă interes aici, la numeral.

Cînd sînt folosite cu valoare adjectivală, numeralele multiplicative cunosc categoriile gramaticale de gen, număr şi caz, care sînt marcate prin desinenţă (*sold* întreit-**0**, *dobîndă* întreit-**ă** ; *sold* întreit-**0**, *solduri* întreit-**e**; *o dobîndă* întreit-**ă**, *unei dobînzi* întreit-**e** etc), prin articolul hotărît enclitic (*întreitul sold, întreita dobîndă, întreitei dobînzi* etc) sau prin context [*soldul* **întreit** (= N) *aduce dobîndă* **întreită** (= A)].

Numeralele multiplicative cu valoare adjectivală îndeplinesc funcţia sintactică de atribut pe lîngă numele pe care îl însoţesc şi cu care se acordă în gen, număr şi caz (vezi exemplele date imediat mai sus) sau funcţia sintactică de. apoziţie (*el are un cîştig de trei ori mai mare, adică* **întreit**) Cu valoare adverbială, numeralele multiplicative sînt invariabile : *îndoit, întreit, însutit* etc. Cînd au această valoare, numeralele multiplicative determină verbe, pe lîngă care îndeplinesc funcţia sintactică de circumstanţial (de exemplu, *munceşte* **înzecit**) sau de apoziţie (*el lucrează cît trei la un loc, adică* **întreit**).

§ **50**. *Numeralul adverbial* (numit uneori şi *de repetiţie*) este numeralul care arată de cîte ori se repetă o acţiune sau o caracteristică, care nu cunoaşte nici o categorie gramaticală şi care îndeplineşte funcţia de circumstanţial.

Pentru a arăta repetarea unei acţiuni sau caracteristici, limba română dispune de două tipuri de perifraze numerale. Pe de o parte, este vorba de perifrazele alcătuite din numeralul cardinal pentru unitate *o* şi din substantivul *dată* (*odată*), în continuare utilizîndu-se substantivul la plural *ori* precedat de un numeral cardinal şi de prepoziţia *de* (de la douzeci inclusiv înainte, numeralul cardinal se leagă de substantivul *ori* prin prepoziţia *de*) : *de două ori, de trei ori, de douăzeci de ori* etc. Pe de altă parte, perifrazele respective conţin un numeral ordinal urmat de substantivul la singular *oară* sau *dată* : *întîia* (*prima*) *oară* (dată), *a doua oară* etc.

Necunoscînd nici o categorie gramaticală, numeralele adverbiale sînt total invariabile. Din punct de vedere sintactic, aceste numerale îndeplinesc funcţia de circumstanţial (de exemplu : *a repetat* **de două ori** *pentru că* **prima dată** *nu a înţeles*) sau de apoziţie (*el spune poezia odată şi încă odată, adică* **de două ori**).

§ 51. *Numeralul fracționar* (cunoscut și sub numele de *numeral partitiv* sau *numeral substantival*) este numeralul care arată o parte a întregului, care poate avea categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care poate îndeplini funcția sintactică de subiect, nume predicativ, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut circumstanțial.

Pentru a exprima partea din întreg, limba română dispune de mai multe tipuri de numerale fracționare. Astfel, un tip de numeral fracționar se construiește pe baza numeralului cardinal de la *doi* înainte prin adăugarea sufixului lexical *-ime* (uneori apărînd și unele modificări fonetice) : *doime, treime, pătrime, zecime* etc. Pe lîngă acest tip de numeral fracționar care, conținînd o singură unitate lexicală, este simplu, există și alte tipuri perifrastice alcătuite din : numeralul ordinal cu formă feminină de la cel pentru dualitate înainte urmat de substantivul *parte* (*a doua parte, a treia parte a zecea parte* etc) ; numeralul cardinal de la *doi* (în forma feminină *două*) înainte, urmat de numeralul ordinal în forma feminină întrebuințat substantival, această perifrază fiind utilizată mai ales de matematicieni (*două a treia, cinci a șaptea, opt a zecea* etc). Numeralele fracționare prezentate pînă aici se folosesc cu predilecție în vorbirea oamenilor instruiți și a specialiștilor, în vorbirea populară și familiară existînd alte numerale fracționare, și anume : numeralele simple *sfert, jumătate* și *litră* ; perifrazele alcătuite din numeralul cardinal de la *doi* (de obicei în forma feminină *două*) înainte precedate de prepoziția *pe din* (*pe din două, pe din trei, pe din zece* etc).

Avînd structuri atît de variate, este normal ca numeralele fracționare să se comporte diferit din punct de vedere morfologic și sintactic. Astfel, numeralele fracționare simple de tipul *doime, treime* etc, precum și acelea simple din vorbirea populară și familiară (*sfert, jumătate, litră*) au categoriile gramaticale de gen (care, la fel ca la substantive, este unic : *doime, treime* etc, precum și *jumătate* și *litră* sînt feminine, iar *sfert* e neutru), număr și caz, care sînt marcate prin desinență (*doim*-**e**, *doim*-**i**; *litr*-**ă**, *litr*-**e** ; *sfert*-**Ø**, *sfertur*-**uri**), prin articolul hotărît enclitic (*doime***a**, *doimi***i** ; *sfertu***l**, *sfertu***lui** etc), prin prepoziții (**înaintea** doimii *este pătrimea* etc) sau prin context [*am învățat* **doimea** (= A) ; **doimea**

(= N) *este egală cu jumătatea*]. Aceste numerale fracționare, întrebuințate întotdeauna substantival, îndeplinesc funcția sintactică de subiect (**zecimea** *este mai mică decît cincimea*), nume predicativ (*a patra parte dintr-un întreg este* **sfertul**), atribut (*mărimea* **doimii** *este aceeași cu a* **jumătății**), apoziție (*prin divizarea unui întreg se obține doimea, adică* **jumătatea**), complement sau circumstanțial (**unei treimi** *îi lipsesc două treimi pentru a reprezenta întregul*) și atribut circumstanțial (*am considerat litra* **sfert**).

Perifrazele de tipul *a doua parte*, precum și acelea de tipul *două a treia* sînt invariabile. La acestea, valoarea substantivală poate fi probată doar prin funcțiile sintactice care sînt în general aceleași cu ale substantivului : **a doua parte** (= subiect) *este mai mare decît* **a patra parte** (= circumstanțial) ; *jumătate înseamnă* **a doua parte** (= nume predicativ) ; **a patra parte** (= atribut) *din întreg se numește sfert* ; *doimea, adică* **a doua parte** (= apoziție), *este mai mare ca sfertul* ; *putem considera litra și* **drept două a treia** (= atribut circumstanțial).

Tot invariabile sînt și perifrazele de tipul *pe din două*, numai că acestea — datorită faptului că determină de obicei un verb sau un substitut al acestuia, pe lîngă care îndeplinesc funcția sintactică de circumstanțial — pot fi considerate ca avînd valoare adverbială (de exemplu, *beneficiile s-au împărțit* **pe din două**).

§ 52. *Numeralul colectiv* este numeralul care arată că obiectele sînt considerate în grup (nu izolat), care poate avea categoriile gramaticale de gen și caz și care îndeplinesc funcția sintactică de subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, complement (circumstanțial) și atribut circumstanțial.

Numeralul colectiv cu cea mai mare răspîndire este *amîndoi*, moștenit din latină, care în limba literară modernă are și sinonimul neologic *ambii* (în limba română veche exista numeralul colectiv *îmbii*, moștenit din latină). Pe lîngă acestea, mai ales în vorbirea populară și familiară, se folosesc perifrazele formate cu ceea ce am putea numi pseudoprefixul (vezi § 10) *tus-* (⊲ adjectivul pronominal nehotărît *toți*) + un numeral cardinal de la *trei* înainte, dar exprimînd numere mici (*tustrei, tuspatru, tuscinci* etc) sau cu pseudoprefixul *cîteși-* (⊲ adjectivul pronominal relativ *cîte-* și adverbul *-și*) + un numeral cardinal de la *trei* înainte, dar exprimînd

numere mici (*cîteșitrei*, *cîteșipatru* etc). Toate aceste numerale se pot folosi atît substantival (**ambii** *sînt răzbunători*), cît și adjectival (**ambii** *copii sînt drăguți*).

Categoriile gramaticale de gen și caz ale numeralelor colective se marchează prin desinență (de exemplu : *amîndo*i, *amîndou*ă), prin articolul hotărît enclitic (de exemplu : *amb*ii, *amb*ele, *ambi*lor etc), prin prepoziții [de exemplu : **înaintea** *amîndurora* (= G) ; **datorită** *amîndurora* (= D) ; **cu** *amîndoi* (= A) etc].

Cînd se întrebuințează substantival, numeralele colective îndeplinesc funcția sintactică corespunzătoare cazului în care se află, adică pot fi subiect (**tustrei** *se plimbă*), nume predicativ (*ei sînt* **amîndoi**, *iar eu singur*), apoziție (*nu numai el, ci și ea, adică* **amîndoi**, *îmi sînt cunoscuți*), atribut (*lucrările* **amîndurora** *sînt valoroase*), complement sau circumstanțial (*i-a văzut* **pe tustrei**) și atribut circumstanțial (*ei vin întotdeauna* **amîndoi**). Cînd are valoare adjectivală, numeralul colectiv îndeplinește întotdeauna funcția sintactică de atribut pe lîngă un nume, cu care se acordă în gen, număr și caz (**amîndouă** tablourile *sînt frumoase*).

CAPITOLUL al VII-lea

VERBUL

§ 53. Definind verbul, trebuie să arătăm că acesta este reprezentat prin cuvintele care pot exprima acţiunea, starea, existenţa, voinţa, dorinţa etc privite ca procese, care au categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană şi număr şi care pot îndeplini funcţia sintactică de predicat sau funcţia de marcă a unor categorii gramaticale ori a unui raport sintactic.

O primă caracteristică pe care o desprindem din definiţia propusă aici este aceea că, la fel cu substantivele, adjectivele etc, şi verbele *pot exprima* noţiuni (acţiunea, starea, existenţa, voinţa, dorinţa etc). În anumite condiţii, însă, unele verbe *pierd într-o măsură mai mare sau mai mică posibilitatea de a exprima noţiuni*. Exemple :

Multe flori *sînt*, dar puţine
Rod în lume o să poarte

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 168)

Azi, cînd fraza lustruită nu ne poate înşela,
Astăzi alţii *sînt* de vină, domnii mei, nu este-aşa ?

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 115)

În versurile citate, verbul subliniat *sînt* se comportă diferit de la o construcţie la alta : în primele versuri, *sînt* exprimă noţiunea de existenţă (prin comutarea lui *sînt* cu *există* nu se modifică conţinutul comunicării), în timp ce în ultimele versuri *sînt* nu poate fi înlocuit cu nici un verb care să trimită la o anumită noţiune.

În funcţie de posibilitatea de a exprima sau nu o noţiune, tatalitatea verbelor limbii române se poate diviza în *verbe concrete*, care exprimă acţiunea, starea, existenţa, voinţa,

dorința etc privite ca procese (de exemplu : *a cînta, a se afla, a exista, a vrea, a dori* etc) și *verbe abstracte*, care în anumite condiții pot pierde într-un grad mai mare sau mai mic posibilitatea de a exprima noțiuni (de exemplu : *a fi, a avea, a ajunge, a putea* etc).

La verbele concrete este absolut necesar să se sublinieze — așa cum a arătat Iorgu Iordan, LRC, p. 405 — că acestea exprimă acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc *privite ca procese*. Aceasta pentru că în limba română acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc se mai pot exprima încă în două maniere : *ca nume* al acțiunii, stării, existenței, voinței, dorinței etc (*cîntare, cîntat, mers* etc) ; *ca rezultat* al acțiunii, stării, existenței, voinței, dorinței etc (*cîntat — cîntată, cules — culeasă* etc). Din aceste trei posibilități, la verb prezintă interes numai prima : acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc privite *ca procese*. Cînd acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc sînt *privite ca nume*, acestea interesează la substantiv, iar cînd sînt *privite ca rezultat*, interesează la adjectiv.

Existența sensului lexical la verbe are o deosebită importanță în planul gramaticii, întrucît în mod logic numai verbele concrete, adică acelea care exprimă noțiuni, pot comunica elementul nou al unei gîndiri și ca urmare *pot constitui singure predicatul unei porpoziții*. Cu alte cuvinte, verbele concrete sînt în principiu *predicative* și, ca un corolar, verbele abstracte sînt *nepredicative*.

În această privință există, însă, și abateri. Astfel, pe de o parte, există verbe care, deși au un sens lexical, totuși nu formează *singure* predicatul unei propoziții dacă fac parte din perifraze verbale, ci obligatoriu împreună cu celelalte cuvinte din perifraza respectivă (considerarea ca predicat numai a verbului ar duce la modificarea sau distrungerea comunicării). Exemplu :

> De cîte ori, iubito, de noi *mi*-**aduc** *aminte*,
> Oceanul cel de gheață mi-apare înainte
>
> (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 87)

Pe de altă parte, există verbe abstracte predicative, reprezentate prin verbele copulative determinate de o propoziție

predicativă, situaţie în care verbele copulative respective constituie predicatul propoziţiei regente. Exemplu :

Nu floarea veştejită din părul tău bălai,
Căci singura mea rugă-i *uitării să mă dai*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 97)

Verbele concrete şi predicative sînt clasificate în unele lucrări (Iorgu Iordan, LRC, p. 406) în *subiective*, a căror acţiune se mărgineşte la subiect (*a dormi, a merge* etc), şi *obiective*, a căror acţiune porneşte de la subiect şi trece asupra unui „obiect" (*a citi, a mulţumi* etc). Întrucît prin termenul „obiect" se înţelege aici complementul direct şi indirect, rezultă că din punct de vedere sintactic verbele obiective au sau pot primi un complement direct ori indirect şi, ca un revers al medaliei, verbele subiective nu pot primi un complement direct sau indirect (ceea ce înseamnă că verbele subiective pot fi determinate numai de circumstanţiale). Dacă admitem acest lucru, însă, trebuie să admitem şi că gruparea verbelor concrete în subiective şi obiective nu este absolut necesară pentru înţelegerea sistemului verbal românesc. Aceasta pentru că, din cele aproximativ 6 000 de verbe româneşti, probabil că numai unul (anume *a fi*) s-ar încadra la subiective, deoarece poate primi determinări exclusiv circumstanţiale, iar toate celelalte verbe, putînd primi determinări completive directe sau indirecte, se încadrează la verbele obiective. O astfel de clasificare, însă (o clasă cu un singur element şi cealaltă cu aproximativ 6 000 de elemente), nu ni se pare eficientă.

§ 54. La verbele concrete şi predicative trebuie să reţinem, însă, o altă clasificare, a cărei importanţă se vădeşte în faptul că are urmări asupra categoriei gramaticale a diatezei, precum şi asupra comportării generale a verbului în procesul comunicării. Ne referim la clasificarea verbelor în *tranzitive* şi *intranzitive*, în legătură cu care nu există unitate de vederi. Nu demult[128] s-a exprimat ideea că — avînd în vedere sensul etimologic al termenului *tranzitiv* (*transitivus* = = *care trece peste, dincolo*) — ar trebui să considerăm că „un verb este tranzitiv cînd acţiunea exprimată de el se răsfrînge sau poate să se răsfrîngă asupra unui obiect, indiferent

[128] Gh. Trandafir, *Consideraţii asupra diatezelor*, LL, VI, 1962, p. 125.

dacă acesta este în cazul acuzativ (complement direct), în dativ sau în cazul prepozițional (complement indirect)". Dacă verbul tranzitiv are sau poate primi complement direct sau indirect, urmează că verbul intranzitiv nu are și nu poate primi nici complement direct, nici complement indirect, ceea ce înseamnă (făcînd abstracție de complementul de agent) că verbul intranzitiv primește numai determinări circumstanțiale. Cu alte cuvinte, această clasificare a verbelor în tranzitive și intranzitive se suprapune peste clasificarea verbelor în subiective și obiective, clasificare care — așa cum am arătat mai sus — nu este indispensabilă în studiul verbului românesc.

După majoritatea specialiștilor, însă, la gruparea verbelor în tranzitive și intranzitive trebuie avut în vedere numai complementul direct (nu și cel indirect) ; în afară de acesta mai trebuie luat în considerație sensul lexical al verbului, funcția sa (predicativă sau nepredicativă) și diateza la care se află. În felul acesta, *prin verb tranzitiv se înțelege verbul care cu sensul, funcția și la diateza dată are sau poate primi complement direct, iar prin verb intranzitiv se înțelege verbul care cu sensul, funcția și la diateza dată nu are și nici nu poate primi complement direct.*

Din precizările de mai sus se vede că în general un verb nu este numai tranzitiv sau numai intranzitiv, ci tranzivitatea depinde de anumiți factori (excepție în acest sens face un verb ca *a fi*, care nu este niciodată tranzitiv). Unul dintre acești factori este sensul lexical, în funcție de care unul și același verb poate fi tranzitiv cu un sens, dar intranzitiv cu altul. De exemplu, verbul *a ajunge* cu sensul de *a prinde din urmă* acceptă un complement direct (**pe prietenul** *meu* l-*au ajuns la ieșire*), deci este tranzitiv ; cu sensul de *a sosi*, însă, același verb *a ajunge* nu mai poate fi determinat de un complement direct, ci numai de un complement indirect sau de un circumstanțial (**astăzi** *nu* **i**-*au ajuns banii*), deci este intranzitiv.

Pentru a releva legătura dintre funcția predicativă sau nepredicativă a unui verb și caracterul său tranzitiv sau intranzitiv trebuie ca, făcînd abstracție de amănunte[129], să

[129] Ne referim la faptul că uneori verbele copulative, deși sînt golite total sau parțial de sens lexical, primesc, totuși, o determinare circumstan-

acceptăm că în principiu pot primi o determinare completivă oarecare (deci și o determinare completivă directă) numai verbele care exprimă noțiuni. Aceasta pentru că determinarea completivă aduce o precizare de natură semantică în legătură cu determinatul, această precizare *semantică* impunînd în mod logic existența unui sens și la determinatul respectiv. Dacă — lăsînd la o parte verbele copulative care au în subordine o propoziție predicativă (vezi mai sus) — pot fi predicative numai verbele noționale și dacă numai aceste verbe pot primi determinări completive (directe, indirecte sau circumstanțiale), atunci înseamnă că numai verbele predicative pot fi tranzitive sau intranzitive. Verbele nepredicative, fiind golite total sau parțial de sens lexical, nu pot fi determinate — cu excepțiile arătate în nota 129 — nici de complementul direct, nici de complementul indirect, nici de circumstanțial. Cu alte cuvinte, aceste verbe nu sînt nici tranzitive, nici intranzitive, ci sînt în afara tranzitivității. Așadar, din punctul de vedere al tranzitivității, mulțimea verbelor românești se clasifică în *verbe tranzitive* (de exemplu : *el* **a cumpărat** o carte), *verbe intrazitive* (*el* **stă** *pe scaun*) și *verbe în afara tranzitivității* (de exemplu : *ei s-***au** *întîlnit*).

Cît privește relația dintre tranzitivitate și diateză (pentru diateză, vezi § 63 — § 68), aceasta poate fi relevată numai prin compararea diatezei active cu diateza pasivă (eventual și reflexivă). În general, un verb activ tranzitiv la care acțiunea este săvîrșită de subiectul gramatical poate primi **un singur** *complement direct* (*vînătorul* **împușcă** lupul), excepțiile fiind constituite de unele verbe de informare și de declarație de tipul *a întreba*, *a chestiona*, *a asculta* etc, care pot primi **două** *complemente directe*, de obicei unul indicînd o persoană umană și al doilea un obiect oarecare (**pe Mircea** *l-a întrebat* o problemă *ușoară*). Împrumutînd din chimie termenul sugestiv de *valență* și făcînd apel și la *direcția* (la stînga sau la dreapta) în care pot apărea valențele, putem spune că : majoritatea verbelor tranzitive au o valență obligatorie la stînga, reprezentînd subiectul, și o valență obligatorie la dreapta, reprezentînd complementul direct (S ← V.tr. → C.d.) ; unele

---

țială. De exemplu, **astăzi** *el* **este** *bun* (în această privință vezi și rezumatul tezei de doctorat a lui Gavrilă Neamțu *„Predicatul nominal" și determinanții săi*, Cluj-Napoca, 1977, p. 2 sqq.).

verbe tranzitive de informare sau de declaraţie au tot o valenţă obligatorie la stînga pentru subiect, dar două valenţe obligatorii la dreapta pentru complementul direct (S ← V.tr. ↗CD ↘CD). Spre deosebire de diateza activă, unde subiectul săvîrşeşte acţiunea şi complementul direct îi suferă efectele, *la diateza pasivă cel care suferă efectele acţiunii este* **subiectul**, acţiunea fiind săvîrşită de complementul de agent. Cu alte cuvinte, valenţa obligatorie de la dreapta (a complementului direct) de la diateza activă a verbelor cu un singur complement direct *este consumată de subiect* la diateza pasivă, ceea ce practic înseamnă că aceste verbe la diateza pasivă nu mai pot primi un complement direct, deci sînt intranzitive.

Diat. act.: S – V.tr. – CD: **Mihaela** *cumpără* **cartea**

Diat. pas.: S – V.intr. – Cag.: **Cartea** *este cumpărată* de **Mihaela**

La verbele tranzitive active care au două valenţe obligatorii la dreapta, prin trecerea de la diateza activă la cea pasivă se consumă numai una din aceastea, de obicei aceea a persoanei. Rămînînd liberă valenţa obligatorie de la dreapta a complementului direct indicînd obiectul, aceasta permite verbului respectiv la diateza pasivă să primească un complement direct, adică să fie tranzitiv.

Diat. act.: S – V.tr. — CD(ob) ; ↘ CD(pers.) **Vasile** ascultă *lecţia* pe **Mihaela**

Diat. pas.: S – V.tr. — CD(ob) ; ↘ Cag(pers.) **Mihaela** este ascultată *lecţia* de **Vasile**

(Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, lucrurile se prezintă la fel şi la diateza reflexivă, unde persoana reală care săvîrşeşte acţiunea în calitate de subiect este aceeaşi cu persoana reală ce suferă efectele acţiunii în calitate de „obiect", care aici este un „complement direct". În felul acesta, la verbele active tranzitive cu o singură valenţă obligatorie la dreapta, această valenţă este consumată — la diateza reflexivă — de „complement direct"ce indică aceeaşi persoană reală cu subiectul şi, deci, verbele respective rămîn intranzitive : **Radu se** *piaptănă*. La verbele active tranzitive cu două valenţe obligatorii la dreapta, prin trecerea la diateza reflexivă se consumă numai valenţa persoanei, astfel încît valenţa comple-

mentului direct al obiectului rămîne liberă și, ca urmare, și verbul respectiv continuă să fie tranzitiv; **Mihaela** se *ascultă singură* lecția).

Relația tranzitivitate-diateză se complică în plus și datorită *complementului intern*, care de fapt este o *varietate* a complementului direct. Principala particularitate a complementului intern constă în aceea că (spre deosebire de complementul direct, care se poate exprima prin orice substantiv sau substitut al său) se exprimă numai prin substantivele care au același radical cu verbul determinat (*a* jucat *un* **joc**) sau care este înrudit semantic cu verbul determinat (*a* mers *un* **drum**). Verbele determinate de un complement intern pot apărea și ele la diateza pasivă, dar numai la persoana a III-a : **jocul** *a fost jucat* de copil, **drumul** *a fost mers* de noi etc (verbele în discuție pot apărea și însoțite de formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv în acuzativ, care pronume, însă, nu marchează raportul gramatical reflexiv : *jocul* **s-a jucat**, *drumul* **s-a mers** etc).

Rezumînd discuția de mai sus, putem spune că sînt tranzitive în primul rînd verbele la diateza activă care au una sau două valențe obligatorii la dreapta (pentru complementul direct) și în al doilea rînd verbele la diateză pasivă sau reflexivă, numai dacă la diateza activă au două valențe obligatorii la dreapta (pentru complement direct).

Relația tranzitivitate-diateză permite și recunoașterea operativă a caracterului tranzitiv sau intranzitiv al unui verb oarecare. Astfel, admițînd că diateza activă este diateza de bază din limba română (vezi § 64), pentru a ști dacă un verb oarecare este sau nu tranzitiv, luăm ca punct de plecare această diateză. Dacă verbul activ respectiv poate fi pus la diateza pasivă (eventual și reflexivă) la *toate* persoanele gramaticale, atunci verbul respectiv este tranzitiv din categoria acelora cu complement direct (de exemplu : *a bate* : **eu** *sînt bătut de cineva*, **tu** *ești bătut de cineva*, **el** *este bătut de cineva* etc ; **eu** *mă bat*, **tu** *te bați*, **el** *se bate* etc) ; dacă verbul activ poate fi pus la diateza pasivă (eventual și reflexivă) numai la persoana a III-a, atunci el este tranzitiv din categoria acelora cu complement intern (de exemplu, *a juca* : **jocul** *a fost jucat de cineva*, **jocul** *se joacă*) ; în sfîrșit, dacă verbul activ nu poate fi pus la diateza pasivă (și nici reflexivă)

la nici o persoană, atunci verbul în cauză este intrazitiv (de exemplu, *a fi*, a *sta*, *a ședea* etc).

Cît privește verbele aflate la oricare altă diateză decît cea activă, acestea sînt în principiu intrazitive, excepție făcînd doar acelea din grupa verbelor de informare sau de declarație care la diateza activă au sau pot primi două complemente directe (de tipul *a asculta*, *a întreba*, *a chestiona* etc).

§ **55.** *Verbele abstracte și nepredicative* sînt acele verbe care, în anumite contexte, își pierd total sau parțial sensul lexical (vezi § 53). Aceasta înseamnă că în limba română nu există o categorie specială de verbe care să fie întotdeauna abstracte și nepredicative[130], ci unul și același verb poate fi într-un context *concret și predicativ* (de exemplu, *tu* **ai** *o carte*), iar în alt context, *abstract și nepredicativ* (de exemplu, *tu* **ai** *citit o carte*).

Pierderea sensului lexical — principala caracteristică a verbelor abstracte și nepredicative — nu se realizează în măsură egală la toate aceste verbe sau la un singur verb în situații diferite. Din acest punct de vedere, verbele abstracte și nepredicative se pot grupa în :

a) *Verbe vide*, care și-au pierdut total sensul lexical (de exemplu : *tu* **ești** *înalt*, *el* **va** *merge* etc) ;

b) *Verbe semivide*, care și-au pierdut doar parțial sensul lexical (de exemplu : *tu* **devii** *profesor*, *el* **poate** *merge* etc).

Pierderea sensului lexical aduce după sine și alte caracteristici. Astfel, față de verbele concrete și predicative, care au un grad avansat de independență (verbe de tipul *plouă*, *tună* etc și chiar de tipul *citește*, *cîntă* etc pot transmite și singure o comunicare inteligibilă), verbele abstracte și nepredicative și-au pierdut independența, neputînd reprezenta singure (pentru excepții vezi § 53) părți de propoziție (de exemplu : *tu* **ai** citit *o carte*, *el* **este** student etc). Explicația acestui fapt constă în aceea că părțile de propoziție, corespunzînd în general părților judecății, *trebuie să poată transmite noțiunile pe care mintea omului le-a pus în legătură unele cu altele*. Întrucît principala condiție ca o parte de vorbire să devină parte de propoziție o constituie exprimarea — directă sau indirectă (vezi § 53) — a unei anumite

---

[130] Excepție face doar verbul *a deveni* care, potrivit normelor limbii literare, este întotdeauna nepredicativ.

noţiuni, este evident că verbele abstracte, nemaiexprimînd în adevăratul înţeles al cuvîntului noţiuni, nu pot reprezenta *singure* părţi de propoziţie. Avînd în vedere că partea de propoziţie care se exprimă prin excelenţă prin verb este predicatul şi că verbele abstracte nu pot reprezenta *singure* o parte de propoziţie, găsim explicaţia faptului că verbele abstracte sînt şi verbe nepredicative. Verbele abstracte şi nepredicative, însă, se află în regulă generală în structura unui predicat : **aş** pleca *în concediu, timpul* **este** frumos etc.

O altă caracteristică a verbelor abstracte şi nepredicative constă în aceea că — în afara excepţiilor la care ne-am referit în nota 129 — aceste verbe nu primesc nici un fel de determinare, nici completivă, nici circumstanţială, şi ca urmare nu sînt nici tranzitive, nici intranzitive, ci sînt în afara tranzitivităţii (vezi § 54). Adăugăm că, pierzînd posibilitatea să îndeplinească funcţia sintactică de predicat, verbele abstracte şi nepredicative au căpătat, în schimb, capacitatea de a îndeplini funcţia de marcă a unor categorii gramaticale (în propoziţia *copilul* **este** bătut *de mama*, verbul auxiliar *este* marchează simultan diateza pasivă, timpul prezent, persoana a III-a, numărul singular pentru verbul pasiv *este bătut*) sau a raportului sintactic de inerenţă în cadrul predicatului nominal (*copilul* **este** cuminte).

În sfîrşit, din punct de vedere morfologic, unele verbe abstracte şi nepredicative se caracterizează printr-o flexiune proprie, deosebită de flexiunea aceloraşi verbe cu funcţie predicativă (compară *el* **are** *o carte*, unde verbul *a avea* cu forma de persoana a III-a singular a prezentului indicativ *are* este predicativ, cu *el* **a** *citit o carte*, unde acelaşi verb *a avea* la persoana a III-a singular a prezentului indicativ apare acum cu forma *a* şi este nepredicativ).

* * *

Verbele româneşti care nu pot forma *singure* predicatul unei propoziţii se pot împărţi în următoarele categorii : *verbe auxiliare, verbe copulative, verbe semiauxiliare* şi *verbe din perifraze.*

§ **56.** *Verbele auxiliare* sînt verbele vide şi nepredicative care pot avea flexiune proprie sau comună cu aceleaşi verbe cu funcţie predicativă şi care, fiind golite total

de sens lexical, îndeplinesc exclusiv funcția de marcă a categoriilor gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr la verbele pe care le însoțesc.

Verbele auxiliare ale limbii române sînt : *a fi*, *a avea* și *a vrea*.

*
* *

Auxiliarul *a fi* apare în structura tuturor diatezelor verbului românesc. La diateza pasivă, auxiliarul *a fi* apare — exceptînd imperativul, participiul și suspinul — în structura tuturor modurilor și timpurilor : *el* **este** *lovit*, *el* **era** *lovit*, *el* **fu(se)** *lovit*, *el* **a fost** *lovit*, *el* **fusese** *lovit*, *el* **va fi** *lovit*, *el* **va fi fost** *lovit*, *el* **să fi** *lovit*, *el* **să fi fost** *lovit*, *el* **ar fi** *lovit*, *el* **ar fi fost** *lovit*, *el* **va fi fiind** *lovit*, *el* **să fi fiind** *lovit*, *el* **ar fi fiind** *lovit*, **fiind** *lovit*, **a fi** *lovit*, **a fi fost** *lovit*. La celelalte diateze, auxiliarul *a fi* apare în structura viitorului anterior (*el* **va fi** *mers*), a conjunctivului perfect (*el* **să fi** *mers*), a condițional—optativului perfect [(*el* **ar fi** *mers*), a prezumtivului prezent [*el* **va (să, ar) fi** *mergînd*] și perfect [*el* **va (să, ar) fi** *mers*] și a infinitivului perfect (**a fi** *mers*).

Din punct de vedere morfologic, auxiliarul *a fi* din structura diatezei pasive are aceeași flexiune cu predicativul *a fi*, întrebuințîndu-se la modul, timpul, persoana și numărul corespunzător, adică : în indicativul prezent pasiv apare cu forma de indicativ prezent activ, la persoana și numărul corespunzător (*eu* **sînt** *lovit*, *tu* **ești** *lovit* etc) ; în indicativul imperfect pasiv apare cu forma de indicativ imperfect activ la persoana și numărul corespunzător (*eu* **eram** *lovit*, *tu* **erai** *lovit* etc) ș.a.m.d.

La celelate diateze, auxiliarul *a fi* are de asemenea aceeași flexiune cu predicativul *a fi* dacă apare : în structura viitorului al II-lea și al prezumtivului prezent și perfect format pe baza acestuia, cînd are forma viitorului I la persoana și numărul corespunzător (*eu* **voi fi** *mers*, *tu* **te vei fi** *suit*, *el* **va fi** *cîntînd* etc) ; în structura condițional-optativului perfect și a prezumtivului prezent și perfect format pe baza acestuia, cînd are forma condițional-optativului prezent la persoana și numărul corespunzător (*eu* **aș fi** *mers*, *tu* **te-ai fi** *suit*, *el* **ar fi** *cîntînd* etc) ; în structura infinitivului perfect, cînd are forma infinitivului prezent (**a fi** *mers*, **a se fi** *suit* etc).

La celelalte moduri și timpuri la care apare, auxiliarul *a fi* are o flexiune proprie, diferită de predicativul *a fi*. Este vorba de perfectul conjunctivului și de prezentul și perfectul prezumtivului format pe baza acestuia, în a căror structură auxiliarul *a fi* are forma de conjunctiv prezent. Spre deosebire de conjunctivul prezent al predicativului *a fi*, însă, care are forme variabile pentru persoană și număr (*eu* **să fiu**, *tu* **să fii**, *el* **să fie** etc), conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi* din limba literară actuală[131] este invariabil *să fi* (*eu* **să fi** *mers*, *tu* **să te fi** *suit*, *el* **să fi** *cîntînd* etc).

În ceea ce privește funcția de marcă a auxiliarului *a fi*, aceasta constă în a indica — prin formele sale supletive — categoriile gramaticale de diateză, timp, persoană și număr. Astfel, în structura diatezei pasive, auxiliarul *a fi* este una din mărcile acestei diateze (vezi § 65), indicînd simultan și timpul și — dacă are forme variabile — și persoana și numărul : *eu* **sînt** *lovit de cineva, tu* **ești** *lovit de cineva* etc. La celelalte diateze, auxiliarul marchează — în opoziție cu zero (vezi § 80 și § 81) — numai categoria gramaticală a timpului : *eu voi* **fi** *mers, tu să* **fi** *mers* etc (persoana și numărul nu pot rezulta din acest auxiliar, datorită faptului că el este invariabil).

* * *

Auxiliarul *a avea* apare — la toate diatezele — în structura perfectului compus (*el* **a** mers, *el s-***a** urcat, *el* **a** fost dus etc) și a așa-numitului viitor popular (*el* **are** să meargă, *el* **are** să se ducă etc). Cînd apare în structura perfectului compus, prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* are flexiune atît proprie, cît și comună cu predicativul *a avea*. Flexiunea proprie se întîlnește la persoana a III-a singular, I plural și a II-a plural (compară auxiliarul *el* **a**, *noi* **am**, *voi* **ați** cu predicativul *el* **are**, *noi* **avem**, *voi* **aveți**), iar flexiunea comună cu predicativul *a avea*, la celelalte persoane, adică la I singular, a II-a singular și a III-a plural (*eu* **am**, *tu*

---

131 În graiurile actuale din sud-vestul Transilvaniei, auxiliarul *a fi* din structura conjunctivului perfect apare acordat în persoană la persoana a III-a : *el să* **fie** *mers*. În limba română veche, acordul auxiliarului *a fi* din structura conjunctivului perfect se întîlnea la toate persoanele : *eu să* **fiu** *mers, tu să* **fii** *mers, el să* **fie** *mers* etc (în această privință, vezi C. Frîncu, *Conjunctivul perfect românesc. Privire diacronică*, SCL, XXI, 1970, nr. 2, p. 205 sqq).

ai, *ei* **au**). Cînd apare în structura așa-numitului viitor popular, prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* are flexiune comună cu predicativul *a avea* la toate persoanele : *eu* **am**, *tu* **ai**, *el* **are** etc.

Funcția de marcă a auxiliarului *a avea* din structura perfectului compus constă în aceea că indică acest timp, adică perfectul compus, și în plus și persoana și în general și numărul : **ai** *cîntat* reprezintă perfectul compus, persoana a II-a singular, *s*-**a** *urcat* reprezintă persoana a III-a singular etc. Excepție în privința numărului întîlnim la persoana I, unde singularul se deosebește de plural prin alte mijloace decît auxiliarul în forma unică *am* : **am** *fost* dus — **am** *fost* duși ; *nu* **am** *văzut dar* cred etc.

Structura cunoscută sub numele impropriu[132] de viitor popular cuprinde auxiliarul *a avea* la indicativul prezent și conjunctivul prezent al verbului de conjugat : am *să merg*, **ai** *să te urci* etc (în limba română veche și astăzi în graiurile populare, în locul conjunctivului poate apărea infinitivul : *am* **a merge**, *ai* **a te urca** etc). Precizăm că în această situație, verbul *a avea* poate fi interpretat — în funcție de intenția vorbitorului — în două feluri[133]. Astfel, cînd intenția vorbitorului este de a exprima viitorul — acest lucru verificîndu-se prin comutarea viitorului cu *a avea* cu viitorul cu *a vrea* — verbul *a avea* este auxiliar : **am** *să merg* = **voi** *merge*. În această situație, auxiliarul *a avea* marchează timpul viitor, precum și persoana și numărul : **are** *să meargă* reprezintă viitorul I la persoana a III-a singular, **avem** *să mergem* reprezintă viitorul I la persoana I plural etc. Cînd, însă, vorbitorul dorește să exprime necesitatea — lucrul acesta verificîndu-se prin comutarea lui *a avea* cu *a trebui* — verbul *a avea* are valoarea de semiauxiliar (vezi § 58) : **am** *să merg* = **trebuie** *să merg*.

* * *

Auxiliarul *a vrea* apare — la toate diatezele — în următoarele structuri : indicativ viitorul I cu *a vrea* (*eu* **voi** *merge*,

---

132 Considerăm improprie denumirea de *viitor popular* datorită faptului că această formă de viitor apare în toate stilurile funcționale ale limbii române. Pentru evitarea acestei nepotriviri terminologice s-ar putea folosi perifraze de tipul *viitorul I cu* **a avea** — *viitorul I cu* **a vrea**.

133 În această privință, vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 431 ; pentru unele amănunte, vezi V. Sofroni, *Sinonimia unor forme verbale, procedeu al măiestriei artistice la Eminescu*, SCȘt., XIII, 1962, fasc. 2, p. 155—166.

tu te **vei** *urca* etc) ; indicativ viitorul al II-lea (*tu* **vei** *fi mers, el* **va** *fi fost lovit* etc) ; prezumtiv prezent şi perfect format pe baza viitorului (*el* **va** *fi mergînd, noi ne* **vom** *fi dus* etc)[134] ; condiţional-optativ prezent (*voi* **aţi** *merge, ei* **ar** *citi* etc) şi perfect (*eu* **aş** *fi mers, tu te-***ai** *fi bucurat* etc) ; prezumtivul prezent şi perfect format pe baza condiţional-optativului (*tu* **ai** *fi mergînd, el s-***ar** *fi dus* etc).

În toate formele de indicativ viitor, precum şi în acelea de prezumtiv prezent şi perfect formate pe baza viitorului, auxiliarul *a vrea* apare la indicativ prezent şi are — cu excepţia persoanei a III-a plural — flexiune proprie, diferită de a predicativului *a vrea* (compară, *voi, vei, va, vom, veţi*, care reprezintă auxiliarul, cu *vreau, vrei, vrea, vrem, vreţi*, care reprezintă predicativul, forma comună acestor două funcţii ale prezentului verbului *a vrea* pentru persoana a III-a plural fiind *vor*[135]).

La condiţional-optativul prezent şi perfect şi la prezumtivul prezent şi perfect format pe baza acestuia, auxiliarul *a vrea* apare cu forma de imperfect cu flexiune de auxiliar *aş, ai, ar, am, aţi, ar*[136], (predicativul *a vrea* la imperfect, care ar fi trebuit să conţină hiatul *e-a*, deci să aibă forme de tipul

---

[134] În limba română veche şi astăzi regional, auxiliarul *a vrea* cu forma de prezent numai de persoana a III-a singular *va* precede un conjunctiv împreună cu care alcătuieşte o formă de viitor I : **va** *să f'e.* Aici, auxiliarul *va* merchează simultan timpul viitor, persoana a III-a, numărul singular.

[135] Sîntem de părere că teza potrivit căreia auxiliarul *voi, vei* etc. ar trebui pus în legătură cu infinitivul *a voi* (care provine probabil din vechiul slav *voliti*) şi nu cu *a vrea* (<lat. *volere*), nu corespunde realităţii. Aceasta pentru că atunci cînd va fi împrunmutat pe *a voi* din vechea slavă, româna avea deja viitorul format cu *a vr*e*a* moştenit din latină. În sprijinul acestui argument de natură logică se pot invoca fapte de limbă din epoca veche. Ne referim la forme de auxiliar de la viitor de tipul **veri** (*merge*), **vrem** (*duce*) etc, *curente în se*c*olul al XVI-lea,* care din punct de vedere fonetic nu se pot explica nici într-un caz prin *a voi,* ci trebuie puse numaidecît în legătură cu *a vrea* (vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 1*7).

[136] În sprijinul ideii că la condiţionalul-optativ şi prezumtivul format pe baza acestuia, auxiliarul este *a vrea* la imperfect (la persoana I singular urmat şi de *sic* : *volebam sic*>*aş*) se pot invoca şi formele acestui auxiliar din limba română veche de tipul *vreaş, vreai* etc, care nu se pot explica prin *a avea.* Pentru unele comentarii şi informaţii bibliografice privitoare la auxiliarul de la condiţional, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 156).

vre-am, vre-ai etc, poate fi considerat astăzi dispărut, în locul lui utilizîndu-se predicativul *a voi*, cu formele *voiam, voiai* etc sau — popular — *a vroi*, cu formele *vroiam, vroiai* etc).

Funcția de marcă a prezentului auxiliarului *a vrea* din structura viitorului I cu *a vrea* este aceea de a indica timpul (viitor I) și, în plus, și persoana și numărul : **voi** *merge* reprezintă viitorul I, persoana I, numărul singular; **vei** *merge* reprezintă viitorul I, persoana a II-a singular etc. În structura viitorului al II-lea, precum și în prezumtivul prezent și perfect format pe baza viitorului, prezentul auxiliarului *a vrea* are funcția de marcă a persoanei și a numărului : **va** *fi mers* reprezintă persoana a III-a singular, **vom** *fi mergînd* reprezintă persoana I plural etc.

Cînd apare în structura condiționalului-optativ prezent și perfect, imperfectul auxiliarului *a vrea* marchează modul condițional-optativ și în același timp persoana și numărul (**aş** *merge* este condițional-optativ prezent, persoana I singular, **ai** *merge* este condițional-optativ prezent persoana a II-a singular etc), cu excepția formei *ar* care marchează numai modul condițional-optativ, persoana a III-a, numărul rezultînd din alte mărci (compară *s-***a** *dus dar nu* **ar** *dori să rămînă*, unde *nu* **ar** *dori* este la singular, cu *s-***au** *dus dar nu* **ar** *dori să rămînă*, unde același *nu* **ar** *dori* este la plural).

La prezumtivul prezent și perfect format pe baza condițional-optativului, imperfectul auxiliarului *a vrea* indică numai persoana și numărul (**am** *fi mergînd* este la persoana I plural, **ați** *fi mergînd* este la persoana a II-a plural etc), exceptînd forma *ar* care indică numai persoana a III-a, numărul singular sau plural fiind marcat prin alte mijloace (compară *despre* el *se spune că* **ar** *fi dormind mereu*, unde **ar** *fi dormind* este la singular, cu *despre* ei *se spune că ar fi dormind mereu*, unde același *ar fi dormind* reprezintă pluralul).

§ **57.** *Verbele copulative.* Conceptul de verb copulativ poate fi explicat numai prin apelarea la unele realități de natură sintactică. Între părțile principale de propoziție, adică între subiect și predicat, există un raport de inerență. Cînd predicatul propoziției este exprimat prin verb, raportul de inerență se concretizează în acordul gramatical în categoriile gramaticale comune părților de vorbire prin care se exprimă subiectul și predicatul (de exemplu : **el merge** ; **melodia este**

cîntată *de cineva* etc). Predicatul propoziției, însă, se poate exprima și printr-o parte de vorbire „nominală" (substantiv și substitutele sale ; adjectiv și substitutele sale). Datorită faptului că subiectul se exprimă prin excelență prin substantiv și substitutele sale, dacă și predicatul se exprimă printr-o parte de vorbire „nominală", *raportul de inerență dintre subiect și predicat nu se mai poate exprima numai prin acordul gramatical*, întrucît juxtapunerea a două (sau mai multe) „nume"—chiar cînd sînt acordate gramatical—creează în mod obișnuit un raport de subordonare (de exemplu : *această* **femeie** *inteligentă*). De aceea, pentru a putea obține raportul de inerență indispensabil existenței propoziției, numele juxtapuse și acordate trebuie să fie unite între ele printr-un verb cu funcție de marcă, total sau parțial golit de sens lexical, care este numit curent *verb copulativ*. În felul acesta, în locul grupului de cuvinte care — conținînd exclusiv raportul de subordonare — nu reprezenta o propoziție (vezi mai sus : *această* **femeie** *inteligentă*) se obține un grup de cuvinte care — avînd și raport de inerență — este propoziție (de exemplu : *această femeie* **este** *inteligentă*). Așadar, verbele copulative sînt acele verbe vide sau semivide și nepredicative care au flexiune comună cu aceleași verbe cu funcție predicativă și care îndeplinesc prin excelență funcția gramaticală de marcă a raportului de inerență dintre două „nume". Exemplu :

> *Timpul* mort și-ntinde trupul și **devine** **veșnicie**
> Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie
> (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 101)

Verbul care se folosește cel mai adesea cu funcție copulativă este *a fi*. Există și un verb, anume *a deveni*, care în limba literară se folosește întotdeauna cu funcție copulativă. Pe lîngă acestea, există și alte verbe, ca *a ajunge, a ieși, a se face, a însemna, a se numi, a părea, a rămîne* etc, care se pot folosi și cu funcție copulativă, și cu funcție predicativă. Toate verbele copulative au aceeași flexiune cu verbele predicative corespunzătoare.

Din punctul de vedere al golirii de sens lexical, nu toate verbele copulative au o situație egală. Astfel, copulativul *a fi* este complet golit de sens lexical ; fiind vid, acest verb

copulativ are funcţia lexicală zero, îndeplinind exclusiv funcţia de marcă a raportului de inerenţă, funcţie care se concretizează în aceea că indică categoriile gramaticale întîlnite la verb pentru întregul grup de cuvinte care reprezintă predicatul nominal. Exemplu :

Şi soarele **e** *tatăl* meu
Iar noaptea-mi **este** *muma*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 130)

Celelalte verbe copulative (*a deveni, a ajunge, a ieşi* etc) sînt golite numai parţial de sens lexical. Fiind semivide, aceste verbe pot îndeplini şi funcţia de marcă a raportului de inerenţă, dar şi o funcţie lexicală propriu-zisă, contribuind — cu partea de sens pe care o mai au — la realizarea sensului predicatului nominal din care fac parte. Deosebirea dintre copulativul vid *a fi*, cu funcţia lexical-semantică zero, şi copulativele semivide *a deveni, a ajunge, a ieşi* etc, care au şi funcţie lexical-semantică propriu-zisă, poate fi relevată cu uşurinţă prin încercarea de comutare a copulativului vid cu oricare copulativ semivid (şi invers), încercare ce are drept rezultat modificarea sau distrugerea comunicării (*soarele* **e** *tatăl meu* ≠ *soarele* **devine** *tatăl meu* ; *timpul mort* ... **dev ne** *veşnicie* ≠ *timpul mort* ... **este** *veşnicie* etc [137]).

§ **58.** *Verbele semiauxiliare.* Cu toate că în literatura de specialitate din ultimul timp s-a acordat o atenţie sporită existenţei sau inexistenţei în limba română a verbelor semiauxiliare (de mod şi de aspect), totuşi nu s-a ajuns încă, în această privinţă, la un punct de vedere care să fie acceptat

---

[137] Pentru ceea ce am numit aici *verb copulativ vid,* în unele lucrări se foloseşte termenul de *copulă gramaticală* (Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal,* SG, II, p. 113) sau *verb copulativ total* (V. Şerban, *Sintaxa limbii române,* Bucureşti, 1970, p. 101), iar pentru ceea ce am numit *verb copulativ semivid,* în lucrările respective se foloseşte termenul de *copulă lexico-gramaticală* (Paula Diaconescu, *art. cit.,* p. 113) sau de *verbe semicopulative* (V. Şerban, *lucr. cit.,* p. 102). Nu am preluat aceşti termeni întrucît opoziţia *copulă gramaticală— copulă lexico-gramaticală* ar putea duce la ideea că legătura dintre subiect şi predicat realizată prin verbul copulativ este nu numai gramaticală, ci şi lexicală, iar opoziţia *verb copulativ total — verb semicopulativ* ar putea crea impresia că prin verbul semicopulativ se realizează doar pe jumătate legătura dintre subiect şi predicat.

de majoritatea specialiştilor[138]. Dacă în legătură cu existenţa verbelor semiauxiliare de mod, caracterizate lexical şi gramatical sau numai lexical, se pare că nu mai există îndoieli, în legătură cu existenţa semiauxiliarelor de aspect, recunoscute doar în unele lucrări, mulţi specialişti manifestă o anumită rezervă. Cei care nu admit existenţa verbelor semiauxiliare de aspect, deşi recunosc verbele semiauxiliare de mod, pleacă de la ideea că verbele semiauxiliare de mod ar fi caracterizate nu numai lexical, ci şi gramatical, în timp ce verbele semiauxiliare de aspect ar fi caracterizate numai lexical. Acest punct de vedere a fost împărtăşit şi de *Gram. Acad.* (I, p. 204)[139], unde găsim următoarele : „Atît verbele de modalitate, cît şi cele de aspect se disting prin conţinutul semantic corespunzător celor două semnificaţii ; cele de modalitate se disting *uneori* [s.n.] şi prin anumite caracteristici gramaticale. Întrucît, din cele două clase de verbe menţionate, numai cele de modalitate sînt caracterizate din punct de vedere gramatical, în gramatică ne vom ocupa numai de ele''. Din această formulare se pot desprinde următoarele două idei :

a) În limba română există o clasă de verbe semiauxiliare de mod, care se disting după conţinutul lor semantic şi *uneori* şi după caracteristici gramaticale.

b) În limba română nu există o clasă de verbe semiauxiliare de aspect, pentru că verbele care ar putea fi încadrate în această clasă se disting numai prin conţinutul lor semantic, nu şi prin caracteristici gramaticale.

Întrucît în *Gram. Acad.* nu se precizează caracteristicile gramaticale care, existînd la semiauxiliarele de mod, ne permit să recunoaştem această clasă de verbe dar, neexistînd la semiauxiliarele de aspect, nu ne dau dreptul să admitem existenţa acestei clase de verbe, vom lua în discuţie toate caracteristicile semiauxiliarelor de mod aşa cum sînt prezentate în *Gram. Acad.* pentru a vedea măsura în care aceste caracteristici pot constitui argumente în favoarea existenţei

---

138 La principalele opinii în această privinţă ne-am referit în *Observaţii în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect*, LR, XVI, 1967, nr. 4, p. 297 sqq.

139 Limitarea la vol. I este justificată de faptul că în vol. al II-lea, p. 98, nu se recunoaşte predicatul verbal compus şi, ca urmare, se neagă existenţa nu numai a semiauxiliarelor de aspect, ci şi a semiauxiliarelor de mod.

semiauxiliarelor de mod și împotriva existenței semiauxiliarelor de aspect.

Semiauxiliarele de mod — se spune în *Gram. Acad.*, I, p. 204 — „constituie împreună cu alte verbe (la supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul) un complex cu sens unitar la care participă în mod inegal cele două elemente. Semantic, rolul principal revine formei nominale sau conjunctivului ; gramatical, rolul principal revine verbului cu sens modal, care poartă semnele predicativității, indică momentul, modalitatea acțiunii și, de cele mai multe ori, persoana".

Din acest punct de vedere considerăm că nu există nici o deosebire între semiauxiliarele de mod și cele de aspect, întrucît un complex cu sens unitar se poate realiza nu numai dintr-un semiauxiliar de mod și un alt verb la supin, infinitiv sau conjunctiv[140], ci și dintr-un semiauxiliar de aspect și un alt verb la supin, infinitiv sau conjunctiv. De asemenea, în cadrul acestui complex cu sens unitar, indiferent de faptul că primul element este semiauxiliarul de mod sau semiauxiliarul de aspect, rolul semantic prim revine verbului la participiu, supin, infinitiv sau conjunctiv, iar rolul gramatical prim (de indicare a modului, timpului, persoanei și numărului) revine semiauxiliarului de mod sau de aspect. Deosebirea dintre semiauxiliarul de mod și cel de aspect din acest punct de vedere este doar de natură lexicală, în sensul că semiauxiliarul de mod indică posibilitatea sau necesitatea, față de semiauxiliarul de aspect care indică începutul, durata sau sfîrșitul acțiunii. Compară **pot** *să citesc* cu **încep** *să citesc*, **am** *de scris* cu **termin** *de scris* etc.

* * *

O altă caracteristică a unor semiauxiliare de mod relevată de *Gram. Acad.* (I, p. 205) rezultă din aceea că „o marcă gramaticală comună mai multor verbe este referirea auxiliarului de modalitate la subiectul verbului pe care-l însoțește. Aceasta este situația, de exemplu, a verbului *a putea.*

Puteam *să strigăm* cît ne-ar fi luat gura. (Ghica, S, 142)

[140] Semiauxiliarul de mod *a trebui* se poate construi și cu participiul: **trebuie** *mers*, **trebuie** *adus* etc. În vorbirea populară, dar numai cînd subiectul este reprezentat prin persoana a III-a, participiul se mai poate construi și cu *a veni*, în exemple ca *acest lucru* **vine** **făcut** *așa*. În construcțiile de acest fel, *a veni* trebuie considerat verb semiauxiliar de mod.

Verbele *a trebui* şi *a fi*, primul unipersonal în mod obişnuit, iar ultimul unipersonal în situaţia cînd are valoare modală, au ajuns şi ele să se acorde, uneori, cu verbul la conjunctiv:

Am *trebuit* să cer paşaport de la postelnic. (Ghica, S, 256)
Nimeresc orbii Suceava şi eu *nu* **eram** *să* vă *nimeresc*? (Creangă, A, 107)"

În legătură cu referirea semiauxiliarului de mod la subiectul verbului însoţit, despre care se vorbeşte în *Gram. Acad.* putem observa că din acest punct de vedere nu există nici o deosebire între semiauxiliarele de mod personale şi semiauxiliarele de aspect care *toate* sînt personale, întrucît toate semiauxiliarele personale, atît cele de mod cît şi cele de aspect, au acelaşi subiect cu verbul însoţit. Mai mult încă, existenţa unui subiect unic pentru semiauxiliar (fie de mod, fie de aspect) şi verbul însoţit este condiţia principală care permite acestor două verbe să alcătuiască un singur predicat, şi anume, un predicat verbal compus[141]. Proba cea mai evidentă o constituie şi aici comutarea semiauxiliarului de mod cu cel de aspect: **puteam** *să strigăm* — **începeam** *să strigăm*. În ceea ce priveşte faptul că semiauxiliarele de mod unipersonale *a trebui* şi *a fi* au ajuns să se acorde uneori cu verbul la conjunctiv, sîntem de părere că acest lucru nu poate constitui un argument în sprijinul existenţei semiauxiliarelor de mod şi împotriva existenţei semiauxiliarelor de aspect. Cînd facem această afirmaţie avem în vedere că unipersonale sînt nu numai semiauxiliarele de mod *a trebui* şi a *fi*, ci şi semiauxiliarul de asemenea de mod *a(-i) veni*. Dacă semiauxiliarele de mod unipersonale (deci *nu toate* semi-

---

141 În *Gram. Acad.*, I, p. 205, găsim că la asemiauxiliarul *a vrea* „subiectele pot fi diferite: *Vrei să ne aprindem paie-n cap*? (Creangă, p. 9)". Considerăm, însă, că această interpretare nu este potrivită, întrucît, dacă admitem că noţiunea de subiect poate fi concepută şi înţeleasă numai cu ajutorul noţiunii de predicat (şi invers), trebuie să admitem şi faptul că, practic, nu poate exista subiect fără predicat. Aşadar, cînd într-un context, există două subiecte *necoordonate*, în mod sigur există şi două predicate, adică două propoziţii. Aceasta este şi situaţia exemplului dat de *Gram. Acad.*, unde există două subiecte (cel reprezentat prin persoana a II-a singular şi cel reprezentat prin persoana I plural), fiecare avînd predicatul său (*vrei* şi, respectiv, *să ne aprindem paie-n cap*) şi, ca urmare, trebuie să vorbim de două propoziţii şi nu de una singură cu predicat verbal compus.

auxiliarele de mod !) s-ar caracteriza, din punct de vedere gramatical, prin aceea că au ajuns să se acorde cu ajutorul desinenței în persoană și număr cu verbul următor, atunci ar însemna că acest acord ar trebui să apară nu numai la unipersonalele *a trebui* și *a fi*, ci și la unipersonalul *a*(-*i*) *veni*. Or, nu credem să existe în limba română exemple în care semiauxiliarul de mod *a*(-*i*) *veni* să aibă forme variabile după persoană și număr marcate prin desinențe verbale.

Din alt punct de vedere, admițînd teza formulată în *Gram. Acad.* privitoare la tendința unor semiauxiliare de mod unipersonale de a se acorda în persoană cu verbul următor, ar urma ca semiauxiliarele de mod să fie grupate, în funcție de posibilitatea de indicare a persoanei, în următoarele categorii : semiauxiliare de mod personale, unde se încadrează *a putea* și *a avea* ; semiauxiliarele de mod unipersonale care au ajuns să se acorde cu verbul următor la conjunctiv, unde se încadrează *a trebui* și *a fi* ; semiauxiliare de mod unipersonale, care nu se acordă cu verbul următor, unde se încadrează *a*(-*i*) *veni*. Deoarece în cadrul unei singure clase de verbe, și anume, în cadrul semiauxiliarelor de mod, se pot distinge, în funcție de posibilitatea de a avea sau nu forme pentru persoană, trei categorii de verbe, rezultă că posibilitatea de indicare a persoanei nu constituie criteriul de bază pentru recunoașterea clasei respective de verbe (clasa semiauxiliarelor de mod). Dacă clasa de verbe a semiauxiliarelor de mod nu se poate recunoaște după existența sau inexistența formelor pentru indicarea persoanei, atunci înseamnă că nu trebuie să folosim acest criteriu nici la recunoașterea clasei de verbe a semiauxiliarelor de aspect. Altfel spus, faptul că unipersonalele *a trebui* și *a fi* „au ajuns să se acorde cu verbul următor la conjunctiv" nu ne spune nimic nici în legătură cu existența semiauxiliarelor de mod, dar nici în legătură cu inexistența semiauxiliarelor de aspect.

De fapt, acordul în persoană (și număr) al unipersonalelor *a trebui* și *a fi* nici nu ar trebui luat în discuție la recunoașterea verbelor semiauxiliare — fie de mod, fie de aspect — întrucît acest așa-zis acord reprezintă un caz de folosire neliterară a verbelor respective, iar gramatica normativă are în vedere numai uzul considerat literar.

* * *

O a treia caracteristică indicată de *Gram. Acad.*, I, p. 206, constă în aceea că „verbele *a avea, a fi* și *a veni* prezintă indici semantici specifici, și anume schimbarea sensului inițial. Astfel, cînd este verb de sine stătător, *a fi* are sensul de „a exista" ; cînd este auxiliar de modalitate, exprimă posibilitatea, necesitatea sau voința :

Om vedea noi ce *este* de făcut. (Sadoveanu, O, VII, 372)

Verbul *a avea*, de asemenea, cînd este verb de sine stătător are sensul de „a poseda". În calitate de auxiliar de modalitate exprimă necesitatea sau posibilitatea :

Bir n-*aveți* a da (Creangă, A, 108)".

Privitor la această caracteristică putem observa că ea nu apare la toate semiauxiliarele de mod, ci numai la unele dintre ele. De aici rezultă că nu putem spune că semiauxiliarele de mod *în general* se caracterizează prin schimbarea sensului inițial de la funcția predicativă la aceea de semiauxiliar și că, prin această schimbare de sens, semiauxiliarele de mod se deosebesc de semiauxiliarele de aspect, care ar avea, toate, același sens și cu funcția predicativă, și cu funcția de semiauxiliar. Aceasta cu atît mai mult cu cît schimbarea de sens de la funcția predicativă la funcția de semiauxiliar se întîlnește nu numai la *unele* semiauxiliare de mod, ci și la *unele* semiauxiliare de aspect. Astfel, predicativul *a prinde* are sensul de bază „a lua, a apuca ceva cu mîna sau cu ajutorul unui instrument" : **Prinde** *cu cleștele bucata roșie de fier* (Sadoveanu) ; semiauxiliarul de aspect *a prinde* înseamnă, însă, „a începe" : ... *focul* **prinse** *a dudui* (Dunăreanu); predicativul *a (se) porni* are sensul de bază de „a pleca din locul unde se află" : **s-au pornit** *rîndunelele la drum* (Bart) ; semiauxiliarul de aspect *a (se) porni* înseamnă „a începe" : *niște femei* **porniră** *să țipe* (Rebreanu) — definirea sensurilor și exemplele sînt după DLR, sv *a prinde* și, respectiv, *a porni*.

Dacă luăm în considerație aceste lucruri, putem spune că nici din punctul de vedere „al schimbării sensului inițial" nu există deosebiri între semiauxiliarele de mod și semiauxiliarele de aspect.

* * *

Ultima particularitate invocată de *Gram. Acad.* (I, p. 206) privește faptul că „spre deosebire de verbele auxiliare, auxiliarele de modalitate prezintă mai multe posibilități de a intercala cuvinte între ele și formele verbale următoare. De exemplu, între *a avea, a fi* sau *a trebui* cu valoare de auxiliare de modalitate și verbele următoare pot fi introduse diverse părți de propoziție :

Eu **am altă treabă** *de făcut* (Creangă, A, 73)".

Și în legătură cu această caracteristică observăm că nu există deosebiri între semiauxiliarele de mod și cele de aspect, întrucît, fie semiauxiliare de mod, fie semiauxiliare de aspect, între acestea și verbul următor se pot intercala, în general fără dificultăți, diverse părți de propoziție. Exemple (luate chiar din *Gram. Acad.* I, p 206 și, respectiv, 226) :

În ceasurile-i de nesomn .. icoana frumosului Popa Tonea **era de acum** *să* i *se înfățișeze* veșnic. (Galaction)

Oamenii ... **au început care dincotro** *să* le *mîngîie.* (Creangă)

* * *

Din comentarea acestor caracteristici, în funcție de care *Gram. Acad.* recunoaște existența semiauxiliarelor de mod și neagă existența semiauxiliarelor de aspect, se pot desprinde următoarele idei :

a) *Gram. Aacd.* nu are o poziție clară în privința semiauxiliarelor în general. Avem în vedere faptul că în volumul I se recunoaște existența semiauxiliarelor de mod, negîndu-se numai existența semiauxiliarelor de aspect, iar în volumul al II-lea, nerecunoscîndu-se predicatul verbal compus, se neagă existența nu numai a semiauxiliarelor de aspect, ci și a semiauxiliarelor de mod.

b) În volumul I al *Gram. Acad.*, unde se recunoaște existența semiauxiliarelor de mod, se afirmă că numai semiauxiliarele de mod sînt caracterizate din punct de vedere gramatical, de unde reiese că semiauxiliarele de aspect nu ar avea aceleași caracteristici gramaticale care, existînd la semiauxiliarele de mod, ne dau dreptul să recunoaștem această clasă de verbe și, neexistînd la semiauxiliarele de aspect, ne împiedică să recunoaștem această clasă de verbe.

c) Analiza tuturor caracteristicilor semiauxiliarelor de mod așa cum sînt prezentate în *Gram. Acad.* arată că, în măsura în care aceste caracteristici există la semiauxiliarele de mod, în aceeași măsură există și la semiauxiliarele de aspect. Aceste caracteristici sînt în primul rînd de natură lexicală (slăbirea sensului lexical al semiauxiliarului, ceea ce are ca urmare imposibilitatea alcătuirii unui predicat numai din acest verb, indiferent dacă sensul său este cel inițial sau unul derivat) și în al doilea rînd de natură gramaticală (existența, ca singură posibilitate de construcție, a unui singur subiect pentru semiauxiliar și verbul însoțit de acesta, cu excepția semiauxiliarelor de mod unipersonale).

d) Dacă verbele semiauxiliare de mod au aceleași caracteristici cu verbele semiauxiliare de aspect, atunci înseamnă că ori admitem existența în limba română și a semiauxiliarelor de mod, și a semiauxiliarelor de aspect, ori negăm existența semiauxiliarelor în general, adică și a semiauxiliarelor de aspect, dar și a semiauxiliarelor de mod.

e) Avînd în vedere insuficiența semantică a semiauxiliarelor de mod și de aspect, insuficiență care nu permite acestor verbe să facă o comunicare deplină despre conținutul subiectului, precum și faptul că, gramatical, verbul semiauxiliar are, în mod obligatoriu, același subiect cu verbul următor la participiu, supin, infinitiv sau conjunctiv, considerăm că, pentru aceste caracteristici *lexicale și gramaticale*, putem admite în limba română existența verbelor semiauxiliare, atît a celor de mod, cît și a celor de aspect. Admițînd existența semiauxiliarelor de mod și de aspect, caracterizate lexical și gramatical, înseamnă că, implicit, admitem și existența predicatului verbal compus. În cadrul acestui predicat verbal compus, alcătuit dintr-un semiauxiliar de mod sau de aspect și un verb la participiu, supin, infinitiv sau conjunctiv, verbul la participiu, supin, infinitiv sau conjunctiv face comunicarea despre conținutul subiectului, iar semiauxiliarul de mod sau de aspect indică, pe lîngă categoriile gramaticale întîlnite la verb (diateză, mod, timp, persoană și număr), și posibilitatea, necesitatea, începutul, durata sau sfîrșitul acțiunii verbului la participiu, supin, infinitiv sau conjunctiv.

f) Generalizînd, verbele semiauxiliare sînt verbele semivide care arată fie posibilitatea, necesitatea sau starea psihică favorabilă ori nefavorabilă unei acțiuni, fie începutul, durata

sau sfîrșitul unei acțiuni, care au flexiune comună cu aceleași verbe cu funcție predicativă și care, împreună cu alt verb la participiu, supin, infinitiv sau conjunctiv, alcătuiesc un predicat verbal compus, în cadrul căruia îndeplinesc în primul rînd o funcție gramaticală și în al doilea rînd o funcție lexicală.

* * *

Verbele semiauxiliare de mod recunoscute în majoritatea lucrărilor de specialitate sînt *a putea*, *a trebui*, *a fi*, *a avea* și *a-i veni* (vezi și nota 141).

Verbul *a putea* la diateza activă are întotdeauna valoare de semiauxiliar de mod în limba literară contemporană, pentru că întotdeauna se construiește cu un alt verb *exprimat sau dedus din context* la infinitiv sau conjunctiv. Exemple :

Dascălul nu ne primea la școală, Irinuca **nu** ne **putea** *vindeca* de rîie ....

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 24)

... ce fel de zăticneală **ai putea** *să întîmpini* din pricina asta?

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 240)

— Vezi colo ... bolovanul cel mare ?
— Îl vedem, cocoane.
— Ia fă bine și adă-l lîngă mine ...
— S-avem iertare, cocoane, **n-om putea** [*să*-l *aducem*]

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 121)

De obicei, în gramatică se prezintă faptele finite, lăsîndu-se la o parte fenomenele care se dezvoltă în momentul de față. Am făcut această mențiune întrucît — după părerea noastră — verbele semiauxiliare (de mod și de aspect) reprezintă o categorie de verbe care se constituie ca atare sub ochii noștri. Că așa stau lucrurile, rezultă din aceea că indicarea modalității și a aspectului prin verbe semiauxiliare reprezintă un mijloc lexical și gramatical în același timp sau, mai bine-zis, un mijloc lexical care tinde să devină un mijloc gramatical. Nu la toate verbele semiauxiliare în general și nici la toate semiauxiliarele de mod în special procesul de gramaticalizare se află în același stadiu. Se poate spune că gradul cel mai

înalt de gramaticalizare apare la semiauxiliarul de mod *a putea* urmat de infinitiv (vezi Valeria Guţu-Romalo, *Semiauxiliarele de mod*, SG, I, p. 61 sqq), lucru ce poate fi susţinut cu următoarele argumente :

a) Preferinţa vorbitorilor pentru construcţia *a putea + infinitivul* (*a putea + conjunctivul* apare mai rar), ceea ce arată că în limba română contemporană această construcţie (*a putea + infinitivul*) poate fi considerată fixă din punct de vedere morfologic, în acelaşi sens în care admitem că este fixă construcţia *a avea* (cu valoare de auxiliar) + *conjunctivul* cînd exprimă viitorul. Astfel, într-un exemplu ca :

... **ai** *să te poţi* duce unde **n-au putut** *merge* fraţii tăi

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 234)

putem considera fixă nu numai construcţia reprezentînd viitorul **ai** *să te poţi*, ci şi construcţia reprezentînd perfectul compus **n-au putut** *merge*.

b) Caracterul fix al construcţiei *a putea + infinitivul* este scos în evidenţă şi de faptul că această construcţie are anumite particularităţi prin care se deosebeşte de toate celelalte construcţii în care în locul lui *a putea* apare oricare alt verb predicativ sau nepredicativ (semiauxiliar). Astfel, cînd un verb predicativ sau semiauxiliar, oricare în afară de *a putea*, este urmat de un verb la infinitiv, infinitivul respectiv este obligatoriu precedat de prepoziţia-morfem *a*. Exemple

... pre dînsa boierii ucigaşi **o hotărîseră** *a fi* soţie un oarecărui numit Jolde

(C. Negruzzi, *Păcatele tinereţilor*, Bucureşti, 1952, p. 112).

Filipe, vină după mine ; **am** *a-ţi vorbi*

(M. Sadoveanu, *Opere*, VIII, p. 103)

Spre deosebire de acestea, însă, infinitivul care urmează după semiauxiliarul de mod *a putea* apare fără prepoziţia-morfem *a*. Exemplu :

... **n-am să pot** *scăpa* uşor de dumneata

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 240)

O altă deosebire între semiauxiliarul de mod *a putea* și toate celelalte semiauxiliare rezultă din topica diverselor cuvinte (adverbe de negație, pronume reflexive sau pronume personale în dativ ori acuzativ etc) care pot însoți un predicat verbal compus în care al doilea verb este la infinitiv. Cînd semiauxiliarul este oricare altul în afară de *a putea*, aceste cuvinte apar în regulă generală după semiauxiliar. Exemplu :

Femeia lui Ipate *începe a* **i se** *tîngui*

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 226)

Cînd, însă, semiauxiliarul este *a putea*, aceste cuvinte apar în mod obligatoriu înaintea semiauxiliarului. Exemplu :

... dă-mi calul ... ca *să* **mă** *pot duce*

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 235)

* * *

Verbul unipersonal *a trebui* poate avea funcție predicativă sau de semiauxiliar. Cu funcție predicativă, *a trebui* apare destul de rar, în exemple ca următorul :

Că mii de ani i-*au trebuit*
Luminii să ne-ajungă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 173)

Ca semiauxiliar, *a trebui* este urmat de un alt verb de obicei la conjunctiv, verb care poate fi exprimat sau poate fi dedus din context. Exemple :

Astăzi toți **trebuie** *să luăm parte* la nevoile și la fericirea țării

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 120)

Restul anului stau acasă și pentru că **trebuie** [*să stau*], și pentru că acolo mă simt mai bine.

(L. Rebreanu, după Valeria Guțu-Romalo, *art. cit.*, p. 70)

În cazuri mai rare, semiauxiliarul de mod *a trebui* poate fi urmat și de participiul acordat prin desinență al unui verb oarecare. Exemplu :

Și asta ... tot are o coastă de drac într-însa, care **trebuie** *scoasă* numaidecît.

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 222)

* * *

Verbul *a fi* este cel mai frecvent verb românesc şi singurul capabil să fie folosit cu toate funcţiile, adică poate fi verb predicativ, verb auxiliar, verb copulativ, verb în perifraze verbale şi verb semiauxiliar. Recunoaşterea funcţiei de semiauxiliar a verbului *a fi* se face cu ajutorul criteriului semantic şi al celui gramatical. Astfel, cînd este verb predicativ şi cînd face parte din perifraze verbale, verbul *a fi* exprimă noţiunea verbală de *a exista*, *a se afla*, *a se întîmpla*, *a trăi*, *a proveni*, *a avea importanţă* etc. Exemple :

Dac-**ar fi** să iasă toţi învăţaţi, ... n-ar mai avea cine să ne tragă ciubotele.

(Ion Creangă, *op. cit.* p. 16)

Ce mi-i vremea, cînd de veacuri
Stele-mi scînteie pe lacuri

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 95)

La polul opus se află funcţiile de verb auxiliar şi de verb copulativ, cînd *a fi* este un verb vid, Exemple :

Fruntea mea **este** *trezită* de al buzei tale-ngheţ

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 22)

Ce **e** amorul ? **E** un lung
Prilej pentru durere

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 144)

Din punctul de vedere al sensului lexical, funcţia de semiauxiliar a lui *a fi* se află între cele două extreme : faţă de *a fi* predicativ şi cel din perifrazele verbale, care are sens lexical, şi faţă de auxiliarul şi copulativul *a fi*, care este vid, semiauxiliarul de mod *a fi* este semivid, avînd semnificaţia (insuficientă pentru a reprezenta singură un predicat) de *a putea*, *a trebui* sau *a-i veni*. Exemplu :

Tocmai pe mine căzuse păcatul să fiu mai mare între fraţi. Însă ce **era** *să faci* cînd te roagă mama ?

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 47)

Din punct de vedere gramatical, semiauxiliarul de mod **a fi**, *care este unipersonal*, se deosebeşte de auxiliarul şi

copulativul *a fi*, care este întotdeauna personal (vezi exemplele de mai sus), asemănîndu-se cu predicativul *a fi* sau cu *a fi* din perifrazele verbale în situațiile în care acesta este unipersonal (vezi de asemenea exemplele de mai sus). Prin urmare, pentru recunoașterea funcției de semiauxiliar de mod a verbului *a fi*, trebuie coroborată semnificația lexicală de *a putea*, *a trebui* sau *a-i veni* a acestui verb, cu caracterul său unipersonal. Exemplu :

Să te mai lași, stăpîne, pîn-om da măcar peste una de acelea ș-apoi ți-oi mai spune eu ce **este** *de făcut*.

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 219)

* * *

Și verbul *a avea* poate fi întrebuințat cu mai multe funcții, și anume, ca verb predicativ și ca verb în perifraze verbale (cînd are de obicei sensul *a poseda*), ca verb auxiliar (cînd este vid) și ca verb semiauxiliar (cînd este semivid, avînd semnificația — insuficientă pentru a realiza singur predicatul — de *a trebui*). Semnificația de *a trebui* a verbului *a avea* apare atunci cînd *a avea* este urmat de alt verb la modul supin, infinitiv sau conjunctiv. Exemple :

... iaca ce **ai** *de făcut* : pune-ți obrăzarul cum se pune ...

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 252)

Atîta vreme **ai** *a mă sluji* pînă cînd îi muri și iar îi învia

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 71)

Zi și dumneata că **ai avut** *să tragi* un păcat strămoșesc

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 250)

* * *

Verbul *a veni* poate fi folosit cu funcție predicativă și cu funcție de semiauxiliar. Cu funcție predicativă, *a veni* este un verb personal care are sensul general de „a merge înspre vorbitor". Exemplu :

... într-o duminică ... *a venit* tatăl mamei, bunicul meu David Creangă din Pipirig

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 19)

Cînd este semiauxiliar de mod, verbul la care ne referim devine unipersonal și capătă semnificația de „a fi cuprins sau stăpînit de un gînd, de o senzație sau de o dorință, a simți nevoia, a fi înclinat sau dispus" etc. Cu această semnificație și cu caracter unipersonal, *a-i veni* este urmat de alt verb la infinitiv sau conjunctiv. Exemple :

Fetișoara asta, o vezi dumneata cît e de scumpă la rîs ? Parcă **ț-ar veni** *a crede* că-i de cele cu crucea-n sîn.

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 218)

Mai că-**mi vine** *să zic* și eu ca boierul acela...

(I. Creangă *op. cit.*, p, 219)

* * *

Verbele semiauxiliare de aspect sînt mai numeroase decît semiauxiliarele de mod. Semiauxiliarele de aspect pot arăta începutul unei acțiuni (*a începe, a prinde, a se porni* etc), continuarea unei acțiuni (*a urma, a continua*) sau sfîrșitul unei acțiuni (*a termina, a încheia, a isprăvi, a sfîrși* etc). Unele dintre aceste verbe, în special cele care indică începutul sau durata acțiunii (*a începe, a prinde, a urma, a continua* etc) se construiesc cu infinitivul sau conjunctivul. Exemple :

Umbra celor nefăcute **nu-ncepuse**-*a se desface*
Și în sine împăcată stăpînea eterna pace

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 100)

De-**oi urma** *să scriu* în versuri, teamă mi-e ca nu cumva
Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă-a lăuda

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 106)

Alte semiauxiliare de aspect, mai ales acelea care arată încheierea unei acțiuni (*a termina, a se opri, a isprăvi, a se sfîrși* etc) se construiesc cu supinul. Exemplu :

Cum a **sfîrșit** *de zis* aceste, deodată s-a stîrnit un vînt năprasnic.

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 197)

§ 59. *Verbele în perifrazele verbale*[142] sînt acele verbe nepredicative care au un anumit sens lexical, care au flexiune comună cu aceleași verbe cu funcție predicativă și care împreună cu una sau mai multe părți de vorbire neverbale constituie o construcție fixă în cadrul căreia au atît funcție gramaticală[143], cît și funcție lexicală[144].

Justificarea constituirii unei categorii aparte din verbele aparținînd perifrazelor verbale se poate face printr-o comparație din punctul de vedere al funcției gramaticale și semantice între aceste verbe și — pe de o parte — verbele predicative, iar pe de altă parte, celelalte verbe nepredicative (auxiliare, copulative și semiauxiliare). Astfel, *verbul predicativ* este în general (pentru unele abateri în această privință vezi § 53) suficient din punct de vedere semantic pentru a face singur o anumită comunicare despre conținutul subiectului, adică pentru a funcționa singur ca predicat ; verbul din perifraza verbală, însă, dacă este luat singur (adică fără celelalte părți de vorbire din perifrază) face cu totul altă comunicare decît aceea realizată prin perifraza luată în întregime, ceea ce înseamnă că în situația dată este nepredicativ. Compară *el* **a dat** (= predicativ) *mulți bani pe cărți* cu *el* **a dat** (= în perifraza verbală) **de știre** *că nu vine*. Din punct de vedere morfologic, verbele predicative și cele din perifrazele verbale au aceleași categorii gramaticale. Deosebirea dintre aceste

---

[142] În cazuri mai rare, verbele pot apărea și în perifraze neverbale, unde însă verbele respective sînt „invariabile" (nu au posibilitatea să-și modifice forma după persoană, număr, timp etc) : *un* **tîrîie** *brîu* (perifrază substantivală), *în ceea ce* **privește** (perifrază prepozițională) etc.

[143] Funcția gramaticală a verbului din perifrazele verbale constă în aceea că marchează categoriile gramaticale întîlnite la verb (persoana, numărul, timpul, modul și diateza) pentru întreaga construcție fixă. Compară : *eu îmi* **aduc** *aminte—tu îți* **vei aduce** *aminte*—**aducîndu-și** *aminte* etc.

[144] Funcția lexicală a verbului din perifrazele verbale constă în aceea că sensul verbului respectiv — alături de sensul celorlalte părți de vorbire din perifrază — contribuie la realizarea sensului perifrazei în întregime. S-ar putea spune că atunci cînd sensul perifrazei verbale poate fi redat și printr-un singur verb care are același radical cu una din părțile de vorbire neverbale din perifrază, verbul din perifraza verbală respectivă are o funcție semantică diminuată (de exemplu : *a da* **năvală** = *a* **năvăli**) ; cînd, însă, nu există exhivalența semantică a perifrazei verbale cu un verb cu radicalul comun cu una din părțile de vorbire neverbale din perifrază, atunci funcția semantică a verbului poate fi considerată egală cu a părților de vorbire noționale neverbale din perifraza dată (de exemplu : **a trage** *mîța de coadă = a nu avea suficiente mijloace materiale*).

două grupe de verbe rezultă, însă, din faptul că la verbele predicative persoana, numărul, timpul, modul și diateza vizează numai verbul respectiv, pe cînd la verbele din perifrazele verbale aceste categorii gramaticale „se răsfrîng" și asupra celorlalte părți de vorbire din perifraza verbală. Compară *el* **s-a suit** *în pom* cu *i* **s-a suit părul în vîrful capului.**

* * *

În privința funcției lexicale, *verbele auxiliare*, care sînt vide, se deosebesc net de verbele din perifrazele verbale, care au un anumit sens lexical (vezi nota 144). De aici rezultă și o altă deosebire între verbele auxiliare și cele din perifrazele verbale, în sensul că verbele auxiliare, fiind vide. au exclusiv funcție de marcă (marchează categoriile gramaticale ale verbului însoțit), în timp ce verbele din perifrazele verbale au și funcție de marcă (marchează categoriile gramaticale ale verbului pentru întreaga perifrază verbală), și funcție lexicală (contribuie cu sensul pe care îl au la realizarea sensului perifrazei verbale respective). Compară *tu* **ai** (= auxiliar) *cumpărat o carte* cu *tu* **ai** (= în perifraza verbală) **bătaie de cap** *cu o carte*. Că verbele auxiliare se deosebesc de verbele din perifrazele verbale se poate proba și prin aceea că verbele auxiliare apar ca însoțitoare (anexe) nu numai ale verbelor predicative, ci și ale acelora nepredicative din perifrazele verbale (de exemplu, *tu* **ai** *avut bătaie de cap*, *el* **va** *avea bătaie de cap* etc), contrarul acestei situații fiind, însă, imposibil (verbele din perifrazele verbale nu pot reprezenta anexele verbelor auxiliare).

* * *

Comparația verbelor din perifrazele verbale cu *verbele copulative* necesită distingerea copulativului vid *a fi* de copulativele semivide *a deveni, a ajunge, a ieși* etc. În ceea ce privește sensul, verbele din perifrazele verbale, avînd sens lexical cu care participă la realizarea sensului perifrazei verbale date, se deosebesc numai de copulativul vid *a fi* (lipsit de funcție lexicală și avînd exclusiv de marcă), nu și de copulativele semivide *a deveni, a ajunge, a ieși* etc (care au și funcție lexicală, și funcție de marcă, funcții comparabile cu ale verbelor din perifrazele verbale). Nici din punctul de vedere al felului în care se manifestă funcția de marcă nu apar

diferenţe între toate verbele copulative (vide şi semivide) — care indică categoriile gramaticale ale verbului pentru întregul grup de cuvinte reprezentînd predicatul nominal (de exemplu, *el* **a ajuns** *inginer, el va* **ajunge** *inginer* etc) — şi verbele din perifrazele verbale, care indică şi ele categoriile gramaticale ale verbului pentru un grup de cuvinte reprezentînd construcţia fixă dată (de exemplu, *lui i-***a ajuns** *cuţitul la os, lui îi* **va ajunge** *cuţitul la os* etc). Cu toate acestea, considerăm că verbele copulative nu se confundă cu verbele din perifrazele verbale, deosebirea dintre ele reieşind din felul în care se realizează sensul predicatului. În cadrul predicatului nominal, „caracteristica" subiectului este exprimată *mai ales* prin numele predicativ, ceea ce se poate proba prin menţinerea numelui predicativ şi înlocuirea verbului copulativ semivid[145] : *tu* **devii (ajungi, te faci** etc) *profesor* (dacă, din contra, menţinem verbul copulativ semivid şi înlocuim numele predicativ, comunicarea este cu totul alta : *tu devii* **inginer** indică o cu totul realitate decît *tu devii* **profesor**).

* * *

Cît priveşte *verbele semiauxiliare*, acestea sînt şi ele semivide la fel cu verbele din perifrazele verbale şi de asemenea la fel cu acestea îndeplinesc, pe lîngă funcţia lexicală (contribuie la realizarea sensului predicatului din care fac parte), şi o funcţie de marcă (indică categoriile gramaticale de persoană, număr, timp, mod şi diateză pentru întreg grupul de cuvinte care constituie predicatul respectiv). Compară *el* **are (va avea, ar avea** etc) *de citit* cu *el* **se are (se va avea, s-ar avea** etc) *rău cu cineva*. Deosebirea acestor două categorii de verbe se face cu uşurinţă, însă, dacă avem în vedere că semiauxiliarele se pot combina exclusiv cu verbe (şi numai la anumite forme modale, adică la participiu, supin, infinitiv sau conjunctiv), în timp ce verbele din perifrazele verbale se combină exclusiv cu părţi de vorbire neverbale (substantive, adjective, adverbe etc).

---

145 Cum am precizat şi mai sus, copulativul id *a fi*, avînd numai funcţie de marcă, se deosebeşte de verbele din perifrazele verbale, care au şi funcţie de marcă, şi funcţie lexicală.

* * *

În urma comparației pe care am făcut-o, putem spune că verbele din perifrazele verbale se și aseamănă în anumite privințe cu celelalte categorii de verbe (de exemplu, verbele din perifrazele verbale au sens lexical la fel cu verbele predicative, indică categoriile gramaticale întîlnite la verb pentru întregul grup de cuvinte la fel cu verbele copulative etc), dar se și deosebesc în alte privințe de celelalte categorii de verbe (de exemplu, verbele din perifrazele verbale au și funcție lexicală, în timp ce verbele auxiliare au numai funcție de marcă etc). Apreciind că între verbele din perifrazele verbale, pe de o parte, și verbele predicative, auxiliare, copulative și semiauxiliare, pe de altă parte, deosebirile relevate (la care s-ar putea adăuga și altele) depășesc ca importanță asemănările, considerăm că *verbele din perifrazele verbale* trebuie constituite într-o grupă aparte. Întrucît funcția de bază a verbului este aceea de predicat, iar verbele din perifrazele verbale nu pot constitui *singure* predicatul propoziției din care fac parte, sîntem de părere că grupa verbelor din perifrazele verbale se subsumează verbelor nepredicative.

§ **60.** *Conjugările (clasele) verbelor*[146]. Față de toate clasificările prezentate pînă aici, care într-un fel sau altul vizează *sensul* și *funcțiile* ce apar în mod *obiectiv* la verbe, clasificarea verbelor în conjugări (clase) vizează exclusiv *forma* verbelor *privită de specialiști*. Acest lucru explică de ce în privința *conjugărilor* — prin care se înțeleg clasele de verbe „deosebite între ele din punct de vedere strict formal: verbele încadrate într-o clasă prezintă particularități de formă care nu se întîlnesc la verbele aparținînd altei sau altor clase“ (Iorgu Iordan, LRC, p. 435) — nu există unitate de vederi.

Privitor la numărul conjugărilor verbelor românești, în literatura de specialitate din ultimul timp s-au făcut cunoscute mai ales cîteva puncte de vedere, pe care le vom prezenta succint în continuare.

A. Gramaticile — numite din ce în ce mai frecvent — tradiționale, orientîndu-se după gramatica limbii latine și

---

146 Vezi lucrarea *Observații în legătură cu clasificarea verbelor românești în conjugări,* pe care am publicat-o în LR, VIII, 1968, nr. 4, p. 291—301.

urmărind să sublinieze continuitatea sistemului verbal latinesc în sistemul verbal românesc, clasifică verbele românești *după sufixul infinitivului scurt* în patru conjugări, și anume: *conjugarea I*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului scurt *-a* (*a aduna, a lucra*) ; *conjugarea a II-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului scurt *-ea* (*a tăcea, a vedea* etc, la care adăugăm și verbul de circulație regională *a mînea*, în legătură cu care vom face unele comentarii) ; *conjugarea a III-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului scurt *-e* (*a merge, a trece*) ; conjugarea a IV-a, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului scurt *-i* (*a veni, a citi*) sau *-î* (*a coborî a hotărî*).

* * *

B. O altă orientare se întîlnește la Alf Lombard (*Le verbe roumain*, Lund, 1954—1955), după care verbele românești se grupează în șase clase (conjugări). Mărirea numărului claselor de verbe se explică prin aceea că, spre deosebire de gramatica tradițională, care stabilește conjugările numai după sufixul gramatical al infinitivului scurt, Alf Lombard are în vedere, pe lîngă acest sufix, și sufixele flexionare (vezi § 10) *-ez*, *-esc* (*-ăsc*) care pot apărea la unele verbe la prezentul indicativului și la cîteva alte timpuri formate pe baza acestuia. Luarea în considerație a acestor sufixe flexionare face ca atît conjugarea I, cît și conjugarea a IV-a tradiționale să fie împărțite în cîte două clase. Clasele de verbe astfel obținute sînt dispuse în altă ordine decît cea tradițională, și anume : *clasa I*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-a* și fără sufixul flexionar *-ez*, de tipul *a aduna* ; *clasa a II-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului de asemenea *-a*, dar și cu sufixul flexionar *-ez* (*a lucra*) ; *clasa a III-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-i* sau *-î* și fără sufixul flexionar *-esc* (*-ăsc*), de tipul *a veni, a coborî* ; *clasa a IV-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului de asemenea *-i* sau *-î*, dar acestea au și sufixul flexionar *-esc* (*-ăsc*), de tipul *a citi, a urî* ; *clasa a V-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-ea*, de tipul *a cădea* ; *clasa a VI-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-e*, de tipul *a bate*.

* * *

C. Un alt punct de vedere în ceea ce priveşte clasificarea verbelor româneşti în conjugări a fost exprimat de Grigore Moisil[147]. Urmărind să grupeze verbele româneşti în conjugări de aşa natură încît să poată fi folosite mecanic, Grigore Moisil distinge în structura formelor flexionare verbale *radicalul*, pe care îl consideră invariabil, şi *morfemul*, care se schimbă în funcţie de categoriile gramaticale de mod, timp, persoană şi număr. Cît priveşte formele flexionare sintetice pentru mod, timp, persoană şi număr, pe acestea Grigore Moisil le clasifică în *tipice* şi *atipice*. La morfemele formelor tipice, Grigore Moisil observă o anumită regularitate care constă în prezenţa la începutul acestor morfeme a uneia din vocalele A, Î, E, U, I, aşa cum se vede în tabelul de mai jos (unde încadrăm cîteva forme tipice luate la întîmplare din tabelul alcătuit de Grigore Moisil) :

	A	Î		E	U	I	
		Î°	Î			I°	I
gerunziu	-înd					-ind	
m.m.c.p., II sg.	-aseşi	-îseşi		-eseşi	-useşi	-iseşi	
p.s., I pl.	-arăm	-îrăm		-erăm	-urăm	-irăm	
imperf., I sg. şi pl.	-am		-eam				-iam
prez. ind. II pl., prez. conj. II pl., imper. II pl.	-aţi	-îţi		-eţi		-iţi	

În funcţie de această primă vocală din morfemele formelor tipice, Grigore Moisil împarte verbele româneşti în cinci conjugări sau clase (fiecare dintre acestea avînd şi un număr variabil de subclase, pentru care, însă, vezi *art. cit.* în nota 147) : *conjugarea în A*, care cuprinde verbe de tipul *a fura, a abandona* ; *conjugarea în Î*, care cuprinde verbe de tipul *a vîrî, a hotărî* ; *conjugarea în E*, care cuprinde verbe de tipul *a frînge, a alege, a scrie* ; *conjugarea în U*, care cuprinde verbe de tipul *a aşterne, a cădea, a da* ; *conjugarea în I*, care cuprinde verbe de tipul *a fugi, a făgădui*.

---

[147] *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, SCL, XI, 1960, nr. 1, p. 7–24.

* * *

D. Ultima opinie privitoare la clasificarea verbelor românești în conjugări pe care o prezentăm aici aparține Valeriei Guțu-Romalo[148]. Propunîndu-și să facă o clasificare structurală a flexiunii verbale românești actuale, autoarea pornește de la un inventar nu prea larg de verbe la care cercetează formele flexionare sintetice active. În structura acestor forme, autoarea distinge *radicalul* (elementul constant în flexiune) și *flectivul* (elementul variabil în flexiune), ultimul putîndu-se descompune în *sufix* și *desinență*. Constatînd că unele sufixe și desinențe pot să apară la timpuri și persoane diferite, față de alte sufixe și desinențe care nu au această caracteristică, Valeria Guțu-Romalo grupează sufixele și desinențele în *omonime*, care — indiferent de etimologie — pot să apară la mai multe timpuri și persoane, și *realizate diferit pentru fiecare timp și persoană*. În cadrul sufixelor și desinențelor omonime, autoarea distinge între omonimiile *generale*, care apar în orice paradigmă neaberantă (de exemplu: $dA'_3 = dA'_6$; SA = SA' [149]), și omonimiile *specifice*, care apar doar la unele verbe (de exemplu $dA_3 = dA_6$; SC = S'D). Lăsînd la o parte omonimiile generale, care nu sînt utile la clasificarea verbelor în conjugări, Valeria Guțu-Romalo se preocupă numai de omonimiile sufixale și desinențiale specifice, pe baza cărora grupează verbul românesc în opt tipuri paradigmatice cărora — luînd în considerație alomorfele morfologice — le corespund zece clase ce pot fi numite și conjugări. De exemplu, conjugarea I are următoarele afixe caracteristice (pentru celelalte conjugări, vezi *Morfologie structurală* ..., p. 204—205) :

---

[148] *Descriere structurală a verbului românesc. VI. Clasificarea verbelor în conjugări*, SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 355—371 (vezi și *Morfologie structurală* ..., p. 195 sqq).

[149] Semnificația siglelor utilizate de autoare la această clasificare este următoarea : A = prezentul indicativ ; A' = prezentul conjunctivului ; B = imperfectul indicativului ; C = perfectul simplu indicativ ; D = participiul ; E = infinitiv ; F = gerunziu ; G = imperativ ; H = mai mult ca perfectul indicativ ; S = sufix ; d = desinență ; cifrele de la 1 la 6 puse în dreapta unei sigle indică persoanele gramaticale.

1. SA = SB = SC = S'D = SE : {-á-}
2. SF : {-înd-}
3. $dA_3 = dA_6$: {-ă-}

Ex. *a ara, a apropia*

* * *

Din prezentarea celor cîteva opinii privitoare la clasificarea verbelor românești în conjugări, putem desprinde ideea că, întrucît în literatura de specialitate se vorbește de patru, cinci, șase sau zece conjugări, problema grupării verbelor limbii române în conjugări nu este încă rezolvată. Cu toate că numărul conjugărilor diferă de la o lucrare la alta, totuși clasificările prezentate mai sus au un element comun, și anume, utilizarea — pentru delimitarea conjugărilor — a afixelor adăugate radicalului la formele flexionare sintetice active. Deosebirile dintre diversele orientări provin din felul afixelor luate în considerație și, în legătură cu acest lucru, din numărul afixelor necesare pentru delimitarea conjugărilor. Astfel, gramaticile tradiționale și Alf Lombard stabilesc conjugările numai pe baza *sufixelor*, iar Grigore Moisil și Valeria Guțu-Romalo clasifică verbele în conjugări luînd în considerație *nu numai sufixele, ci și desinențele*. Mergînd mai departe, deosebirile dintre gramaticile tradiționale și Alf Lombard în ceea ce privește numărul conjugărilor rezultă din faptul că, în timp ce gramaticile tradiționale (la fel cu gramaticile limbii latine) au în vedere *numai sufixul infinitivului*, Alf Lombard utilizează, *pe lîngă sufixul infinitivului, și unele sufixe flexionare ale prezentului indicativ*. În același sens, deosebirea dintre Grigore Moisil și Valeria Guțu-Romalo în ceea ce privește numărul conjugărilor este dată de faptul că Grigore Moisil consideră că *sufixele și desinențele alcătuiesc o singură unitate morfologică (= morfemul)*, față de Valeria Guțu-Romalo care *descompune flectivul în sufix și desinență*, fiecare dintre acestea luate ca unități morfologice de sine stătătoare.

Explicația luării în considerație a afixelor de feluri diferite și în număr diferit, precum și sporirea numărului de conjugări o vedem în tendința de a ajunge la clase de verbe din ce în ce mai exacte. Din definiția clasică a conjugărilor (vezi începutul acestui paragraf) rezultă, pe de o parte, că orice

verb al limbii române poate fi încadrat într-o anumită conjugare, iar pe de altă parte, că la verbele aparţinînd unei conjugări categoriile gramaticale de mod, timp, persoană şi număr de la diateza activă (celelalte diateze se construiesc pe baza diatezei active) se exprimă în acelaşi fel, adică prin aceleaşi afixe adăugate radicalului. Raportînd propunerile de clasificări prezentate mai sus la aceste două cerinţe ale definiţiei clasice (α. posibilitatea de încadrare a tuturor verbelor limbii române într-o conjugare sau alta ; β. exprimarea categoriilor gramaticale de mod, timp, persoană şi număr de la diateza activă prin aceleaşi afixe) observăm următoarele :

a) Cele patru conjugări tradiţionale pot cuprinde toate verbele limbii române datorită faptului că orice verb românesc are şi infinitiv, al cărui sufix este obligatoriu *-a*, *-ea*, *-e*, *-i* sau *-î*.

Ceea ce se poate obiecta, însă, clasificării tradiţionale este faptul că, la verbele încadrate într-o conjugare sau alta, nu întotdeauna modul, timpul, persoana şi numărul se exprimă prin aceleaşi categorii de afixe. Astfel, la unele verbe din prima conjugare tradiţională (de exemplu *a aduna*), la persoana I a prezentului indicativ desinenţa zero se adaugă direct radicalului (*eu adun-Ø*), în timp ce la alte verbe de aceeaşi conjugare (de exemplu *a lucra*) desinenţa zero se adaugă după sufixul flexionar *-ez* (*lucr*-**ez**-*Ø*). Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, aceeaşi situaţie o găsim şi la conjugarea a IV-a tradiţională, unde se pot distinge verbele de tipul *vin-Ø*. *cobor-Ø* de verbele de tipul *cit*-**esc**-*Ø*, *ură***sc**-*Ø*.

La conjugarea a IV-a tradiţională mai este de menţionat şi existenţa a două sufixe gramaticale pentru infinitiv, anume *-i* (*a ven***i**, *a cit***i**) şi *-î* (*a cobor***î**, *a ur***î**), fapt ce se reflectă şi în sistemul desinenţelor şi sufixelor care diferă, la anumite forme flexionare, de la verbele cu sufixul infinitivului *-i* la verbele cu sufixul infinitivului *-î*. Astfel, toate verbele cu sufixul infinitivului *-i* (*a ven***i**, *a cit***i**), precum şi verbele cu sufixul infinitivului *-î* care au la indicativul prezent sufixul flexionar *-ăsc* (de tipul *a ur***î** — *ur***ăsc**) primesc la persoana a III-a singular a prezentului indicativ desinenţa *-e* (*vin*-**e**, *citeşt*-**e**, *urăşt*-**e**), pe cînd verbele cu sufixul infinitivului *-î* care nu au la indicativ sufixul flexionar *-ăsc* (de tipul *a cobor***î** — *cobor*-**Ø**) primesc la persoana a III-a singular a prezentului indicativ desinenţa *-ă* (*coboar*-**ă**). La im-

perfectul indicativului, verbele care au sufixul infinitivului *-i* (de tipul *a veni*, *a citi*, *a făgădui*) primesc sufixul *-ea* (*ven*-**ea**-*m*, *cit*-**ea**-*m*) sau *-ia* (*făgădu*-**ia**-*m*), iar cele care la infinitiv au sufixul *-î* primesc la imperfect sufixul *-a* (*cobor*-**a**-*m*, *ur*-**a**-*m*).

Conjugările a II-a și a III-a, deși foarte sărace și puțin productive în comparație cu conjugările I și a IV-a[150], conțin și ele verbe la care diversele forme flexionare sintetice active nu se exprimă întotdeauna prin aceleași afixe. Ne referim la faptul că în conjugarea a II-a este trecut alături de verbe ca *a tăcea* și verbul de circulație regională *a mînea*, cu toate că la primul perfectul simplu se formează cu ajutorul sufixului gramatical *-u-* (*tăc*-**u**-*i*), iar la al doilea cu ajutorul sufixului gramatical *-e-* (*măs*-**e**-*i*) ; verbele *a bate* și *a merge* sînt încadrate în conjugarea a III-a, fără a se avea în vedere faptul că la primul la perfectul simplu apare sufixul gramatical *-u-* (*băt*-**u**-*i*) iar la al doilea sufixul gramatical *-e-* (*mers*-**e**-*i*) ; verbele *a merge* și *a frînge* sînt de asemenea trecute în conjugarea a III-a, deși la *a merge* ultimul element fonetic al participiului este *s* (*mer*s) iar la *a frînge*, *t* (*frîn*t) etc.

b) La clasificarea propusă de Alf Lombard se pot face, cu unele excepții, aceleași comentarii ca și la clasificarea tradițională. Aceasta pentru că deosebirile dintre clasificarea propusă de Alf Lombard și clasificarea tradițională nu constau decît în divizarea conjugărilor tradiționale I și a IV-a în conjugările I, a II-a și, respectiv, a III-a, a IV-a și în schimbarea ordinii conjugărilor. Aceste două modificări față de clasificarea tradițională propuse de Alf Lombard constituie, după părerea noastră, un dezavantaj de natură subiectivă destul de important. Ne referim la faptul că cele patru conjugări tradiționale — suprapunîndu-se, cu puține excepții, peste conjugările latinești — relevă continuitatea sistemului verbal latinesc în sistemul verbal românesc, ceea ce înseamnă că înmulțirea numărului conjugărilor și schim-

---

[150] După Alf Lombard, *op. cit.*, p. 1 117, cele 5 905 verbe românești se repartizează pe conjugări în felul următor : conjugarea I tradițională (la Alf Lombard conjugările I și a II-a) cuprinde 2 568 de verbe ; conjugarea a II-a tradițională (la Alf Lombard conjugarea a V-a) cuprinde 48 de verbe ; conjugarea a III-a (la Alf Lombard conjugarea a VI-a) cuprinde 291 de verbe ; conjugarea a IV-a (la Alf Lombard conjugările a III-a și a IV-a) cuprinde 2 998 de verbe.

barea ordinii lor ar putea produce unele neînțelegeri. La aceasta putem adăuga că și în momentul de față majoritatea celor care studiază istoria limbii române utilizează clasificarea în patru conjugări atît pentru verbele limbii latine, cît și pentru verbele limbii române.

c) În ceea ce privește clasificarea propusă de Grigore Moisil, menționăm că aceasta, deși se adresează „minții" mașinii, are, totuși, și ea unele asemănări cu clasificarea tradițională (necesitatea luării în considerație a gramaticii tradiționale a fost subliniată de Grigore Moisil și în *art. cit.*, p. 10). Avem în vedere faptul că, dacă mijlocul de recunoaștere a unei conjugări îl reprezintă prima vocală din morfemele formelor tipice și dacă la conjugarea în A, în Î și în I această primă vocală coincide cu sufixul infinitivului, atunci urmează că conjugarea în A (din care nu fac parte și verbele de tipul *a da*) reprezintă prima conjugare tradițională, iar conjugările în Î și I reprezintă conjugarea a IV-a tradițională. Făcînd abstracție de subclasele din cadrul conjugărilor, diferențele dintre clasificarea propusă de Grigore Moisil și clasificarea tradițională apar la conjugările în *-e* și *-u*, cu precizarea că conjugarea în *E* cuprinde numai verbe de conjugarea a III-a (la care se adaugă și regionalul *a mînea*) tradițională, iar conjugarea în *U*, numai verbe de conjugările tradiționale I, a II-a și a III-a.

Clasificarea propusă de Grigore Moisil poate cuprinde și ea toate verbele limbii române, datorită faptului că orice verb românesc are cel puțin o formă tipică, pe baza căreia — după prima vocală a morfemului — încadrăm verbul respectiv la o conjugare sau alta.

Principalul incovenient pentru mintea omului (reamintim că această clasificare este destinată „minții" mașinii) al clasificării propuse de Grigore Moisil — pe lîngă faptul că înmulțește numărul conjugărilor și le schimbă ordinea (vezi în acest sens cele spuse mai sus privitor la clasificarea propusă de Alf Lombard) — îl constituie dificultatea memorării morfemelor formelor tipice în funcție de care sînt grupate verbele românești în conjugări (fără a mai vorbi de imposibilitatea memorării morfemelor formelor atipice, în funcție de care în cadrul fiecărei conjugări se creează un număr mai mare sau mai mic de subclase). În afară de aceasta, și clasificarea propusă de Grigore Moisil are unele neajunsuri, cum

ar fi : considerarea gerunziului ca formă tipică, deşi prima vocală a morfemului acestui mod poate fi doar *-i-* sau *-î-* şi, ca urmare, verbele româneşti s-ar grupa în numai două conjugări (conjugarea în I şi conjugarea în Î) ; în acelaşi sens, considerarea imperfectului ca formă tipică ar duce la ideea că verbele româneşti s-ar putea grupa în trei conjugări (conjugarea în A, conjugarea în E şi conjugarea în I) etc.

d) Referindu-ne la clasificarea propusă de Valeria Guţu-Romalo, menţionăm că şi aceasta, deşi apare (prin numărul şi ordinea conjugărilor, precum şi prin mijloacele de recunoaştere a unei conjugări) complet diferită de clasificarea tradiţională, ea poate fi considerată, totuşi, ca o dezvoltare a clasificării tradiţionale. Aceasta rezultă din faptul că ceea ce la Valeria Guţu-Romalo reprezintă conjugările I şi a II-a, constituie conjugarea I tradiţională, ceea ce reprezintă conjugările a III-a, a IV-a, a V-a, a VI-a constituie conjugarea a IV-a tradiţională, conjugarea a VII-a este conjugarea a II-a tradiţională, iar ceea ce reprezintă conjugările a VIII-a, a IX-a şi a X-a constituie conjugarea a III-a tradiţională.

În ceea ce priveşte posibilitatea de încadrare a tuturor verbelor româneşti în conjugările stabilite de Valeria Guţu-Romalo (lăsînd la o parte faptul că această clasificare nu poate fi nici într-un caz memorată de mintea omului), constatăm că verbele care au sufixul indicativului *-î* şi au şi sufixul flexionar *-ăsc* la prezentul indicativului (de tipul *a hotărî* — *hotăr*ăsc) nu se încadrează în nici una din cele zece conjugări. Aceasta pentru că, făcînd abstracţie de motivările aduse de autoare[151], verbele de tipul *a hotărî* nu pot fi încadrate în conjugarea a VI-a, cum rezultă din indicaţiile date de Valeria Guţu-Romalo (*Descrierea structurală* ..., VI, p. 368), deoarece verbele de acest tip au comun cu cele de conjugarea a VI-a numai $dA_1 = dA_6$ (*eu hotărăsc-Ø* = *ei hotărăsc-Ø*, la fel cu *eu isprăvesc-Ø* = *ei isprăvesc-Ø*), prin celelalte afixe caracteristice deosebindu-se de verbele de conjugarea a VI-a. Astfel, la verbele conjugării a VI-a SC = = S'D = SE : {*-i*} (*isprăv*-i-*i* = *isprăv*-i-*t* = *isprăv*-i), pe cînd la verbele de tipul *a hotărî* afixul caracteristic al acestor

[151] Vezi *Descriere structurală* ..., VI, p. 366. Vezi de asemenea şi observaţiile pe un ton nu tocmai colegial pe care le face Valeria Guţu-Romalo în *Despre clasificările morfologice*, LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 464—468.

forme este *-î-* (*hotăr*-**î**-*i*, *hotăr*-**î**-*t*, *hotăr*-**î**). La verbele de conjugarea a VI-a SA : {*-i-* ~ *-esc*} (*isprăv*-**i**-*m*, *isprăv*-**esc**), față de verbele de tipul *a hotărî*, unde aceste afixe sînt *-î-* ~ *-ăsc* (*hotăr*-**î**-*m*, *hotăr*-**ăsc**) ; la verbele de conjugarea a VI-a SB : {*-ea-*} (*isprăv*-**ea**-*m*), în timp ce la verbele de tipul *a hotărî* sufixul imperfectului este *-a-* (*hotăr*-**a**-*m*) ; în sfîrșit, la verbele de conjugarea a VI-a SF : {-ind} (*isprăv*-**ind**), iar la verbele de tipul *a hotărî* sufixul gerunziului este *-înd* (*hotăr*-**înd**).

Cît privește exprimarea modului, timpului, persoanei și numărului de la formele simple active prin aceleași sufixe și desinențe la verbele încadrate într-o con'ugare, putem spune că nici clasificarea propusă de Valeria Guțu-Romalo nu reușește să înlăture total deficiențele de tipul celor observate la celelalte clasificări. Astfel, referindu-ne tot la conjugarea a VI-a stabilită de Valeria Guțu-Romalo, observăm că în această conjugare sînt încadrate atît verbe ca *a isprăvi*, care au la prezentul indicativului sufixul flexionar *-esc*, cît și verbe ca *a muri*, care nu au acest sufix flexionar la prezentul indicativului ; conjugarea a VIII-a este exemplificată cu verbele *a începe*, *a umple*, *a face*, cu toate că la primele două persoana a II-a singular a imperativului pozitiv este identică formal cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ, iar la ultimul, persoana a II-a singular a imperativului pozitiv are formă proprie (deosebită de a prezentului indicativ) etc.

* * *

În urma celor arătate mai sus, se pot desprinde următoarele idei generale în legătură cu clasificarea verbelor românești în conjugări :

I. În literatura de specialitate din ultimul timp există tendința de regrupare a verbelor românești în conjugări pentru a se ajunge la conjugări (clase de verbe) omogene. Urmărind acest scop, unele propuneri de clasificări recente nu pleacă de la clasificarea tradițională (pe care să o îmbunătățească !), ci — mărturisit sau nemărturisit — neglijează clasificarea tradițională. Cu toate acestea, toate clasificările propuse în ultimul timp au multe puncte de contact cu clasificarea tradițională, așa cum se poate observa și în tabelul de la pag. 222.

II. Clasificările verbului românesc în conjugări pe care le-am prezentat nu se adresează toate (fie prin intenție,

Clasificarea tradițională	Clasificarea propusă de Alf Lombard	Clasificarea propusă de Grigore Moisil	Clasificarea propusă de Valeria Guțu-Romalo
Conj. I — a cînta — a lucra — a da	conj. I — a cînta conj. a II-a — a lucra	conj. în A — a cînta conj. în U — a da	conj. I — cînta conj. a II-a — a lucra
Conj. a II-a — a tăcea — a durea	conj. a V-a — a tăcea — a durea	conj. în U — a tăcea — a durea	conj. a VIII-a — a părea
Conj. a III-a — a bate — a merge	conj. a VI-a — a bate a merge	conj. în U — a bate conj. în E — a merge	conj. a VIII-a — a începe conj. a IX-a — a prinde conj. a X-a — a rupe
Conj. a IV-a — a veni — a citi — a coborî — a urî	conj. a III-a — a veni a coborî conj. a IV-a — a citi — a urî	conj. în I —a veni — a citi conj. în Î — a coborî — a urî	conj. a III-a — a coborî conj. a IV-a — a acoperi conj. a V-a — a sări conj. a VI-a — a isprăvi

fie prin realizare) minţii omului, în această privinţă putînd vorbi de clasificări care se adresează „minţii" maşinilor (unde se încadrează clasificarea propusă de Grigore Moisil şi aceea propusă de Valeria Guţu-Romalo) şi clasificări care se adresează minţii omului (unde se încadrează clasificarea tradiţională şi clasidficarea propusă de Alf Lombard).

Clasificările destinate maşinilor trebuie să delimiteze conjugările de aşa natură încît dintr-o conjugare să facă parte numai verbele care au *exact* aceleaşi particularităţi de formă, indiferent dacă prin aceasta se măreşte numărul conjugărilor, se schimbă ordinea lor şi se înmulţesc indicii pentru recunoaşterea unei conjugări. Aceasta pentru că, oricare ar fi ordinea conjugărilor şi oricît de mare ar fi numărul conjugărilor şi al indicilor de recunoaştere a lor, creierul electronic îşi poate însuşi aceste lucruri dacă îi sînt date. Folosirea conjugărilor de către maşină, însă, presupune ca acestea să fie matematic exacte. În această privinţă, aşa cum am arătat mai sus, atît clasificarea propusă de Grigore Moisil, cît şi cea propusă de Valeria Guţu-Romalo pot fi îmbunătăţite în sensul sporirii exactităţii lor.

Dacă clasificările destinate maşinilor pot fi oricît de complicate numai să fie riguros exacte, clasificările destinate minţii omului trebuie să fie mai simple şi să ţină cont şi de istoria limbii sau, altfel spus, clasificările care se adresează omului trebuie să îmbine exactitatea cu simplitatea, luînd în consideraţie şi anumiţi factori de natură subiectivă. Din acest punct de vedere, credem că cea mai proprie clasificare a verbelor româneşti în conjugări este aceea făcută de gramaticile tradiţionale, pentru că aceasta are, în raport cu celelalte, anumite avantaie de natură obiectivă şi subiectivă.

Principalul avantaj de natură obiectivă al clasificării tradiţionale îl constituie exactitatea care — e drept — este numai relativă. În această apreciere ne bazăm pe faptul că clasificarea tradiţională poate cuprinde toate verbele limbii române şi că verbele încadrate într-o conjugare au, în general, aceleaşi particularităţi de formă. Acest lucru poate fi dovedit şi prin aceea că nici una dintre clasificările mai noi nu indică clase de verbe care să nu poată fi cuprinse în conjugările tradiţionale (vezi tabelul de mai sus). Pentru sporirea exactităţii conjugărilor tradiţionale, se pot folosi rezultatele cercetărilor din ultimul timp, în sensul creării unor subclase (în interiorul

fiecărei conjugări tradiţionale) cu cît mai puţine particularităţi de formă care să difere de la un verb la altul.

Principalul avantaj de natură subiectivă al clasificării tradiţionale îl constituie faptul că cele patru conjugări tradiţionale, dispuse în ordinea consacrată, fiind în general aceleaşi cu cele patru conjugări latineşti, subliniază prin aceasta legătura strînsă dintre sistemul verbal al limbii române şi sistemul verbal al limbii latine. În plus, prin menţinerea conjugărilor tradiţionale, se evită discrepanţa dintre terminologia gramaticii sincronice româneşti şi terminologia gramaticii diacronice româneşti şi romanice.

III. În cadrul celor patru conjugări tradiţionale se poate spori exactitatea prin crearea de subclase. Astfel, în prima conjugare tradiţională, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului accentuat *-a* (de tipul *a cînta*, *a lucra*, *a da*) sau *-ea* (de tipul *a împerechea*) se pot crea trei subclase : a) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-a*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu de asemenea *-a* şi fără sufixul flexionar *-ez* la prezentul indicativului (de exemplu : *a cînt***a**, *cînt***a***i*, *cînt*) ; b) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-a* sau *-ea*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-a* sau *-ea* şi cu sufixul flexionar *-ez* la prezentul indicativului (de exemplu : *a lucr***a**, *lucr***a***i*, *lucr***ez** ; *a împerech***ea**, *împerech***ea***i*, *împerech***ez**) ; c) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-a*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-u* şi fără sufixul flexionar *-ez* (de exemplu : *a d***a**, *dăd***u***i*, *dau*).

Conjugarea a II-a tradiţională (dacă facem abstracţie de regionalul *a mînea*, care ar trebui să constituie singur o subclasă în cadrul conjugării a II-a, pentru că are la perfectul simplu sufixul gramatical *-e-* şi nu *-u-* cum au celelalte verbe aparţinînd acestei conjugări) este singura conjugare tradiţională în cadrul căreia nu se pot crea subclase.Din această conjugare fac parte verbele cu sufixul infinitivului accentuat-*ea*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-u-* şi fără sufixul flexionar *-ez*, *-esc*, *-ăsc* la prezentul indicativului (de exemplu: *a tăc***ea**, *tăc***u***i*, *tac*).

În cadrul conjugării a III-a tradiţionale, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului neaccentuat *-e* (de tipul *a bate*, *a merge*), se pot crea două subclase avînd în vedere sufixul perfectului simplu : a) subclasa cu sufixul gramatical al infinitului *-e*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-u-* şi fără sufixul flexionar *-ez*, *-esc*, *-ăsc* la prezentul indi-

cativului (de exemplu: *a bate, bătui, bat*); b) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-e*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-e* și de asemenea fără sufixul flexionar *-ez, -esc, -ăsc* la prezentul indicativului (de exemplu : *a merge, mersei, merg*).

În sfîrșit, în cadrul conjugării a IV-a tradiționale, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului accentuat *-i* sau *-î* (de tipul *a veni, a citi, a coborî, a urî*), se pot crea, cu ajutorul sufixelor flexionare *-esc* și *-ăsc*, următoarele patru subclase : a) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-i*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu de asemenea *-i* și fără sufixul flexionar *-esc* (de exemplu : *a veni, venii, vin*) ; b) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-i*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-i* și cu sufixul flexionar *-esc* la prezentul indicativului (de exemplu : *a citi, citii, citesc*) ; c) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-î*, cu sufixul perfectului simplu *-î* și fără sufixul flexionar *-ăsc* la prezentul indicativului (de exemplu : *a coborî, coborîi, cobor*) d) subclasa cu sufixul gramatical al infinitivului *-î*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-î* și cu sufixul flexionar *-ăsc* la prezentul indicativului (de exemplu : *a urî, urîi, urăsc*).

§ **61**. *Radicalul verbului*[152]. Deoarece poate exprima acțiunea, existența starea, voința, dorința etc privite ca procese, verbul este considerat o parte de vorbire *noțională*, iar pentru că are categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr, verbul este trecut în rîndul părților de vorbire *flexibile*. Flexiunea verbului se exprimă prin diverse morfeme (vezi mai departe, la categoriile gramaticale ale verbului) care, în general, se schimbă odată cu categoriile gramaticale ; sensul verbului, însă, se păstrează în toate formele sale flexionare. Explicația acestui ultim fapt constă în aceea că în toate formele flexionare ale unui verb se găsește un morfem (la cîteva verbe două sau chiar trei morfeme) care asigură unitatea sensului formelor flexionare, morfem cunoscut sub denumiri diferite. Astfel, în gramatica tradițională românească a fost preluat din gramatica limbii latine termenul de *timp primitiv*, care se opune termenului de

---

[152] Vezi lucrarea *Observații în legătură cu radicalul verbului în limba română contemporană*, pe care am publicat-o în AUI, XII, 1966, fasc. 2, p.165–182.

timp derivat. Întrucît pe baza timpurilor primitive se formează timpurile derivate (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 434), urmează că termenul de timp primitiv poate fi considerat un echivalent al aceluia de radical.

Foarte răspîndit în lingvistica clasică este și termenul de *rădăcină*, prin care în general se înțelege partea indivizibilă a unui cuvînt. Caracterul indizibil sau divizibil al unei părți dintr-un cuvînt, însă, poate fi privit din punctul de vedere al limbii date, deci sincronic, sau din punctul de vedere al legăturii dintre limba dată și limba originară (în cazul nostru, din punctul de vedere al legăturii limbii române cu limba latină, eventual și cu limba indoeuropeană), deci diacronic. Referindu-se la aceastā problemă, Iorgu Iordan (LRC, p. 259) constată că, din punct de vedere sincronic, la un verb românesc de tipul *a cînta*, rădăcina este *cînt*. Românescul *a cînta*, însă, continuă pe latinescul *cantare* care, la rîndul lui, s-a format din participiul trecut *cantum* de la verbul *canere*, ceea ce înseamnă că în limba latină rădăcina verbului în discuție este *can*. Dacă avem în vedere acest lucru, atunci înseamnă că ceea ce din punct de vedere sincronic este indivizibil — în cazul nostru *cînt* — din punct de vedere diacronic este divizibil — în cazul nostru *cîn-t*. De aceea, Iorgu Iordan exprimă ideea că întrucît în limbile moderne nu putem ști întotdeauna cînd avem de-a face cu elemente indivizibile și cînd nu, este mai bine să renunțăm — repetăm : *în studiul limbilor moderne* — la termenul de rădăcină. În același fel credem că poate fi interpretat și termenul de *rădăcină din punctul de vedere al limbii române* utilizat de Al. Graur[153], cu toate că, teoretic, autorul este de părere că termenul *rădăcină* poate fi menținut și în studiul limbilor moderne.

Mult întrebuințat este și termenul *temă*, prin care se înțelege de obicei (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 258) partea verbului neschimbată în flexiunea actuală. Dezavantajul acestui termen, așadar, rezultă chiar din felul în care este el conceput, întrucît temă poate însemna și „element indivizibil“ (deci rădăcină), și element indivizibil la care s-au adăugat unul sau mai multe morfeme (deci rădăcină plus un sufix, o desinență etc).

[153] *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, **SG, II, p. 14.**

Lăsînd la o parte termeni ca *tulpină* (astăzi desuet), *bază* (folosit sporadic), *morfem independent* (conceput contradictoriu, întrucît morfemul nu poate fi independent nici teoretic) etc, putem spune — generalizînd — că pentru o singură realitate existentă în limbă, adică pentru partea structurală care asigură unitatea de sens a formelor flexionare ale verbului, în lingvistica românească se utilizează mai mulți termeni : *timp primitiv, rădăcină, temă* etc. Considerînd că folosirea **mai multor** *termeni de* specialitate pentru **un singur** *conținut* reprezintă un dezavantaj, în lucrarea de față utilizăm pentru *morfemul care stă la baza formelor flexionare ale verbelor și care asigură unitatea de sens a acestora* termenul unic — dealtfel din ce în ce mai frecvent în literatura de specialitate — de *radical.*

* * *

Despre radical se vorbește numai la categoria de verbe — delimitată cu totul relativ pînă în momentul de față — cunoscută sub numele de *verbe regulate* (adică numai la verbele cu flexiune sintetică, analitică și mixtă, exceptînd pe acelea cu flexiune supletivă — vezi § 10). Chiar și la verbele regulate sau, mai exact, la unele dintre acestea, nu întotdeauna se pot construi toate formele flexionare pe baza unui singur radical. În legătură cu numărul radicalilor pe baza cărora se pot construi formele flexionare ale verbelor românești considerate regulate, în literatura de specialitate există mai multe opinii.

A) Iorgu Iordan (LRC, p. 434) pune la baza tuturor formelor flexionare ale verbelor românești următoarele *patru timpuri și moduri primitive* : **prezentul** *indicativului*, din care se formează prezentul conjunctivului (*scriu — să scriu*), imperativul (*tu mergi — mergi !*), gerunziul (*merg — mergînd*) și imperfectul indicativului (*spun — spuneam*) ; **perfectul simplu** *indicativ*, din care se formează mai mult ca perfectul (*văzui — văzusem*) ; **prezentul** *infinitivului*, din care se formează viitorul I indicativ (*a vorbi — voi vorbi*) și prezentul condițional-optativului (*a vorbi — aș vorbi*) ; **participiul**, din care se formează timpurile trecute (cu excepția imperfectului, perfectului simplu și mai mult ca perfectului) și formele conjugării pasive.

B) În *Gram. Acad.* (vol. I, p. 248) se exprimă ideea că numărul *temelor* nu este același la toate verbele românești. Verbele regulate de conjugările I și a IV-a au o singură temă flexionară de bază, aceea de la *prezentul indicativului*, de la care se formează toate modurile și timpurile. Verbele regulate de conjugările a II-a și a III-a au două teme flexionare de bază, și anume, *a prezentului* și *a perfectului simplu indicativ*. În sfîrșit, la cîteva verbe de tipul *a frînge*, *a sparge* etc apar trei teme flexionare de bază : *prezentul indicativ*, *perfectul simplu indicativ* și *participiul*.

C) Paula Diaconescu[154] consideră că la baza tuturor formelor flexionare ale verbului românesc trebuie puse cinci *rădăcini* : *rădăcina prezentului* (R_1), *rădăcina perfectului* (R_2), *rădăcina participiului* (R_3), *rădăcina imperfectului* (R_4) și *rădăcina imperativului* (R_5).

* * *

În legătură cu punctele de vedere prezentate, observăm că prin termenii *timp primitiv*, *temă* și *rădăcină* se înțelege ceea ce noi numim *radical*, adică morfemul de factură lexicală pe baza căruia se construiesc formele flexionare ale verbului. Deosebirile dintre orientările prezentate — deosebiri concretizate și în aceea că *timpuri primitive sînt patru*, *teme sînt trei și rădăcini sînt cinci* — provin mai ales din modul de stabilire a radicalului și, de aici, din modul de construire a formelor flexionare ale verbelor. Modul diferit de stabilire a radicalilor este determinat și de punctul de vedere — sincronic sau diacronic — din care este privit verbul românesc. Astfel, pentru a stabili legătura dintre sistemul verbal românesc și cel latinesc, Iorgu Iordan consideră că „radicalii" (= timpurile primitive) verbului românesc sînt aceiași cu ai verbului latinesc, adică, pe de o parte, morfemele rămase după înlăturarea desinențelor de la prezentul și perfectul simplu indicativ (**cînt-Ø** și **cînta**-*i*), iar pe de altă parte, formele de participiu și infinitiv (fără prepoziția-morfem *a*) în întregime (**cîntat, cînta**).

Din punctul de vedere al istoriei limbii române, cele arătate de Iorgu Iordan sînt adevărate. Din punctul de vedere al limbii române contemporane, însă, se observă că în cadrul

---

154 *Contribuții la definirea și clasificarea* **verbelor regulate** *în limba română*, SCL, XI, 1960, nr. 2, p. 229 sqq.

flexiunii verbului românesc s-a produs o anumită simplificare în comparație cu flexiunea verbului latinesc. Este vorba, în primul rînd, de faptul că în limba română unul din modurile primitive, anume infinitivul, se poate construi, făcînd abstracție de istoria limbii, pe baza prezentului indicativ la verbele aparținînd tuturor conjugărilor : *cînt*> (a) **cînta** ; *tac*> (a) **tăcea** ; *merg*> (a) **merge** ; *cobor*> (a) **coborî**. În al doilea rînd, menținerea timpurilor și modurilor primitive perfectul simplu indicativ și participiul este necesară în limba română numai la un mic număr de verbe de conjugarea a III-a de tipul *a frînge*, la care prezentul indicativului diferă formal și de perfectul simplu indicativ, și de participiu (compară **frîng** cu **frîns***ei* și **frînt**). În al treilea rînd, la verbele de conjugarea a III-a de tipul *a merge* și la verbul de circulație regională *a mînea* de conjugarea a II-a formele flexionare se pot construi în limba română numai pe baza prezentului indicativ *merg* și a perfectului simplu indicativ **mers***ei*. În al patrulea rînd, la verbele regulate de conjugările I și a IV-a, precum și la verbele regulate de conjugarea a II-a de tipul *a tăcea* și de conjugarea a III-a de tipul *a trece* formele flexionare se pot explica în limba română numai pe baza prezentului indicativ.

Ideea acestor simplificări apare și în *Gram. Acad.*, unde, însă, se găsesc și cîteva formulări care necesită comentarii. Ne referim, de exemplu, la ideea că „verbele regulate de conjugările a II-a și a III-a au două teme flexionare de bază, a prezentului și a perfectului" (vol. I, p 248). Din această formulare rezultă că *toate* verbele regulate de conjugările a II-a și a III-a au două teme flexionare de bază, a prezentului și a perfectului simplu, deci nu numai *a mînea*, *a merge* și toate care reprezintă acest tip, ci și verbe ca *a tăcea* și *a trece*. Tot în *Gram. Acad.* (I, p. 258) găsim că la perfectul simplu apar mai multe sufixe gramaticale, la conjugările a II-a și a III-a acestea fiind *-u-* și *-se-*. Dacă așa stau lucrurile, urmează că formele de perfect simplu *tăcui* și *trecui* au structura morfologică alcătuită din *-i* desinență, *-u-* sufix pentru perfectul simplu și „temele" (adică radicalii) *tăc-* și *trec-*. Întrucît aceste „teme" sînt identice din punct de vedere fonetic cu „temele" prezentului indicativ, considerăm că la verbele de conjugarea a II-a de tipul *a tăcea* și de conjugarea a III-a de tipul *a trece*, la fel cu verbele regulate de conjugările I și a IV-a, formele flexionare se pot explica în limba

română contemporană pe baza unei singure „teme" (= radical).

Cît privește verbele de conjugarea a III-a de tipul *a merge*, aici necesitatea existenței și a „temei" perfectului, pe lîngă „tema" prezentului, este „argumentată" în *Gram. Acad.* (I, p. 248) numai prin exemplificarea *merg—mersei*, fără precizarea structurii morfologice a formelor respective. După indicațiile date tot în *Gram. Acad.* (I, p. 258) la care ne-am referit mai sus (sufixele gramaticale ale perfectului simplu la conjugările a II-a și a III-a sînt *-u* și *-se*), structura morfologică a formei *mersei* ar trebui să fie *-i* desinență, *-se-* sufixul gramatical al perfectului simplu și *mer-* „tema lexicală" a verbului. Această structură, însă, prezintă anumite inconveniente. Astfel, avînd în vedere că tema lexicală este „comună întregii flexiuni a unui cuvînt" (*Gram. Acad.*, I, p. 43), urmează că în cazul nostru „tema lexicală" *mer-* apare și în forma de prezent indicativ *merg*, care formă, deci, ar avea structura : *mer-*, „temă lexicală", și *-g* sufix (?!). După părerea noastră, însă, nu există nici o posibilitate de a argumenta că *-g* este sufix, ceea ce — rațional — conduce la ideea că nici *mer-* nu este „temă lexicală" și, deci, *merg* trebuie considerat în limba română (așa cum a fost și în limba latină) element indivizibil.

Pe baza lui *merg*, însă, nu se poate explica, cu motivare istorică, forma de perfect simplu românesc *mersei*, care continuă forma de perfect simplu latinesc *mersi*. Admițînd că în limba latină la o formă ca *mersi* *-i* reprezintă desinența iar *mers-* „tema" (= radicalul), trebuie să admitem și că în perfectul simplu românesc *mersei* — care continuă perfectul simplu latinesc *mersi* — „tema" (= radicalul) se conservă ca atare, adică este tot *mers-*. Dacă așa stau lucrurile, atunci sufixul perfectului simplu la un verb de conjugarea a III-a de tipul *a merge* (la care adăugăm și verbul de circulație regională de conjugarea a II-a *a mînea*) trebuie considerat *-e-* (și nu *-se-*). Așadar, structura morfologică a formelor de perfect simplu de la verbele de conjugarea a III-a de tipul *mersei* (precum și a lui *măsei* de conjugarea a II-a) este: *mers-* radical, *-e-* sufix gramatical al perfectului simplu și *-i* desinență (respectiv : *măs-*, *-e-*, *-i*).

Considerînd că „tema" (= radicalul) perfectului simplu la verbele de tipul *a merge* (și *a mînea*) este *mers-* (respectiv

măs-), observăm că aceasta coincide cu forma de participiu la verbele respective. În felul acesta găsim justificarea posibilității de explicare a formelor flexionare prin două „teme" (adică doi radicali) la verbele de conjugarea a III-a de tipul *a merge* (precum și la verbul de circulație regională de conjugarea a II-a *a mînea*).

În sfîrșit, la verbele de tipul *a sparge, a frînge, a coace* etc, necesitatea existenței celei de a treia „teme" (pe lîngă „tema" prezentului și „tema" perfectului, și o „temă" a participiului) rezultă din diferența formală dintre „tema" participiului *spart* și „tema" perfectului simplu *spars*. Această diferență formală este moștenită din latină la un verb ca *a coace* (*coxi* și *coctum* evoluează normal la *copsei* și *copt* — vezi, pentru evoluția lui *x* la *ps* și *ct* la *pt*, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 127—128), sau a apărut prin analogie pe terenul limbii române (eventual în latina populară) la un verb ca *spărsei* — *spart* (în latină *sparsi* și, respectiv, *sparsum*). Indiferent de explicația istorică, atît în cazul lui *copt*, cît și în cazul lui *spart* nu putem considera că în limba română *-t* ar fi sufixul participiului, pentru că — așa cum am arătat mai sus — aceasta ar duce la necesitatea considerării lui *-g* din *sparg* ca sufix, ceea ce ni se pare cu totul impropriu. De aceea credem că la verbele de conjugarea a III-a de tipul *a sparge* formele flexionare actuale trebuie explicate prin trei radicali, și anume, radicalul prezentului, radicalul perfectului și radicalul participiului.

* * *

Deși are în vedere limba română, unde s-au produs anumite simplificări în flexiunea verbului în comparație cu limba latină, totuși Paula Diaconescu găsește la verbul românesc cinci „rădăcini", adică mai multe decît în limba latină. Privitor la rădăcina prezentului, a perfectului și a participiului — neexistînd deosebiri esențiale între Paula Diaconescu și *Gram. Acad.* — sînt valabile comentariile pe care le-am făcut imediat mai sus. Pentru „rădăcina" imperfectului, articolul Paulei Diaconescu nu oferă argumente nici din istoria limbii, nici din momentul actual al acesteia și ca urmare nu vedem necesitatea recunoașterii acestei „rădăcini".

Necesitatea existenței unei „rădăcini" a imperativului, care să apară doar la persoana a II-a singular a imperativului

pozitiv, este justificată de autoare numai prin forma specială a persoanei a II-a singular a imperativului pozitiv la verbele *a duce, a face, a zice.* Aceasta pentru că la aceste verbe imperativul pozitiv la persoana a II-a singular nu mai are forma identică cu persoana a II-a sau a III-a singular a prezentului indicativ (ca la celelalte verbe regulate românești), ci are o formă specială, moștenită din latină, și anume: *du* (față de persoanele a II-a și a III-a singular ale prezentului indicativ *duci, duce*) ; *fă* (față de persoanele a II-a și a III-a singular ale prezentului indicativ *faci, face*) ; *zi* (față de persoanele a II-a și a III-a singular ale prezentului indicativ *zici, zice*).

Întrucît numărul verbelor la care persoana a II-a singular a imperativului pozitiv diferă de persoana a II-a sau a III-a singular ale prezentului indicativ este foarte mic, sîntem de părere că nu trebuie să căutăm, *numai pentru aceste verbe*, o „rădăcină“ a imperativului (cum utilizăm această „rădăcină“ la celelalte aproape 6 000 de verbe românești regulate ?) ci, mai curînd, să vorbim de faptul că la verbele regulate *a duce, a face, a zice* (și formațiile pe baza lor) persoana a II-a singular a imperativului pozitiv se construiește în limba română, ca și în limba latină, în mod neregulat.

* * *

Din prezentarea opiniilor privitoare la radicalii verbului românesc și din comentariile pe care le-am făcut se pot desprinde următoarele idei :

I. Radicalii verbului românesc trebuie căutați în formele flexionare ale verbului românesc și nu în formele flexionare ale verbului latinesc, deoarece flexiunea s-a simplificat (în sensul sporirii regularității) în limba română în comparație cu limba latină. Căutarea radicalilor verbului românesc în momentul actual al limbii literare, însă, nu trebuie să aibă ca urmare neglijarea totală a istoriei limbii române ci, avînd în vedere că sistemul verbal al limbii române continuă sistemul verbal al limbii latine, *uneori* se pot explica radicalii verbului românesc prin radicalii verbului latinesc. De exemplu, imposibilitatea divizării în limba română a lui *merg, sparg* etc în *mer-g, spar-g* etc poate fi susținută și cu limba latină, unde *merg* (din **mergo**), *sparg* (din **spargo**) etc. erau de asemenea indivizibili.

II. Simplificările din flexiunea verbului românesc în comparație cu verbul latinesc sînt concretizate în reducerea sensibilă a numărului radicalilor verbului. Astfel, dacă în limba latină verbul avea în majoritatea cazurilor *patru timpuri primitive*, în limba română verbul are în majoritatea cazurilor *un singur radical*. Există, totuși, unele situații cînd verbul românesc moștenește aproape integral situația verbului latinesc, în sensul că numărul radicalilor în limba română este aproape același cu numărul timpurilor primitive din limba latină. Găsirea radicalului la aceste verbe românești înseamnă găsirea morfemului care, indicînd în limba română sensul verbului respectiv și stînd la baza unora dintre formele lui flexionare, corespunde morfemului cu aceleași caracteristici în limba latină. Astfel, dacă la un verb latinesc ca *mergo — mergere — mersi — mersum* admitem că „tema" perfectului *mers-* diferă de cea a prezentului *merg-*, atunci trebuie să admitem că și radicalul perfectului simplu este *mers-* (identic cu latinescul *mers-*) și că acest radical diferă de cel al prezentului *merg-* (identic cu latinescul *merg-*). În același sens, admițînd că la un verb latinesc de tipul *coquo — coquere — coxi — coctum* „tema" perfectului *cox-* diferă și de cea a prezentului *coqu-*, și de aceea a participiului *coct-*, admitem implicit că și în limba română, unde se continuă situația din limba latină, radicalul perfectului simplu *cops-* diferă și de radicalul prezentului *coc-*, și de radicalul participiului *copt*.

III. Avînd în vedere aceste lucruri, credem că radicalii verbelor românești trebuie stabiliți *pe categorii de verbe* și nu în general pentru toate verbele limbii române. Procedînd în felul acesta, verbele regulate românești se pot grupa în trei categorii:

a) *Verbe regulate la care formele flexionare se pot explica, în momentul actual al limbii române literare, printr-un singur radical, și anume, radicalul prezentului*. Aceste verbe reprezintă aproximativ 95 % din totalul verbelor românești, corespunzînd verbelor regulate de conjugările I, a II-a (cu excepția regionalului *a mînea*), a III-a (subclasa a, de tipul *a trece*) și a IV-a (pentru numărul verbelor din fiecare conjugare, vezi nota 150).

La aceste verbe, radicalul prezentului se poate obține de la orice persoană gramaticală a prezentului indicativ,

prin înlăturarea desinenței și, acolo unde există, și a sufixului flexionar. Luînd ca exemplu verbele *a cînta*, *a lucra*, *a da*, *a tăcea*, *a trece*, *a dormi*, *a înflori*, *a coborî*, *a hotărî*, observăm că la unele dintre ele (*eu* **cînt**, *eu* **tac**, *eu* **trec**, *eu* **dorm**, *eu* **cobor**) persoana I singular este identică cu radicalul, în timp ce la celelalte (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, în același fel se procedează la toate persoanele gramaticale ale verbelor respective), pentru obținerea radicalului trebuie înlăturată desinența sau sufixul flexionar (*eu* **da***u*, *eu* **lucr***ez*, *eu* **înflor***esc*, *eu* **hotăr***ăsc*). Din radicalul prezentului, la aceste verbe se formează : imperativul pozitiv și negativ la plural [(nu) **cîn**-*tați*] și numai cel pozitiv la singular (**cînt***ă* ! **dorm***i* !) ; conjunctivul prezent (*să* **cînt**) ; indicativul imperfect (**cînt***am*) ; gerunziul (**cînt***înd*) — pe baza căruia se construiește prezumtivul prezent [*voi* (*să*, *aș*) *fi* **cînt***înd*]; infinitivul prezent [(*a*) **cînt***a*] — pe baza căruia se construiește imperativul negativ la singular (*nu* **cînta**), indicativul viitor I (*voi* **cînta**) și condițional-optativul prezent (*aș* **cînta**) ; indicativul perfect simplu (**cînt***ai*) — pe baza căruia se construiește indicativul mai mult ca perfect (**cînta***sem*) și participiul (**cînta***t*), acesta din urmă stînd la baza indicativului perfect compus (*am* **cîntat**), indicativului viitor al II-lea (*voi fi* **cîntat**), conjunctivului perfect (*să fi* **cîntat**), condițional-optativului perfect (*aș fi* **cîntat**), prezumtivului perfect [*voi* (*să*, *aș*) *fi* **cîntat**], infinitivului perfect (*a fi* **cîntat**), supinului (*de* **cîntat**), precum și la baza tuturor formelor pasive [*melodia este* (*a fost*, *va fi etc*) **cîntată**)].

b. *Verbele regulate la care formele flexionare se pot explica în momentul actual al limbii române literare prin doi radicali, și anume, radicalul prezentului și radicalul perfectului*. Aceste verbe — puțin numeroase — reprezintă mai puțin de 5 % din totalul verbelor românești, fiind reprezentate de verbul de circulație regională de conjugarea II *a mînea* și de verbele de conjugarea a III-a, subclasa b, de tipul *a merge*.

Radicalul prezentului se obține și la aceste verbe de la oricare persoană gramaticală a prezentului indicativ : persoana I singular a prezentului indicativ este identică cu radicalul la *eu* **mîn**, *eu* **merg**, sau conține și desinența *-u* la verbe ca *eu* **scri**-*u* ; identică cu radicalul — avînd și o alternanță fonetică — este și persoana a II-a singular la *tu* **mregi** (= **merǧ**) ; de la celelalte persoane, radicalul se

obţine prin lăsarea la o parte a desinenţelor (de exemplu, *el* **merg**-*e*) sau şi a desinenţelor, şi a sufixelor flexionare (de exemplu, *noi* **merg**-*e-m*).

Exceptînd perfectul simplu şi formele flexionare care la verbele cu un singur radical se construiesc pe baza perfectului simplu, radicalul prezentului de la verbele cu doi radicali stă la baza aceloraşi timpuri şi moduri ca şi la verbele cu un singur radical (vezi imediat mai sus).

Radicalul perfectului se obţine la verbele cu doi radicali de la oricare persoană a perfectului simplu indicativ, prin înlăturarea desinenţei, a sufixului gramatical al perfectului simplu -*e*- şi, acolo unde există, şi a sufixului flexionar -*ră*-: **mers***ei*, **mers***erăm* etc. Pe baza radicalului perfectului se formează — în aceeaşi manieră ca şi la verbele cu un singur radical — perfectul simplu indicativ, precum şi toate formele flexionare construite pe baza acestuia pe care le-am indicat la verbele cu un singur radical, cu precizarea doar că participiul este identic cu radicalul perfectului.

c) *Verbele regulate la care formele flexionare se pot explica în momentul actual al limbii române literare prin trei radicali, şi anume, radicalul prezentului, radicalul perfectului şi radicalul participiului*. Verbele de acest tip sînt foarte puţine — reprezentînd un procentaj cu mult mai mic de 1 % — şi aparţin conjugării a III-a : *a frînge, a sparge, a coace* şi alte cîteva. Obţinerea radicalului prezentului şi a radicalului perfectului la verbele cu trei radicali se face exact la fel ca la verbele cu doi radicali (vezi imediat mai sus) : *eu* **frîng**, *noi* **frîng***em* etc ; *eu* **frîns***ei*, *noi* **frîns***erăm* etc. Cît priveşte radicalul participiului, acesta este reprezentat prin forma de participiu luată în întregime : **frînt**, **spart**, **copt** etc.

Construirea formelor flexionare la verbele cu trei radicali se face în aceeaşi manieră ca la verbele cu unu şi cu doi radicali, adică : radicalul prezentului stă la baza aceloraşi forme flexionare ca la verbele cu doi radicali care, la rîndul lor, sînt aceleaşi forme flexionare ca la verbele cu un radical, exceptînd perfectul simplu şi modurile şi timpurile formate pe baza acestuia ; radicalul perfectului simplu stă la baza aceloraşi forme flexionare ca la verbele cu doi radicali, precum şi ca la acelea cu un singur radical, mai puţin participiul şi modurile şi timpurile formate pe baza acestuia ; în sfîrşit, radicalul participiului stă la baza formelor flexionare care

atît la verbele cu un singur radical, cît și la acelea cu doi radicali se construiesc pe baza participiului (vezi mai sus, verbele cu un radical și cu doi radicali).

§ 62. *Categoriile gramaticale ale verbului.* Definind categoriile gramaticale drept expresia lingvistică a unor raporturi stabilite de mintea omului între noțiuni (vezi § 5), urmează că existența unei categorii gramaticale în general este determinată de existența atît a unui *conținut* (= raportul dintre noțiuni), cît și a unei *forme* (= marca raportului respectiv). Corolarul acestei reguli presupune că lipsa fie a conținutului, fie a formei face imposibilă existența unei categorii gramaticale.

Categoriile gramaticale ale verbului românesc — caracterizate prin *conținut* și prin *formă* — sînt *diateza, modul, timpul, persoana* și *numărul.* În unele lucrări[155] s-a încercat, mărturisit sau nu, să se găsească la verbul românesc — după modelul altor limbi — și categoria gramaticală a aspectului. Probabil că această încercare a fost justificată și de faptul că despre conținutul aspectual (există verbe momentane și verbe durative sau perfective și imperfective) se poate vorbi și la verbul românesc. Conținutul, însă, nu este suficient pentru existența unei categorii gramaticale, ci pentru a putea vorbi de o categorie gramaticală, pe lîngă conținut, trebuie să existe și o formă. În această privință considerăm că *Gram. Acad.* (vol. I, p. 40) arată pe bună dreptate că în limba română „caracterul imperfectiv sau perfectiv al unei acțiuni nu se exprimă într-o formă organizată : aspectul se exprimă în limba română fie prin mijloace lexicale (*a merge* față de *a umbla*), destul de rar prin formații cu prefixe (*a adormi* față de *a dormi*), fie prin îmbinări de verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acțiunii (*începe a plînge*), fie prin valori ale timpurilor (imperfectul față de perfectul simplu).

Avînd în vedere aceste lucruri, sîntem de părere că urmărirea felului în care se traduce aspectul verbal din limba

[155] Vezi, de exemplu, C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română,* LR, II, 1953, nr. 6, p. 17—24 ; Gh. Bolocan, *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română (Considerații de ordin statistic),* LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 74—80 ; Al. Zacordoneț, *Problema existenței aspectului verbal în limba română,* AUI, VII, 1961, p. 89—97 ș.a.

rusă prin modurile și timpurile verbului românesc (vezi unele dintre articolele citate în nota 155) nu dovedesc existența aspectului verbal în limba română, ci doar corespondența aspectului verbal din limba rusă cu unele moduri și timpuri ale verbului românesc.

În general, plecînd de la interdependența dintre conținut și formă necesară pentru recunoașterea oricărei categorii gramaticale, precum și de la faptul că în conștiința vorbitorilor de limba română nu există o marcă pentru aspect, considerăm că verbului românesc nu-i este proprie categoria gramaticală a aspectului.

§ **63.** *Categoria gramaticală a diatezei. Generalități.* Diateza (vezi și § 5) este categoria gramaticală specifică verbului care exprimă raportul — marcat formal — dintre verbul considerat ca predicat, pe de o parte, și subiectul și „obiectul" verbului predicat, pe de altă parte, cu precizarea că subiectul și „obiectul" pot fi realizate atît concret, prin anumite cuvinte, cît și abstract, adică prin zero.

Privitor la numărul diatezelor limbii române nu există unitate de vederi, discuțiile purtîndu-se mai ales în legătură cu verbele însoțite de o formă neaccentuată de acuzativ sau dativ a pronumelui reflexiv[156].

În unele lucrări[157], se consideră că orice verb însoțit de formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv reprezintă diateza reflexivă, în cadrul cărei diateze se pot distinge — cînd pronumele reflexiv este în acuzativ — șase valori, și anume: *valoarea obiectivă*, cînd subiectul săvîrșește acțiunea și tot el îi suferă și efectele (de exemplu, *a se spăla*) ; *valoarea eventivă*, cînd în starea subiectului se produce o schimbare (de exemplu, *a se întrista*) ; *valoarea dinamică*, cînd subiectul participă cu intensitate la realizarea acțiunii (de exemplu, *a se teme*) ; *valoarea reciprocă*, cînd acțiunea e săvîrșită de mai multe subiecte, fiecare dintre acestea suferind acțiunea făcută de celălalt sau celelalte (de exemplu, *a se bate*) ; *valoarea pasivă*, cînd subiectul suferă acțiunea verbului predicat (de exemplu, *cartea* **se citește**) ;

---

[156] Vezi lucrarea *Observații în legătură cu diateza reflexivă și verbele pronominale în limba română contemporană*, pe care am publicat o în AUI, XI, 1965, fasc. 2, p. 125—146.

[157] Al. Graur, *Les verbes réfléchis en roumain*, BL, VI, 1938, p. 42—89.

valoarea impersonală, cînd subiectul nu se exprimă (de exemplu, *a se părea*).

Cu pronumele reflexiv în dativ, se spune că există trei valori care — schimbînd ceea ce trebuie schimbat — se întîlnesc și la verbele însoțite de pronumele reflexiv în acuzativ : *valoarea obiectivă*, la verbe ca *a-și aminti* ; *valoarea dinamică*, la verbe ca *a-și uita* ; *valoarea reciprocă*, la verbe ca *a-și da bună ziua* (*cu cineva*).

* * *

Trecînd peste alte lucrări unde se apreciază că în limba română există diateză activă, diateză reflexivă (cu valoare pasivă și cu valoare impersonală) și diateză medie[158], ne oprim la *Gram. Acad.* (I, p. 209 sqq), unde se acceptă în principiu opinia după care diateza reflexivă se recunoaște prin imposibilitatea înlocuirii pronumelui reflexiv cu un pronume personal sau cu un substantiv în același caz. După *Gram. Acad.*, diateza reflexivă are două valori, și anume : *valoarea dinamică* cu pronumele în acuzativ (de exemplu, *a se gîndi*) sau în dativ (de exemplu, *a-și închipui*) ; *valoarea impersonală*, cu pronumele în acuzativ (de exemplu *a se părea*).

Celelalte valori ale „reflexivului" sînt repartizate în *Gram. Acad.* la diatezele activă și pasivă. Astfel, la diateza activă se încadrează valoarea obiectivă cu acuzativul (*a se îmbrăca*) și dativul (*a-și croi cărare*), valoarea reciprocă cu acuzativul (*a se iubi*) și dativul (*a-și zice tu*), valoarea posesivă cu dativul (*a-și da pălăria pe ceafă*) și valoarea eventivă cu acuzativul (*a se întrista*). La diateza pasivă se încadrează de asemenea unele eventive cu acuzativul (de exemplu, *haina* **se strîmtează** *de croitor*) și, bineînțeles, valoarea pasivă cu acuzativul (*cartea* **se citește**).

* * *

Prezentarea opiniilor pe care am făcut-o mai sus arată dificultatea rezolvării definitive a acestei probleme. Opiniile privitoare la diateza reflexivă în special — care afectează conceptul de diateză în general — merg la admiterea diatezei reflexive în toate cazurile în care formele neaccentuate

158 Vezi *art. cit.* în nota 156, p. 126 sqq.

ale pronumelui reflexiv în acuzativ și, cu anumite excepții, și în dativ însoțesc un verb și pînă la încercarea teoretică de negare totală a diatezei reflexive în limba română. Explicația părerilor atît de variate în legătură cu diateza o vedem în modul de utilizare a criteriilor de recunoaștere a unei diateze. Suprasolicitînd-se criteriul formei în recunoașterea unei diateze în general și a diatezei reflexive în special, în unele lucrări se face următorul raționament *cu bază nereală* : la verbele însoțite de pronumele reflexiv în acuzativ cu valoare obiectivă (de tipul *a se spăla*), acest pronume reflexiv se poate înlocui cu un pronume personal sau cu nu substantiv în același caz ; dacă construcția cu pronumele reflexiv (pe care o notăm convențional cu A : *el* **se spală**) este egală cu construcția în care apare pronumele personal sau substantivul în acuzativ (pe care o notăm convențional cu B : *el* **îl spală**; *el* **spală copilul**) și dacă construcția B este activă, atunci înseamnă că și construcția A este tot activă. Caracterul nereal al raționamentului de mai sus rezultă din aceea că *construcția A nu este egală cu construcția B*. Aceasta pentru că în construcția A există **o singură** *persoană reală* care în același timp și săvîrșește acțiunea în calitate de subiect, și îi suferă efectele în calitate de „obiect", față de construcția B, unde există **două** *persoane reale*, una săvîrșind acțiunea în calitate de subiect și alta suferind efectele acțiunii în calitate de „obiect". Admițînd caracterul nereal al raționamentului avut în vedere, trebuie să admitem că și ideea rezultînd din acest raționament nu corespunde realității, ceea ce altfel spus înseamnă că raționamentul respectiv nu spune nimic nici în legătură cu existența diatezei reflexive, dar nici în legătură cu inexistența diatezei reflexive (eventual și a altei diateze). Ceea ce rămîne profitabil din această discuție este necesitatea de a preciza ce se înțelege prin *formă* în cazul diatezei.

În ceea ce ne privește, considerăm că prin *formă* la diateză nu trebuie să înțelegem un anumit aspect fonetic al verbului, diferit de la o diateză la alta, ci în principiu un element fonetic (= marcă) neaglutinat cu radicalul care poate apărea oricînd raportul gramatical este același. Că așa stau lucrurile poate fi dovedit cu ajutorul diatezei pasive, în cadrul căreia verbul de bază la participiu și auxiliarul *a fi* la modul, timpul, persoana și numărul cerute de context

(de exemplu: *el* **este bătut** *de cineva*) au fiecare în parte formă activă. Totuși, în principiu nu există îndoieli privitoare la existența diatezei pasive, deoarece auxiliarul *a fi*, pe de o parte, și mai ales complementul de agent, pe de altă parte, reprezentînd mărci discontinui neaglutinate cu verbul de bază, există (exprimate sau deduse din context) oricînd subiectul suferă efectele acțiunii săvîrșite de complementul de agent.

Așa cum auxiliarul *a fi* și complementul de agent reprezintă mărcile diatezei pasive, tot la fel și forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv poate fi considerată marcă a diatezei reflexive. Aceasta pentru că *mă*, *te*, *se* etc, reprezentînd aceeași persoană gramaticală cu subiectul și comportîndu-se ca niște „complemente directe", creează posibilitatea ca persoana reală a subiectului să fie aceeași cu a „obiectului". *Mă*, *te*, *se* etc nu reprezintă, însă, complemente directe obișnuite, ci ceea ce am putea numi *complemente directe de tip special*. Că așa stau lucrurile se poate verifica prin comparația cu complementele directe exprimate prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelor personale, care se pot dubla prin formele accentuate de acuzativ ale acelorași pronume (l-*am văzut* **pe el**) sau printr-un substantiv în acuzativ (*el* l-*a anunțat* **pe dușman**). Complementul direct exprimat prin forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv, însă, deși poate fi dublat *teoretic*, totuși, *practic* nu se dublează decît în cazuri excepționale, atunci cînd, datorită diverselor împrejurări, este nevoie de sublinierea faptului că persoana reală a subiectului este aceeași cu persoana reală a „obiectului" (de exemplu, *înhamă-te* **pe tine** *și trage* ..., V. Alecsandri, după Finuța Asan, *Raportul dintre diateze și tranzitivitate*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 344). În plus, complementele directe propriu-zise exprimate prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelor personale pot fi înlocuite prin substantive în acuzativ (de exemplu : *îmbracă*-**l** >*îmbracă* **copilul**), în timp ce complementul direct de tip special exprimat prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv nu are această posibilitate (de exemplu : *îmbracă*-**te** ≠ *îmbracă* ... **pe interlocutor**).

Toate aceste lucruri ne dau dreptul să afirmăm că *mă*, *te*, *se* etc, însoțind un verb tranzitiv și avînd aceeași persoană gramaticală cu verbul însoțit, reprezintă pe lîngă acest verb com-

plemente directe de tip special, pe care le considerăm — alături de auxiliarul *a fi*, complementul de agent și, prin opoziție cu acestea, zero — mărci ale categoriei gramaticale a diatezei.

* * *

Nici în legătură cu conținutul diatezei reflexive — care de fapt a generat cele mai multe controverse privitoare la categoria gramaticală a diatezei — nu există unitate de vederi în literatura de specialitate. Astfel, dacă admitem că la diateza reflexivă subiectul și „obiectul" reprezintă aceeași persoană reală și dacă încadrăm la această diateză toate verbele însoțite de formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv, atunci rămîn de fapt în afara diatezei reflexive toate verbele care reprezintă valorile eventivă, reciprocă, dinamică, pasivă și impresonală (vezi articolul citat în nota 157), întrucît la aceste verbe persoana reală a subiectului nu apare și ca „obiect". Cei care consideră ca diateză reflexivă numai valoarea pasivă și valoarea impersonală, observînd neconcordanța dintre ceea ce se consideră în mod obișnuit a fi raportul reflexiv (subiectul și „obiectul" sînt reprezentate prin aceeași persoană reală), propun modificarea definiției diatezei reflexive în așa fel încît aceasta să cuprindă valoarea pasivă și valoarea impersonală (vezi trimiterea din nota 158). În sfîrșit, în lucrările în care se apreciază că diateza reflexivă are valoare dinamică și valoare impersonală (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 209), se spune că această diateză nu este omogenă, definițiile subcategoriilor sale neputînd fi reduse la o definiție unitară.

În general, deci, se pot desprinde două direcții : una de forțare a definiției clasice a diatezei reflexive, prin admiterea valorilor acestei diateze, valori care, cu excepția celei obiective, nu exprimă un raport reflexiv ; altă direcție, într-un fel sau altul, cere modificarea definiției diatezei reflexive, în așa fel încît să cuprindă fie valorile pasivă și impersonală, fie valorile dinamică și impersonală. În această privință considerăm că nu trebuie nici să introducem în diateza reflexivă acele construcții care nu exprimă raportul gramatical reflexiv, nici să modificăm definiția diatezei reflexive în așa fel încît să poată cuprinde construcții nereflexive, ci să vedem dacă în limba română există raportul reflexiv și care este

expresia lingvistică a acestuia. Aşadar, sîntem de părere că, pentru recunoaşterea unei diateze în general şi a diatezei reflexive în special, nu putem absolutiza nici criteriul *formei* (= marca), nici criteriul *conținutului* (= raportul), ci avînd în vedere imposibilitatea existenței formei fără conținut (şi invers) trebuie să plecăm de la raportul gramatical şi să căutăm marca acestuia. Întrucît în limba română există posibilitatea ca persoana reală a subiectului să fie aceeaşi cu persoana reală a „obiectului“, acest raport gramatical fiind marcat prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv, rezultă că în limba română există diateza reflexivă. Din această diateză fac parte prin excelență verbele care exprimă acțiuni privitoare la persoana umană, de tipul *a se spăla, a se îmbrăca, a se pieptăna, a se ruja* etc.

* *
*

Nu orice verb însoțit de formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv reprezintă, însă, diateza reflexivă. În lucrările în care se vorbeşte de *valoarea eventivă* a diatezei reflexive (vezi începutul acestui paragraf), se încadrează la această valoare verbe ca *a se îmbogăți, a se îngălbeni, a se îngrăşa, a se înnopta, a se însera, a se întrista, a se odihni, a se strîmta* etc. Încadrarea acestor verbe într-o singură categorie este posibilă numai după *sensul lexical*, toate arătînd o schimbare în starea subiectului. Că nu *marca* sau *raportul gramatical* constituie criteriul după care s-a constituit această valoare a diatezei reflexive o dovedeşte existența eventivului şi la diateza activă, şi la diateza pasivă (nu numai la *a se îngălbeni*, ci şi la *a îngălbeni* sau la *a fi îngălbenit* în starea subiectului se produce o schimbare).

În funcție de raportul gramatical, verbele de tipul celor arătate mai sus nu constituie o categorie omogenă, unele (*a se îmbogăți, a se îngrăşa* etc) exprimînd un raport reflexiv, altele (*a se strîmta* etc) un raport pasiv, altele (*a se înnopta, a se însera* etc) un raport impersonal, iar altele (*a se îngălbeni, a se întrista* etc) un raport activ. Admițînd aceste lucruri, urmează că aşa-numita valoare eventivă a diatezei reflexive trebuie desființată (vezi *Gram. Acad.*, I, 211–212).

* *
*

Lucrările care vorbesc de *valoarea pasivă* a diatezei reflexive exemplifică această valoare cu verbe ca *a se citi*,

a se consuma, a se culege, a se introduce, a se certa etc. Raportul gramatical exprimat de aceste verbe — folosite literar numai la persoana a III-a (pentru graiurile populare, vezi Iorgu Iordan, LRC, p 452) — este pasiv : *cartea* **se citeşte de cineva**, *vinul* **se consumă de către oameni** etc. De aici rezultă că constituirea valorii pasive a diatezei reflexive s-a făcut numai după criteriul *formei* (prezenţa pronumelui reflexiv *se* sau *s-* pe lîngă forma verbală). Simpla prezenţă a pronumelui reflexiv, însă, nu ne dă dreptul să numim construcţia *se* (*s-*) + *forma verbală activă* drept diateză reflexivă cu valoare pasivă. Raportul gramatical — de la care pornim în recunoaşterea oricărei diateze — fiind pasiv, urmează că aceste construcţii reprezintă diateza pasivă (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 208).

* * *

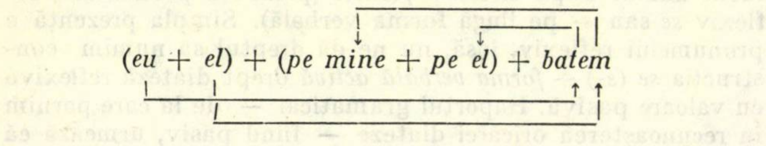
Pentru valoarea reciprocă a diatezei reflexive se dau exemple ca *a se bate, a se iubi, a se îmbrăţişa, a se logodi, a se pălmui, a se saluta* etc. Aceste verbe pot fi folosite şi fără pronumele reflexiv (*a bate, a iubi* etc), şi cu auxiliarul *a fi* şi complementul de agent (*a fi bătut de cineva* etc) cu acelaşi sens lexical, dar fără să mai arate reciprocitatea. Aceasta înseamnă că reciprocitatea este dată numai de pronumele reflexiv. De obicei reciprocitatea se exprimă prin verbe la numărul plural ; pentru a se putea exprima reciprocitatea la numărul singular, verbul respectiv trebuie să fie însoţit de un circumstanţial introdus prin prepoziţia *cu* : *el* se ceartă **cu cineva**[159].

În legătură cu raportul gramatical exprimat de aceste verbe la numărul plural însoţite de pronumele reflexiv, observăm că forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv, prin identitatea în ceea ce priveşte conţinutul cu subiectul, creează posibilitatea ca fiecare persoană gramaticală din pluralitate să se comporte în acelaşi timp şi ca subiect, făcînd acţiunea care trece asupra unei persoane din pluralitate, şi ca „obiect", suferind acţiunea făcută de o altă persoană a pluralităţii. Acest lucru iese în evidenţă prin descompunerea pronumelui personal în nominativ (subiectul) şi a pronumelui reflexiv

---

159 Vezi în acest sens E. Cîmpeanu, *Funcţiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, CL, V, 1960, fasc. 1—2, p. 89.

în acuzativ (complementul direct de tip special) dintr-o comunicare ca *noi ne batem*. Astfel, admițînd că *noi* = *eu* și *el*, urmează că *ne* = *pe mine* (deci aceeași persoană cu *eu*, dar la acuzativ) și *pe el* (deci aceeași persoană cu *el*, dar la acuzativ). Comunicarea *noi ne batem* poate fi, așadar, „descompusă" în:

De aici rezultă că fiecare persoană gramaticală din pluralitate, atît persoana I, cît și a III-a, este în același timp și activă, făcînd acțiunea ca subiect, și pasivă, suferind acțiunea ca „obiect", dar niciodată reflexivă, pentru că nu suferă acțiunea făcută de ea însăși. Aceasta înseamnă că „reciprocul" nu este nici diateză reflexivă, dar nici diateză activă (pentru că exprimă și un raport pasiv), nici diateză pasivă (pentru că exprimă și un raport activ).

Cînd verbul este la singular, raportul este același ca la plural, diferența față de plural constînd doar în forma de exprimare: în loc de *pronume personal subiect la plural* + + *pronume reflexiv „obiect" la plural* + *forma verbală*, apare acum *pronume personal subiect la singular* + *pronume reflexiv „obiect" la singular* + *forma verbală* + *circumstanțial sociativ introdus prin* cu. Inexistența circumstanțialului sociativ introdus prin *cu* cînd verbul este la singular ar duce la un raport gramatical reflexiv (în loc de reciprocul *eu mă bat cu cineva*, am obține reflexivul *eu mă bat*) și de aceea existența acestui circumstanțial este obligatorie.

Fiind vorba — atît la plural, cît și la singular — de *un dublu raport, activ și pasiv în același timp*, verbele reciproce pot fi constituite într-o diateză aparte, și anume, diateza reciprocă[160].

---

[160] Vezi, Al. Graur, *Diatezele*, SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 19. Ecaterina Teodorescu, *Reflexiv și pronominal*, LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 552, apreciază că reciprocul reprezintă o subvaloare a reflexivului.

* * *

La *valoarea impersonală* a diatezei reflexive se dau exemple ca *a se cuveni, a se însenina, a se însera, a se întîmpla, a se întuneca, a se părea, a se spune, a se vorbi, a se zice* etc. Ceea ce au comun aceste verbe este faptul că la toate, *în construcția dată*, nu există subiect. Dacă adăugăm că nici unul dintre verbele care interesează aici nu poate primi o determinare completivă directă (care facilitează identificarea raportului gramatical activ și reflexiv) și nici o determinare completivă de agent (cu ajutorul căruia identificăm raportul gramatical pasiv), atunci vedem de ce stabilirea raportului exprimat prin verbele în discuție prezintă anumite dificultăți. Întrucît existența unui raport gramatical presupune existența a cel puțin două elemente (în cazul nostru, verbul predicat și numele subiect) la care se poate adăuga și un al treilea element (numele cu funcție de complement direct sau complement de agent) și întrucît la verbele impersonale există un singur element (verbul predicat), sîntem de părere că raportul gramatical exprimat de verbele în discuție este *zero*, adică nu există nici un raport. Admițînd că raportul zero diferă de toate celelalte raporturi (activ, pasiv, reflexiv și reciproc), admitem implicit și că verbele la care apare raportul zero nu pot fi încadrate la nici una din diatezele despre care am vorbit pînă aici (activă, pasivă, reflexivă și reciprocă), ceea ce înseamnă că verbele respective se constituie într-o altă diateză, și anume, *diateza impersonală*.

* *

Pentru *valoarea dinamică* a diatezei reflexive se dau exemple ca *a se bizui, a se codi, a se făli, a se gîndi, a se jura, a se pocăi, a se ruga, a se sfii, a se teme* etc. Unele din aceste verbe se pot folosi și fără pronumele reflexiv în acuzativ fără modificarea sensului lexical (de exemplu, *a ruga*), altele își modifică sensul prin folosirea fără pronumele reflexiv în acuzativ (compară *a teme* cu *a se teme*), iar altele apar însoțite întotdeauna de pronumele reflexiv în acuzativ (de exemplu, *a se bizui, a se codi* etc).

Raportul gramatical exprimat de unele din aceste verbe este evident activ, atunci cînd verbele respective au sau pot primi un complement direct (de exemplu, *el* **se gîndește ceva**) sau, mai frecvent, un complement intern *(el* **s-a jurat un jurămînt**).

La alte verbe din această categorie, la care nu poate apărea complementul direct sau complementul intern, raportul gramatical se identifică cu o anumită dificultate, datorită faptului că se realizează între numai două elemente, subiectul și predicatul (de exemplu, *el* **se codește**). Ceea ce este clar este faptul că la aceste verbe raportul nu este nici reflexiv (pentru că persoana reală a subiectului nu suferă acțiunea săvîrșită de ea însăși), nici pasiv (pentru că nu există un complement de agent care să facă acțiunea pe care să o sufere subiectul), nici reciproc (pentru că, neexistînd raportul pasiv, nu se poate vorbi de un dublu raport, activ și pasiv în același timp) și nici impersonal (pentru că acesta presupune un singur termen, predicatul, iar la aceste verbe apar doi termeni, subiectul și predicatul). Așadar, *prin eliminare și făcînd abstracție de încărcătura afectivă existentă de obicei la aceste verbe (pentru că aceasta nu modifică raportul gramatical)*, se poate spune că la verbele în discuție trebuie să vorbim de un raport activ (subiectul săvîrșește acțiunea), care raport trimite în mod normal la *diateza activă*. Faptul că din punctul de vedere al formei verbele avute în vedere conțin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv nu ne împiedică să vorbim aici de *diateza activă*, tot la fel cum aceste pronume nu ne-au împiedicat să vorbim de diateza pasivă atunci cînd raportul gramatical era pasiv (vezi mai sus).

* * *

Cît privește verbele însoțite de formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv, aici lucrurile sînt mai simple, întrucît din punctul de vedere al raportului gramatical nici una din valorile „reflexivului“ cu pronumele în dativ nu poate reprezenta diateza reflexivă (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 449). Aceasta pentru că formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv avînd funcția — și aceasta numai uneori — de complement indirect, nu pot arăta că persoana reală a subiectului este aceeași cu persoana reală a „obiectului“ (prin care aici se înțelege complementul direct).

Raportul exprimat de aceste verbe se realizează adesea în trei elemente și este un raport evident activ, subiectul săvîrșind acțiunea pe care o suferă „obiectul” : *el* **și-a amintit ceva**, *el* **și-a luat pălăria** etc. Cînd nu apare al treilea element, și

anume, „obiectul“ — aceasta întîmplîndu-se la verbele de tipul *a-și da bună ziua, a-și spune pe nume* etc — raportul este de asemenea activ, întrucît cel care săvîrșește acțiunea lipsită de „obiect“ este subiectul. Admițînd aceste lucruri, urmează că verbele însoțite de formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv sînt în principiu la *diateza activă.*

* * *

Din discuțiile purtate rezultă că identificarea diatezelor trebuie făcută atît după *conținut* (= raportul gramatical), cît și după *formă* (= marca raportului gramatical), punctul de plecare constituindu-l conținutul, deoarece una din cele trei mărci ale categoriei gramaticale a diatezei poate apărea la toate diatezele (este vorba de formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv). Așa stînd lucrurile, diatezele marcate prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv se deosebesc una de alta numai cu ajutorul raportului gramatical. De exemplu, în *el* se *gîndește ceva*, verbul însoțit de *se* este la diateza activă pentru că exprimă raportul gramatical activ ; *în cartea* se *citește*, verbul însoțit de *se* este la diateza pasivă pentru că exprimă raportul gramatical pasiv ; în *el* se *îmbracă*, verbul însoțit de *se* este la diateza reflexivă pentru că exprimă raportul gramatical reflexiv ; în *ei* se *ceartă*, verbul însoțit de *se* este la diateza reciprocă pentru că exprimă raportul gramatical reciproc ; în sfîrșit, în se *înserează*, verbul însoțit de *se* este la diateza impersonală pentru că exprimă raportul gramatical zero (pentru care se poate folosi — din cauza caracterului său sugestiv — termenul de raport impersonal).

Și marca zero poate apărea la două diateze, și anume, la diateza activă și la diateza impersonală. În felul acesta, un verb ca *el* **cîntă** (la care marca diatezei este zero) aparține diatezei active pentru că exprimă raportul gramatical activ, iar un verb ca *părea* — din **Părea** *că printre nouri s-a fost deschis o poartă* (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53) — (la care marca diatezei este de asemenea zero) aparține diatezei impersonale pentru că exprimă raportul gramatical impersonal.

Singura marcă a categoriei gramaticale a diatezei care apare la o singură diateză este *complementul de agent*, întîlnit exclusiv la diateza pasivă : *copilul* **este bătut de mama.**

Prin intermediul a maximum trei elemente — acestea fiind *verbul predicat, subiectul* și „obiectul" (prin care se înțelege complementul direct sau complementul de agent) — verbul românesc poate exprima cinci raporturi gramaticale marcate și, deci, în limba română se poate vorbi de cinci diateze :

a) *Diateza activă*, atunci cînd verbul exprimă raportul gramatical activ (subiectul săvîrșește acțiunea care, la verbele tranzitive, se răsfrînge asupra „obiectului"), acest raport activ putînd fi marcat prin zero (de exemplu, *a cînta*) sau prin formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv (de exemplu, *a se sfii, a-și aminti*).

b) *Diateza pasivă*, atunci cînd verbul exprimă raportul gramatical pasiv (subiectul suferă acțiunea săvîrșită de „obiect"), acest raport putînd fi marcat sau de complementul de agent și verbul auxiliar *a fi* (de exemplu **a fi** *bătut* **de cineva**), sau de formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv *se, s-*, în care caz complementul de agent există doar virtual, nemaiexprimîndu-se în limba literară modernă (de exemplu, *a se citi*, cu subînțelegerea lui *de către cineva*).

c) *Diateza reflexivă*, atunci cînd verbul exprimă raportul gramatical reflexiv (persoana reală participantă la acțiune este în același timp și activă, săvîrșind acțiunea în calitate de subiect, și pasivă, suferind acțiunea în calitate de „obiect"), acest raport fiind marcat prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv (de exemplu, *a se spăla*).

d) *Diateza reciprocă*, atunci cînd verbul exprimă raportul gramatical reciproc (fiecare persoană reală participantă la acțiune este simultan și activă, săvîrșind acțiunea pe care o suferă altcineva, și pasivă, suferind acțiunea săvîrșită de altcineva), acest raport fiind marcat prin formele neaccentuate de acuzativ sau de dativ ale pronumelui reflexiv (de exemplu, *a* **se** *bate, a-***și** *da bună ziua*).

e) *Diateza impersonală*, atunci cînd verbul exprimă raportul zero, numit și impersonal (din cele trei elemente — verbul predicat, subiectul și „obiectul" — există numai unul singur, și anume verbul predicat, ceea ce face imposibilă existența unui raport gramatical propriu-zis), acest raport zero sau impersonal fiind marcat prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv *se, s-* (de exemplu, *a* **se** *întîmpla*) sau prin zero (de exemplu, *a părea*, într-un context ca **pare** *că merge*).

§ 64. *Diateza activă.* Așa cum am arătat și mai sus, raportul gramatical activ poate conține — exprimate sau deduse din context — toate cele trei elemente care interesează aici, adică subiectul, verbul predicat și „obiectul": *el* **aduce o carte**, *el* **s-a jurat un iurămînt** etc. Unul dintre aceste elemente, însă, și anume, „obiectul" (complementul direct sau complementul intern) poate să existe, exprimat sau dedus din context, numai dacă verbul predicat este tranzitiv. Acest lucru nu înseamnă, însă, că pot fi la diateza activă numai verbele tranzitive, pentru că și verbele intranzitive sînt active sau, mai exact, verbele intranzitive sînt prin excelență active. La verbele intranzitive, spre deosebire de verbele tranzitive, raportul gramatical activ conține numai două elemente, și anume, verbul predicat și subiectul său: *el* **intră**, *el* **se sfiește** etc. Așadar, raportul gramatical activ arată sau că subiectul săvîrșește acțiunea care se răsfrînge asupra „obiectului", sau numai că subiectul săvîrșește acțiunea.

Marca diatezei active se stabilește în funcție de cele două forme ale acestei diateze. Astfel, la majoritatea verbelor limbii române marca diatezei active este zero, care înseamnă practic inexistența mărcilor concrete ale celorlalte diateze (verbul la diateza activă, deci, nu este însoțit nici de complementul de agent și — de cele mai multe ori — nici de formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelor reflexive). De exemplu:

Ea-l [Ø[161]] *asculta* pe copilaș
Uimită și distrasă
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 133)

La un număr redus de verbe, și anume, acelea considerate de obicei ca avînd valoare dinamică (vezi § 63), marca diatezei active o constituie formele neaccentuate de acuzativ sau de dativ ale pronumelor reflexive. Exemplu:

Ea se *uită* ... Păru-i galben
Fața ei lucesc în lună
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 55)

---

[161] Dacă am avea în vedere că, în topica obiectivă, marca diatezei pasive este discontinuă (*copilul* **este** *bătut* **de mama**), atunci ar trebui ca și marca diatezei active să fie reprezentată tot discontinuu, adică printr-un zero precedînd verbul și prin altul urmînd verbului.

Cele spuse aici în legătură cu diateza activă vizează numai verbele concrete și predicative, pentru că în principiu numai acestea pot forma singure predicatul (pentru excepții, vezi § 53), intrînd astfel în relație cu un subiect și, eventual, și cu un „obiect". La verbele abstracte și nepredicative nu există conținutul categoriei gramaticale a diatezei, datorită faptului că, *singure*, aceste verbe nu sînt capabile să intre în relație cu subiectul și cu „obiectul", ceea ce înseamnă că la aceste verbe nu putem vorbi de nici un fel de raport gramatical. Întrucît diateza — ca orice altă categorie gramaticală dealtfel — presupune existența și a unui *conținut*, și a unei *forme*, iar verbele abstracte și nepredicative nu au conținutul categoriei gramaticale a diatezei, urmează că la verbele abstracte și nepredicative nu putem vorbi de categoria gramaticală a diatezei. **Numai din punct de vedere formal**, majoritatea verbelor nepredicative pot fi încadrate la diateza activă (este vorba de toate cele trei auxiliare — *a fi*, *a avea*, *a vrea* — de cele mai multe copulative — *a fi*, *a deveni*, *a ajunge*, *a ieși* etc — de cele mai multe semiauxiliare — *a putea*, *a trebui*, *a fi*, *a avea*, *a începe*, *a continua* etc — precum și de cele mai multe verbe din perifrazele verbale — *a fi*, *a avea*, *a da*, *a duce* etc).

Dacă avem în vedere că aproape toate verbele concrete și predicative ale limbii române au — teoretic și practic — diateza activă, că toate celelalte diateze utilizează exclusiv forme verbale existente la diateza activă (vezi mai departe) și că verbele abstracte și nepredicative — care sînt în afara categoriei gramaticale a diatezei — au și ele prin excelență *formă* activă, atunci credem că se poate afirma că *diateza activă este diateza de bază a verbului românesc.*

§ **65** *Diateza pasivă* poate să apară la un număr limitat de verbe, și anume, la verbele care la diateza activă sînt tranzitive. Explicația faptului că diateză pasivă pot avea verbele tranzitive active o găsim în echivalența elementelor raportului gramatical activ *numai* de la verbele tranzitive, cu elementele raportului gramatical pasiv care pot să apară la aceleași verbe. Astfel, în cadrul raportului gramatical activ de la verbele tranzitive există, pe lîngă *verbul tranzitiv*, și un element activ, *subiectul*, care săvîrșește acțiunea, și un element pasiv, *„obiectul"* (= complementul direct), care suferă acțiunea verbului. Aceleași elemente se

găsesc şi în cadrul raportului gramatical pasiv, cu deosebirea doar că aici elementul activ este *„obiectul“* (= complementul de agent), iar elementul pasiv este *subiectul*. De exemplu :

Copilul *este bătut* **de mama**

Mama *bate* **copilul**

Avînd în vedere că raportul gramatical pasiv presupune obligatoriu elementul pasiv (care este subiectul), că elementul pasiv de la diateza pasivă (= subiectul) poate fi numai complement direct (nu şi altfel de determinare completivă) la diateza activă şi că diateza pasivă se formează pe baza celei active (adică nu există în limba română nici un verb care să aibă numai diateza pasivă, aşa cum există, însă, verbe care au numai diateză activă), rezultă că echivalenţa gramaticală la care ne refeream mai sus apare numai între elementele raportului exprimat de verbele tranzitive active şi elementele raportului exprimat de verbele pasive. Altfel spus, raportul gramatical pasiv reprezintă o răsturnare a raportului gramatical activ de la verbele tranzitive (pentru faptul că verbele la diateza pasivă sînt intrazitive şi pentru excepţiile în această privinţă, vezi § 54). În ceea ce priveşte marca diatezei pasive, aceasta se stabileşte în funcţie de cele două forme ale acestei diateze.

Forma cu **a fi** *a diatezei pasive*, care se foloseşte cu preponderenţă în limba literară, are următoarea structură : *subiectul* (exprimat sau dedus din context) + *auxiliarul* **a fi** (exprimat sau dedus din context[162]) + *participiul acordat al verbului de bază* + *complementul de agent* (exprimat sau dedus din context). Dintre aceste elemente (lăsînd la o parte participiul acordat al verbului de conjugat, care reprezintă verbul

---

[162] Uneori, participiul acordat este determinat de un complement de agent, dar nu mai este însoţit de auxiliarul *a fi* (cu precizarea că *a fi* nici nu poate fi introdus în contextul respectiv fără modificarea substanţială a structurii contextului). Exemplu :

Se uită lung la bani şi pal
Se clatină ca **dus** *de-un val*

(G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 66)

În acest tip de construcţii, participiul nu poate fi considerat ca reprezen-

propriu-zis), marca de prim ordin a diatezei pasive o constituie complementul de agent. Aceasta pentru că inexistența complementului de agent (nu neexprimarea lui) face imposibilă existența diatezei pasive. Pentru explicarea acestui lucru trebui să avem în vedere că participiul verbului de conjugat din cadrul diatezei pasive, deși — acordîndu-se în gen, număr și caz cu numele subiect — apare ca adjectiv, are totuși și valoare de verb, întrucît exprimă acțiunea ca proces. Inexistența complementului de agent (nu neexprimarea lui) într-o construcție în care există *subiect* + *a fi* + *participiul acordat* duce la pierderea calității de verb a participiului respectiv, acțiunea fiind privită în acest caz — cum se întîmplă cu orice adjectiv provenit din verb — ca rezultat. În această situație, *a fi* nu mai are valoare de verb auxiliar, ci devine verb copulativ și, deci, construcția *subiect* + *a fi* + *adjectiv provenit din participiu* reprezintă un predicat nominal care, formal, aparține diatezei active și nu un predicat verbal la diateza pasivă). Exemplu:

Pe cer cînd soarele-*i* **apus**
De ce să plîngi privind în sus?
(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 107)

Complementul de agent — care *există* întotdeauna la diateza pasivă — poate uneori să nu fie exprimat printr-un cuvînt. Neexprimarea complementului de agent nu impietează asupra existenței diatezei pasive dacă deducerea lui din context nu comportă dificultăți. Exemplu:

Printre acestea te alegi și tu
ca o parte din sonată
ce încă niciodată
nu a fost cîntată [de cineva]
(L. Blaga, *op. cit.*, p. 133)

înd diateza pasivă, întrucît *inexistența* (nu neexprimarea) auxiliarului *a fi* face imposibilă atribuirea participiului unei persoane gramaticale cu funcție de subiect. Neputîndu-se atribui unei persoane gramaticale cu funcția de subiect, participiul respectiv nu poate îndeplini funcția sintactică de predicat (cum se întîmplă cu verbul la diateza pasivă), ci constituie o parte secundară de propoziție (atribut circumstanțial). În sprijinul acestei idei se poate invoca și faptul că „reconstituirea" construcției duce la schimbarea structurii comunicării respective (compară *se clatină ca* **dus** *de-un val* cu *se clatină* ca și cum ar fi **dus** *de-un val*).

A doua marcă a diatezei pasive o constituie auxiliarul *a fi*. Auxiliarul *a fi*, care *există* și el întotdeauna la diateza pasivă, poate să fie exprimat sau poate să fie dedus din context. Exemple:

Și de-aceea spusa voastră era sîntă și frumoasă
Căci de minți era *gîndită*, căci din inimi era scoasă
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 25)

Topiți sînt ochii viorei
De-atîta vaiet ne-ntrerupt
Și graiul stins, și-obrazul supt
Și tot veșmîntul doamnei [*e*] *rupt*
De mîna ei.
(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 103)

Subiectul nu reprezintă o marcă a diatezei pasive, el putînd exista și la alte diateze. Cu toate acestea, subiectul reprezintă o *condiție* fără de care nu poate exista diateza pasivă. Aceasta pentru că inexistența subiectului (nu neexprimarea lui) — care trebuie să sufere acțiunea la diateza pasivă — face imposibilă existența complementului de agent (marca de bază a diatezei pasive), care trebuie să săvîrșească acțiunea la diateza pasivă. Ca urmare, construcția alcătuită din *a fi* + *participiu* nu mai exprimă un raport pasiv, devenind o perifrază unipersonală. Exemplu:

... Mi-*a fost* și mie *scris*
Să mă deștept plîngînd din vis
Din lumea mea!
(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 106)

La fel cu complementul de agent și cu auxiliarul *a fi*, însă, și subiectul — care *există* întotdeauna la diateza pasivă — poate să nu fie exprimat printr-un cuvînt, ci să rezulte din context. Exemplu:

În zadar flamura verde o ridică înspre oaste
Căci [*ea*] *cuprinsă-i* de pieire, și în față, și în coate
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 111)

* * *

Forma cu se (s-) *a diatezei pasive*, folosită preponderent în limba vorbită, are în structura sa următoarele elemente: *subiectul + forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv* se *sau* s- *+ verbul de bază la forma cerută de context + complementul de agent*. Dintre acestea (făcînd abstracție de verbul de bază care reprezintă verbul propriu-zis), complementul de agent este acela care reprezintă și la această formă a diatezei pasive marca principală. Cu toate acestea, în momentul actual al limbii literare, complementul de agent există doar virtual, practic el nemaiexprimîndu-se. Exemplu:

O fi viața chin răbdat,
Dar una știu, *ea* ni **s-a dat** [de către cineva]
Ca s-o trăim!

(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 109)

Forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv *se* sau *s-* este a doua marcă a acestei forme a diatezei pasive, care, însă, reprezintă o marcă secundară, pentru că apare și la alte diateze (vezi diateza reflexivă, diateza reciprocă etc).

Cît privește subiectul, acesta reprezintă și la această formă a diatezei pasive — la fel ca la forma cu *a fi* și pentru aceleași rațiuni — o condiție a existenței diatezei pasive, inexistența (nu neexprimarea) lui făcînd ca verbul însoțit de forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv să reprezinte o construcție impersonală. Exemplu:

Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l ...
Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl?
Nemurire, *se va zice*.

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 102)

§ **66**. *Diateza reflexivă* — la fel cu diateza pasivă — poate apărea tot numai la verbele care la diateza activă sînt tranzitive, fapt ce se explică prin natura raportului exprimat de această diateză (adică de diateza reflexivă). Avem în vedere că raportul reflexiv presupune ca persoana reală interesată în acțiune să poată apărea și ca *subiect*, săvîrșind acțiunea, și ca *„obiect"*, suferind acțiunea (în cazul de față, în calitate de complement direct de tip special — vezi § 63). Dacă raportul reflexiv presupune existența „obiec-

tului“ (complementului direct de tip special) și dacă „obiectul“ (complementul direct de tip special) poate apărea numai ca determinant al verbelor tranzitive, atunci este logic ca diateza reflexivă s-o poată avea numai verbele care la diateza activă sînt tranzitive. Subliniem, însă, că în mod obișnuit prin trecerea de la diateza activă la diateza reflexivă verbul își pierde tranzitivitatea, întrucît valența obligatorie a complementului direct al verbului activ tranzitiv (vezi § 54) este consumată de formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv. Compară:

El *se* spală

El spală *copilul*

Excepție în această privință fac doar verbele care la diateza activă au două complemente directe, la care verbe, prin trecerea la diateza reflexivă, se consumă o singură valență prin pronumele reflexiv în acuzativ, cealaltă rămînînd disponibilă și putînd fi consumată de un complement direct. Exemplu:

El singur *s-a întrebat* această problemă

El *a întrebat* **pe cineva** această problemă

Din mulțimea verbelor tranzitive existente în limba română, pot avea diateza reflexivă numai acelea care exprimă acțiuni ce privesc persoana umană (eventual diverse alte realități personificate), de tipul *a se spăla, a se îmbrăca, a se ruja, a se încălța, a se descălța, a se urca, a se coborî, a se întreba* etc. La aceste verbe marca diatezei reffexive o constituie formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv. Exemplu:

S-*a-mbrăcat* în zale lucii cavelerii de la Malta

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

§ **67**. *Diateza reciprocă* exprimă un raport mixt, activ și pasiv în același timp, arătînd că persoanele reale participante la acțiune sînt în același timp și active, săvîrșind acțiunea ca subiect, și pasive, suferind acțiunea ca obiect (vezi § 63). Diateza reciprocă se întîlnește și ea tot numai la verbele care la diateza activă sînt tranzitive, explicația fiind — schimbînd ceea ce trebuie schimbat — aceeași ca la diateza re-

flexivă și pasivă (formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv, reprezentînd un complement direct de tip special, pot apărea numai dacă verbul însoțit este tranzitiv). De asemenea la fel ca la diateza reflexivă și pasivă, prin trecerea de la diateza activă la diatza reciprocă, verbele care primesc un singur complement direct la diateza activă devin intranzitive, valența complementului direct fiind consumată de pronumele reflexiv în acuzativ:

Ei **se** *salută* (unii pe alții)

Ei *salută* **pe cineva**

Rămîn tranzitive și la diateza reciprocă, însă, verbele care la diateza activă au două complemente directe, pentru că la acestea prin trecerea de la activ la reciproc se consumă o singură valență:

Ei singuri **se** *întreabă* **această problemă**

Ei *întreabă* **această problemă pe altcineva**

Diateza reciprocă apare la verbe de tipul *a se bate, a se certa, a se saluta, a-și da bună ziua, a-și spune pe nume* etc. Aceste cîteva exemple arată că diateza reciprocă poate fi marcată de formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv aflat în cazul acuzativ (*ei* **se** salută *zilnic*), cît și în cazul dativ (*ei* **își** dau bună ziua *zilnic*).

§ **68.** *Diateza impersonală* este diateza care exprimă raportul pe care l-am putea numi — prin comparație cu celelalte raporturi — zero, deoarece nu este de fapt un raport propriu-zis (un raport presupune minimum doi termeni, iar aici nu apare decît unul singur, și anume, verbul predicat). Această diateză poate apărea atît la verbe care la diateza activă sînt tranzitive (*a se zice, a se spune, a se întuneca* etc), cît și la verbe care la diateza activă sînt intranzitive (de exemplu, *a se părea*). Adăugăm că diateza impersonală apare și la verbe pe care le-am putea considera proprii acestei

diateze, pentru că nu se întîlnesc și la alte diateze (de exemplu, *a se întîmpla, a se cuveni* etc). Tot diatezei impersonale îi aparțin și verbe sau perifraze verbale de tipul *a părea, a fi bine, a fi rău*[163] etc. Așa stînd lucrurile, la diateza impersonală — la fel ca la diateza activă — se poate vorbi și de o marcă concretă, reprezentată prin formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv în acuzativ *se* sau *s-*, dar și — în opoziție cu mărcile concrete — de o marcă abstractă, anume zero. Exemple :

Se *pare* cum că alte valuri
Cobor mereu pe-același vad

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154)

[∅] *Părea* că printre nouri s-a fost deschis o poartă
Prin care trece albă regina nopții moartă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53)

§ **69**. *Categoria gramaticală a modului. Generalități.* Modul este categoria gramaticală specifică verbului concretizată în formele pe care le ia verbul pentru a arăta felul în care vorbitorul consideră acțiunea din punctul de vedere al posibilității de îndeplinire a ei în realitate (vezi și § 5).

Apreciind, convențional, că din punctul de vedere al îndeplinirii ei o acțiune poate fi *reală, posibilă, condiționată sau dorită, nesigură sau presupusă* și *poruncită*, constatăm că numărul formelor modale existente în limba română depășește aceste cinci posibilități. Pentru explicarea acestui fapt, se poate apela pe de o parte la istoria limbii române (vezi și § 5), în sensul că evoluția formelor verbale de la latină la română a dus la apariția unor sinonimii relative. Așa se face că în limba română o acțiune reală se poate reda și prin forme de tipul *merg, mergeam, mersesem* etc, și printr-o formă de tipul *mergînd*, iar o acțiune posibilă poate fi exprimată și printr-o formă ca *să merg*, și printr-o formă ca *a merge*. Pe lîngă aceasta, limba mai dispune de două forme modale lipsite de „independență" gramaticală, forme modale care se folosesc fie împreună cu un verb auxiliar (de exemplu, *am* **mers**, *să fi* **mers** etc), fie în legătură

[163] Pentru comentarii în legătură cu construcțiile nepersonale, vezi Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, București, 1973, p. 33 sqq.

cu un semiauxiliar (de exemplu, *este* **de mers**, *termin* **de mers** etc).

Pe de altă parte, numărul de forme modale mai mare decît numărul de feluri în care vorbitorul consideră acțiunea din punctul de vederea al îndeplinirii ei în realitate se poate explica prin imaginarea categoriilor gramaticale ale verbului sub formă de cercuri concentrice. În felul acesta, toate formele flexionare ale categoriei gramaticale reprezentînd un cerc circumscris altuia aparțin automat și categoriei gramaticale reprezentînd cercul în care acesta se circumscrie. Practic, considerînd că cercul care reprezintă categoria gramaticală a modului este mai mare decît cercurile care reprezintă categoriile gramaticale de timp, persoană și număr, urmează că toate formele flexionare pentru timp, persoană și număr sînt în același timp și forme modale.

În majoritatea lucrărilor de gramatică românească modernă se admite existența următoarelor nouă moduri: indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul imperativul, infinitivul, gerunziul, participiul și supinul.

Modurile limbii române se pot clasifica din diverse puncte de vedere, unul dintre acestea constituindu-l și categoria gramaticală a persoanei, în funcție de care modurile pot fi *personale* și *nepersonale*. Așa cum am arătat mai sus (vezi § 5), categoria gramaticală a persoanei are suport în realitate numai la cuvintele care exprimă numele obiectelor, adică la substantive, la verb categoria gramaticală a persoanei fiind împrumutată de la substantive și pronume. Întrucît limba română a moștenit din latină categoria gramaticală a persoanei, urmează că într-o gramatică descriptivă a limbii române contemporane prezintă interes nu felul în care a apărut la verb categoria gramaticală a persoanei, ci felul în care această categorie gramaticală se manifestă. La modurile verbului românesc, categoria gramaticală a persoanei înseamnă posibilitatea pe care o au formele modale de a se atribui singure tuturor celor trei persoane gramaticale reprezentate în principiu prin cuvinte de tip nominal (substantive și pronume) aflate în nominativ. De exemplu, formele modale ca *merg mergi*, *merge* etc sînt personale pentru că se pot atribui *singure* lui *eu* — respectiv — *tu*, *el* sau *ea* (eventual *omul* sau un alt substantiv), în timp ce forma modală *mers* este neprersonală pentru că *singură* nu se poate atribui nici unei

persoane gramaticale (atribuirea formei *mers* unei persoane gramaticale se poate face, însă, prin intermediul unui verb auxiliar: am *mers*, ai *mers*, a *mers* etc).

Astfel concepută, clasificarea modurilor după criteriul categoriei gramaticale a persoanei se află în legătură de interdependență cu clasificarea modurilor după posibilitatea lor de a alcătui *singure* predicatul unei propoziții, din acest punct de vedere modurile putînd fi *predicative* și *nepredicative*. Legătura dintre aceste două clasificări — care face ca în ultimul timp să se vorbească de *moduri personale și predicative* și *moduri nepersonale și nepredicative* — devine evidentă dacă admitem faptul că cuvintele de tip nominal (substantivele și pronumele) aflate la nominativ îndeplinesc prin excelență funcția sintactică de subiect, precum și faptul că în general funcția sintactică de subiect reclamă funcția sintactică de predicat. În felul acesta, este personală și predicativă forma modală care se poate atribui *singură* unui nominativ cu funcția sintactică de subiect și care îndeplinește de asemenea *singură* funcția sintactică de predicat pe lîngă subiectul respectiv și este nepersonală și nepredicativă forma modală care nu se poate atribui *singură* unui nominativ cu funcția sintactică de subiect și care, ca urmare, nu poate îndeplini *singură* funcția sintactică de predicat.

În legătură cu modurile verbului românesc la care există categoria gramaticală a persoanei (și deci pot forma singure predicatul unei propoziții) părerile specialiștilor sînt împărțite, în literatura de specialitate actuală conturîndu-se următoarele două orientări:

a) Gramatica tradițională consideră că sînt personale și, deci, predicative modurile indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv și imperativ, iar nepersonale și nepredicative modurile infinitiv, gerunziu, participiu și supin. Lăsînd la o parte participiul și supinul, pe care toate lucrările le consideră nepersonale și nepredicative, motivele ce au determinat trecerea infinitivului și a gerunziului printre modurile nepersonale și nepredicative sînt în general următoarele: „infinitivul exprimă acțiunea în chip abstract, general, nedefinit, ceea ce explică inaptitudinea lui de a avea forme după persoane", iar gerunziul poate fi considerat adjectiv „întrucît prezintă acțiunea verbului sub aspectul unei însușiri, dar al unei însușiri care, de obicei, este atribuită unei alte acți-

uni şi mai rar unui obiect"[164]. În alte lucrări se arată că modurile nepersonale şi nepredicative, unde — cu anumite ezitări — se încadrează şi infinitivul şi gerunziul, „nu au forme flexionare care să indice persoana şi numărul şi au funcţie de părţi secundare de propoziţie"[165].

b) Cea de a doua orientare în legătură cu clasificarea modurilor în personale şi predicative şi nepersonale şi nepredicative o întîlnim pentru prima dată la Matilda Caragiu-Marioţeanu[166], care consideră că la cele cinci moduri personale şi predicative indicate de gramatica tradiţională trebuie adăugate infinitivul şi gerunziul (nepersonal şi nepredicativ rămîne doar participiul, supinului autoarea nerecunoscîndu-i calitatea de mod — vezi § 78). Ceea ce a determinat considerarea infinitivului şi a gerunziului drept moduri personale şi predicative este faptul că acestea „exprimă categorii gramaticale caracteristice verbului, neexistente la nume : diateza, persoana, timpul şi modul" şi, ca urmare, „sînt forme pur verbale" (*art. cit.*, p. 38), care „funcţionează ca predicate în propoziţii" (*art. cit.*, p. 42).

* * *

În legătură cu aceste orientări, observăm că gramatica tradiţională încadrează infinitivul şi gerunziul la modurile nepersonale şi nepredicative mai ales după criteriul lexical: exprimînd acţiunea *în chip abstract, general*, infinitivul se apropie de substantiv, iar gerunziul — exprimînd acţiunea *sub forma unei însuşiri* — se apropie de adjectiv sau de adverb. Pe lîngă aceasta, în gramatica tradiţională se invocă şi criteriul gramatical (morfologic şi sintactic), apreciindu-se că infinitivul şi gerunziul *nu au forme flexionare pentru persoană* şi *reprezintă părţi secundare de propoziţie*.

Folosind — dar în altă manieră decît gramatica tradiţională — criteriul gramatical (morfologic şi sintactic), Matilda Caragiu-Marioţeanu arată că importanţă prezintă nu faptul că infinitivul şi gerunziul nu au morfeme de persoană, ci faptul că aceste două moduri — la fel cu conjunctivul

---

164 Iorgu Iordan, LRC, p. 416.
165 *Gram. Acad.*, I, p. 216.
166 „*Moduri nepersonale*", SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 29—43.

perfect — „se referă la persoane care îndeplinesc acţiuni, la subiecte ... şi, deci, sînt predicate“ (*art. cit.*, p. 40).

Asemănarea dintre infinitiv, gerunziu şi conjunctiv perfect conduce la ideea că *toate* aceste moduri trebuie încadrate în aceeaşi categorie, fie la modurile nepersonale şi nepredicative, fie la modurile personale şi predicative. Întrucît infinitivul şi gerunziul — la fel cu conjunctivul perfect — se pot atribui *singure* oricărei persoane gramaticale în nominativ cu funcţia sintactică de subiect, pe lîngă care modurile avute în vedere funcţionează de asemenea *singure* ca predicat (dacă aparţin unor verbe predicative), sîntem de părere că trebuie acceptată teza propusă de Matilda Caragiu-Marioţeanu potrivit căreia infinitivul şi gerunziul reprezintă moduri personale şi predicative. Admiţînd acest lucru, urmează că în limba română *sînt* **personale şi predicative** *indicativul, conjunctivul, condiţional-optativul, prezumtivul, imperativul, infinitivul şi gerunziul*, iar **nepersonale şi nepredicative,** *participiul şi supinul.*

§ **70.** *Modul indicativ* este reprezentat prin acele forme verbale care exprimă acţiunea, starea, existenţa, voinţa, dorinţa etc privite ca procese pe care vorbitorul le consideră reale. Cîteva exemple:

Uşor el *trece* ca pe prag
Pe marginea ferestrei
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

Pe lîngă plopii fără soţ
Adesea *am trecut*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 145)

Joace unul şi pe patru
Totuşi tu *ghici-vei* chipul
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

Nu întotdeauna conţinutul modal coincide cu forma modală, ci o *formă* de indicativ poate transmite *conţinutul* altui mod. Astfel, viitorul I cu *a vrea* cu auxiliarul modificat fonetic şi, mai ales, viitorul al II-lea pot avea valoare de prezumtiv, exprimînd o acţiune presupusă, nesigură, îndoielnică. Exeemple:

O fi viaţa din răbdat
Dar una ştiu, ea ni s-a dat
Ca s-o trăim !

(G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 109)

Voi fi bătrîn şi singur, *vei fi murit* de mult

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 83)

Alte forme ale indicativului pot avea valoare de imperativ, exprimînd acţiunea sub formă de poruncă, îndemn, rugăminte, sfat. Este vorba pe de o parte de forma de prezent (de exemplu : *cînd vii*, **aduci** *şi cartea*), iar pe de altă parte de forma de viitor cu *a vrea* (de exemplu : *săptămîna viitoare* **te vei prezenta** *la post*) sau cu *a avea* (de exemplu : **ai să procedezi** *aşa cum ţi-am spus*).

Uneori, imperfectul indicativului poate căpăta valoare de condiţional-optativ, exprimînd acţiunea sub formă de condiţie (de exemplu : *dacă* **veneai** *atunci, ar fi fost mai bine*) sau sub formă de dorinţă (de exemplu : *mai bine* **vorbeam** *cu dînsul şi s-ar fi rezolvat totul*).

Indiferent de faptul că exprimă o acţiune reală, presupusă, poruncită, condiţionată sau dorită, formele de indicativ se recunosc după marca *zero*. Marca *zero* a indicativului se opune mărcilor concrete ale celorlalte moduri (în acelaşi sens în care marca zero a diatezei active se opune mărcilor concrete ale diatezei pasive, reflexive etc — vezi § 63—68). Astfel, făcînd abstracţie de felul în care vorbitorul consideră acţiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate, toate verbele date ca exemplu mai sus (*trece, am trecut, ghici-vei, o fi, vei fi murit, te vei prezenta* etc) aparţin din punct de vedere formal indicativului pentru că au marca zero, adică nu conţin nici conjuncţia-morfem *să* (marca modului conjunctiv), nici imperfectul auxiliarului *a vrea* (marca modului condiţional-optativ), nici sufixul gramatical *-ind* sau *-înd* (marca modului gerunziu) ş.a.m.d.

§ **71**. *Modul conjunctiv* (numit uneori şi *modul subjonctiv*). Spre deosebire de indicativ, care este prin excelenţă un mod independent, conjunctivul este în general un mod care depinde de cele mai multe ori de modul indicativ. Exemplu :

Am jurat de la-nceput
Pe Hristos **să-l iei** de mire !

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 78)

Dependența față de alt mod explică într-o anumită măsură felul în care vorbitorul prezintă acțiunea prin conjunctiv. Ne referim la faptul că într-un context în care se află un verb-predicat la indicativ iar alt verb-predicat se află la conjunctiv (prezent) — ca în exemplul de mai sus — dacă indicativul prezintă acțiunea ca reală, îndeplinită chiar, acțiunea conjunctivului, în schimb, care depinde de cea a indicativului, deși formal aparține prezentului, se va desfășura, totuși, în viitor. Trebuind să se desfășoare în viitor, nu este sigur că această acțiune se va îndeplini, ceea ce înseamnă, de fapt, că acțiunea verbului la conjunctiv prezent) este doar posibilă, nu reală.

Conjunctivul românesc poate avea, însă, pe lîngă forma cu care am exemplificat mai sus (adică aceea de prezent), și o altă formă (numită de perfect), care de obicei depinde de o acțiune trecută, pe care ar trebui să o preceadă în timp. Exemplu :

O zi din viață să-mi fi **dat**
O zi mi-*era de-ajuns*

(M. Eminescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 219)

Acțiunea verbului la conjunctiv (perfect) — așa cum se vede din exemplul de mai sus — deși trebuia să aibă loc înaintea acțiunii trecute din propoziția regentă, nu s-a săvîrșit, totuși, în realitate. Nesăvîrșindu-se în realitate, înseamnă că acțiunea verbului la conjunctiv (perfect) există doar virtual sau, altfel spus, această acțiune este ireală.

Generalizînd, se poate spune că modul conjunctiv exprimă acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc ca posibile (prin forma de prezent) sau ca ireale (prin forma de perfect).

Formele conjunctivului — la fel cu cele ale indicativului — pot exprima și ele mai multe feluri în care vorbitorul consideră acțiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate. Astfel, atît forma de prezent (de exemplu : *aș fi mulțumit* **să reușească**), cît și forma de perfect (**să fi fost** *aici, rezolva el problema*) pot avea valoare de condițional-optativ, exprimînd o acțiune care constituie condiția altei acțiuni. Forma de perfect a conjuctivului poate avea valoare de prezumtiv, cînd exprimă nesiguranța (de exemplu : *nu cred* **să fi existat** *o asemenea problemă*), iar forma de prezent

a conjunctivului poate avea valoare de imperativ, exprimînd îndemnul, porunca, rugămintea, sfatul. Spre deosebire de imperativul propriu-zis, însă, care nu are forme pentru toate persoanele, conjunctivul cu valoare de imperativ poate apărea la orice persoană gramaticală. Exemple :

Bruh ! mi-i frig. Iată pe mînă cum codește-un negru purec ;
Să-mi *moi* degetul în gură — am să-l prind — ba
las' săracul !

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 35)

Mai am un singur dor :
În liniștea serii
Să mă *lăsați* să mor
La marginea mării

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 162)

Anathema sit ! *să*-l *scuipe* oricare motan de treabă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 36)

În ceea ce privește forma, modul conjunctiv se recunoaște după conjuncția-morfem *să* care precede obligatoriu forma verbală (vezi exemplele de mai sus : să *iei*, să *fi dat*, să *reușească*, să *fi fost* etc). Un caz particular îl constituie formele flexionare de persoana a III-a aparținînd unor verbe din fondul mai vechi al limbii române, în exemple ca următorul :

Fiarbă vinu-n cupe, *spumege* pocalul,
Dacă fiii-ți mîndri aste le nutresc !

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 10)

Verbele subliniate *fiarbă* și *spumege*, precum și toate cele similare lor, *reprezintă din punctul de vedere al istoriei limbii române forme de conjunctiv (prezent) etimologic marcat prin morfemul* -ă *(fiarbă) sau* -e *(spumege)*. Acest morfem *-ă* sau *-e* cumulează funcțiile desinenței, marcînd persoana a III-a, și ale sufixului gramatical, marcînd — repetăm : din punctul de vedere al istoriei limbii române — modul conjunctiv. La verbele moștenite din latină, acest cumul de funcții ale morfemului *-ă* sau *-e* se explică prin modificările fonetice petrecute în trecerea de la latină la română, modificări fonetice ce au dus la reorganizarea structurii morfologice a verbelor respective. De exemplu, în limba latină, la *ferveat*

(din care a rezultat românescul *fiarbă*), desinența personală era *-t* iar sufixul modal *-ea* sau *-a*. Prin căderea consoanelor finale, funcția de a marca persoana a fost preluată de morfemul următor *-a* (devenit în românește *-ă*), care în felul acesta are și funcția inițială de sufix, și funcția căpătată de desinență (la verbele formate pe terenul limbii române și la acelea împrumutate din diverse limbi, funcția dublă a morfemului *-ă* sau *-e* este analogică).

La formele verbale la care ne referim aici, punctul de vedere diacronic nu coincide — după părerea noastră — cu punctul de vedere sincronic. Ne referim la faptul că *fiarbă, spumege* și toate cele similare lor reprezintă forme de conjunctiv (prezent) numai urmărind evoluția de la latină la română. *Din punctul de vedere al limbii române contemporane,* **fiarbă, spumege** *etc nu pot fi considerate forme de conjunctiv (prezent) nici din punctul de vedere al conținutului (conjunctivul exprimă, în principiu, o acțiune posibilă, iar* **fiarbă, spumege** *etc exprimă acțiunea sub formă de îndemn, poruncă, rugăminte, sfat), nici din punctul de vedere al formei (conjunctivul este marcat prin conjuncția-morfem* **să** *și primește doar întîmplător accentul în context* — vezi § 10 — *iar* **fiarbă, spumege** *etc nu conțin conjuncția-morfem* **să** *și sînt obligatoriu accentuate în context*). Caracteristicile evidențiate imediat mai sus arată că formele verbale de tipul *fiarbă, spumege* etc aparțin, din punctul de vedere al limbii române contemporane, modului imperativ (vezi mai departe, la acest mod).

Un alt caz particular privind forma conjunctivului îl întîlnim în construcții ca următoarea:

Să-mi moi degetul în gură — **am să-l prind** — ba
las'săracul

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 35)

Aici, forma verbală subliniată *am să prind*, deși conține conjuncția-morfem *să*, nu reprezintă, totuși, un conjunctiv, pentru că conjuncția-morfem *să* nu precede forma verbală luată în întregime, ci se află în interiorul ei, urmînnd auxiliarului *a avea*.

§ 72. *Modul condițional-optativ.* Din felul în care este prezentat condițional-optativul în *Gram. Acad.*, ar rezulta

că ceea ce este cunoscut sub această denumire ar reprezenta trei moduri, și anume:

a) Modul condițional, care „exprimă o acțiune a cărei realizare depinde în general de îndeplinirea unei condiții“ (vol. I, p. 220). Exemple:

Alei! puico, dac-*ai vrea*,
Patru pluguri *aș dura*
Țara-ntreagă *aș ara*

(V. Alecsandri, după *Gram. Acad.*, I, p. 220)

Dacă *ar fi vrut*, pe toate le putea coborî acolo la cuțit.

(M. Sadoveanu, după *Gram. Acad.*, I, p. 221)

b) Modul optativ, care „exprimă o acțiune dorită“ (vol. I, p. 221). Exemple:

Te-*aș cere* doar pe tine, dar nu mai ești a ta

(M. Eminescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 221)

Mă blastemă: „De *n-ai fi fost*,
Ești un pustiu! Ți-e capul prost“

(G. Coșbuc, după *Gram. Acad.*, I, p. 221)

c) Modul potențial, care „arată că acțiunea verbului este posibilă, realizabilă, fără a preciza dacă ea este făcută sau nu“ (vol. I, p. 222). Exemple:

Ai zice că soarele apune acum la miazănoapte, în spatele Negoiului.

(Camil Petrescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 222)

N-aș fi crezut-o niciodată în stare de asta

(Camil Petrescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 222)

Ceea ce în *Gram. Acad.* se consideră ca reprezentînd moduri de sine stătătoare (adică modul condițional, modul optativ și modul potențial) în SMLRC se arată că reprezintă *semnificații* sau *valori* ale unui singur mod, și anume, ale modului „condițional (-optativ) sau, poate mai adecvat, potențial“ (p. 221). Aceasta pentru că toate aceste semnificații sau valori „depind într-un fel sau altul de context și includ, toate, ideea de posibilitate, de acțiune potențială, care reprezintă, ca atare, valoarea fundamentală a acestui mod“ (p. 221).

* * *

Analizînd conţinutul modal al formelor verbale din exemplele de mai sus, observăm că toate structurile ce conţin imperfectul auxiliarului *a vrea* (*aş*, *ai*, *ar* etc) şi infinitivul fără prepoziţia-morfem *a* al verbului de bază exprimă o acţiune posibilă. Diferenţa de natură modală dintre structurile respective constă doar în aceea că *ai zice* exprimă doar faptul că acţiunea este posibilă, în timp ce *aş cere* indică şi dorinţa, iar *ai vrea*, *aş dura*, *aş ara* şi condiţia. Structurile ce conţin auxiliarul *a fi* la prezentul condiţional-optativului şi participiul verbului de bază exprimă o acţiune care *pare posibilă în trecut*; întrucît acţiunea nu a avut loc (vezi contextul), urmează că structurile respective au un caracter ireal. Şi aici diferenţa modală dintre cele trei exemple constă în faptul că *n-aş fi crezut* exprimă o acţiune trecută ireală pur şi simplu, faţă de *n-ai fi fost* care indică şi o dorinţă a vorbitorului şi faţă de *ar fi vrut* care indică şi o condiţie (vezi contextele). Admiţînd aceste lucruri, se poate spune că :

α) Aprecierea că o singură formă verbală — alcătuită fie din imperfectul auxiliarului *a vrea* şi infinitivul verbului de bază (de tipul *ai zice*), fie din prezentul condiţional-optativului de la auxiliarul *a fi* şi participiul verbului de bază (de tipul *n-aş fi crezut*) — poate reprezenta trei moduri (modul condiţional, modul optativ şi modul potenţial), care să se deosebească între ele numai prin *conţinut*, ni se pare improprie din punct de vedere teoretic. Aceasta pentru că orice categorie gramaticală sau aspect al unei categorii gramaticale se caracterizează nu numai prin *conţinut*, ci şi prin *formă* (vezi § 5). Întrucît între cele trei aşa-zise moduri (condiţionalul, optativul şi potenţialul) apar diferenţe numai de *conţinut* şi nu există nici o deosebire de *formă*, sîntem de părere că nu trebuie să vorbim de trei moduri (cum se propune în *Gram. Acad.*), ci de trei valori ale unui singur mod (cum se propune în SMLRC).

β) În ceea ce priveşte denumirea de mod *potenţial* pentru formele verbale avute în vedere, considerăm că aceasta nu este convenabilă. Această afirmaţie se bazează pe faptul că o acţiune *posibilă* (de unde şi denumirea de mod potenţial) exprimă doar una dintre cele două serii de forme la care ne referim (de tipul *ai zice*), în timp ce a doua serie de forme

(de tipul *n-aş fi crezut*) exprimă o acţiune ireală. Mai mult încă, denumirea de mod potenţial nu este indicată nici chiar numai pentru seria de forme de tipul *ai zice,* care exprimă o acţiune posibilă, pentru că o acţiune posibilă se poate exprima nu numai prin acest tip de forme verbale, ci şi printr-o formă verbală de tipul *să zici*, care este recunoscută ca reprezentînd modul conjunctiv.

γ) Termenul tradiţional de condiţional-optativ are şi el anumite inconveniente. Astfel, acest termen nu sugerează că acţiunea exprimată prin formele verbale de tipul *ai zice* este posibilă, iar cea exprimată prin formele verbale de tipul *n-aş fi crezut* este ireală. Prin termenul tradiţional de condiţional-optativ, însă, se acoperă două din valorile ambelor serii de forme (cele de tipul *ai zice* şi cele de tipul *n-aş fi crezut*), şi anume, valoarea condiţională şi valoarea optativă. *Pentru acest motiv considerăm că — pînă la găsirea unui termen mai adecvat — se poate folosi termenul tradiţional de* **mod condiţional-optativ.**

* * *

Modul condiţional-optativ se caracterizează din punctul de vedere al *conţinutului* prin aceea că printr-o serie de forme (cele de prezent) exprimă acţiunea, starea, existenţa, voinţa, dorinţa etc ca posibile, care pot fi şi dorite sau pot conţine şi ideea de condiţie, iar printr-o altă serie de forme (cele de perfect) exprimă acţiunea, starea, existenţa, voinţa, dorinţa etc ca ireale, care de asemenea pot fi şi dorite sau pot conţine ideea de condiţie (vezi exemplele de mai sus). Modul condiţional-optativ mai poate avea şi valoare de prezumtiv — exprimînd o acţiune presupusă, nesigură, îndoielnică (de exemplu, *se spune că* **ar fi plecat** *din localitate*) — sau chiar de indicativ, la verbele prin care se exprimă o cerere (de exemplu, *te*-**aş ruga** *să nu întîrzii* = *te* **rog** să nu întîrzii).

În privinţa *formei*, modul condiţional-optativ se recunoaşte după marca sa reprezentată de auxiliarul *a vrea* la imperfect (cu flexiune de auxiliar — vezi § 56) care însoţeşte verbul de bază.

§ 73. *Modul prezumtiv*[167] (numit uneori şi *potenţial* sau *oblic*) exprimă acţiunea, starea, existenţa, voinţa, dorinţa etc ca presupuse, nesigure, îndoielnice. Exemple :

Rugăm pe toţi românii ... să ne facă cunoscute hrisoavele ce *vor fi avînd* ...

(N. Bălcescu, după Elene Slave, *art. cit.*, p. 55)

O mai *fi întîrziat* o zi două şi ea, la moşie, la Bălceşti

(Camil Petrescu, după Elena Slave, *art. cit.*, p. 56)

Mihai, oare *să fi extînd* strigoi ?

(M. Sadoveanu, după Elena Slave, *art. cit.*, p. 57)

Doar la Iaşi *să fi fost* aşa ceva

(I. Creangă, după Elena Slave, *art. cit.*, p. 56)

Ar fi fiind asta dorinţa prinţesei ?

(M. Sadoveanu, după Elena Slave, *art. cit.*, p. 57)

Zice că *ar fi citit* lecţia

(după Elena Slave, *art. cit.*, p. 57)

---

[167] Preocupîndu-se în mod special de prezumtiv, Elena Slave (*prezumtivul*, SG, II, p. 53 sqq) face o comparatie cu conjugarea perifrastică activă din limba latină şi ajunge astfel la concluzia că în limba română prezumtivul nu este un mod, ci o „conjugare prezumtivă". În sprijinul acestei idei Elena Slave invocă faptul că „conjugarea prezumtivă ... are, ca orice conjugare, categorii gramaticale ca : timp, mod, diateză, persoană, număr" (*art. it.*, p. 55). În legătură cu acest punct de vedere ar fi de observat că termenul de „conjugare prezumtivă" presupune existenţa unei opoziţii, adică şi a unei „conjugări neprezumtive", problemă care nu a fost încă pusă. În afară de aceasta, ipoteza că în cadrul prezumtivului ar exista categoria gramaticală a modului, concretizată — cum spune autoarea — în modul indicativ, conjunctiv şi condiţional, nu este sprijinită de realitatea lingvistică românească. Ne referim la faptul că o formă verbală de tipul *vor fi avînd* (considerată de autoare drept indicativul conjugării prezumtive), precum şi o formă verbală ca *să fi existînd* (considerată de autoare conjunctivul conjugării prezumtive) sau ca *ar fi fiind* (considerată de autoare condiţionalul conjugării prezumtive) exprimă, toate, un singur fel în care vorbitorul consideră acţiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate, şi anume, o acţiune presupusă, nesigură, îndoilenică (şi nu trei feluri de a considera acţiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate, pentru a putea vorbi de trei moduri, indicativul, conjunctivul şi condiţional optativul). Ţinînd cont de aceste lucruri, considerăm că formele verbale avute în vedere aici reprezintă un singur mod, prezumtivul, şi că, deci, termenul de conjugare prezumtivă nu este necesar în gramatica românească.

Din exemplificare se vede că la prezumtiv există două serii de forme : o serie de forme este construită pe baza gerunziului verbului de conjugat (*vor fi* **avînd**, *să fi* **existînd**, *ar fi* **fiind**), iar a doua serie de forme este construită pe baza participiului verbului de conjugat (*o fi* **întîrziat**, *să fi* **fost**, *ar fi* **citit**). Pe lîngă acest element deosebitor, în structura celor două serii de forme ale prezumtivului intră și un element comun reprezentat prin auxiliarul *a fi* la viitorul I indicativ (**vor fi** *avînd*, **o fi** *întîrziat*), la prezentul conjunctivului (**să fi** *existînd*, **să fi** *fost*) sau la prezentul condițional-optativului (**ar fi** *fiind*, **ar fi** *citit*). Întrucît aceste două serii de forme constituie prin conținutul lor un singur mod, prezumtivul, urmează că marca acestui mod nu se poate afla în elementul deosebitor (gerunziul sau participiul verbului de conjugat), ci ea trebuie căutată în elementul comun, adică în formele de viitor I indicativ, de prezent conjunctiv sau de prezent condițional-optativ ale auxiliarului *a fi*. Auxiliarul *a fi* apare, însă, la prezumtiv în forme flexionare aparținînd altor moduri, și anume, indicativului, conjunctivului sau condițional-optativului. Aceasta înseamnă că *mărcile acestor trei moduri — adică* **zero** *de la indicativ, conjuncția-morfem* **să** *de la conjunctiv și imperfectul auxiliarului* **a vrea** *de la condițional-optativ — sînt și mărcile prezumtivului*[168]. Neavînd o marcă proprie, prezumtivul se poate recunoaște numai prin coroborarea *formei* (marca *zero*, conjuncția morfem *să* sau imperfectul auxiliarului *a vrea*) cu conținutul (vorbitorul consideră acțiunea ca presupusă, îndoielnică, nesigură), eventual și cu alte mărci secundare.

La seria de forme construite pe baza gerunziului, marca secundară credem că poate fi structura verbală respectivă luată în întregime : *viitorul I indicativ al auxiliarului* **a fi** + *gerunziul verbului de bază* sau *conjunctivul prezent al auxiliarului* **a fi** + *gerunziul verbului de bază* sau *condițional-optativul prezent al auxiliarului* **a fi** + *gerunziul*

---

[168] Faptul că o singură marcă indică mai multe categorii gramaticale sau aspecte ale unei categorii gramaticale nu reprezintă o raritate în limba română. Vezi în acest sens § 15, unde am arătat că la substantiv desinența marchează categoriile de gen, număr și caz, § 63, unde am arătat că forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv *se* poate constitui marca tuturor diatezelor (reflexivă, pasivă, reciprocă, impersonală și activă) ș.a.m.d.

verbului de bază. Aceasta pentru că structurile respective, deși au mărci comune cu indicativul, conjunctivul sau condițional-optativul, totuși, în limba română contemporană reprezintă întotdeauna prezumtivul (și nu indicativul, conjunctivul sau condițional-optativul).

La seria de forme construite pe baza participiului, care sînt omonime cu viitorul al II-lea indicativ, perfectul conjunctivului sau al condițional-optativului, marca secundară credem că poate fi *caracterul absolut al prezumtivului* (în opoziție cu caracterul relativ al viitorului al II-lea indicativ, al perfectului conjunctiv și chiar al perfectului condițional-optativ[169]). Astfel, în afara contextului nu se poate preciza cărui mod aparțin formele verbale de tipul *va fi ajuns*, *să fi ajuns*, *ar fi ajuns*. Dacă, însă, aceste forme verbale pot apărea în propoziții independente, avînd deci caracter absolut (de exemplu : **va fi ajuns** *el pînă acolo*?, **să fi ajuns** *el pînă acolo*?, **ar fi ajuns** *el pînă acolo*?), atunci ele reprezintă prezumtivul. Dacă aceleași forme nu apar în propoziții independente, avînd deci un caracter relativ (de exemplu : *cînd ea va fi acasă, el* **va fi ajuns** *pînă acolo* ; *în alte condiții nu ar fi fost posibil* **să fi ajuns** *el pînă acolo* ; *dacă* **ar fi ajuns** *el pînă acolo, alta ar fi fost situația*), atunci ele reprezintă viitorul al II-lea indicativ, perfectul conjunctivului sau al condițional-optativului (pentru caracterul absolut și relativ al formelor verbale, vezi § 79)[170].

---

[169] Vezi și D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, 1976, p. 118.

[170] În SMLRC, p. 222–223, se apreciază că pentru rezolvarea omonimiei *prezumtiv — conjunctiv perfect sau condițional-optativ perfect* se poate folosi comutabilitatea : cînd formele *să fi ajuns* și *ar fi ajuns* se pot comuta cu *să ajungă* și *ar ajunge*, atunci vorbim de conjunctiv perfect și, respectiv, de condițional-optativ perfect ; cînd, însă, formele *să fi ajuns* și *ar fi ajuns* se pot comuta cu *să fi ajungînd* și *ar fi ajungînd*, atunci vorbim de prezumtiv.

Considerăm că procedeul comutării nu este utilizabil aici pentru că presupune omonimia gramaticală absolută care — după majoritatea specialiștilor — nu există în limba română. Acest lucru se poate verifica și cu ajutorul exemplelor de mai sus, unde, înlocuind verbele-predicat *să fi fost* și *ar fi citit* cu oricare din formele considerate sinonime, se schimbă în mod evident comunicarea : *doar la Iași* **să fi fost** *așa ceva* ≠ *doar la Iași* **să fie** *așa ceva* ≠ *doar la Iași* **să fi fiind** *așa ceva* ; *zice că* **ar fi citit** *lecția* ≠ *zice că* **ar citi** *lecția* ≠ *zice că* **ar fi citind** *lecția*.

§ 74. *Modul imperativ* prezintă acţiunea, starea, existenţa, voinţa, dorinţa etc considerate de vorbitor ca poruncă, îndemn, sfat, rugăminte. Exemplu :

Cobori în jos luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă şi în gînd
Şi viaţa-mi *luminează* !
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 127)

Acţiunea considerată ca poruncă, îndemn, sfat, rugăminte presupune un factor subiectiv care trebuie privit din două puncte de vedere : din punctul de vedere al vorbitorului, care întrebuinţează imperativul, prin care porunceşte, îndeamnă, sfătuieşte, roagă, şi din punctul de vedere al interlocutorului sau al obiectului despre care se vorbeşte, care ar trebui să transpună în realitate acţiunea. Prin acest factor subiectiv, imperativul se aseamănă — fără a se confunda, însă — pe de o parte cu modul realităţii, adică indicativul[171], iar pe de altă parte cu modurile care nu exprimă acţiunea ca reală, adică cu conjunctivul, condiţional-optativul etc. Apropierea imperativului de modul realităţii, adică de indicativ, se explică prin vorbitor, în sensul că „cine porunceşte se crede îndreptăţit să poruncească şi, prin urmare, n-are nici un motiv să se îndoiască de executarea poruncii", ceea ce înseamnă că „din punctul de vedere al vorbitorului ... acţiunea exprimată prin imperativ este ca şi reală" (I. Iordan, LRC, p. 414—415). Într-adevăr, uneori acţiunea unui verb la imperativ *poate deveni reală*, atunci cînd cel căruia i-a fost destinată o îndeplineşte. Aceasta este situaţia acţiunilor la imperativ din strofa citată mai sus, în sensul că acţiunile respective au fost săvîrşite de Hyperion, dovada constituind-o răspunsul lui din următoarele versuri :

Din sfera mea venii cu greu
Ca să-ţi urmez chemarea
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

---

[171] De exemplu, în versurile de mai sus, *cobori* este formă de indicativ cu valoare de imperativ (imperativul acestui verb la persoana a II-a singular pozitiv are forma *coboară*, care este identică structural cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ).

Apropierea imperativului de modurile nerealităţii, adică de conjunctiv, condiţional-optativ etc, se explică prin cel căruia i se adresează vorbitorul prin imperativ, care poate şi să nu îndeplinească acţiunea. În această situaţie se află acţiunile din aceeaşi strofă a *Luceafărului* lui M. Eminescu, acţiune care nu a fost săvîrşită de Hyperion a treia oară. Lucrul acesta rezultă din faptul că în legătură cu rugămintea Cătălinei, poetul face următoarele comentarii :

El tremura ca alte dăţi
În codri şi pe dealuri,
Călăuzind singurătăţi
De mişcătoare valuri

Dar nu mai cade ca-n trecut
În mări din tot înaltul

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 139)

În ceea ce priveşte forma, notăm că, în comparaţie cu modurile prezentate pînă aici (indicativul, conjunctivul, condiţional-optativul şi prezumtivul), imperativul are cele mai puţine forme. Acest lucru se explică mai ales prin aceea că imperativul românesc — spre deosebire de indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ şi prezumtiv — *nu cunoaşte categoria gramaticală a timpului, în sensul că în interiorul acestui mod nu apar forme temporale opozabile.* Aceasta nu înseamnă, însă, că formele modului imperativ nu exprimă nici un moment temporal, întrucît strict formal formele imperativului ar trebui să fie considerate ca aparţinînd prezentului, deoarece provin din *prezentul* fie al indicativului (de exemplu : *tu* **mergi**$>$**mergi** !), fie al infinitivului (de exemplu : *a* **merge**$>$ $>$*nu* **merge** !). Făcînd abstracţie de aspectul pur formal, observăm că atunci cînd se îndeplineşte, acţiunea la imperativ se realizează nu în momentul vorbirii, ci într-un moment imediat următor momentului vorbirii, ceea ce altfel spus înseamnă că acţiunea verbului la imperativ — care formal aparţine prezentului — se realizează practic în viitor.

Numărul relativ mic de forme de la imperativ se explică şi prin categoria gramaticală a persoanei, mai ales dacă avem în vedere că de obicei se spune că imperativul are numai persoana a II-a (faţă de indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ şi prezumtiv, care cunosc toate cele trei persoane gramaticale). În ceea ce ne priveşte — pentru mo-

tivele prezentate în § 71 — considerăm că imperativul are, pe lîngă persoana a II-a (în exemple ca cel dat la începutul acestui paragraf), și persoana a III-a, în exemple ca următorul :

O, *fiarbă*-vă mînia în vinele stocite,
În ochii stinși de moarte, pe frunți învinețite
De sînge putrezit.
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 16)

Exceptînd pe *a duce, a zice, a face* și formațiile pe baza lor, la care imperativul are și forme proprii (vezi § 61), la toate celelalte verbe imperativul are forme comune cu modurile și timpurile pe baza cărora s-a format, și anume :

a) Forma de persoana a II-a singular pozitiv poate fi comună cu indicativul prezent persoana a II-a singular (de exemplu : *tu* **mergi> mergi** !) sau persoana a III-a singular (de exemplu : *el* **cîntă> cîntă** !), iar forma de persoana a II-a plural pozitiv și negativ este comună cu indicativul prezent persoana a II-a plural la toate verbele (de exemplu ; *voi* **mergeți> mergeți** ! ; *voi* **nu mergeți> nu mergeți** ! ; *voi* **cîntați > cîntăți** ! ; *voi* **nu cîntați> nu cîntați** !).

b) Forma de persoana a II-a singular negativ este comună cu infinitivul prezent fără prepoziția morfem *a* la toate verbele : *a* **nu merge> nu merge** ! *a* **nu cînta> nu cînta** ! etc.

c) Forma de persoana a III-a singular și plural pozitiv și negativ este comună cu conjunctivul prezent fără conjuncția-morfem *să* la persoana a III-a singular și plural pozitiv și negativ : *el* sau *ei* **să (nu) meargă> meargă** ! sau **nu meargă** ! ; *el* sau *ei* **să (nu) cînte> cînte** ! sau **nu cînte!**

Fiind omonim cu indicativul, infinitivul sau conjunctivul, înseamnă că la imperativ se pot întîlni aceleași mărci ca la modurile respective, adică *zero* ca la indicativ (de exemplu : *tu mergi — mergi* !), sufixul gramatical *-a*, *-ea*, *-e*, *-i* sau *-î* ca la infinitiv (de exemplu : *a cînt***a** — *nu cînt***a** !, *a b***ea** — *nu b***ea** ! etc) sau morfemul (vezi § 61) *-ă* sau *-e* ca la conjunctiv (de exemplu : *să mearg***ă** — *mearg***ă** !, *să cînt***e** — *cînt***e** !). Cu toate acestea, imperativul nu poate fi confundat niciodată cu modurile omonime, întrucît pe lîngă mărcile comune cu indicativul, infinitivul și conjunctivul, care la imperativ sînt mărci secundare, imperativul mai are și o marcă proprie, care trebuie considerată principală. *Marca principală a im-*

perativului, care permite diferențierea imperativului de modurile omonime. este **accentul în context** (vezi § 10). Accentul în context arată că vorbitorul consideră imperativul ca avînd importanță maximă în comunicarea respectivă, acest lucru rezultînd și din faptul că imperativul apare întotdeauna în propoziții principale (vezi exemplele date).

§ **75.** *Modul infinitiv.* În legătură cu conținutul și cu funcțiile sintactice ale modului infinitiv nu există unitate de vederi, în această privință existînd astăzi următoarele orientări :

a) Orientarea tradițională, potrivit căreia „infinitivul arată numai cum se numește o acțiune considerată în afara oricărui raport cu vorbitorul sau cu împrejurările exterioare" (Iorgu Iordan, LRC, p. 416), ceea ce înseamnă că infinitivul „este forma substantivală a verbului" *(idem)*. În sprijinul acestei idei se invocă, pe de o parte, faptul că infinitivul scurt — la fel cu substantivul — îndeplinește funcția sintactică de subiect, atribut sau complement (circumstanțial), precum și faptul că infinitivul lung a devenit în zilele noastre un substantiv propriu-zis.

b) Orientarea modernă apreciază că infinitivul scurt și gerunziul „sînt forme pur verbale"[173]. Caracterul de verb al infinitivului scurt — spune Matilda Caragiu-Marioțeanu, *art. cit.*, p. 39-40 — rezultă din aceea că are categoriile gramaticale întîlnite la verb, și anume : diateza, concretizată în diateza activă *(înainte de* **a face** *socoteala)*, diateza pasivă *(înainte de* **a fi făcută** *socoteala)* și diateza reflexivă *(înainte de* **a se face** *socoteala)* ; persoana, care constă, pe de o parte, în faptul că forma unică a infinitivului se poate atribui oricărei persoane gramaticale, iar pe de altă parte în faptul că infinitivul poate fi însoțit de pronumele reflexiv care precizează persoana *(fără a* **mă** *teme, fără a* **te** *teme, fără a* **se** *teme* etc) ; cît privește timpul și modul, acestea se recunosc prin referirea la verbul regent, cu precizarea că infinitivul scurt exprimă unele valori modale ale conjunctivului.

c) Orientarea de tranziție, după care infinitivul are atît particularități de substantiv, cît și particularități de verb[174].

---

[173] Matilda Caragiu-Marioțeanu, *„Moduri nepersonale"*, SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 38.

[174] Vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 224 sqq ; SMLRC, p. 202 sqq; D. Irimia, *lucr. cit.*, p. 130 sqq.

Particularitățile de substantiv constau în aceea că infinitivul scurt are aceleași funcții sintactice ca și substantivul (subiect, nume predicativ, atribut, complement sau circumstanțial) și poate fi precedat de prepoziții ca *de, pentru, spre, în loc de* etc. În legătură cu ultima particularitate, reținem ca foarte importantă următoarea apreciere: „atîta timp cît nu avem motive de a nega valoarea de prepoziție a acestor elemente de relație în situația dată, construcția cu prepoziție apropie infinitivul de nume"[175].

Particularitățile de verb constau în aceea că: infinitivul scurt nu primește determinările substantivului, adică atribute, ci ale verbului, adică subiect și complement (circumstanțial); infinitivul scurt intră în structura unor forme verbale compuse (viitorul I și condițional-optativul prezent) și poate fi însoțit de formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv, ceea ce presupune o valoare verbală; infinitivul scurt are categoria gramaticală a timpului, specifică verbelor, și nu are categoriile gramaticale de gen, număr și caz, specifice substantivului. (Pentru o prezentare globală a infinitivului, vezi Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, București, 1977).

*
* *

Din prezentarea succintă a celor trei orientări existente în lingvistica românească, se observă că, privite în timp și făcînd abstracție de amănunte, opiniile despre infinitivul românesc evoluează de la considerarea acestui mod ca *formă nominală* la considerarea lui ca *formă pur verbală*. Evoluția opiniilor arată că pe măsură ce s-au înmulțit cunoștințele despre infinitivul românesc, s-au găsit din ce în ce mai multe caracteristici de verb ale acestui mod și, în plus, s-a observat că particularitățile pe baza cărora infinitivul era considerat nume nu sînt întrutotul relevante.

După părerea noastră, caracteristicile pentru care infinitivul a fost considerat nume au suport mai mult în tradiția gramaticală decît în realitatea lingvistică românească. Astfel, referindu-ne la faptul că infinitivul *numește acțiunea*, considerăm că acest lucru nu poate constitui un argument împotriva valorii verbale a acestui mod. Cînd facem această

175 SMLRC, p. 207.

afirmație, avem în vedere că, practic, orice formă verbală aparținînd verbelor concrete *numește* acțiunea verbului respectiv. Astfel, într-un exemplu ca următorul :

Nu credeam să-nvăț a muri vreodată
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 150)

acțiunea este numită nu numai prin infinitivul *a muri*, ci și prin conjunctivul *să-nvăț*, și prin indicativul *nu credeam*. Dacă prin a numi o acțiune se înțelege că infinitivul numește acțiunea respectivă *considerată în afara oricărui raport* (adică infinitivul reprezintă ceea ce am putea numi *forma neutrală a verbului*, după care această parte de vorbire este inserată în dicționare), atunci putem spune că această caracteristică aparține infinitivului numai datorită tradiției gramaticale și lexicografice românești. Aceasta pentru că nu în toate limbile verbele apar în dicționare după infinitiv. Astfel, în limba latină[176] verbele apar în dicționare după forma lor de persoana I singular a prezentului indicativ, fapt care, însă, nu a determinat pe nimeni să considere prezentul indicativului drept formă nominală a verbului latinesc. De fapt, infinitivul numește acțiunea în afara oricărui raport — repetăm — numai atunci cînd, conform tradiției, apare în dicționare ca formă neutrală a verbului. În vorbire, însă, infinitivul nu poate fi folosit în afara raporturilor sintactice, dovada constituind-o faptul — pe care-l considerăm demonstrat (vezi *art. cit.* în nota 173) — că indiferent de mijloacele prin care acestea se exprimă, infinitivul are categoriile gramaticale existente la celelalte moduri verbale (diateză, mod, timp, persoană și număr). Admițînd că în vorbire acțiunea unui verb este numită nu numai prin infinitiv, ci și prin oricare alt mod (datorită faptului că în structura oricărui mod apare radicalul, care are prin excelență o funcție lexicală), precum și că, de asemenea în vorbire, infinitivul poate intra, datorită categoriilor sale gramaticale, în aceleași raporturi ca și indicativul, conjunctivul, condițional-optativul etc, trebuie să admitem că, din aceste puncte de vedere,

---

[176] Și pentru limba română există dicționare în care verbele sînt inserate după forma lor de persoana I singular a prezentului indicativ (vezi, de exemplu, August Scriban, *Dictionarul limbii românești*, Iași, 1939).

nu există deosebiri între infinitiv, pe de o parte, și indicativ, conjunctiv, condițional-optativ etc, pe de altă parte.

* * *

În ceea ce privește faptul că infinitivul îndeplinește funcțiile sintactice ale substantivului, adică funcția de subiect, nume predicativ, atribut sau complement (circumstanțial), sîntem de părere că nici acest lucru nu poate constitui un argument în favoarea tezei că infinitivul este o formă nominală. Este evident că nimeni nu poate nega funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ, atribut, complement (circumstanțial) pe care le îndeplinește infinitivul. Admițînd, însă, împreună cu *Gram. Acad.* (II, p. 255 sqq) că subiectului, numelui predicativ, atributului și complementului (circumstanțialului) din propoziție îi corespund în frază propozițiile subiectivă, predicativă, atributivă și completivă (circumstanțială), se pune din nou problema : *infinitivul cu funcția de subiect, nume predicativ, atribut și complement (circumstanțial) este parte de propoziție sau propoziție*? Dacă se apreciază că infinitivul este un mod nepersonal, atunci înseamnă că infinitivul cu funcție de subiect, nume predicativ, atribut, complement (circumstanțial) este un mod nepredicativ ce reprezintă o parte de propoziție și are, deci, valoare nominală ; dacă, însă, se apreciază că infinitivul este un mod personal, atunci înseamnă că infinitivul este un mod ce reprezintă predicatul unor propoziții subiective, predicative, atributive, completive (circumstanțiale) și are, deci, valoare verbală.

Argumentul cel mai puternic în sprijinul tezei că infinitivul este o *formă nominală* îl constituie faptul că acest mod poate fi precedat — înainte de prepoziția-morfem *a* — și de cuvinte ca *de, pentru, spre, în loc de* etc, cuvinte care sînt considerate prepoziții (vezi citatul la care facem trimitere în nota 175). Credem, însă, că considerarea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc drept prepoziții în situațiile în care acestea sînt urmate de infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* se face pe baza tradiției, fără a se avea în vedere contradicțiile ce rezultă din această interpretare[177]. Ne referim la

---

[177] Această problemă am discutat-o în lucrarea *Observații în legătură cu infinitivul verbului românesc*, pe care am publicat-o în AF, XX, 1969, p. 189—194.

faptul că, în principiu, deosebirea dintre prepoziții și conjuncțiile subordonătoare, ambele părți de vorbire neflexibile și lipsite de sens lexical (vezi § 7), se face cu ajutorul raporturilor sintactice pe care acestea le stabilesc. Astfel, *prepozițiile stabilesc raportul sintactic de subordonare în interiorul propoziției*, adică între părțile secundare de propoziție (atributul, complementul și atributul circumstanțial), pe de o parte, și elementele regente ale acestora, pe de altă parte, iar *conjuncțiile subordonatoare stabilesc raportul sintactic tot de subordonare, dar în interiorul frazei*, adică între propozițiile secundare atributive, completive etc, pe de o parte, și elementele lor regente, pe de altă parte. În acest fel se procedează la deosebirea unei prepoziții de o conjuncție subordonatoare în situațiile în care aceste două părți de vorbire sînt reprezentate prin cuvinte diferite, ca în exemplele următoare :

În locul lui menit *din* cer
Hyperion se-ntoarce

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 138)

Blanca, află *că* din leagăn
Domnul este al tău mire

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 50)

Tot la fel, însă, se procedează și atunci cînd unul și același corp fonetic (cum ar fi *de*, *decît*, *fără*, *pînă* etc) poate avea atît valoarea de prepoziție, cît și valoare de conjuncție subordonatoare. Exemplu :

De treci codri *de* aramă, de departe vezi albind
Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63)

În acest exemplu, cuvîntul *de* este considerat prepoziție atunci cînd leagă părți de propoziție (atributul *aramă* de regentul său *codri*), dar este considerat conjuncție subordonatoare atunci cînd leagă părți de frază, adică propoziția subordonată *treci codri de aramă* de regenta ei *de departe vezi*. Dacă admitem că cele spuse aici reprezintă o regulă, atunci — revenind la infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* și de un element de relație ca *de*, *pentru*, *spre*, *în loc de* etc — putem spune că, recunoscînd funcția pre-

dicativă a infinitivului, admitem, implicit, că *de, pentru, spre, în loc de* etc nu reprezintă prepoziții, pentru că nu leagă părți de propoziție, ci conjuncții subordonatoare, pentru că leagă o propoziție secundară (cu predicatul la infinitiv) de regenta ei. Altfel spus, admițînd predicativitatea infinitivului, nu există nici o deosebire din punctul de vedere al raporturilor pe care le stabilește între *de* urmat de indicativ și *de* urmat de infinitiv, ca în exemplele următoare :

De *treci* codri de aramă, de departe vezi albind

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63)

Vine vremea **de** *a pricepe* omul ce-i bine și ce-i rău

(I. Creangă, după *Gram. Acad.*, I, p. 227)

Așa stînd lucrurile, se constată că și problema stabilirii valorii de prepoziție sau de conjuncție subordonatoare a lui *de, pentru, spre, în loc de* etc care preced infinitivul însoțit de prepoziția-morfem *a* depinde tot de problema centrală a acestui mod, și anume, aceea dacă infinitivul este sau nu un mod predicativ. Pentru a putea ajunge la o soluție rațională în această privință, considerăm că trebuie urmărită comportarea celor două forme de infinitiv, și anume, *forma fără prepoziția-morfem* a și *forma cu prepoziția-morfem* a.

Forma infinitivului fără prepoziția-morfem *a* apare în structura viitorului I indicativ (de exemplu : *voi* **merge**) și a prezentului condițional-optativ (de exemplu : *aș* **merge**), precum și în structura predicatului verbal compus construit cu semiauxiliarul de mod *a putea* (de exemplu : *pot* **merge**). În aceste situații, *valoarea de verb a infinitivului nu a fost contestată*. Precizăm, însă, că intrînd în componența timpurilor și modurilor indicate sau în structura predicatului verbal compus cu *a putea*, infinitivul și-a pierdut independența gramaticală și, ca urmare, nu interesează în discuția de față.

Forma infinitivului fără prepoziția-morfem *a* mai apare și în construcții alcătuite din predicativul *a avea* sau *a fi*, urmat de pronumele relativ *cine* sau *ce* ori de adverbele pronominale relative *unde, cînd, cum* (eventual de formații ca *de unde, pînă unde* etc) și de verbul la infinitivul fără prepoziția-morfem *a*. Exemplu :

Numai ce folos ?
Cînd e minte,
Nu-i ce **vinde**
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 179)

În acest tip de construcții, pronumele relativ și adverbul pronominal relativ au valoare de conjuncții subordonatoare, adică stabilesc raportul de subordonare în cadrul frazei între o propoziție subordonată și regenta ei. În tipul de exemple avut în vedere aici, una dintre cele două propoziții, și anume regenta, are predicatul exprimat prin *a avea* sau *a fi*, iar *a doua propoziție, cea secundară introdusă prin pronumele relativ sau adverbul pronominal relativ, are predicatul exprimat printr-un verb la infinitiv.* În sprijinul ideii predicativității infinitivului fără prepoziția-morfem *a* din exemple ca cel discutat aici se pot invoca categoriile gramaticale de persoană și număr (pe lîngă cele de diateză, mod și timp) existente la acest infinitiv, categorii gramaticale ce asigură posibilitatea infinitivului respectiv de a avea un subiect, iar subiectul — așa cum se admite de către toți specialiștii — nu poate fi conceput fără predicat. Subiectul infinitivului din acest tip de construcții poate fi diferit de al verbului regent (de exemplu : *cînd e minte,* **nu-i** *ce* **vinde**) sau poate fi comun cu al verbului regent (de exemplu : *cînd* **ai** *cu cine* **te înțelege**, *e bine*). Dacă funcția de bază a verbului este aceea de predicat, atunci înseamnă că infinitivul din construcțiile discutate aici, avînd funcția de predicat, are și valoare verbală.

Generalizînd, infinitivul fără prepoziția-morfem *a* (cel din structura modurilor și timpurilor compuse, cel din structura predicatului verbal compus cu *a putea* și cel din construcțiile alcătuite din *a avea* sau *a fi*, urmate de un pronume relativ sau un adverb pronominal relativ și de infinitiv) are întotdeauna valoare verbală.

* * *

Forma infinitivului cu prepoziția-morfem *a* apare de obicei în subordinea unui element regent oarecare, căruia i se juxtapune sau de care se leagă printr-un element de relație de tipul *de*, *pentru*, *spre*, *în loc de* etc.

Infinitivul cu prepoziția-morfem *a* juxtapus regentului poate apărea fie în structura unui predicat verbal compus

alături de oricare semiauxiliar afară de *a putea* (de exemplu : *începe* **a merge**), fie ca determinant al unui verb sau al unei perifraze verbale (de exemplu : *e ușor* **a vorbi**).

Infinitivul precedat de prepoziție-morfem *a* din structura predicatului verbal compus are aceleași caracteristici cu infinitivul fără prepoziția-morfem *a* construit cu *a putea* (vezi imediat mai sus), adică are valoare verbală dar, pierzîndu-și independența gramaticală, nu interesează în discuția de față. Cît privește infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* determinînd un verb sau o perifrază verbală, constatăm că acesta are — pe lîngă diateză, mod și timp — și categoriile gramaticale de persoană și număr și, ca urmare, are posibilitatea să constituie singur predicatul unei propoziții. Atunci cînd are subiect propriu, dată diind imposibilitatea existenței subiectului fără predicat și a predicatului fără subiect, funcția predicativă a acestei forme de infinitiv este cu totul evidentă. Exemplu :

E o absurditate *a se bate* **cineva** pentru ochii unei actrițe

(C. Negruzzi, după *Gram. Acad.*, I, p. 227)

În acest exemplu, perifraza verbală predicativă *e o absurditate* are ca subiect pe *a se bate cineva pentru ochii unei actrițe*, iar infinitivul *a se bate* are ca subiect pronumele nedefinit *cineva*. Dacă nu am admite predicativitatea lui *a se bate*, ar urma să nu admitem nici funcția de subiect a lui *cineva*, ceea ce practic este imposibil.

Funcția predicativă a infinitivului nu poate fi negată nici cînd infinitivul are subiect comun cu verbul regent, ca în exemplul următor :

Nu credeam să-nvăț *a muri* vrodată

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 150)

Imposibilitatea negării funcției predicative a infinitivului precedat de prepoziția-morfem *a* cu subiect comun cu verbul regent rezultă din aceea că la stabilirea funcției predicative a unei forme verbale oarecare *interesează posibilitatea acestei forme de a avea sau nu subiect* și nu faptul că acest subiect este sau nu comun mai multor forme predicative din contextul dat. Dacă funcție predicativă ar avea numai acele forme verbale care au subiect propriu, atunci infini-

tivul *a muri* din exemplul de mai sus ar fi într-adevăr nepredicativ, dar tot nepredicativ ar trebui considerat și conjunctivul *să-nvăț*, precum și indicativul *nu credeam*, pentru că toate aceste forme verbale au subiect comun. Întrucît în acest exemplu, precum și în toate cele similare acestuia, infinitivul are același regim cu conjunctivul și indicativul (eventual și cu alte moduri personale și predicative), urmează că ori admitem că *toate* aceste moduri sînt nepredicative, ori admitem că de asemenea *toate* aceste moduri sînt predicative. Cum, însă, nimeni nu a negat funcția predicativă a indicativului, conjunctivului etc cînd acestea au subiect comun, credem că pentru acest motiv nu poate fi negată nici predicativitatea infinitivului.

Așa cum am arătat mai sus, infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* poate apărea nu numai ca determinant, ci și ca mod independent. În această situație, infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* transmite o poruncă, un îndemn, un sfat, o rugăminte și, atribuindu-se unei persoane gramaticale în nominativ (de obicei cu caracter nedefinit, putînd fi concretizată uneori într-un pronume nehotărît), îndeplinește funcția sintactică de predicat al unei propoziții principale : **a nu se fuma** *în sală*, **a nu se pleca** *în afară* etc.

Generalizînd și aici, putem spune că infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* juxtapus regentului, intrînd în structura unui predicat verbal compus sau reprezentînd singur un predicat verbal (al unei propoziții secundare sau al unei propoziții principale), trebuie considerat și el ca avînd valoare verbală.

* * *

Forma infinitivului precedată de prepoziția-morfem *a* și de un element de relație de tipul *de*, *pentru*, *spre*, *în loc de* etc apare ca determinant al unui verb (de exemplu : *a venit* **pentru a continua** *discuția*) sau al unui nume (de exemplu : *a venit timpul* **de a plăti** *datoriile*). În aceste construcții, infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* și legat de elementul regent prin *de*, *spre*, *pentru*, *în loc de* etc are aceleași caracteristici ca și infinitivul precedat de prepoziția-morfem *a* juxtapus elementului regent. Ne referim la faptul că și atunci cînd este legat de elementul regent prin *de*, *pentru*, *spre*, *în loc de* etc infinitivul are categoriile gramaticale ale verbului, printre care și persoana, care îi permite să aibă un subiect

propriu (de exemplu : **a venit** *timpul de* **a plăti** *datoriile*) sau comun cu verbul regent (de exemplu : **a venit** *pentru* **a continua** *discuția*).

Obiecția care se aduce de obicei considerării ca predicat a infinitivului precedat de prepoziția-morfem *a* și legat de regent prin *de, spre, pentru, în loc de* etc a fost formulată cel mai clar în SMLRC (vezi trimiterea din nota 175) : „Atîta timp cît nu avem motive de a nega valoarea de prepoziție a acestor elemente [este vorba de *de, pentru, spre, în loc de* etc] în situația dată, construcția cu prepoziție apropie infinitivul de nume". Din acest citat rezultă *în mod direct* că valoarea de nume a infinitivului este dată de considerarea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc drept prepoziții. *În mod indirect*, însă, din acest citat se poate desprinde ideea că, dacă ar exista motive care să permită considerarea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc drept conjuncții subordonatoare în construcția avută în vedere, s-ar putea admite că infinitivul respectiv are valoare verbală și nu nominală.

Rezolvarea acestei probleme credem că se poate face cu ajutorul criteriului general invocat mai sus pentru deosebirea prepozițiilor de conjuncțiile subordonatoare la cuvintele care pot avea ambele valori (de prepoziție și de conjuncție subordonatoare), și anume : cînd stabilesc raporturi de subordonare între părți de propoziție, *de, pentru, spre, în loc de* etc reprezintă prepoziții, iar cînd stabilesc raporturi de subordonare între părțile frazei, aceleași cuvinte sînt conjuncții subordonatoare. Așa stînd lucrurile, problema valorii infinitivului precedat de prepoziția-morfem *a* și de un cuvînt ca *de, spre, pentru, în loc de* etc apare ca un cerc vicios : negarea funcției predicative și deci și a valorii verbale a infinitivului de care ne ocupăm aici se bazează pe faptul că *de, pentru, spre, în loc de* etc sînt considerate prepoziții care, deci, stabilesc raportul de subordonare în propoziție ; considerarea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc ca prepoziții cînd acestea preced infinitivul însoțit de prepoziția-morfem *a* se bazează — în afară de tradiție — pe faptul că în aceste construcții infinitivul este considerat atribut, complement etc și nu predicatul unor propoziții atributive, completive etc. Pentru a ieși din acest cerc vicios, considerăm că trebuie să se apeleze la criteriul general de recunoaștere a caracte-

rului predicativ sau nepredicativ al unui mod oarecare. Dacă admitem (vezi § 69) că modurile personale sînt și predicative și dacă admitem că prin mod personal se înțelege acel mod care se poate atribui *singur* tuturor celor trei persoane gramaticale în nominativ, atunci trebuie să admitem și că infinitivul este un mod predicativ. Admițînd predicativitatea infinitivului, admitem implicit și că *de, pentru, spre, în loc de* etc precedînd infinitivul însoțit de prepoziția-morfem *a* reprezintă conjuncții subordonatoare (și nu prepoziții). Așa stînd lucrurile înseamnă că are valoare verbală și infinitivul la care ne referim aici.

* * *

Considerînd că toate formele infinitivului scurt românesc au valoare verbală, urmează să vedem și felul în care vorbitorul privește acțiunea exprimată prin infinitiv din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate. În această privință, observăm că felul acțiunii exprimate prin infinitiv se poate stabili — doar cu aproximație — prin înlocuirea infinitivului cu un alt mod, felul acțiunii exprimate prin modul cu care am înlocuit infinitivul reprezentînd și felul acțiunii exprimate prin infinitiv. De exemplu, în comunicarea *nu credeam sănvăț* **a muri** *vrodată*, infinitivul *a muri* exprimă o acțiune realizabilă, dovada constituind-o posibilitatea înlocuirii lui cu conjunctivul ; în comunicarea **a nu se fuma** *în sală*, infinitivul *a nu se fuma* exprimă o acțiune sub formă de poruncă, îndemn sau rugăminte, dovadă că se poate înlocui cu imperativul ; în sfîrșit, în comunicarea *în loc de* **a fi răspuns**, *el ar fi trebuit să tacă*, infinitivul *a fi răspuns* exprimă — după împrejurări — o acțiune ireală, dacă se poate înlocui cu perfectul conjunctivului (*în loc* **să fi răspuns**, *el ar fi trebuit să tacă*) sau o acțiune reală, dacă se poate înlocui cu perfectul compus al indicativului (*el ar fi trebuit să tacă, dar* **a răspuns**).

* * *

Din comentariile pe care le-am făcut, rezultă că punctul nostru de vedere privitor la modul infinitiv este următorul :

a) *În limba română contemporană există modul infinitiv cu valoare verbală.* Acest mod poate fi concretizat în trei tipuri de forme : o primă formă este alcătuită din radicalul

prezentului, la care se adaugă sufixele gramaticale ale infinitivului, adică -*a* (de exemplu : *a cînta*), -*ea* (de exemplu : *a părea*), -*e* (de exemplu : *a merge*), -*i* (de exemplu : *a veni*) sau -*î* (de exemplu : *a coborî*) ; a doua formă a infinitivului conține și ea radicalul prezentului și sufixul gramatical al infinitivului, deosebirea față de prima constînd în aceea că este precedată de prepoziția-morfem *a* (deci, **a** *cînta*, **a** *părea*, **a** *merge*, **a** *veni* și **a** *coborî*) ; în sfîrșit, a treia formă conține infinitivul auxiliarului *a fi* cu prepoziția-morfem *a*, urmat de participiul neacordat al verbului de conjugat. Strict formal, această ultimă structură (*a fi* + *participiul neacordat al verbului de conjugat*) poate reprezenta atît un infinitiv perfect la diateza activă, cît și un infinitiv prezent la diateza pasivă. Deosebirea acestor două diateze se face cu ajutorul complementului de agent (exprimat sau dedus din context) care este marca de bază a diatezei pasive și cu ajutorul acordului în gen, număr și caz al participiului verbului de conjugat. Astfel, într-un exemplu ca *el, enervat de* **a fi luat** *prin surprindere, se oprește*, infinitivul subliniat reprezintă prezentul acestui mod la diateza pasivă, și pentru că presupune un complement de agent (*de către cineva*), și pentru că participiul *luat* are același gen, număr și caz — masculin, singular, nominativ — cu pronumele subiect *el* (dacă în contextul de mai sus înlocuim pe *el* cu *ea*, atunci și participiul în discuție capătă forma *luat***ă**, adică de feminin singular nominativ ș.a.m.d.). Într-un exemplu ca *el, enervat de* **a fi mers** *prea mult, se oprește*, infinitivul subliniat reprezintă perfectul acestui mod la diateza activă, întrucît nu permite existența unui complement de agent, iar participiul *mers* nu se acordă în gen, număr și caz cu numele subiect. Lucrul acesta se verifică prin schimbarea genului, numărului și cazului numelui-subiect, schimbare ce nu produce nici o modificare formală a participiului *mers*. (Așa cum se observă, printre cele trei forme de infinitiv nu am menționat și așa-numitul infinitiv lung, de tipul *cîntare*, *mergere*, *venire* etc, pentru că acesta a devenit în limba literară actuală un substantiv propriu-zis. Infinitivul lung își mai păstrează astăzi valoarea verbală doar cînd apare ca element structural al condițional-optativului prezent în imprecații ca **fir**-*ar al naibii* !).

b) În ceea ce privește conținutul modal, formele infinitivului pot exprima : o acțiune posibilă și atunci infinitivul (prezent)

este comutabil cu (prezentul) conjunctivului (de exemplu : *învață* **a citi** = *învață* **să citească** ; *nu are unde* **dormi** = *nu are unde* **să doarmă**) ; o acțiune sub formă de poruncă, sfat, îndemn, rugăminte și atunci infinitivul (prezent) este comutabil cu imperativul (de exemplu : **a nu se fuma** *în sală* = **nu fumați** *în sală*) ; o acțiune — după împrejurări — ireală sau reală și atunci infinitivul (perfect) este comutabil cu perfectul conjunctivului (de exemplu : *în loc de* **a fi venit** *aici, el ar fi putut rămîne acasă* = *în loc* **să fi venit** *aici, el ar fi putut rămîne acasă*) sau cu perfectul compus al indicativului (de exemplu : *el ar fi putut rămîne acasă, dar* **a venit** *aici*).

c) Din punctul de vedere al flexiunii, la infinitiv se întîlnesc toate categoriile gramaticale ale verbului. Astfel, lăsînd la o parte categoria gramaticală a modului, pentru că infinitivul însuși este un mod, la infinitiv găsim : categoria gramaticală a diatezei, concretizată în forme pentru diateza activă (de exemplu : *a cînta*), diateza pasivă (de exemplu : **a fi bătut** *de către cineva*), diateza reflexivă (de exemplu : *a se îmbrăca*), diateza reciprocă (de exemplu : *a se certa*) și diateza impersonală (de exemplu : *a se întîmpla*) ; categoria gramaticală a timpului, infinitivul cunoscînd o formă pentru timpul prezent (de exemplu : *nu are ce* **mînca** ; *a învățat* **a lucra**) și o formă pentru timpul perfect (de exemplu : *înainte de* **a fi sosit** *el, ea plecase*) ; categoria gramaticală a persoanei și categoria gramaticală a numărului, care pot avea uneori mărci concrete sau explicite (de exemplu : *înainte de* **a mă culca**, *s-a stins lumina* ; *înainte de* **a te culca**, *s-a stins lumina* etc), iar alteori mărci abstracte sau implicite (*înainte de* **a vorbi**, **m-am gîndit** ; *înainte de* **a vorbi**, **te-ai gîndit** etc).

d) Privitor la funcțiile infinitivului, acestea se stabilesc după utilizarea infinitivului în dicționare sau în vorbire.

Cînd, conform tradiției, apare în dicționare, infinitivul — prin convenție — denumește acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc privite ca procese fără referire la categoriile gramaticale întîlnite la verbe. De aceea, în această situație, *infinitivul poate fi considerat forma neutrală a verbului* (la fel cum nominativul singular nearticulat este considerat forma neutrală a substantivului, pozitivul singular nominativ nearticulat forma neutrală a adjectivului etc).

Cînd, însă, se întrebuințează în vorbire, infinitivul intră în relație cu contextul la fel ca oricare altă formă modală personală și predicativă a verbului. Funcțiile sintactice ale infinitivului utilizat în vorbire depind de tipul de construcție în care acesta apare. Astfel, dacă este lipsit de independență gramaticală, reprezentînd doar un element component al viitorului I indicativ, al prezentului condițional-optativ, al imperativului negativ sau al predicatului verbal compus, infinitivul fără sau cu prepoziția-morfem *a* este un mod nepersonal și nepredicativ. Dacă, însă, are independență gramaticală, atunci infinitivul, fiind un mod personal, este și predicativ. Infinitivul cu independență gramaticală și funcție predicativă apare în următoarele tipuri de construcții: α. în forma fără prepoziția-morfem *a*, atunci cînd este precedat de *a avea* sau *a fi* și de un pronume relativ sau de un adverb pronominal relativ (de exemplu : *nu am ce* **vorbi** ; *nu am unde* **pleca**) ; β. în forma cu prepoziția-morfem *a*, fie că este juxtapus unui verb sau unei perifraze verbale (de exemplu : *nu a încetat* **a-și susține** *ideile* ; *e greu* **a recunoaște** *adevărul*), fie că este folosit ca mod independent (de exemplu : **a nu se fuma** *în sală*), fie că este legat de elementul său regent printr-o conjuncție subordonatoare de tipul *de, pentru, spre, în loc de* etc (de exemplu : *e timpul* **de a termina** ; **înainte de a fi sosit** *el, lucrurile erau deja aranjate*).

§ 76. *Modul gerunziu*. Problemele teoretice privitoare la gerunziu prezintă foarte multe asemănări cu acelea ale infinitivului. Opiniile specialiștilor privitoare la gerunziu se pot grupa în următoarele două orientări :

a) Orientarea tradițională este aceea după care gerunziul „poate fi considerat un adjectiv, întrucît prezintă acțiunea verbului sub aspectul unei însușiri", dar „se comportă ... ca un adverb" pentru că însușirea exprimată de gerunziu „este atribuită unei alte acțiuni și mai rar unui obiect" (Iorgu Iordan, LRC, p. 416—417). Cînd determină un substantiv, legătura gerunziului cu adverbul se vede din faptul că acesta (= gerunziul) „nu-și schimbă forma după genul și numărul substantivului" (Iorgu Iordan, LRC, p. 417), iar legătura cu adjectivul rezultă din aceea că „vorbitorii se simt înclinați ... să-l acorde în gen și număr cu substantivul respectiv" (Iorgu Iordan, LRC, p. 421). În plan sintactic, gerunziul este considerat ca îndeplinind funcțiile adverbului și ale ad-

jectivului, adică reprezentînd circumstanţiale de diverse feluri sau atribute (Iorgu Iordan, LRC, p. 421).

b) Orientarea modernă o găsim pentru prima dată la Matilda Caragiu-Marioţeanu[178]. Autoarea întreprinde o analiză minuţioasă a comportării acestui mod în procesul comunicării, preocupîndu-se numai de *gerunziul-verb*. Acest gerunziu-verb are categoria gramaticală a diatezei : *auzise ea* **spunînd** (diateza activă), *împărţeala* **fiind făcută**, *leul zise* (diateza pasivă), **nevăzîndu-se** *chemat, s-a dus* (diateza reflexivă). Semnificaţia modală a gerunziului — spune autoarea (*art. cit.*, p. 67) — este de obicei aceeaşi cu a indicativului şi mai rar cu a condiţional-optativului, lucrul acesta verificîndu-se prin posibilitatea de înlocuire a gerunziului cu modurile respective (vezi exemplele pe care le dăm mai departe la categoria gramaticală a timpului). Deşi nu are forme flexionare pentru timp, totuşi — arată Matilda Caragiu-Marioţeanu, *art. cit.*, p. 66 — gerunziul poate exprima conţinutul timpului, timpul gerunziului recunoscîndu-se prin raportarea la timpul verbului regent. Astfel, în *o înfiorare îl cuprinde* ... **rămînînd** *uimit* gerunziul exprimă prezentul indicativului (cu care se poate înlocui : **rămînînd** = *care* **rămîne**) ; în **văzîndu-***l inert, fugi* gerunziul exprimă perfectul simplu indicativ (cu care se poate înlocui : **văzîndu-***l* = *cînd îl* **văzu**) ; în *mă voi naşte din păcat*, **primind** *o altă lege* gerunziul exprimă viitorul I indicativ (cu care se poate înlocui : **primind** = *şi* **voi primi**) ş.a.m.d. Cît priveşte categoria gramaticală a persoanei, aceasta poate rezulta : din pronumele reflexiv care însoţeşte modul gerunziu (de exemplu, *uitîndu-mă* este persoana I, *rezemîndu-se* este persoana a III-a etc) ; din pronumele sau substantivul cu funcţie de subiect (de exemplu : **ajungînd** moşneagul şi cu purcelul *acasă, pe babă o apucă un tremur*) ; din persoana verbului regent (de exemplu : *împăratul*, **văzînd** *pe moşneag, îl* întrebă).

Avînd aceste categorii gramaticale — spune Matilda Caragiu-Marioţeanu — gerunziul „funcţionează ca un predicat verbal în propoziţie" (*art. cit.*, p. 72). În *Sintaxa gerunziului românesc*, însă, Matilda Caragiu-Marioţeanu face o concesie punctului de vedere tradiţional, stabilind anumite diferenţe

[178] *Sintaxa gerunziului românesc*, SG, II, p. 60—89, şi *„Moduri nepersonale"*, SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 37 sqq.

între gerunziul cu determinare completivă și gerunziul fără determinare completivă. În felul acesta, concluzia că gerunziul funcționează ca predicat este valabilă numai pentru gerunziul determinat de un complement. Cît privește gerunziul nedeterminat de un complement, acesta, dacă se referă la un verb (de exemplu : *carele* ... vin **scîrțîind**), seamănă cu un adverb și se află „la jumătatea drumului dintre predicat și complement" (*art. cit.*, p. 85) ; dacă se referă la un substantiv (de exemplu : *se ridicau înconjurate de* femei **bocind**), gerunziul nedeterminat de un complement este simțit ca un adjectiv și se află „la jumătatea drumului dintre predicat și atribut"[179].

* * *

Din prezentarea de mai sus se observă că la gerunziu se pun probleme similare ca la infinitiv (vezi § 75), ceea ce permite ca aici comentariile să fie mai succinte, cu atît mai mult cu cît la acest mod acceptăm în cea mai mare parte opinia exprimată de Matilda Caragiu-Marioțeanu.

Și la gerunziu observăm că opiniile evoluează de la considerarea acestui mod ca formă adjectivală sau adverbială cu funcție de atribut sau complement, la admiterea valorii verbale și a funcției predicative a gerunziului cu determinare completivă, negîndu-se funcția predicativă numai la gerunziul fără determinare completivă. Această ultimă apreciere a Matildei Caragiu-Marioțeanu ar duce la ideea că stabilirea funcției predicative sau nepredicative a unui mod s-ar face nu după posibilitatea acestuia de a primi persoana gramaticală, ci după faptul că modul respectiv are sau nu ca determinant un complement. Această ipoteză, însă, nu poate fi acceptată, întrucît dacă funcția predicativă a unui mod s-ar stabili după existența unei determinări completive pe lîngă modul respectiv, atunci nepredicativ ar fi nu numai gerunziul nedeterminat de un complement, ci și indicativul, conjunctivul etc nedeterminate de un complement. Ca urmare, în exemplele următoare :

Care cu poveri de muncă
Vin încet și *scîrțîind*

(G. Coșbuc, după Matilda Bardgiu-Matioțeanu, *art. cit.*, p. 86)

---

[179] *Art. cit.*, p. 86. Despre calitatea de verb a gerunziului care are, însă, funcția de complement sau atribut, se vorbește și în *Gram. Acad.*, I, p. 231—233. Pentru unele comentarii privitoare la gerunziu, vezi Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, București, 1972.

C-acel demon *plînge, rîde*, neputînd s-audă plînsu-şi
Că o vrea ... spre-a se-nţelege în sfîrşit pe sine însuşi

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 22)

ar trebui considerate nepredicative nu numai gerunziul fără determinare completivă *scîrţîind*, ci şi indicativele fără determinare completivă *plînge, rîde*. Cum, însă, nimeni nu a negat funcţia sintactică de predicat a indicativului, conjunctivului etc atunci cînd acestea nu sînt determinate de un complement, credem că pentru acest motiv nu poate fi negată funcţia sintactică de predicat nici a modului gerunziu.

* * *

După părerea noastră, în legătură cu gerunziul se pot reţine următoarele :

a) Gerunziul românesc continuă substantivele verbale latineşti de tipul *manducandum* (vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 154). Din forma unică moştenită din latină, în limba română au luat naştnre patru părţi de vorbire, şi anume :

α) Verbe la modul gerunziu de tipul *făcînd, cîntînd, mergînd* etc. Exemplu :

Nu spera cînd vezi mişeii
La izbîndă *făcînd* punte

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 149)

β) Adverbul *curînd* (de la verbul românesc **a cure** = *a alerga* sau direct din latinescul *currendo*). Exemplu :

S-ajung *curînd* în cale, s-alătură călări
Şi unul înspre altul se pleacă-n desmierdări

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 73)

γ) Adjective formate pe terenul limbii romăne, de tipul *surîzîndă, vibrîndă, tremurîndă* etc. Exemplu :

Atunci tu pe întuneric te apropii *surîzîndă*,
Albă ca zăpada iernii, dulce ca o zi de vară

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 30)

δ) Substantive formate pe terenul limbii române de tipul *murindul, suferindul* etc. Exemplu :

Murindului speranţa, turbării răzbunarea,
Profetului blestemul, credinţei Dumnezeu

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 14)

Dintre aceste patru părţi de vorbire, la verb prezintă interes numai prima, adică *verbul la modul gerunziu* (de care ne preocupăm în cele ce urmează), celelalte trei trebuind discutate la partea de vorbire corespunzătoare (adică la adverb, la adjectiv şi la substantiv).

b) Modul gerunziu este un mod dependent prin excelenţă, neputînd să apară niciodată într-o propoziţie independentă. Modalitatea exprimată prin verbul la gerunziu depinde de modalitatea exprimată de verbul cu care gerunziul este pus în legătură, în principiu modul gerunziu putîndu-se înlocui cu acesta. Astfel, modul gerunziu poate exprima : o acţiune reală, cînd gerunziul se poate înlocui cu indicativul (de exemplu : *îl văd* **mergînd** = *îl văd* **că merge**) ; o acţiune condiţionată sau dorită, cînd gerunziul se poate înlocui cu condiţional-optativul (de exemplu : **jucînd** *la loterie, am putea cîştiga* = **dacă am juca** *la loterie, am putea cîştiga*) ; o acţiune poruncită, cînd gerunziul se poate înlocui cu imperativul (de exemplu : *du-te la el* **zîmbind** = *du-te la el şi* **zîmbeşte**).

c) Din punct de vedere formal, gerunziul se recunoaşte prin aceea că la radicalul prezentului se adaugă marca specifică reprezentată prin sufixul gramatical *-ind* (de exemplu : *ven***ind**) sau *-înd* (de exemplu : *văz***înd**), cu precizarea că aceste sufixe pot avea şi forma *-indu* sau *-îndu*, cînd gerunziul este însoţit de o formă neaccentuată de dativ sau acuzativ a unui pronume personal sau reflexiv cu care face un singur corp fonetic în pronunţare (de exemplu : **venindu-şi** *în fire, a zis* ; **văzîndu-se** *chemat, s-a prezentat*).

d) În afara categoriei gramaticale de mod — concretizată în conţinutul modal prezentat sub punctul *b* şi în marca acestuia prezentată sub punctul *c* — gerunziul cunoaşte şi celelalte categorii gramaticale întîlnite la verb. Astfel, gerunziul unui verb se poate afla la diateza activă (de exemplu : *merge* **cîntînd**), diateza pasivă (de exemplu : **fiind bătut** *de mama, copilul s-a liniştit*), diateza reflexivă (de exemplu : **îmbrăcîndu-se** *gros, nu a simţit frigul*), diateza reciprocă (de exemplu : *s-au despărţit* **salutîndu-se**) şi diateza impersonală (de exemplu : **înnoptîndu-se**, *afară s-a făcut frig*).

Cît priveşte conţinutul temporal al gerunziului, acesta prezintă asemănări cu conţinutul modal al acestui mod, în sensul că forma unică de gerunziu poate reprezenta, în funcţie de context, timpuri diferite (cu care se poate înlocui, păstrîn-

du-se comunicarea). Considerînd contextul drept marcă a timpului, observăm că gerunziul poate exprima toate timpurile existente în limba română, adică : prezentul (de exemplu : *merge* **cîntînd** = *merge* **şi cîntă**), imperfectul (de exemplu : *mergea* **cîntînd** = *mergea* **şi cînta**), perfectul simplu (de exemplu : *merse* **cîntînd** = *merse* **şi cîntă**), perfectul compus (de exemplu : *a mers* **cîntînd** = *a mers* **şi a cîntat**), mai mult ca perfectul (de exemplu : *mersese* **cîntînd** = *mersese* **şi cîntase**), viitorul I (de exemplu : *va merge* **cîntînd** = *va merge* **şi va cînta**) şi viitorul al II-lea (de exemplu : *el va fi mers* **cîntînd** = *el va fi mers* **şi va fi cîntat**).

În sfîrşit, la gerunziu apar şi categoriile gramaticale de persoană şi număr, acest mod putîndu-se atribui oricărei persoane gramaticale aflate atît la singular, cît şi la plural. Marca categoriilor gramaticale de persoană şi număr poate fi reprezentată sau prin formele neaccentuate de acuzativ ori dativ ale pronumelui reflexiv (de exemplu : *amintindu-***mi** *povestea, i-am spus-o* ; *urcîndu-***mă** *sus, am văzut*), sau prin context (de exemplu : am *venit* **alergînd**, ai *venit* **alergînd** etc).

e) Avînd aceleaşi caracteristici de natură semantică şi morfologică cu infinitivul, indicativul, conjunctivul etc, rezultă — logic — că gerunziul se comportă la fel cu infinitivul, indicativul, conjunctivul etc şi în plan sintactic. Aşadar, fiind un mod personal — care se poate atribui oricărei persoane gramaticale în nominativ cu funcţia de subiect — gerunziul este un mod predicativ, fie că are subiect propriu (de exemplu : *venind* **eu**, *pleacă* **el**), fie că are subiect comun cu verbul regent (de exemplu : **el** *merge cîntînd*).

§ 77. *Modul participiu* este considerat de Iorgu Iordan ca „formă adjectivală a verbului", pentru că „exprimă acţiunea ca o însuşire", cu precizarea, însă, că această însuşire „poate fi atribuită fie unui obiect, fie unei alte acţiuni sau, spus altfel, exprimă conţinutul verbului sub forma unui adjectiv, adică este şi verb şi adjectiv în acelaşi timp" (LRC, p. 416). Din valoarea de adjectiv mai poate lua naştere şi valoarea de adverb, cînd „în loc să determine un substantiv, determină un verb" (*idem*, p. 419), precum şi valoarea de substantiv, cînd adjectivul participial este articulat.

În *Gram. Acad.* se precizează că „numai în timpurile compuse ale activului şi ale reflexivului participiul nu are

valoare de adjectiv" (vol. I, p. 428), în rest participiul „ţinînd" şi de verb, şi de adjectiv. Apartenenţa la verb este motivată prin aceea că participiul poate primi determinare de tip completiv (de exemplu : *îşi simte gîtu-atunce* **cuprins de braţe** *reci*) sau poate avea sensuri diferite de adjectiv (de exemplu ; în **legate** *în pergament*, participiul înseamnă *care au fost legate*, faţă de *mai voinic şi* **mai legat**, unde *mai legat* înseamnă *mai bine făcut*). Apartenenţa la adjectiv a participiului rezultă din funcţiile sale sintactice de atribut, nume predicativ şi element predicativ suplimentar (de exemplu : *avea priviri* **speriate** ; *Nicolae era* **aşezat** ; *toţi aşteptau* **întristaţi**), din posibilitatea de a avea grade de comparaţie (de exemplu : *mai voinic şi* **mai legat**), din posibilitatea de a fi substantivat prin articulare (de exemplu : **nemulţumitului** *i se ia darul*) şi din posibilitatea de a primi sufixe diminutivale (de exemplu : *mititel*, **înfăşeţel**).

În SMLRC, p. 212, se face o precizare ce ni se pare interesantă : „ceea ce numim participiu poate fi considerat ca reprezentînd două elemente parţial omonime : pe de o parte un fel de *temă verbală*, iar pe de altă parte, un cuvînt (adjectiv sau altceva) exterior paradigmei verbale ... O soluţie ar putea fi, de asemenea, tratarea elementului pe care l-am numit participiu-adjectiv ... ca o unitate lingvistică distinctă, diferită de adjectiv, dar şi de verb.

* * *

Din prezentarea de mai sus reţinem că la participiu se vorbeşte de obicei de *valoarea de verb*, *valoarea de adjectiv*, *valoarea de adverb* şi *valoarea de substantiv*. Considerînd drept secundare valorile de adverb şi de substantiv pentru că acestea provin din valoarea de adjectiv, rămîn în discuţie doar valoarea de verb şi valoarea de adjectiv. Necesitatea comentariilor la aceste valori rezultă din faptul uneori că se consideră că una şi aceeaşi formă poate fi *mixtă*, reprezentînd adică simultan şi verbul, şi adjectivul, iar alteori se apreciază că aici ar trebui admise două părţi de vorbire distincte, verbul şi adjectivul, eventual o parte de vorbire de sine stătătoare, diferită şi de verb, şi de adjectiv.

Pentru găsirea unei soluţii rezonabile credem că trebuie pornit de la anumite criterii. Astfel, dacă la infinitiv şi ge-

runziu, la fel ca la indicativ, conjunctiv etc, existenţa valorii de verb a fost demonstrată prin aceea că modurile respective au, pe lîngă categoria gramaticală a modului, şi categoriile gramaticale de diateza, timp, persoană şi număr, categorii gramaticale care conferă acestor moduri posibilitatea de a reprezenta singure predicatul unei propoziţii, la participiu, pentru susţinerea valorii verbale, s-a folosit drept criteriu determinarea de tip completiv a acestui mod. Este desigur evident că posibilitatea de a fi determinat de un complement o are mai ales verbul, dar trebuie reţinut că o determinare de tip completiv poate apărea şi pe lîngă un adjectiv, şi pe lîngă un adverb, şi pe lîngă o interjecţie. În schimb, posibilitatea de a avea diateză, mod şi timp există numai la verb, iar posibilitatea de a se atribui singur unei persoane gramaticale în nominativ cu funcţia de subiect pentru a reprezenta de asemenea singur predicatul unei propoziţii aparţine prin excelenţă verbului. Aşa stînd lucrurile, considerăm că dacă infinitivul şi gerunziul, la fel cu indicativul, conjunctivul etc sînt moduri verbale pentru că au categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană şi număr şi pot îndeplini singure funcţia sintactică de predicat, atunci şi participiul va putea fi considerat mod al verbului în măsura în care are aceste caracteristici. Pentru a putea identifica caracteristicile avute în vedere, trebuie pornit de la tipurile de construcţii în care apare structura numită curent participiu. În general se consideră că participiul are valoarea de verb şi de adjectiv în următoarele situaţii :

a) Atunci cînd, în forma neacordată în gen, număr şi caz, apare în structura diferitelor moduri şi timpuri predicative la diateza activă, diateza pasivă cu *se* sau *s-*,diateza reflexivă, diateza reciprocă şi diateza impersonală, şi anume, la perfectul compus şi viitorul al II-lea indicativ (de exemplu: *a* **mers**, *s-a* **bărbierit**, *s-a* **întîmplat** etc. ; *va fi* **mers**, *se va fi* **bărbierit**, *se va fi* **întîmplat** etc), la perfectul conjunctivului (de exemplu : *să fi* **mers**, *să se fi* **bărbierit**, *să se fi* **întîmplat** etc), al condiţional-optativului (de exemplu : *ar fi* **mers**, *s-ar fi* **bărbierit**, s-ar fi **întîmplat** etc), al prezumtivului (de exemplu: *va fi* **mers**, *să se fi* **bărbierit**, *s-ar fi* **întîmplat** etc) şi al infinitivului (de exemplu : *a fi* **mers**, *a se fi* **bărbierit**, *a se fi* **întîmplat** etc).

b) Atunci cînd, în forma sa acordată în gen, număr şi caz, apare în structura modurilor şi timpurilor diatezei pasive

cu *a fi*, care de asemenea sînt predicative. De exemplu, *este (a fost, va fi* etc) **bătut-Ø, -ă, -i, -e**.

c) Atunci cînd, în forma sa acordată în gen, număr și caz, apare în structura predicatului verbal compus construit cu semiauxiliarul de mod *a trebui* (*trebuie* **bătut-Ø, -ă, -i,-e**) sau, popular, cu *a veni* (*vine* **făcut-Ø, -ă, -i , -e**).

d) Atunci cînd, în forma sa acordată în gen, număr și caz, se referă la un nume — uneori și la un verb — pe lîngă care funcționează ca atribut (*priviri* **speriate**), nume predicativ (*Nicolae era* **așezat**) sau atribut circumstanțial (*toți așteptau* **deznădăjduiți**).

* * *

În primul tip de construcții, adică atunci cînd, neacordat în gen, număr și caz, intră în componența modurilor și timpurilor compuse active, pasive (cu *se* sau *s-*), reflexive, reciproce și impersonale, pentru a reprezenta aceste timpuri și moduri predicative, *participiul nearticulat și neacordat trebuie să fie însoțit de un verb auxiliar*, modul și timpul respectiv fiind o unitate morfologico-sintactică alcătuită obligatoriu din verbul auxiliar și modul participiu. Unitatea morfologico-sintactică predicativă avută în vedere are categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr, dar toate aceste categorii gramaticale — așa cum apar ele într-un context dat — nu aparțin nici numai participiului, nici numai verbului auxiliar, ci unității morfologico-sintactice alcătuite din auxiliar și participiu. Că așa stau lucrurile se poate dovedi prin „descompunerea" unei unități morfologico-sintactice oarecare în elementele sale componente. De exemplu, în versurile :

Pe lîngă plopii fără soț
Adesea *am trecut*
(M. Eminescu *op. cit.*, p. 145)

unitatea morfologico-sintactică *am trecut* este la diateza activă, modul indicativ, timpul perfectul compus, persoana I, numărul singular și îndeplinește funcția sintactică de predicat. Dacă descompunem această unitate morfologico-sintactică în verbul auxiliar *am* și participiul *trecut*, atunci observăm că *am* continuă să fie la diateza activă, modul indicativ,

persoana I, numărul singular, ceea ce se schimbă fiind doar timpul (izolat, *am* reprezintă prezentul), funcţia sa putînd fi şi de auxiliar, şi de verb predicativ. La *trecut*, însă, s-ar putea spune că nu mai există nici una din categoriile gramaticale care existau la *am trecut* şi nici nu mai poate îndeplini funcţia sintactică de predicat. Dacă construcţia *am trecut* are categoriile gramaticale întîlnite la verb (diateza activă, modul indicativ, timpul perfect compus, persoana I, numărul singular), categorii care — exceptînd timpul — sînt identice cu ale auxiliarului *am* şi diferite de ale participiului *trecut*, atunci înseamnă că în construcţia *am trecut* participiului *trecut* i se transmit categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană şi număr indirect, prin intermediul auxiliarului *am*. Faptul că *singur* participiul **trecut** (precum şi oricare alt participiu în situaţia dată) nu se poate atribui unei persoane gramaticale în nominativ cu funcţia sintactică de subiect, pe lîngă care să fie predicat, justifică încadrarea participiului la modurile nepersonale şi nepredicative. Faptul, însă, că participiul din modurile şi timpurile compuse avute în vedere intră în structura unor forme *verbale*, în cadrul cărora, prin intermediul auxiliarului, i se transmite persoana şi celelalte categorii gramaticale ce permit unui verb să funcţioneze ca predicat *verbal*, justifică menţinerea participiului printre modurile verbului.

* * *

În al doilea tip de construcţii, adică atunci cînd, acordat în gen, număr şi caz cu numele-subiect, apare în structura diatezei pasive cu *a fi*, participiul este considerat aproape fără rezerve ca adjectiv. Această încadrare a participiului la adjectiv se explică prin acordul în gen, număr şi caz cu numele, acord realizat cu ajutorul desinenţelor. Astfel, faţă de participiul din primul tip de construcţii, care rămîne indiferent la categoriile gramaticale de gen, număr şi caz (de exemplu, el *a* **trecut**, ea *a* **trecut**, ei *au* **trecut** etc), participiul din diateza pasivă cu *a fi* îşi schimbă forma — cu ajutorul desinenţei — după categoriile gramaticale de gen, număr şi caz ale numelui-subiect : el *este* **bătut-Ø** *de cineva*, ea *este* **bătută** *de cineva*, ei *sînt* **bătuţi** *de cineva* etc. Faptul că participiul din diateza pasivă cu *a fi* se acordă cu numele subiect

în gen, număr şi caz (adică în categoriile gramaticale întîlnite la nume) constituie un argument de necontestat în favoarea valorii de adjectiv a participiului din această structură. Se pune, însă, problema dacă atunci cînd face parte din diateza pasivă cu *a fi* participiul nu are — pe lîngă caracteristicile de adjectiv — şi alte caracteristici prin care să se apropie de verb. În acest sens putem invoca următoarea constatare făcută de Iorgu Iordan (LRC, p. 584, nota 2) : ,,Teoretic vorbind, un participiu are valoare adjectivală ori de cîte ori *a fi* este copulativ şi are valoare verbală ori de cîte ori *a fi* este auxiliar. Dar funcţiunea acestui verb este dictată, la rîndul ei, de valoarea participiului : dacă acesta este asimilat cu un adjectiv (= rezultat al acţiunii), *a fi* are funcţiune de verb copulativ, iar dacă este simţit ca verb (= acţiune în desfăşurare, proces) îndeplineşte funcţiunea unui verb auxiliar". De aici se desprinde ideea că valoarea participiului însoţit de *a fi* depinde de funcţia de copulativ sau de auxiliar a lui *a fi*, funcţie care, la rîndul ei, depinde de valoarea adjectivală sau verbală a participiului respectiv. Pentru a ieşi din acest cerc vicios se poate apela la criteriile cu ajutorul cărora se deosebeşte predicatul verbal la diateza pasivă de predicatul nominal cu *a fi* atunci cînd ambele au aceeaşi structură (*a fi* + *participiul acordat*). Astfel, dacă complementul de agent (care este activ, adică îndeplineşte acţiunea exprimată prin participiu) este acela care conferă construcţiei *a fi* + *participiul acordat* caracterul de verb la diateza pasivă (vezi § 60), atunci înseamnă că :

a) Inexistenţa (nu neexprimarea) complementului de agent face ca participiul acordat însoţit de *a fi* să aibă valoare de adjectiv (exprimă acţiunea ca rezultat !) şi, ca urmare, *a fi* are funcţie de verb copulativ. Exemplu :

Pe cer cînd soarele-*i* **apus**
De ce să plîngi privind în sus ?

(G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 107)

b) Existenţa complementului de agent (exprimat sau dedus din context) face ca acţiunea participiului acordat însoţit de *a fi* să aibă valoare verbală (exprimă acţiunea ca proces !) şi ca urmare *a fi* are funcţie de auxiliar. Exemplu :

Căci plînsu-*i* de nebuni **scornit**
Şi de femei
(G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 108)

Dacă în acest exemplu (şi în toate cele similare lui) complementul de agent conferă participiului acordat însoţit de *a fi* posibilitatea să exprime acţiunea ca proces, atunci înseamnă că acest participiu are principala caracteristică semantică a verbului (vezi § 53, unde în definirea verbului s-a arătat că această parte de vorbire *exprimă acţiunea* **ca proces**).

În afară de aceasta, diateza în general este o categorie gramaticală specifică verbului, ceea ce înseamnă că şi *diateza pasivă se întîlneşte numai la verbe.* Aşa stînd lucrurile, este logic ca într-o formă verbală la diateza pasivă cu *a fi* (de exemplu : *copilul* **este bătut** *de mama*) valoare verbală să aibă nu numai *a fi*, ci şi participiul acordat al verbului de bază.

În sfîrşit, aşa cum participiul neacordat din modurile şi timpurile active, pasive cu *se* sau *s-*, reflexive, reciproce sau impersonale primeşte persoana şi celelalte categorii gramaticale întîlnite la verbul cu funcţie de predicat prin intermediul unui verb auxiliar, tot la fel şi participiul acordat din diateza pasivă cu *a fi* primeşte şi el persoana şi celelalte categorii gramaticale care îi permit să funcţioneze ca predicat prin intermediul verbului auxiliar *a fi*.

Generalizînd, putem spune că participiul acordat din diateza pasivă cu *a fi* are şi caracteristici de adjectiv, care sînt de natură formală (acordul prin desinenţă în gen, număr şi caz cu numele subiect), dar şi caracteristici de verb, care sînt de natură morfologico-sintactică (primeşte categoriile gramaticale întîlnite la verb prin intermediul auxiliarului *a fi*, împreună cu care constituie un predicat *verbal*) şi semantică (prezintă acţiunea ca proces). Prezenţa la o singură unitate (participiul acordat din diateza pasivă) a caracteristicilor aparţinînd la două părţi de vorbire (adjectivul şi verbul) justifică ipoteza formulată în SMLRC după care *participiul din diateza pasivă cu* **a fi** *este o parte de vorbire distinctă*, diferită şi de verb, şi de adjectiv (vezi şi § 9).

* * *

În cel de-al treilea tip de construcţii, adică în structura unui predicat verbal compus, în limba literară poate apărea numai participiul acordat al verbelor tranzitive care poate fi însoţit numai de semiauxiliarul de mod *a trebui* (construcţia cu *a veni*, de tipul *vine făcut*, este populară, iar construcţia cu participiul neacordat al verbelor tranzitive, de tipul *trebuie sosit*, este considerată neliterară). Exemplu:

... şi asta ... are o coastă de drac ..., care *trebuie* **scoasă** numaidecît

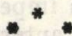
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 222)

Lăsînd la o parte originea acestui tip de construcţie[180], observăm că participiul acordat însoţit de *a trebui* prezintă şi unele asemănări, dar şi unele deosebiri faţă de participiul din diateza pasivă cu *a fi*. Astfel, participiul precedat de *a trebui*, la fel cu participiul din diateza pasivă cu *a fi*, se acordă cu subiectul în gen, număr şi caz şi are, deci, o valoare certă de adjectiv. Pe lîngă această valoare, însă, într-un anumit sens la fel cu participiul din diateza pasivă cu *a fi*, participiul acordat construit cu *a trebui* are şi o valoare verbală, care rezidă în cîteva caracteristici. Ne referim la faptul că participiul acordat avut în vedere aici are sens pasiv (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 419), ceea ce înseamnă că şi acest participiu presupune un complement de agent şi ca urmare prezintă acţiunea ca proces. Apoi, admiţînd că *a trebui* + *participiul acordat* reprezintă un predicat *verbal* compus, admitem implicit că şi elementele constitutive ale acestuia (deci nu numai auxiliarul *a trebui*, ci şi participiul acordat) reprezintă verbe (şi nu alte părţi de vorbire). În fine, participiul acordat din predicatul verbal compus cu *a trebui* — la fel cu participiul acordat din diateza pasivă cu *a fi* — primeşte şi el categoriile gramaticale întîlnite la verb prin intermediul unui alt „element". Această ultimă asemănare, însă, generează şi o deosebire între participiul acordat precedat de *a trebui*, căruia categoriile gramaticale îi sînt transmise de verbul semi-

[180] Pentru ipoteza că modul participiu din această construcţie va fi aparţinut unui conjunctiv perfect — deci *trebuie scoasă*<*trebuie* **să fie** *scoasă* — vezi Valeria Guţu-Romalo, *Semiauxiliarele de mod*, p. 68—69, precum şi *Gram. Acad.*, I, p. 214, 230.

auxiliar *a trebui*, și participiul acordat din diateza pasivă cu *a fi*, căruia categoriile gramaticale îi sînt transmise de verbul auxiliar *a fi*. În ambele tipuri de construcții elementele componente se constituie în noi unități, cu precizarea că unitatea alcătuită din auxiliarul **a fi** + *participiul acordat* este și morfologică (reprezintă un anumit mod și timp al diatezei pasive), și sintactică (reprezintă un predicat verbal simplu), în timp ce unitatea alcătuită din **a trebui** + *participiul acordat* este numai sintactică (reprezintă un predicat verbal compus), nu și morfologică (în planul morfologiei, predicatul verbal compus este divizibil într-un verb semiauxiliar și un participiu acordat al verbului de bază). Faptul că cele două unități morfologice s-au constituit într-o singură unitate sintactică explică cum s-a ajuns la situația ca semiauxiliarul de mod *a trebui* să îndeplinească și funcția pe care o îndeplinește auxiliarul *a fi* pe lîngă participiul acordat din diateza pasivă cu *a fi*, adică funcția de a indica categoriile gramaticale întîlnite la verb pentru întreg predicatul verbal compus și, deci, și pentru participiul acordat din structura acestuia.

În general, deci, participiul acordat însoțit de semiauxiliarul de mod *a trebui* are aceleași valori ca și participiul acordat din diateza pasivă cu *a fi*, adică valoare adjectivală (care rezidă în acordul în gen, număr și caz cu numele-subiect) și valoare verbală (care rezultă din faptul că *primește categoriile gramaticale* întîlnite la verb prin intermediul semiauxiliarului de mod *a trebui*, face parte dintr-un predicat *verbal* și prezintă *acțiunea ca proces*). Avînd și valoare adjectivală, și valoare verbală, urmează că și participiul acordat precedat de *a trebui* (la fel cu participiul acordat din diateza pasivă cu *a fi*) este o parte de vorbire distinctă, diferită și de adjectiv, și de verb.

În cel de al patrulea tip de construcții, adică atunci cînd, în forma sa acordată în gen, număr și caz, se referă la un nume — uneori și la un verb — pe lîngă care funcționează ca atribut, nume predicativ sau atribut circumstanțial, considerăm că participiul nu mai poate fi suspectat de a avea valoare verbală. Aceasta pentru că valoarea de verb

a unui mod se recunoaşte după posibilitatea acestuia de a exprima acţiunea ca proces, de a avea sau de a primi categoriile gramaticale întîlnite la verb şi de a îndeplini funcţia sintactică de predicat. „Participiul" din construcţia avută în vedere aici nu exprimă acţiunea ca proces, nu are şi nu primeşte categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană şi număr şi nici nu îndeplineşte funcţia sintactică de predicat (vezi exemplele date mai sus). În schimb, la fel ca adjectivele, acest „participiu" exprimă acţiunea ca rezultat, are categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi îndeplineşte funcţiile sintactice de atribut, nume predicativ sau atribut circumstanţial. Dacă acest aşa-zis „participiu" are caracteristicile lexical-semantice, morfologice şi sintactice ale adjectivului (şi nu ale verbului), atunci înseamnă că acest element nu reprezintă un verb, ci un adjectiv de provenienţă verbală.

* * *

Din discuţiile purtate, rezultă că punctul nostru de vedere privitor la participiu este următorul :

a) *În limba română contemporană există o formă flexionară verbală care să poată fi numită modul participiu.* La verbele cu un singur radical, modul participiu este marcat prin sufixul gramatical *-t* adăugat după sufixul perfectului simplu la radicalul prezentului (de exemplu : *cînt-a-t, tăc-u-t, ven-i-t* etc) ; la verbele cu doi radicali modul participiu este identic structural cu radicalul perfectului (de exemplu : *mers, ales, cules* etc) ; la verbele cu trei radicali modul participiu este el însuşi un radical (de exemplu : *frînt, copt, rupt* etc). Modul participiu este invariabil şi este lipsit de independenţă gramaticală, utilizîndu-se ca element component al unor timpuri şi moduri compuse predicative de la diateza activă, diateza pasivă cu *se* sau *s-*, diateza reflexivă, diateza reciprocă şi diateza impersonală. Este vorba de perfectul compus şi viitorul anterior indicativ (de exemplu, *am* mers, *voi fi* mers), perfectul conjunctivului (de exemplu, *să fi* mers), perfectul condiţional-optativului (de exemplu, *aş fi* mers), perfectul prezumtivului (de exemplu, *voi fi* mers, *să fi* mers sau *aş fi* mers), perfectul infinitivului (de exemplu, *a fi* mers) şi de supin (de exemplu, *de* mers). În cadrul acestor structuri — exceptînd supinul — modul par-

ticipiu exprimă acţiunea ca proces şi primeşte de la verbul auxiliar care îl însoţeşte atît categoriile gramaticale de diateză, mod şi timp, specifice verbului, cît şi categoriile gramaticale de persoană şi număr, acestea din urmă permiţînd verbului să îndeplinească funcţia sintactică de predicat. Întrucît se consideră că sînt personale numai modurile care se pot atribui *singure* unei persoane gramaticale în nominativ, participiul — care formează o unitate morfologico-sintactică cu verbul auxiliar şi care se atribuie persoanei gramaticale în nominativ *prin intermediul* verbului auxiliar — este un mod nepersonal ; deoarece se consideră predicative numai modurile care formează *singure* predicatul unei propoziţii, participiul — care formează predicatul nu singur, ci împreună cu un auxiliar — este un mod nepredicativ.

b) *În limba română contemporană există o formă flexionară mixtă, verbală şi adjectivală în acelaşi timp, care pînă la găsirea unei denumiri convenabile poate fi numit* **participiul verb-adjectiv.** Deosebirea formală dintre participiul verb-adjectiv şi modul participiu constă în aceea că în timp ce modul participiu este invariabil (vezi imediat mai sus, punctul *a*), participiul verb-adjectiv este variabil, acordîndu-se cu numele subiect în gen, număr şi caz. Compară *el va fi* **bătut**, *ea va fi* **bătut**, *ei vor fi* **bătut**, *ele vor fi* **bătut** cu *el va fi* **bătut** *de cineva*, *ea va fi* **bătută** *de cineva*, *ei vor fi* **bătuţi** *de cineva*, *ele vor fi* **bătute** *de cineva* etc.

Participiul verb-adjectiv, lipsit şi el de independenţă gramaticală, apare în două tipuri de construcţii, şi anume : în diateza pasivă cu *a fi* (de exemplu : *el este* **bătut-Ø** *de cineva*, *ea este* **bătut-ă** *de cineva* etc) ; în predicatul verbal compus cu *a trebui* (de exemplu : *el trebuie* **bătut-Ø**, *ea trebuie* **bătut-ă** etc) sau, popular, şi cu *a veni* (de exemplu : *el vine* **bătut-Ø**, *ea vine* **bătut-ă** etc). În ambele tipuri de construcţii, participiul verb-adjectiv are caracteristici mixte, de verb şi de adjectiv în acelaşi timp. Caracteristicile de verb sînt în primul rînd de natură semantică, participiul verb-adjectiv prezentînd acţiunea ca proces, dovada constituind-o faptul că participiul verb-adjectiv este determinat de un complement de agent exprimat (*el este bătut* **de cineva**) sau dedus din context (*el trebuie bătut*, cu subînţelegerea lui **de către cineva**). În al doilea rînd, caracteristicile de verb ale participiului verb-adjectiv sînt de natură morfologică, participiul verb-adjectiv

primind — la fel ca modul participiu (vezi mai sus, punctul *a*) — categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr de la verbul auxiliar *a fi* sau de la verbul semiauxiliar *a trebui* sau *a veni*. În al treilea rînd, caracteristicile de verb ale participiului verb-adjectiv sînt de natură sintactică, participiul verb-adjectiv făcînd parte — dacă aparține verbelor predicative — dintr-un predicat verbal simplu (cînd intră în structura diatezei pasive cu *a fi*) sau dintr-un predicat verbal compus, cînd este precedat de semiauxiliarul de mod *a trebui* sau *a veni*.

Caracteristicile de adjectiv ale participiului verb-adjectiv sînt numai de natură morfologică, participiul verb-adjectiv acordîndu-se cu numele subiect în gen, număr și caz.

c) *În limba română există și unele părți de vorbire neverbale provenite din verbe la participiu. Este vorba de adjectivele provenite mai ales din participiile verbelor tranzitive,* care adjective se folosesc în contexte de tipul *omul* **mulțumit**, *omul este* **mulțumit**, *omul merge* **mulțumit**. În aceste contexte, cuvintele respective sînt adjective — care deci trebuie discutate la adjectiv și nu la verb — pentru că au numai caracteristici de adjectiv, nu și de verb. Astfel, adjectivele în discuție prezintă acțiunea ca rezultat (nu ca proces), au categoriile gramaticale de gen, număr, caz și comparație (nu categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr) și îndeplinesc funcțiile sintactice de atribut, nume predicativ și atribut circumstanțial (nu funcția sintactică de element component al unui predicat verbal simplu sau compus).

Din adjectivele provenite din participiu pot lua naștere uneori adverbe (care trebuie discutate la adverb și nu la verb sau adjectiv), deosebite de adjective în planul morfologiei prin indiferența lor la categoriile gramaticale de gen număr și caz. Compară *un om* **răgușit**, *o femeie* **răgușită** etc, unde *răgușit(ă)* reprezintă un adjectiv, cu *el vorbește* **răgușit**, *ea vorbește* **răgușit** etc, unde *răgușit* reprezintă un adverb. Adverbele avute în vedere aici — care pot avea doar categoria gramaticală a comparației : *el vorbește* **mai răgușit** *decît ea* — se mai deosebesc de adjectivele din care provin și prin funcția lor sintactică, adverbele reprezentînd deobicei circumstanțiale de mod (de exemplu : *el vorbește* **răgușit**, *ea vorbește* **răgușit** etc), față de adjectivele cores-

punzătoare, care pot fi atribut, nume predicativ sau atribut circumstanțial (*un om* **răguşit**, *el este* **răguşit**, *ea vorbește* **răguşită**).

Tot din adjectivele provenite din participiu au luat naștere uneori — prin izolarea de determinat și articulare — și substantive (care trebuie discutate la substantiv, nu la verb sau adjectiv) : **un nemulţumit (nemulţumitul** etc) *a făcut o cerere.* Substantivele de acest tip exprimă *numele* acțiunii, au categoriile gramaticale de gen, număr și caz și îndeplinesc funcțiile sintactice de subiect (**nemulţumitul** *a făcut cerere*), nume predicativ (*el este* **un nemulţumit**) etc.

§ **78.** *Modul supin.* În legătură cu supinul românesc există două orientări principale :

a) În unele lucrări se consideră că există modul supin, care este un mod nepersonal și nepredicativ și care are — spune Iorgu Iordan, LRC, p. 416 — două valori: „una substantivală, întocmai ca infinitivul așa-zis lung (*culesul* viei), cealaltă pur verbală (s-a apucat *de cules* via)". În *Gram. Acad.* (I, 233—234) se apreciază că atunci cînd este articulat (de exemplu, *culesul*) supinul a devenit substantiv propriu-zis, iar cînd este precedat de prepoziție (de exemplu, *de cules*) supinul aparține substantivului pentru că se poate construi cu prepoziții, dar și verbului pentru că poate primi un complement direct (*nici* **de păscut gîştele** *nu ești bun*) și se poate construi cu verbele care exprimă necesitatea sau posibilitatea (*vom vedea ce* **este de făcut**). În SMLRC (p. 208) se arată că la supin avem de-a face cu o omonimie : „un substantiv-abstract verbal, care nu are nici o contingență cu paradigma verbului, și o formă verbală, care păstrează regimul sintactic al verbului și, ca atare, poate și trebuie inclusă în paradigma verbală".

b) În alte lucrări[181] se spune că „supin nu există în limba română" (Matilda Caragiu-Marioțeanu, *art. cit.*, p. 37) și de aceea „trebuie să renunțăm la folosirea acestui termen" (*idem*, p. 32). În sprijinul acestei idei, autoarea (*art. cit.*, p. 33—34) invocă faptul că în latina clasică supinul era puțin folosit, iar în latina populară acest mod dispăruse în secolul I,

[181] V. Cireş, *Participiul și supinul în limba română*, Arhiva, VIII, 1897, nr. 9—10, p. 535—545 ; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *„Moduri nepersonale"*, SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 32 sqq.

nefiind păstrat în limbile romanice occidentale și nici în dalmată, megleno-română, aromână și istro-română. Nici româna nu a păstrat acest mod, întrucît între supinul latinesc și așa-zisul supin românesc există deosebiri. Astfel, supinul latinesc era un substantiv verbal utilizat la acuzativ, dativ și ablativ numai pe lîngă verbe de mișcare și adjective, față de supinul românesc care poate sta în toate cazurile, se poate referi la orice verb, precum și la adjective, adverbe și substantive. În concluzia autoarei se spune că „așa-zisul supin este un substantiv verbal“ (*art. cit.*, p. 37) care va fi apărut mai întîi la unele verbe intranzitive și apoi, prin analogie, la toate celelalte verbe intranzitive și tranzitive.

* * *

Considerînd, împreună cu *Gram. Acad.*, I, p. 238, că așa-zisul supin articulat cu articolul hotărît (de tipul *culesul*) este un substantiv propriu-zis, rămîne să facem unele comentarii doar în legătură cu supinul reprezentat prin participiul nearticulat și neacordat precedat de o prepoziție. Necesitatea comentariilor privitoare la această formă de supin rezidă în faptul că în unele lucrări se consideră că *prepoziție+participiul neacordat și nearticulat* reprezintă întotdeauna modul supin, în timp ce în alte lucrări se apreciază că *prepoziție + participiul neacordat și nearticulat* reprezintă întotdeauna un substantiv și nu un verb.

În ceea ce ne privește, sîntem de părere că pentru a găsi o soluție rațională trebuie să apelăm și aici la criteriile utilizate la recunoașterea valorii verbale a celorlalte moduri, și anume, ***existența sau posibilitatea de a primi persoana și celelalte categorii gramaticale întîlnite la verb, care să-i permită să funcționeze ca predicat.*** Aceste criterii trebuie aplicate — la fel ca la participiu — la fiecare tip de construcție în care poate apărea participiul neacordat și nearticulat precedat de o prepoziție. În limba română există trei tipuri de construcții în care poate apărea participiul neacordat și nearticulat precedat de o prepoziție, și anume:

a) Referindu-se la un substantiv, pe lîngă care îndeplinește funcția sintactică de atribut (*vorbe* **pe ales**) sau de nume predicativ (frică *era* **de nepovestit**).

b) Referindu-se la o perifrază verbală de tipul *e greu*, *e ușor*, *e bine* etc, pe lîngă care funcționează ca subiect

(*e greu* **de răspuns**), sau la un verb predicativ, pe lîngă care funcţionează în calitate de complement sau circumstanţial (*ne poftiră* **la scăldat**, *vorbeşti* **pe înţeles** etc).

c) Împreună cu semiauxiliarele de mod *a avea* sau *a fi* sau cu semiauxiliarele de aspect de tipul *a termina*, *a sfîrşi* etc, cu care formează predicate verbale compuse (*au* **de discutat**, *este* **de făcut**, *sfîrşesc* **de zis** etc).

* * *

În primul tip de construcţie, cînd se referă la substantiv şi funcţionează ca atribut (*vorbe* **pe ales**) sau nume predicativ (*frica era* **de nepovestit**), participiul neacordat şi nearticulat precedat de prepoziţie nu are şi nici nu poate primi persoana şi celelalte categorii gramaticale care să-i permită să funcţioneze ca predicat verbal. Neavînd caracteristicile morfologice (categoriile gramaticale) şi sintactice (funcţia de predicat) ale verbului, acest participiu neacordat şi nearticulat precedat de o prepoziţie nu poate fi considerat mod al verbului.

Pentru a putea stabili partea de vorbire reprezentată de *prepoziţie + participiul neacordat şi nearticulat*, observăm că prepoziţia nu este facultativă înaintea participiului neacordat şi nearticulat (*vorbe* **pe** *ales* ≠ *vorbe ales*, *frica era* **de** *nepovestit* ≠ *frica era nepovestit* etc). Dacă pentru păstrarea comunicării prepoziţia este obligatorie înaintea participiului neacordat şi nearticulat, atunci înseamnă că *prepoziţie + participiul neacordat şi nearticulat* reprezintă o construcţie fixă, adică *o perifrază*. Valoarea acestei perifraze este greu de stabilit pentru că nu are nici un fel de flexiune, iar funcţia sintactică de atribut sau nume predicativ apare atît la adjectiv, cît şi la substantiv. Aşa stînd lucrurile, se poate spune — cu rezervele cuvenite — că, exprimînd o caracteristică a unui substantiv şi avînd funcţia sintactică de atribut sau nume predicativ, perifraza *prepoziţie + participiul neacordat şi nearticulat* reprezintă o perifrază adjectivală.

* * *

În cel de al doilea tip de construcţie, fie că se referă la o perifrază verbală unipersonală pe lîngă care reprezintă subiectul, fie că se referă la un verb sau adjectiv pe lîngă care reprezintă diferite complemente sau circumstanţiale, partici-

piul neacordat și nearticulat precedat de prepoziție nu are și nici nu poate primi persoana și celelalte categorii gramaticale întîlnite la verb care să-i permită să funcționeze ca predicat și pentru aceste motive nu poate fi considerat mod al verbului. Observăm de asemenea că *prepoziție + participiul neacordat și nearticulat* constituie și aici o construcție fixă (*e greu* **de răspuns** ≠ *e greu* **răspuns**), adică o perifrază neflexibilă. Plecînd de la faptul că în limba română funcția sintactică de subiect este îndeplinită prin excelență de substantiv și substitutele sale, putem aprecia că atunci cînd funcționează ca subiect pe lîngă construcții de tipul *e greu*, *e ușor*, *e bine* etc, *prepoziție + participiul neacordat și nearticulat* reprezintă o perifrază substantivală. Funcția sintactică de complement sau circumstanțial, însă, poate fi îndeplinită și de substantiv, și de adverb. De aceea, atunci cînd are funcția sintactică de complement sau circumstanțial, *prepoziție + participiul neacordat și nearticulat* poate reprezenta o perifrază fie substantivală (*ne poftiră* **la scăldat**), fie adverbială (*vorbești* **pe înțeles**).

* * *

În cel de-al treilea tip de construcție, cînd apare alături de un semiauxiliar de mod sau de aspect, împreună cu care formează un predicat verbal compus, participiul neacordat și nearticulat precedat de prepoziție reprezintă de asemenea o construcție fixă, adică o perifrază (*au* **de discutat** ≠ *au* **discutat**, *este* **de făcut** ≠ *este* **făcut** etc). Această perifrază observăm că prezintă anumite asemănări cu participiul verb-adjectiv (vezi § 77) și cu modul participiu (vezi tot § 77). Ne referim la faptul că așa cum participiul verb-adjectiv din predicatul verbal compus cu *a trebui* primește de la *a trebui* categoriile gramaticale întîlnite la verb care ne permit să-l considerăm o parte de vorbire cu caracteristici și de verb (nu numai de adjectiv), tot la fel și *prepoziție + participiul neacordat și nearticulat* poate fi considerat ca avînd valoare de verb pentru că primește categoriile gramaticale întîlnite la verb de la semiauxiliarul *a avea*, *a fi*, *a sfîrși* etc (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, comparația se poate face și cu modul participiu din modurile și timpurile compuse).

Participiul neacordat și nearticulat precedat de prepoziție se deosebește, însă, de participiul verb-adjectiv prin in-

diferenţa sa faţă de categoriile gramaticale de gen, număr şi caz, asemănîndu-se prin aceasta cu modul participiu. Avînd în vedere faptul că perifraza *prepoziţie + participiul neacordat şi nearticulat* primeşte de la semiauxiliarul *a avea, a fi, a sfîrşi* etc persoana şi celelalte categorii gramaticale care permit verbului să funcţioneze ca predicat, precum şi faptul că perifraza *prepoziţie + participiul neacordat şi nearticulat* este, la fel cu verbul, indiferentă la categoriile gramaticale de gen, număr şi caz, putem spune că *perifraza prepoziţie + participiul* **neacordat şi nearticulat** *care construieşte cu semiauxiliarul a avea, a fi, a sfîrşi* etc *reprezintă un mod al verbului, şi anume,* **supinul**.

* * *

Comentariile pe care le-am făcut aici arată că punctul nostru de vedere privitor la supin este următorul :

a) *În limba română contemporană există o formă verbală ce poate fi numită modul supin.* Modul supin este o perifrază verbală alcătuită din prepoziţia-morfem *de* şi participiul neacordat şi nearticulat al verbului de bază, numai atunci cînd perifraza respectivă formează un predicat verbal compus împreună cu un semiauxiliar ca *a avea, a fi, a sfîrşi* etc : *el* **are de mers**, *aceasta* **este de citit**, *ei* **sfîrşesc de zis** etc. În considerarea perifrazei verbale *prepoziţie + participiul neacordat şi nearticulat* ca mod supin al verbului românesc ne bazăm pe criteriul morfologic şi criteriul sintactic. Astfel, perifraza invariabilă *prepoziţie + participiul neacordat şi nearticulat* primeşte prin intermediul verbului semiauxiliar *a avea, a fi, a sfîrşi* etc — în sensul în care am arătat şi la participiu (vezi § 77) — persoana şi celelalte categorii gramaticale care conferă verbului posibilitatea să funcţioneze ca predicat : *eu* **am de mers**, *tu* **ai avut de mers**, *el* **va avea de mers** etc. Întrucît modul supin primeşte persoana de la verbul semiauxiliar *a avea, a fi, a sfîrşi* etc şi formează predicatul verbal împreună cu verbul respectiv, urmează că modul supin este *nepersonal* (nu se poate atribui *singur* unei persoane gramaticale în nominativ) şi *nepredicativ* (nu poate constitui *singur* un predicat verbal). Acest mod nepersonal şi nepredicativ, însă, intră în structura unui predicat *verbal* compus, ceea ce presupune ca toate elementele acestui pre-

dicat *verbal* compus (adică atît semiauxiliarul, cît și modul supin) să aibă valoare verbală.

Marca modului supin este *prepoziția-morfem* **de** (care precede participiul neacordat și nearticulat) și *contextul* (perifraza alcătuită din prepoziția-morfem *de* și participiul neacordat și nearticulat trebuie să fie precedată de un verb semiauxiliar pentru a reprezenta modul supin).

b) *În limba română contemporană există și diverse alte părți de vorbire neverbale care nu trebuie discutate la modul supin, chiar dacă sînt omonime cu acesta.* Lăsînd la o parte participiul articulat cu articolul hotărît enclitic *-l* (*culesul, cititul* etc), pe care toți specialiștii îl consideră în ultimul timp ca substantiv de proveniență verbală, în această situație se află ceea ce considerăm că reprezintă perifrazele substantivale, perifrazele adverbiale și perifrazele adjectivale conținînd o prepoziție (*de, la, pentru* etc.) și participiul neacordat și nearticulat : *de răspuns, la scăldat, pe înțeles, pe ales, de nepovestit* etc. Fiind în general invariabile (excepție constituie doar perifrazele de tipul *pe înțeles, pe ales* etc, care au categoria gramaticală a comparației), valoarea perifrazelor avute în vedere aici se poate stabili — *doar cu aproximație* — cu ajutorul criteriului sintactic. Astfel, admițînd că funcția sintactică de subiect poate fi îndeplinită numai de substantiv și substitutele sale, admitem implicit și că *de răspuns,* care funcționează ca subiect pe lîngă *e greu* (*e greu* **de răspuns** — vezi mai sus) este o perifrază substantivală. Dacă funcția sintactică de complement sau circumstanțial este îndeplinită prin excelență de substantiv și de adverb, atunci *la scăldat* (din contextul *ne poftiră* **la scăldat**) poate fi considerat o perifrază substantivală, iar *pe înțeles* (din contextul *vorbești* **pe înțeles**) poate fi considerat o perifrază adverbială. În sfîrșit, plecînd de la faptul că, atunci cînd exprimă o caracteristică, atît atributul, cît și numele predicativ se exprimă de obicei prin adjectiv, putem aprecia că *pe ales* (din contextul *vorbe* **pe ales**) și *de nepovestit* (din contextul *frica era* **de nepovestit**), avînd funcția de atribut și de nume predicativ și arătînd o caracteristică a numelui determinat, reprezintă perifraze adjectivale. Adăugăm că la perifrazele pe care le-am considerat adverbiale și adjectivale, în sprijinul valorii lor de adverb și de adjectiv se poate invoca și categoria gramaticală a comparației. De exemplu : *pe în-*

leţes, pe ales etc reprezintă pozitivul, *mai pe înţeles, mai pe ales* comparativul ş.a.m.d.

§ 79. *Categoria gramaticală a timpului. Generalităţi.* Categoria gramaticală a timpului, care, la fel cu diateza şi modul, se întîlneşte numai la verbe, constă în raportul — marcat formal — dintre momentul săvîrşirii acţiunii şi momentul vorbirii (eventual şi un alt moment).

Din punctul de vedere al conţinutului, totalitatea timpurilor verbului românesc poate fi împărţită în *timpuri prezente* (concomitente cu momentul vorbirii), *timpuri trecute* (anterioare momentului vorbirii) şi *timpuri viitoare* (posterioare momentului vorbirii). Imaginîndu-ne categoriile gramaticale ale verbului sub formă de cercuri concentrice (vezi şi § 69) şi admiţînd că timpul este circumscris modului, trebuie să reţinem că cele trei raporturi dintre momentul săvîrşirii acţiunii şi momentul vorbirii (concomitenţa, anterioritatea şi posterioritatea) nu se manifestă la fel la toate modurile. Astfel, referindu-ne la modurile la care timpul are mărci concrete sau explicite (indicativul, conjunctivul, condiţional-optativul, prezumtivul şi infinitivul), constatăm că toate cele trei raporturi dintre momentul săvîrşirii acţiunii şi momentul vorbirii pot să apară doar la indicativ, care are un timp prezent, patru timpuri trecute (imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus şi mai mult ca perfectul) şi două timpuri viitoare (viitorul I şi viitorul al II-lea). Spre deosebire de indicativ, la conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv şi infinitiv poate exista numai raportul de concomitenţă (concretizat într-un timp prezent) şi raportul de anterioritate (concretizat într-un timp perfect).

La celelalte moduri la care — prin simetrie terminologică — trebuie să spunem că timpul are mărci abstracte sau implicite (imperativul şi gerunziul), categoria gramaticală a timpului se prezintă diferit de la un mod la altul. Astfel, deşi formal acţiunea unui verb la imperativ aparţine prezentului, în realitate ea se îndeplineşte în regulă generală într-un moment posterior momentului vorbirii (vezi § 67), ceea ce înseamnă că imperativul exprimă timpul viitor. Exemplu:

Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 56)

Așa cum am arătat și în § 76, acțiunea exprimată printr-un verb la gerunziu — prin raportarea la timpul verbului regent — poate exprima toate timpurile existente la verbul românesc, adică atît prezentul (*el merge* **cîntînd**), cît și timpurile trecute (imperfectul : *el mergea* **cîntînd**; perfectul simplu : *el merse* **cîntînd** ; perfectul compus : *el a mers* **cîntînd** ; mai mult ca perfectul : *el mersese* **cîntînd** ; și cele viitoare (viitorul I : *el va merge* **cîntînd** ; viitorul al II-lea : *el va fi mers* **cîntînd**).

Cît privește modurile participiu (inclusiv participiul verb-adjectiv) și supin, reamintim că acestea sînt lipsite de independență gramaticală, apărînd obligatoriu doar ca element component fie al unor timpuri și moduri compuse (*am* **mers**, *va fi* **mers**, *să fi* **mers**, *aș fi* **mers**, *a fi* **mers**, *de* **mers**), fie al unui predicat verbal compus (melodia **trebuie cîntată**, *el* **are de cîntat**, **nu** *mai* **este de mers**, *el* **a sfîrșit de mers** etc). Aceasta fiind situația, înseamnă că modul participiu (inclusiv participiul verb-adjectiv) și modul supin nu exprimă prin ele înseși un anumit timp, ci timpul aparține unității morfologice (timpul și modul compus) sau sintactice (predicatul verbal compus) luate în întregime. Admițînd cele spuse aici ca premiză, observăm că modul participiu apare, alături de auxiliar, atît în structura timpurilor trecute (perfectul compus indicativ și perfectul conjunctivului, condițional-optativului, prezumtivului și infinitivului), cît și în structura unui timp viitor (viitorul al II-lea). Acest lucru ne permite să spunem că modul participiu, în calitate de mod nepersonal și nepredicativ lipsit de independență gramaticală, poate exprima *împreună cu verbul auxiliar* și anterioritatea față de momentul vorbirii (de exemplu, *el a* **mers**), și posterioritatea față de momentul vorbirii (de exemplu, *el va fi* **mers**). Participiul verb-adjectiv (vezi § 77) din structura diatezei pasive cu *a fi* și din structura predicatului verbal compus cu *a trebui* (popular și cu *a veni*) poate apărea — împreună cu verbul auxiliar sau cu verbul semiauxiliar — în structura unor unități gramaticale aflate la prezent (de exemplu : *melodia* **este cîntată** *de cineva* ; *melodia* **trebuie cîntată** etc), la orice timp trecut (de exemplu : *melodia* **era** *sau* **trebuia cîntată** *de cineva* ; *melodia* **a fost** *sau* **a trebuit cîntată** *de cineva* etc), precum și la oricare timp viitor (de exemplu : *melodia* **va fi** *sau* **va trebui cîntată** *de cineva* etc). Cu alte

cuvinte, participiul verb-adjectiv, *împreună cu verbul auxiliar sau semiauxiliar*, poate exprima și concomitența cu momentul vorbirii (*melodia* **este** *sau* **trebuie cîntată** *de cineva*), și anterioritatea față de momentul vorbirii (*melodia* **a fost** *sau* **a trebuit cîntată** *de cineva*), și posterioritatea față de momentul vorbirii (*melodia* **va fi** *sau* **va trebui cîntată** *de cineva*).

Cele spuse în legătură cu participiul verb-adjectiv sînt valabile și la modul supin, în sensul că acest mod verbal poate apărea în structura unui predicat verbal compus alături de un semiauxiliar afîat la orice timp : *am* **de mers**, *am avut* **de mers**, *voi avea* **de mers** etc. Aceasta înseamnă că modul supin, *împreună cu verbul semiauxiliar*, poate exprima concomitența cu momentul vorbirii (*am* **de mers**), anterioritatea față de momentul vorbirii (*am avut* **de mers**) și posterioritatea față de momentul vorbirii (*voi avea* **de mers**).

*
* *

Lăsînd la o parte — din cauza situației lor speciale — modurile la care timpul se exprimă prin mărci abstracte sau implicite (imperativul și gerunziul — vezi mai sus), precum și acelea care, fiind lipsite de independență gramaticală, nu pot exprima singure un anumit timp (participiul și supinul — vezi de asemenea mai sus) și oprindu-ne numai la modurile la care timpurile se exprimă prin mărci concrete sau explicite, observăm că la unul dintre aceste ultime moduri, și anume, la indicativ, nu putem defini toate timpurile numai prin raportarea la momentul vorbirii. Aceasta pentru că prin raportarea momentului săvîrșirii acțiunii la momentul vorbirii se poate stabili doar că acțiunea săvîrșită este concomitentă (prezentă), anterioară (trecută) sau posterioară (viitoare) față de momentul vorbirii. În limba română, însă, o acțiune reală anterioară momentului vorbirii poate fi la imperfect, perfect simplu, perfect compus și mai mult ca perfect, iar dacă este posterioară momentului vorbirii poate fi la viitorul I sau la viitorul al II-lea. Deosebirea celor patru timpuri trecute și a celor două timpuri viitoare nu se mai poate face în planul conținutului numai prin raportarea la momentul vorbirii, ci raportarea trebuie să se facă și la momentul vorbirii, dar și la un alt moment anterior celui

al vorbirii la timpurile trecute și posterior celui al vorbirii la timpurile viitoare. Astfel, dacă o acţiune exprimată prin imperfect este neîncheiată în trecut în raport cu momentul vorbirii (*el* **vorbea** *mereu*) iar o acţiune exprimată prin perfectul simplu sau perfectul compus este încheiată în trecut în raport cu momentul vorbirii (*el* **vorbi** *atunci* ; *el* **a vorbit** *atunci*), o acţiune exprimată prin mai mult ca perfect este încheiată în trecut atît în raport cu momentul vorbirii, cît și în raport cu un moment anterior momentului vorbirii (*cînd ea* **a auzit** *claxonul, el* **ajunsese** *deja departe*). În același sens, o acţiune exprimată prin viitorul I este posterioară momentului vorbirii (*el* **va pleca** *mîine*), iar o acţiune exprimată prin viitorul al II-lea este posterioară în raport cu momentul vorbirii (adică cu prezentul), dar este anterioară în raport cu un moment posterior momentului vorbirii (viitorul I) : *cînd el* **va ajunge**, *ea* **va fi plecat** *deja*.

În funcţie de raportarea numai la momentul vorbirii sau și la momentul vorbirii, și la un alt moment, anterior sau posterior momentului vorbirii, lucrările de specialitate grupează timpurile — mai ales ale indicativului — în : absolute, la care raportarea se face numai la momentul vorbirii (aici sînt încadrate patru timpuri ale indicativului : prezentul, perfectul simplu, perfectul compus și viitorul I) ; relative, la care raportarea se face și la momentul vorbirii, și la un alt moment, anterior sau posterior momentului vorbirii (aici se încadrează de obicei două timpuri ale indicativului — mai mult ca perfectul și viitorul al II-lea — precum și, din alt punct de vedere, și imperfectul indicativului).

În ceea ce ne privește, sîntem de părere că trebuie să extindem această clasificare, făcută de obicei numai pentru timpurile indicativului, la toate timpurile și modurile personale și predicative, adică această clasificare să aibă în vedere timpurile exprimate prin indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv, imperativ, infinitiv și gerunziu. În afară de aceasta, trebuie să avem în vedere că de multe ori unul și același timp sau mod se poate folosi și absolut, și relativ. În felul acesta, toate modurile și timpurile personale și predicative din limba română se pot împărţi în următoarele trei grupe :

a) *Timpuri și moduri absolute*, care se raportează numai la momentul vorbirii, acest lucru verificîndu-se prin aceea

că timpurile și modurile respective pot apărea în propoziții independente[182]. Aici se încadrează prezentul, perfectul simplu, perfectul compus și viitorul I de la indicativ, prezentul și perfectul prezumtivului și timpul (viitor) exprimat prin imperativ.

b) *Timpuri și moduri relative*, care se raportează și la momentul vorbirii, și la un alt moment, anterior sau posterior momentului vorbirii, ceea ce înseamnă că aceste timpuri și moduri nu pot apărea în propoziții independente. Aici se încadrează viitorul al II-lea indicativ, perfectul infinitivului și timpurile exprimate prin modul gerunziu (vezi mai departe).

c) *Timpuri și moduri mixte* (și absolute, și relative), care se pot raporta și direct la momentul vorbirii, și mediat, prin intermediul unui alt timp, adică pot apărea și în propoziții independente, și în propoziții care nu sînt independente. Aici se încadrează imperfectul și mai mult ca perfectul indicativului, prezentul și perfectul conjunctivului și al condițional-optativului și prezentul infinitivului.

*
* *

În ceea ce privește *forma* categoriei gramaticale a timpului, notăm că aceasta prezintă interes doar la timpurile aparținînd modurilor personale și predicative la care timpul se exprimă prin mărci concrete sau explicite (adică la timpurile indicativului, conjunctivului, condițional-optativului, prezumtivului și infinitivului). Aceasta pentru că la timpurile exprimate de modurile personale și predicative la care timpul are mărci abstracte sau implicite (imperativul și gerunziul), forma modală respectivă este și formă temporală, momentul săvîrșirii acțiunii stabilindu-se în principiu prin luarea în considerație a unui timp cu mărci concrete sau explicite din același context. Mai notăm de asemenea că, imaginîndu-ne categoriile gramaticale sub formă de cercuri concentrice, categoria gramaticală a timpului este circumscrisă categoriei

[182] Propozițiile independente sînt acelea care nu intră în nici un fel de raporturi sintactice cu contextul. Exemplu :

Lacul codrilor albastru
Nuferi galbeni îl încarcă

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 55)

gramaticale a modului. Așa se explică de ce în limba română nu există un timp prezent *în general*, ci există un prezent al indicativului, un prezent al conjunctivului etc. În același sens, în românește nu există nici un timp perfect *în general*, ci există un perfect — simplu sau compus — al indicativului, un perfect al conjunctivului ş.a.m.d. Admiţînd acest lucru, urmează că nici *forma* cutărui sau cutărui timp nu poate fi stabilită în general, ci numai în cadrul modului de care aparţine timpul respectiv (de exemplu, prezentul indicativului se recunoaște formal prin comparaţia acestui timp cu celelalte timpuri ale *indicativului*, faţă de prezentul conjunctivului, care se recunoaște formal prin compararea cu perfectul *conjunctivului* ș.a.m.d.). Dacă ţinem cont de aceste lucruri, găsim că în structura tuturor timpurilor cu mărci concrete sau explicite, mărcile concrete sau explicite respective pot fi reprezentate fie prin sufixe gramaticale (la care uneori se adaugă și cele flexionare) aglutinate cu radicalul, fie prin verbe auxiliare neaglutinate cu radicalul. În funcţie de felul morfemelor (sufixe sau verbe auxiliare) care se adaugă radicalului, timpurile verbului românesc se împart în *timpuri simple* și *timpuri compuse*. Timpurile simple conțin, pe lîngă radical, unul sau mai multe sufixe gramaticale (uneori și flexionare), aici încadrîndu-se prezentul, imperfectul, perfectul simplu și mai mult ca perfectul indicativului, prezentul conjunctivului și prezentul infinitivului[183]. Timpurile compuse trebuie să conţină în structura lor unul sau mai multe verbe auxiliare, aici încadrîndu-se perfectul compus, viitorul I și viitorul al II-lea indicativ, perfectul conjunctivului și al infinitivului, precum și prezentul și perfectul condiţional-optativului și al prezumtivului.

§ **80.** *Timpurile indicativului.* Indicativul este modul care are toate cele șapte timpuri existente în limba română,

---

[183] Ultimele două timpuri conţin și morfeme neaglutinate, și anume, conjuncţia-morfem *să* la conjunctiv și prepoziția-morfem *a* la infinitiv. Ceea ce ne-a determinat să nu trecem aceste două forme temporale la timpurile compuse, ci să le menţinem în cadrul timpurilor simple, este faptul că — *asimilînd compunerea cu adunarea* — pentru a putea vorbi de *timpuri* **compuse** este necesar ca elementele lor alcătuitoare să fie *omogene*. Ca urmare, recunoscînd că în aceste structuri intră pe de o parte *un vreb*, iar pe de altă parte *o conjuncție* sau *o prepoziție*, recunoaștem implicit că structura în întregime nu poate fi considerată *simplă*.

adică prezentul, imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul, viitorul I și viitorul al II-lea.

Prezentul indicativului — cel mai frecvent timp din limba română — este timpul absolut și simplu care arată că — teoretic — acțiunea, starea, existența, voința, dorința etc au loc în momentul vorbirii. Exemplu :

Cu mîne zilele-ți *adaogi*,
Cu ieri viața ta o *scazi*

(M. Eminescu, *op. cit.* p. 153)

Nu întotdeauna, însă, există concordanță între forma temporală și momentul real cînd se petrece acțiunea, din acest punct de vedere prezentul indicativului putînd fi considerat *timp universal*, pentru că o acțiune exprimată prin prezentul indicativului poate avea loc în toate momentele posibile : în momentul vorbirii, într-un moment anterior momentului vorbirii sau într-un moment posterior momentului vorbirii. Astfel, adesea prezentul indicativului se folosește pentru actualizarea și în același timp dramatizarea unei acțiuni trecute, motiv pentru care este denumit *prezent istoric* sau *prezent dramatic*. Exemplu :

Iată *vine* [= *a venit*]-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băț
Baiazid, privind la dînsul, îl *întreabă* [= *a întrebat*] cu dispreț

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

În alte contexte, prezentul indicativului poate situa acțiunea într-un moment posterior momentului vorbirii. Exemplu :

— Am venit să mi te-nchini
De nu, *schimb* [= *voi schimba*] a ta coroană într-o ramură de spini

(M. Eminescu, *op, cit.*, p. 109)

Din punct de vedere formal, menționăm că numărul de morfeme existent în structura prezentului indicativ nu este același la toate verbele și nici la toate formele flexionare. Astfel, la verbele de conjugarea I, subclasa *a* (de tipul *a cînta*), la verbele de conjugarea a II-a (de tipul *a tăcea*)

şi de conjugarea a III-a (de tipul *a trece, a merge*) şi la verbele de conjugarea a IV-a subclasa *a* (de tipul *a veni*) şi subclasa *c* (de tipul *a coborî*), la persoana I, a II-a, a III-a singular şi a III-a plural, prezentul indicativului conţine — în afara unor posibile alternanţe fonetice în radical — numai radicalul prezentului şi desinenţele personale: **cînt-Ø**, **cînţ-***i*, **cînt-***ă*; **tac-Ø**, **taci-Ø**, **tac-***e* etc. La aceleaşi persoane şi numere, dar numai la verbele de conjugarea I, subclasa *b* (de tipul *a lucra*) şi de conjugarea a IV-a, subclasele *b* (*de* tipul *a iubi*) şi *d* (de tipul a *urî*), în structura prezentului indicativ apare, pe lîngă radical şi desinenţa personală, şi sufixul flexionar *-ez, -esc* sau *-ăsc* (cu eventualele alternanţe fonetice): **lucr-***ez-Ø*, **lucr-***ez-i*, **lucr-***eaz-ă*; **iub-***esc-Ø*, **iub-***eşt-i*, **iub-***eşt-e*; **ur-***ăsc-Ø*, **ur-***ăşt-i*, **ur-***ăşt-e*. În sfîrşit, la verbele de toate conjugările, la persoanele I şi a II-a plural, în structura prezentului indicativ intră — în afara unor eventuale alternanţe fonetice — radicalul prezentului, un sufix flexionar variabil după conjugare (*-a-* cu alternanţa *-ă-* la conjugarea I; *-e-* la conjugările a II-a şi a III-a; *-i-* sau *-î-* la conjugarea a IV-a) şi desinenţele personale: **cînt-***ă-m*, **cînt-***a-ţi*; **tăc-***e-m*, **tăc-***e-ţi* etc.

Nici unul dintre morfemele la care ne-am referit mai sus nu reprezintă marca prezentului indicativ (radicalul are funcţie lexicală în primul rînd; desinenţele şi alternanţele fonetice marchează persoana şi numărul; sufixul flexionar nu poate constitui marca prezentului indicativ şi pentru că nu apare la toate verbele şi la toate persoanele şi numerele, şi pentru că nu apare numai la prezentul indicativului, ci şi la prezentul conjunctivului şi la imperativ). Comparînd prezentul indicativului cu celelalte timpuri ale indicativului, putem spune că, în opoziţie cu mărcile concrete de la imperfect, perfectul simplu, mai mult ca perfect, viitor etc (sufixe gramaticale şi verbe auxiliare), prezentul indicativului are marca[184] *zero*.

---

[184] Menţionăm că prin *marcă* înţelegem aici *marcă principală*. Aceasta pentru că dacă am avea în vedere şi *mărcile secundare*, adică *toate* mărcile continui şi discontinui (vezi § 10), atunci ar trebui să spunem, de exemplu, că marca prezentului indicativ este reprezentată la persoana I singular a verbelor cu un singur radical printr-un *zero* care se opune sufixului gramatical al imperfectului, perfectului simplu şi mai mult ca perfectului şi printr-un alt *zero* care se opune verbului auxiliar de la perfectul compus,

Imperfectul. Imperfectul indicativului este timpul mixt și simplu care exprimă o acțiune[185] neîncheiată în trecut. Exemplu :

Privea în zare cum pe mări
Răsare și străluce
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 126)

Imperfectul unor verbe ca *a voi*, *a dori*, *a intenționa* etc — numit și imperfectul modestiei — are valoare de prezent, vorbitorul considerînd că utilizînd imperfectul în locul prezentului atenuează cererea, rugămintea, dorința etc : **voiam, (intenționam, doream** etc) *să vă rog să-mi împrumutați niște bani.*

Cînd este folosit în narațiune, imperfectul are valoare de perfect — simplu sau compus. Exemplu :

El *asculta* tremurător,
Se aprindea mai tare
Și *s-arunca* fulgerător,
Se cufunda în mare
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 127)

Uneori, dacă este însoțit de diverse determinări circumstanțiale de timp, imperfectul poate exprima chiar și viitorul. Exemplu :

Se împlinea acu, **peste o minută**, a treisprezecea învîrteală a pămîntului în jurul soarelui de cînd tînărul Cănuță se grăbise a ieși să se bucure de razele acestuia.

(Caragiale, după Al. Georgescu, *Unele probleme ale imperfectului românesc*, SG, I, p. 93)

---

viitorul I și viitorul al II-lea ș.a.m.d. Mai adăugăm că în prezentarea pe care o facem aici indicăm mărcile timpurilor de la diateza activă, care sînt identice cu acelea de la diateza pasivă cu *se* sau *s-*, precum și de la diateza reflexivă, reciprocă și impersonală. Cît privește mărcile timpurilor de la diateza pasivă cu *a fi*, acestea sînt reprezentate întotdeauna prin auxiliarul *a fi* la timpul corespunzător, deosebindu-se, deci, de mărcile timpurilor de la toate celelalte diateze. Compară, de exemplu : *el* **cîntă**, unde marca prezentului indicativ este *zero*, cu *melodia* **este cîntată** *de cineva* unde marca prezentului indicativ este reprezentată prin *este* ș.a.m.d.

[185] Pentru comoditatea exprimării, spunem numai *acțiunea*, considerînd că se poate subînțelege *starea, existența, voința, dorința* etc.

Formal, în structura imperfectului se află radicalul prezentului, sufixul gramatical al imperfectului și desinențele personale. Sufixul gramatical al imperfectului poate fi : *-a-* la verbe ca *a cînta. a scrie, a coborî* etc ; *-ea-* la verbe ca *a tăcea, a trece, a fugi* etc ; *-ia-* la verbe ca *a făgădui, a tăgădui* etc, la care, adică, ultimul element fonetic al radicalului este *-u*. Exemple :

cînt-*a*-m	tăc-*ea*-m	făgădu-*ia*-m
cînt-*a*-i	tăc-*ea*-i	făgădu-*ia*-i
cînt-*a*-∅	tăc-*ea*-∅	făgădu-*ia*-∅
etc.	etc.	etc.

De obicei marca imperfectului este reprezentată prin unul dintre sufixele gramaticale ale acestui timp. Excepție în această privință apar doar în cazurile de omonimie : în afara contextului, o formă de tipul *cîntați* poate reprezenta atît imperfectul indicativ și atunci *-a-* este sufixul gramatical al imperfectului, cît și prezentul indicativului sau imperativul pozitiv, și atunci *-a-* este sufix flexionar. Așa stînd lucrurile, marca timpului o constituie contextul, prin care aici se înțelege raportarea formei verbale omonime la o altă formă verbală din context: *voi* **mergeați** *și* **cîntați** (= imperfectul) *voi* **mergeți** *și* **cîntați** (= prezentul indicativului) ; **mergeți** *și* **cîntați** (= imperativul).

Perfectul românesc este concretizat în două forme, una simplă (= perfectul simplu) și alta compusă (=perfectul, compus), ambele reprezentînd în limba literară timpul absolut ce exprimă o acțiune încheiată în trecut. Exemplu :

Astfel *zise* mititica
Dulce netezindu-mi părul.
Ah ! ea *spuse* adevărul ;
Eu *am rîs*, *n-am zis* nimica
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 41)

Perfectul — simplu și compus — nu are decît rareori valoarea altor timpuri, în literatura de specialitate menționîndu-se valoarea de prezent și valoarea de viitor în exemple ca următoarele :

— Taci odată !
— *Am tăcut* [= tac]
(Caragiale, după *Gram. Acad.*, I, p. 239)

Să nu cumva să faci altfel, că *te-ai dus* [= te vei duce] de pe fața pămîntului.

(Creangă, după Iorgu Iordan, LRC, p. 425)

În structura perfectului simplu găsim — în afara eventualelor alternanțe fonetice — radicalul, sufixul gramatical al perfectului simplu, un sufix flexionar și desinențele personale. La verbele cu un singur radical, perfectul simplu conține radicalul prezentului : **cînt**-*ai*, **tăc**-*ui*, **trec**-*ui*, **ven**-*ii*, **ur**-*îi* etc ; la verbele cu doi și cu trei radicali, perfectul simplu conține radicalul perfectului : **mers**-*ei*, **frîns**-*ei* etc.

Sufixul gramatical al perfectului simplu diferă în general de la o conjugare la alta. Astfel, la verbele de conjugarea I, subclasa *a*, sufixul perfectului simplu este -*a*- cu alternanța -*ă*- : *cînt*-**a**-*i*, *cînt*-**ă**-*Ø* ; la conjugarea I, subclasa *b*, sufixul perfectului simplu poate fi tot -*a*- (*lucr*-**a**-*i*) sau -*ea*- (*veph*-**ea**-*i*); la conjugarea I, sub clasa *c* (tipul *a da*), conjugarea a II-a (tipul *a vedea*) și conjugarea a III-a (tipul *a trece*) sufixul gramatical al perfectului simplu este -*u*- : *dăd*-**u**-*i*, *văz*-**u**-*i*, *trec*-**u**-*i* ; la conjugarea a II-a (verbul regional *a mînea*) și la conjugarea a III-a (tipul *a merge*) sufixul gramatical al perfectului simplu este -*e*- : *măs*-**e**-*i*, *mers*-**e**-*i* ; la conjugarea a IV-a, subclasele *a* și *c*, sufixul gramatical al perfectului simplu este -*i*- : *ven*-**i**-*i*, *iub*-**i**-*i* ; în sfîrșit, la conjugarea a IV-a, subclasele *b* și *d*, sufixul gramatical al perfectului simplu este -*î*- : *cobor*-**î**-*i* *ur*-**î**-*i*.

Sufixul flexionar întîlnit la perfectul simplu este -*ră*- care astăzi[186] apare la toate persoanele de plural la verbele aparținînd tuturor conjugărilor : *cînt-a*-**ră**-*m*, *cînt-a*-**ră**-*ți*, *cînt-a*-**ră**-*Ø* ; *văz-u*-**ră**-*m*, *văz-u*-**ră**-*ți*, *văz-u*-**ră**-*Ø* etc (pentru desi-

---

[186] În limba română veche, sufixul flexionar -*ră*- apărea numai la persoana a III-a plural (nu și la persoanele I și a II-a plural). Exemplu :

La apa Vavilonului,
Jelind în țara domnului,
Acolo *ședzum* și *plînsăm*
La voroavă ce *ne strînsăm*

(Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1974, p. 977).

Pentru evoluția formelor de perfect simplu, vezi C. Frîncu, *Din istoria perfectului simplu românesc : formele de persoana I și a II-a plural cu sufixul* -**ră**, An. L, XVIII, 1967, p. 175—192.

nențele perfectului simplu, vezi mai departe, la categoriile gramaticale de persoană și număr).

În majoritatea situațiilor, marca perfectului simplu este reprezentată de sufixul gramatical al acestui timp. Excepțiile sînt constituite pe de o parte de formele verbale de tipul *cîntă*, care au două posibilități de accentuare : *cîntắ* cînd *-ă* este sufix gramatical al perfectului simplu indicativ, și *cîntă*, cînd *-ă* este desinență pentru persoana a III-a a prezentului indicativ. Aceasta înseamnă că aici marca perfectului simplu este accentul tonic al cuvîntului.

Pe de altă parte, excepțiile sînt constituite de forme verbale de tipul *cîntarăți*, la care deosebirea de imperfectul *cîntați* și de prezentul indicativ de asemenea *cîntați* este dată doar de sufixul flexionar *-ră-*, care, deci, trebuie considerat marca perfectului simplu.

* * *

În structura perfectului compus intră modul participiu (vezi § 77) al verbului de bază precedat (în limba vorbită și urmat) de forma de prezent a auxiliarului *a avea*. În principiu, perfectul compus se poate recunoaște numai după prezentul auxiliarului *a avea*, care deci reprezintă marca acestui timp. La persoana I plural, însă, prezentul auxiliarului *a avea* este omonim cu imperfectul auxiliarului *a vrea* (vezi § 56). Ca urmare, pentru deosebirea acestor două timpuri și moduri trebuie luată în considerație întreaga structură : *am* + *participiul* (de exemplu, *am mers*) reprezintă perfectul compus ; *am* + *infinitivul* (de exemplu, *am merge*) reprezintă prezentul condițional-optativului.

Mai mult ca perfectul este un timp mixt care în limba literară[187] este simplu și exprimă o acțiune încheiată în trecut înaintea altei acțiuni de asemenea trecute. Exemplu :

---

[187] În limba veche și astăzi în limba vorbită din nordul țării (de unde a fost preluată, pentru expresivitatea ei, de stilul beletristic al limbii literare) există și o formă compusă sau perifrastică de mai mult ca perfect, alcătuită din perfectul compus al auxiliarului *a fi* și modul participiu al verbului de bază. Exemplu :

Și apa unde-*au fost căzut*
În cercuri se rotește
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 129)

Ajunsese foarte aproape cînd noi *auzirăm* fîșîind în dosul butoiului.

(Al. Odobescu, *Opere* — ediția Tudor Vianu — p. 174)

Mai mult ca perfectul este puțin folosit și în general nu are valoarea altor timpuri. Totuși, cînd apare ca timp absolut, s-ar putea considera că mai mult ca perfectul are valoare de perfect compus, cu care se poate înlocui fără modificarea comunicării obiective. Exemplu :

Într-o zi, pe aproape de Sînt Ilie, *se grămădise* [= *s-a îngrămădit*], ca mai totdeauna, o mulțime de trebi pe capul mamei.

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 46)

În structura mai mult ca perfectului utilizat în limba literară apar următoarele elemente : radicalul, care este același ca la perfectul simplu, adică radicalul prezentului la verbele cu un singur radical (**cînt**-*asem*) și radicalul perfectului la verbele cu doi și trei radicali (**mers**-*esem*, **frîns**-*esem*) ; sufixul gramatical al perfectului simplu care — repetăm — poate fi -*a*- (*cînt*-**a**-*sem*), -*ea*- (*vegh*-**ea**-*sem*), -*u*- (*văz*-**u**-*sem*), -*e*- (*mers*-**e**-*sem*), -*i*- (*ven*-**i**-*sem*) sau -*î*- (*ur*-**î**-*sem*) ; sufixul gramatical al mai mult ca perfectului care este la toate verbele -*se*- (*cînt*-*a*-**se**-*m*), *vegh*-*ea*-**se**-*m*, *văz*-*u*-**se**-*m* etc) ; sufixul flexionar *ră*- la toate persoanele de la plural (*cînt*-*a*-*se*-**ră**-*m*, *vegh*-*ea*-*se*-**ră**-*ți* etc) ; desinențele personale, pentru care vezi mai departe la categoria gramaticală a persoanei (*cînt*-*a*-*se*-*ră*-**m**, *vegh*-*ea*-*se*-*ră*-**ți** etc). Dintre toate aceste morfeme, marca mai mult ca perfectului este întotdeauna sufixul gramatical-*se*.

Viitorul I (numit adesea numai *viitorul*) este un timp compus absolut care exprimă o acțiune ce se petrece într-un moment posterior momentului vorbirii. În limba română actuală există două forme de viitor I, pe care le numim convențional *viitorul cu* **a vrea** și *viitorul cu* **a avea**.

În structura viitorului cu *a vrea* intră prezentul indicativ al auxiliarului *a vrea* cu flexiune de auxiliar (vezi § 56), adesea cu fonetism modificat (în loc de *voi*, *vei*, *va* etc întîlnim *oi*, *îi*, sau *i*, *o* sau *a* etc) și infinitivul verbului de bază fără prepoziția-morfem *a* : *voi merge*, *vei merge*, *va merge* etc.

Viitorul cu *a avea* conține în structura sa auxiliarul *a avea* la prezentul indicativului cu flexiune identică cu a predicativului *a avea* (vezi § 56 și § 58, unde am arătat și cum se poate deosebi auxiliarul *a avea* de semiauxiliarul *a avea*) și conjunctivul prezent al verbului de bază : *am să merg, ai să mergi, are să meargă* etc. Menționăm că în limba română veche și astăzi popular, în locul conjunctivului poate apărea infinitivul prezent precedat de prepoziția-morfem *a* : *am a merge, ai a merge, are a merge* etc. Mai adăugăm că uneori prezentul auxiliarului *a avea* poate apărea cu fonetism modificat : în loc de *are* se poate folosi *a* sau *o* (de exemplu, **are** *să meargă* sau **a** *să meargă* sau **o** *să meargă*).

Viitorul cu *a vrea* și viitorul cu *a avea* sînt sinonime, utilizarea unuia sau a altuia explicîndu-se uneori doar stilistic. Exemple :

Colo-n palate de mărgean
Te-*oi duce* veacuri multe,
Și toată lumea din ocean
De tine *o s-asculte*

(M. Eminescu, *op. cit.* p. 129)

Viitorul al II-lea (numit adesea și *viitorul anterior*) este un timp relativ compus care exprimă o acțiune posterioară momentului vorbirii (de aceea se numește *viitor*), dar anterioară viitorului I (de aceea se numește *anterior*). Exemplu :

Cînd prin crengi **s-a fi ivit**
Luna-n noaptea cea de vară,
Mi-*i ținea* de subsuoară,
Te-*oi ținea* de după gît

(M. Eminescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 271)

Viitorul al II-lea conține în structura sa viitorul I al auxiliarului *a fi* și modul participiu al verbului de conjugat : *voi fi mers, vei fi cîntat* etc. Marca acestui timp — foarte puțin folosit — o constituie auxiliarul *a fi* la viitorul I coroborat cu contextul (prin care aici se înțelege raportarea viitorului al II-lea la viitorul I ; pentru faptul că viitorul al II-lea este omonim cu perfectul prezumtivului, vezi § 73).

§ **81**. *Timpurile conjunctivului, condițional-optativului, prezumtivului și infinitivului*[188]. Spre deosebire de indicativ, care are toate cele șapte timpuri existente în limba română, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul și infinitivul au numai cîte două timpuri fiecare, și anume, prezentul și perfectul. La fel ca la indicativ, însă, și la modurile avute în vedere aici timpurile se definesc prin raportări făcute în cadrul unui singur mod.

Prezentul conjunctivului este un timp simplu mixt ce exprimă o acțiune (realizabilă) care se poate săvîrși într-un moment posterior momentului acțiunii regente sau momentului vorbirii. Exemple :

Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi *s-adună*
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

Despre partea închinării însă, doamne, **să** ne **ierți**
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

Lăsînd la o parte așa-zisul conjunctiv fără conjuncția-morfem *să*, care după părerea noastră reprezintă astăzi un imperativ (vezi § 71 și§ 74), în structura prezentului conjunctiv găsim conjuncția-morfem *să* urmată — la persoanele I și a II-a singular și plural — de exact aceleași morfeme ca și la prezentul indicativului (radicalul prezentului, eventualele alternanțe fonetice și sufixe flexionare și desinențele pentru persoană și număr — vezi § 80). La persoana a III-a singular și plural prezentul conjunctivului conține de asemenea conjuncția-morfem *să*, radicalul prezentului și eventualele alternanțe fonetice și sufixe flexionare întîlnite la prezentul indicativului (vezi § 80), diferența față de prezentul indicativului vizînd doar desinența : unde la prezentul indicativului apare desinența *-ă*, la prezentul conjunctivului desinența este *-e* (*cînt*-**ă**, *să cînt*-**e**) ; unde la prezentul indicativului apare desinența *-e*, la prezentul conjunctivului apare desinența *-ă* (*merg*-**e**, *să mearg*-**ă**). Excepție în limba literară constituie doar verbele la care ultimul element fonetic al radicalului este *i* semivocale sau *i* vocalic, care verbe au aceeași desinență și la prezentul indicativului, și la prezentul conjunctivului : *tai*-**e**, *să tai*-**e** ; *învi*-**e**,

---

[188] Pentru timpurile exprimate de imperativ și gerunziu, precum și pentru problema timpurilor la participiu și supin, vezi § 79.

să învi-**e**. În limba vorbită mai constituie excepție și așa-numitele verbe iotacizate, la care ultimul element fonetic al radicalului este *-n* : *el spun*-**e**, *el să spui*-**e** (în limba literară aceste verbe au desinențe diferite de la prezentul indicativului la prezentul conjunctivului : *el spun*-**e**, *el să spun*-**ă**).

Nici unul din morfemele la care ne-am referit mai sus nu reprezintă marca timpului prezent al conjunctivului. Dacă marca unui timp oarecare se stabilește prin compararea structurii acelui timp cu structura celuilalt sau celorlalte timpuri din cadrul modului respectiv, atunci *marca principală a timpului prezent al conjunctivului — prin comparație cu timpul perfect al conjunctivului — este* **zero** (*zero* înseamnă la prezentul conjunctivului lipsa auxiliarului *a fi* care apare în structura perfectului conjunctivului ; pentru mărcile secundare ale prezentului conjunctivului, vezi mai departe, la mărcile perfectului conjunctivului).

Perfectul conjunctivului este un timp mixt compus ce exprimă o acțiune (ireală) care ar fi trebuit să se îndeplinească într-un moment anterior momentului acțiunii regente (*era bine* **să fi vorbit** *și tu cu el*) sau momentului vorbirii (**să fi vorbit** *și tu cu el*).

În structura perfectului conjunctiv intră auxiliarul *a fi* la prezentul conjunctivului cu flexiune de auxiliar (adică în forma invariabilă *să fi*) și modul participiu al verbului de bază. Comparînd structura perfectului conjunctivului cu aceea a prezentului conjunctivului, *marca principală a timpului perfect al conjunctivului este verbul auxiliar în forma* **fi**. Ca mărci secundare trebuie considerate toate elementele structurale prin care participiul verbului de bază din structura perfectului conjunctiv se deosebește de prezentul indicativ al verbului de bază din structura prezentului conjunctiv (compară, de exemplu, *să fi cînt***at** cu *să cînt-0* ; *să fi* **mers** cu *să* **merg**-∅ ș.a.m.d.).

Prezentul condițional-optativului este un timp mixt compus ce exprimă o acțiune (condiționată sau dorită sau pur și simplu posibilă) care ar putea să aibă loc în momentul vorbirii. Exemple :

Un soare de *s-ar stinge*-n cer
S-aprinde iarăși soare

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 137)

Eu *n-aş alege* lira vibrîndă de iubire
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 12)

Din structura condiţional-optativului face parte auxiliarul *a vrea* la imperfect cu flexiune de auxiliar (vezi § 56) şi infinitivul verbului de conjugat fără prepoziţia-morfem *a*. Marca prezentului condiţional-optativ, însă, nu este reprezentată de nici unul din aceste elemente ci, prin comparaţie cu perfectul condiţional-optativului, *marca principală a timpului prezent al condiţional-optativului este* **zero** (adică lipsa auxiliarului *fi*, care apare la perfectul condiţional-optativului ; pentru mărcile secundare, vezi mai departe, la perfectul condiţional-optativului).

Perfectul condiţional-optativului este un timp mixt compus ce exprimă o acţiune (condiţionată sau dorită ireală) care ar trebui să aibă loc înaintea momentului acţiunii regente (*dacă* **ar fi luptat,** *poate* cîştiga) sau înaintea momentului vorbirii (*tare* **ar fi citit** *o carte*). Structural, perfectul condiţional-optativului conţine auxiliarul *a fi* la prezentul condiţional-optativului şi participiul verbului de bază. Făcînd o comparaţie între cele două timpuri de la condiţional-optativ, constatăm că *marca principală a perfectului condiţional-optativului este reprezentată prin auxiliarul* **fi** (în forma de infinitiv fără prepoziţia-morfem *a*). Mărcile secundare ale perfectului condiţional-optativului sînt reprezentate prin toate morfemele care deosebesc participiul verbului de bază din structura perfectului condiţional-optativului de infinitivul fără prepoziţia-morfem *a* din structura prezentului condiţional-optativului (compară *ar fi cînt***at** cu *ar cînt***a**, *ar fi* **mers** cu *ar* **merge** etc).

Prezentul prezumtivului este un timp absolut compus ce exprimă o acţiune (presupusă, îndoielnică, nesigură) care ar putea să aibă loc în momentul vorbirii. Prezentul prezumtivului se construieşte pe baza gerunziului verbului de bază, la care se adaugă viitorul I al auxiliarului *a fi* (*va fi mergînd*), conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi* (*să fi mergînd*) sau condiţional-optativul prezent al auxiliarului *a fi* (*aş fi mergînd*). Făcînd o comparaţie între prezentul şi perfectul prezumtivului, constatăm că *marca timpului prezent al prezumtivului este reprezentată de gerunziul verbului de bază* (care se opune participiului verbului de bază din structura perfectului prezumtivului).

Perfectul prezumtivului este un timp absolut compus ce exprimă o acţiune (presupusă, îndoielnică, nesigură) care ar fi putut să aibă loc înaintea momentului vorbirii. Acest timp conţine în structura sa modul participiu al verbului de bază şi auxiliarul *a fi* la viitorul I (*el* **va fi plecat**, *probabil, în concediu*), la conjunctivul prezent cu flexiune de auxiliar (**să fi plecat**, *oare, în concediu* ?) sau la condiţional-optativul prezent (*el* **ar fi plecat**, *cică, în concediu*). O comparaţie între perfectul şi prezentul prezumtivului arată că *marca perfectului prezumtivului este reprezentată de modul participiu al verbului de bază* (care se opune modului gerunziu din structura prezentului prezumtivului).

Prezentul infinitivului este un timp mixt simplu ce exprimă o acţiune (posibilă, reală sau poruncită) care poate avea loc în momentul vorbirii (de exemplu, *nu am unde* **dormi**), în trecut faţă de momentul vorbirii (de exemplu, *înainte de* **a răsări** *soarele, cerul se înseninează*) sau în viitor faţă de momentul vorbirii (de exemplu, **a nu se fuma** *în sală* !). Din structura prezentului infinitivului face parte în mod obligatoriu radicalul prezentului şi sufixul gramatical al infinitivului, care poate fi *-a, -ea, -e, -i* sau *-î*. Pe lîngă aceste elemente, în anumite tipuri de construcţii (vezi § 75), în structura prezentului infinitiv poate apărea şi prepoziţia-morfem *a* : **a** *cînt***a**, **a** *ved***ea**, **a** *merg***e**, **a** *ven***i**, **a** *cobor***î**. Comparînd prezentul cu perfectul infinitivului, constatăm că *marca principală a prezentului infinitivului este* **zero** (care înseamnă inexistenţa auxiliarului în forma de prezent infinitiv *fi* ; pentru mărcile secundare, vezi perfectul infinitivului).

Perfectul infinitivului este un timp relativ compus ce exprimă o acţiune (ireală sau reală) situată în timp după momentul acţiunii regente : *înainte de* **a fi plecat** *el, ea* a ajuns *acasă* ; *el* s-a arătat bucuros *de* **a-***şi* **fi întîlnit** *prietenul*.

În structura perfectului infinitiv intră verbul de bază la modul participiu şi auxiliarul *a fi* la prezentul infinitivului. Aşadar, prin comparaţie cu prezentul infinitivului, *marca principală a perfectului infinitiv este auxiliarul* **fi** (în forma de infinitiv fără prepoziţia morfem *a*). Mărcile secundare ale perfectului infinitiv în comparaţie cu acelea ale prezentului infinitiv sînt reprezentate prin toate morfemele prin care modul participiu (din structura perfectului infinitiv) se

deosebește de infinitivul din structura prezentului infinitiv. Compară *a fi* **cîntat** cu *a* **cînta**, *a fi* **mers** cu *a* **merge** etc.

§ **82.** *Categoria gramaticală a persoanei și categoria gramaticală a numărului.* Spre deosebire de diateză, mod și timp, care sînt categorii gramaticale specifice verbului, categoriile gramaticale de persoană și număr sînt specifice numelui, de unde au fost împrumutate de către verb. Împrumutarea de către verb de la nume a categoriilor gramaticale de persoană și număr are ca urmare și o schimbare a conținutului acestor categorii gramaticale (vezi § 5). Astfel, la nume, conținutul categoriei gramaticale a persoanei constă în faptul că obiectele (în sens generic) din lumea înconjurătoare se grupează în mintea omului *după participarea lor la dialog* în **vorbitor**, **interlocutor** și **obiect despre care se vorbește**. La verb, însă, plecînd de la faptul că funcția de comunicare a limbajului se realizează mai ales prin transmiterea de judecăți în cadrul cărora noțiunile exprimate prin nume reprezintă prin excelență obiectul gîndirii (= subiectul) iar noțiunile exprimate prin verb reprezintă de asemenea prin excelență comunicarea despre obiectul gîndirii (= predicatul), conținutul categoriei gramaticale de persoană constă în *posibilitatea de atribuire a verbului unei persoane gramaticale în nominativ cu funcția sintactică de subiect, pentru a putea să îndeplinească pe lîngă aceasta funcția sintactică de predicat.* Exmplu :

Ei *șoptesc*, multe *și-ar spune* și *nu știu* de-unde *să-nceapă*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 60)

Categoria gramaticală a persoanei permite și o grupare — relativă (unul și același verb poate aparține la mai multe categorii) — a verbelor în funcție de posibilitatea sau imposibilitatea atribuirii lor tuturor persoanelor gramaticale (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 407). Astfel, verbele limbii române pot fi :

a) *Verbe personale*, care se pot atribui fiecăreia din cele trei persoane gramaticale, adică vorbitorului (= persoana I), interlocutorului (= persoana a II-a) și obiectului despre care se vorbește (= persoana a III-a). Verbele personale sînt cele mai numeroase verbe ale limbii române (de exemplu, *a auzi*, *a crede*, *a merge*, *a vedea* etc).

b) *Verbele unipersonale*, care se pot atribui unei singure persoane gramaticale, și anume, persoanei a III-a. În cadrul verbelor unipersonale se pot crea următoarele subgrupe :

α) *Subgrupa verbelor unipersonale în formă și impersonale în conținut propriu-zise*[189], unde se încadrează verbele denumind fenomene ale naturii (de exemplu, *a ploua, a ninge, a tuna, a fulgera* etc), care verbe se folosesc de obicei fără subiect : *afară* **plouă**, *iarna* **ninge** etc (spunem *de obicei*, pentru că într-o comunicare de tipul *a plouat o ploaie straș-nică*, verbul *a plouat* are ca subiect substantivul *ploaie*).

β) *Subgrupa verbelor unipersonale în formă și impersonale în conținut provenite din verbe personale*, unde se încadrează verbele exprimînd cele mai variate acțiuni : *a se cădea, a se părea, a se supune, a se zice* etc. Aceste verbe se pot folosi și impersonal, adică fără subiect (*l-a găsit interesant, adică așa cum* **se spune** *despre dînsul*), dar pot să apară și cu subiect în propoziție (**asta se spune** *despre dînsa, că este de treabă*) sau, cel mai frecvent, cu subiect în frază, adică reprezentat printr-o propoziție subiectivă (**se spune** *că va veni*).

γ) *Subgrupa verbelor unipersonale în formă din cauza sensului lor lexical*, unde se încadrează verbele care imită strigătele animalelor sau diverse zgomote din natură, de tipul *a lătra, a mieuna, a miorlăi, a vîjîi* etc. Aceste verbe au întotdeauna subiect, dar acest subiect este în mod normal un substantiv care denumește animalul sau fenomenul ce emite strigătul sau produce zgomotul respectiv. În felul acesta se explică de ce verbele avute aici în vedere apar — cu sensul lor de bază — numai la persoana a III-a, adică sînt unipersonale (cu sens figurat, aceste verbe pot fi personale, folosindu-se, adică, la toate persoanele gramaticale).

* * *

În ceea ce privește categoria gramaticală a numărului, la nume aceasta arată că obiectele — indiferent de participarea lor la dialog — pot exista și izolate, cîte unul, și atunci vorbim de singular, și în grup, mai multe la un loc, și atunci vorbim de plural. La verb, însă, categoria gramaticală a numărului nu mai este indiferentă la participarea obiectelor

---

[189] Pentru comentarii în această privință, vezi Ecaterina Teodorescu, *propoziția subiectivă*, București, 1962, p. 18 sqq.

la dialog, ci *depinde obligatoriu de categoria gramaticală a persoanei*. Dependenţa de persoană duce la ideea că la verb conţinutul categoriei gramaticale a numărului poate fi explicat numai prin intermediul persoanei, în sensul că *obiectele ce reprezintă persoanele gramaticale-subiect cărora li se atribuie verbul-predicat pot fi luate izolat, cîte unul, adică la singular, dar şi în grup, mai multe la un loc, adică la plural.* Astfel conceput, conţinutul categoriei gramaticale de număr de la verb presupune un singur fel de singular, dar — la fel ca la pronumele personal (vezi § 36) — două feluri de plural. Este vorba, pe de o parte, de *pluralul propriu-zis*, întîlnit la pluralul persoanei a III-a, care este reprezentat printr-un grup de obiecte omogene (= mai multe obiecte despre care se vorbeşte). Exemplu :

Ei [= cei doi tineri] *şoptesc*, multe şi-*ar spune* şi
nu ştiu de-unde *să-nceapă*.

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 607)

Pe de altă parte este vorba de *pluralul inclusiv* (întîlnit la persoanele I şi a II-a plural), care este reprezentat printr-un grup de elemente eterogene (= vorbitor, interlocutor şi obiect despre care se vorbeşte). Exemplu :

Noi [= eu, Demiurgul + tu, Hyperion] *nu avem*
nici timp, nici loc
Şi nu *cunoaştem* moarte

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 137)

Tot în legătură cu pluralul, mai notăm şi neconcordanţa ce apare adesea între conţinut şi formă, în sensul că un plural gramatical vizează singularul din realitate. Din acest punct de vedere se poate vorbi de : *pluralul politeţii*, utilizat în relaţiile sociale nu numai pentru mai multe persoane, ci şi pentru o singură persoană căreia i se acordă respect (de exemplu, *vă rog* **să citiţi** *această carte*) ; *pluralul modestiei*, utilizat astăzi frecvent în stilul ştiinţific (de exemplu, **considerăm** *că această problemă nu are încă o rezolvare convenabilă*) ; *pluralul autorităţii*, utilizat în stilul administrativ mai vechi (de exemplu, *noi, primarul oraşului*, **decidem**).

* * *

Legătura strînsă care există la verb între conţinutul categoriei gramaticale de persoană şi conţinutul categoriei gramaticale de număr se reflectă şi în planul formei, în sensul că aceste două categorii gramaticale au o singură marcă. Marca categoriilor gramaticale de persoană şi număr poate fi reprezentată la verb prin desinenţă, sufixe flexionare, alternanţe fonetice, accent, verbe auxiliare, formele neaccentuate de acuzativ şi dativ ale pronumelui reflexiv şi contextul.

Desinenţele reprezintă marca persoanei şi a numărului la timpurile şi modurile simple la care aceste categorii gramaticale au mărci concrete sau explicite, adică la prezentul, imperfectul, perfectul simplu şi mai mult ca perfectul indicativului, la prezentul conjunctivului şi la imperativ. Desinenţele pentru o persoană şi un număr oarecare pot fi aceleaşi la toate timpurile şi modurile enumerate mai sus sau pot diferi de la un timp şi mod la altul, iar uneori chiar la acelaşi timp şi mod aceeaşi persoană şi acelaşi număr pot să aibă desinenţe diferite de la un verb la altul. Aşa stînd lucrurile, desinenţele pot fi grupate — cu o anumită doză de relativism (vezi mai departe) — în : *mărci principale pentru persoană şi număr*, atunci cînd cu ajutorul lor se poate identifica precis o anumită persoană aflată la un anumit număr ; *mărci secundare pentru persoană şi număr*, atunci cînd cu ajutorul lor nu se poate identifica precis persoana gramaticală şi numărul ei.

Prezentul indicativului are următoarele desinenţe :

— La persoana I desinenţa este *zero* (*cînt-Ø*, *merg-Ø* etc) sau *-u* (*afl*-**u**, *scri*-**u** etc). Desinenţa *-u* apare doar la cîteva verbe, şi anume, acelea care conţin în radical un grup consonantic alcătuit din o consoană surdă urmată de o lichidă (*a*fl*u*, *s*cr*iu*, **vr***eau* etc), precum şi la un verb ca *beau*.

— La persoana I plural desinenţa este *-m* la toate verbele (*cîntă*-**m**, *merge*-**m** etc).

— La persoana a II-a singular desinenţa este *-i* (*cînţ*-i, *cobor*-i etc) sau zero (*urci-Ø*, *alergi-Ø* etc). Desinenţa *zero* apare la verbele la care ultimul element fonetic al radicalului este *-c* sau *-g*, datorită faptului că aceste consoane se africatizează cînd sînt urmate de *-i*, deci $c + i = \check{c}$, $g + i = \check{g}$ (vezi şi § 107).

— La persoana a doua plural desinența este *-ți* la toate verbele (*cînta*-**ți**, *merge*-**ți** etc).

— La persoana a III-a singular desinența poate fi *-ă* (*el cînt*-**ă**, *el coboar*-**ă** etc) sau *-e* (*el merg*-**e**, *el vin*-**e** etc).

La persoana a III-a plural desinența poate fi *-ă* la verbele care au această desinență și la persoana a III-a singular (*el sau ei cînt*-**ă**, *el sau ei coboar*-**ă** etc) sau *zero* la verbele care la persoana a III-a singular au desinența *-e* (*ei merg*-**Ø** față de *el merg*-**e**, *ei fug*-**Ø** față de *el fug*-**e** etc) și — ca o excepție — desinența *-e* la verbele care au ca ultim element fonetic al radicalului *-i* semivocalic sau *-i* vocalic, verbe care au desinența *-e* și la singularul și la pluralul persoanei a III-a (*el sau ei tai*-**e**, *el sau ei învi*-**e** etc).

* * *

La prezentul conjunctivului, persoanele I și a II-a singular și plural au exact aceleași desinențe ca și la prezentul indicativului (vezi imediat mai sus). La persoana a III-a, prezentul conjunctivului are întotdeauna aceeași desinență și la singular, și la plural, această desinență putînd fi : *-ă* la verbele care la prezentul indicativului au desinența *-e* (*el sau ei să mearg*-**ă** față de *el merg*-**e** *și ei merg*-**Ø**) ; *-e* la verbele care la prezentul indicativului au desinența *-ă* (*el sau ei să cînt*-**e** la conjunctiv, față *de el sau ei cînt*-**ă** la indicativ). O excepție constituie verbele care au ca ultim element fonetic al radicalului *-i* semivocalic sau *-i* vocalic, verbe ce au desinența *-e* la persoana a III-a singular și plural, atît la prezentul indicativului, cît și la prezentul conjunctivului (compară *el sau ei să tai*-**e** cu *el sau ei tai*-**e** ; *el sau ei să învi*-**e** cu *el sau ei învi*-**e** etc).

* * *

Imperativul are și el desinențe comune cu prezentul indicativului, dar are și desinențe împrumutate de la alte moduri, precum și desinențe proprii.

La persoana a II-a singular, imperativul pozitiv poate avea desinența *zero*, la fel ca la persoana a II-a singular a prezentului indicativ (compară *mergi*-**Ø** ! cu *tu merg*-i) ; tot *zero*, dar ca o desinență proprie, diferită de a prezentului

indicativ, întîlnită — ca o excepţie (vezi § 61) — la verbele *a duce, a zice, a face* şi formaţiile pe baza acestora (compară *du-***0** cu *tu duci-***0** şi *el duc-***e**) ; *-i* de asemenea la fel ca la persoana a II-a singular a prezentului indicativ (compară *vez-***i** ! cu *tu vez-***i**) ; *-e* la fel ca la persoana a III-a singular a prezentului indicativ (compară *rup-***e** ! cu el *rup-***e**) ; *-ă* la fel ca la persoana a III-a singular a prezentului indicativ (compară *cînt-***ă** ! cu *el cînt-***ă**) ; *-o*, ca o desinenţă proprie (*vin-***o**, faţă de *tu vii* sau *el vine*).

La persoana a II-a singular a imperativului negativ credem că desinenţa trebuie considerată ca fiind *zero* prin compararea formei de singular cu aceea de plural şi indiferent de faptul că prin origine forma verbală respectivă este un infinitiv fără prepoziţia-morfem *a* (compară *nu cînta-***0** cu *nu cînta-***ţi**, *nu merge-***0** cu *nu merge-***ţi** etc). O situaţie deosebită prezintă doar verbele de conjugarea a II-a, unde apare o anumită neregularitate (compară *nu tăc***ea-0** cu *nu tăc***e***-ţi*).

La persoana a II-a plural a imperativului pozitiv şi negativ desinenţa este aceeaşi ca la prezentul indicativului, adică *-ţi* (compară *cînta-***ţi** ! şi *nu cînta-***ţi** ! cu *voi cîntaţi* şi *voi nu cîntaţi*).

La persoana a III-a singular şi plural a imperativului pozitiv şi negativ desinenţa este aceeaşi ca la prezentul conjunctivului, adică fie *-ă* (compară *mearg-***ă** ! şi *nu mearg-***ă** ! cu *să meargă* şi *să nu meargă*), fie *-e* (compară *cînt-***e** ! şi *nu cînt-***e** ! cu *să cînte* şi *să nu cînte*).

* * *

Imperfectul indicativului are aceleaşi desinenţe la toate verbele, şi anume :

— La persoana I singular şi plural desinenţa este *-m* (*cînta-***m**, *mergea-***m** etc).

— La persoana a II-a singular desinenţa este *-i* (*cînta-***i**, *mergea-***i** etc).

— La persoana a II-a plural desinenţa este *-ţi* (*cînta-***ţi**, *mergea-***ţi**).

— La persoana a III-a singular desinenţa este *zero* (*cînta-***0**, *mergea-***0**).

— La persoana a III-a plural desinenţa este *-u* (*cînta-* , *mer e -* et).

* * *

Perfectul simplu are și el aceleași desinențe la toate verbele, și anume :

— La persoana I singular desinența este *-i* (*cînta*-**i**, *merse*-**și** etc).

— La persoana I plural desinența este *-m* (*cîntără*-**m**, *merseră*-**m** etc).

— La persoana a II-a singular desinența este *-și* (*cînta*-**și**, *merse*-**și**).

— La persoana a II-a plural desinența este *-ți* (*cîntară*-**ț** , *merseră*-**ți** etc).

— La persoana a III-a singular desinența este *zero* (*cîntă*-**Ø** *merse*-**Ø**).

— La persoana a III-a plural desinența este de asemenea *zero* (*cîntar* -**Ø**, *mer eră*-**Ø** etc).

* * *

Și la mai mult ca perfect desinențele sînt aceleași la toate verbele, și anume :

— La persoana I singular și plural desinența este *-m* (*cîntase*-**m**, *cîntaseră*-**m** ; *mersese*-**m**, *merseseră*-**m** etc).

— La persoana a II-a singular desinența este *-și* (*cîntase*-**și**, *mersese*-**și** etc).

— La persoana a II-a plural desinența este *-ți* (*cîntaseră*-**ți**, *merseseră*-**ți** etc).

— La persoana a III-a singular desinența este *zero* (*cîntase*-**Ø**, *mersese*-**Ø** etc).

— La persoana a III-a plural desinența este de asemenea *zero* (*cîntaseră*-**Ø**, *merseseră*-**Ø** etc).

* * *

Comparînd listele desinențelor de la timpurile simple, observăm că *numai desinența* -**ți** *poate fi considerată marcă principală în sensul peopriu al cuvîntului*, întrucît numai această desinență indică precis și întotdeauna persoana a II-a plural la toate timpurile simple (prezentul, imperfectul, perfectul simplu și mai mult ca perfectul indicativului, prezentul conjunctivului și imperativul). În această ordine de idei, urmează desinența *-i* care indică persoana a II-a singular, dar numai de la anumite timpuri (desinența *-i* nu apare la

perfectul simplu și la mai mult ca perfect) și numai la anumite verbe (desinența *-i* nu apare la verbele care au ca ultim element al radicalului pe *c* sau *g* la prezentul indicativului și al conjunctivului — vezi listele de desinențe). Putem menționa apoi aici desinența *zero*, care apare la prezentul indicativului la persoana I singular, dar și la a III-a plural și la a II-a singular, precum și la prezentul conjunctivului la persoana I singular și a II-a singular și la imperativul pozitiv persoana a II-a singular ș.a.m.d. *Desinențele care nu indică precis persoana și numărul pot fi considerate mărci secundare ale categoriilor gramaticale de persoană și număr.*

* * *

Sufixul flexionar *-ră-* (la care inițial nu se putea vorbi de funcție gramaticală) a devenit marcă a categoriei gramaticale a numărului la perfectul simplu și la mai mult ca perfect doar în ultimul secol, de cînd s-a generalizat în limba literară la toate cele trei persoane de plural (față de mai vechile *șezum*, *văzuseți* etc, formele literare actuale sînt *sezu***ră***m*, *văzuse***ră***ți* etc). Acest sufix flexionar este marcă principală a categoriei gramaticale a numărului numai la pluralul persoanei a III-a unde — prin opoziție cu *zero* de la singular — permite diferențierea singularului de plural, diferență ce nu se poate realiza cu ajutorul desinenței, pentru că aceasta este *zero* atît la singular cît și la plural (compară *el coborî-***Ø** cu *ei coborî-***ră-Ø**, *el merse-se-***Ø** cu *ei mersese-***ră-Ø** etc). La celelalte persoane la care apare, sufixul flexionar *-ră-* este marcă secundară, diferențierea singularului de plural realizîndu-se cu ajutorul desinențelor sau al altor mijloace (compară *tu coborî-***și** cu *voi coborîră-***ți**, *tu mersese-***și** cu *voi mersese-ră-***ți** etc).

Celelalte sufixe flexionare (*-ez*, *-esc*, *-ăsc* de la persoanele I, a II-a, a III-a singular și a III-a plural, precum și *-a-* cu alternanța *-ă-*, *-e-*, *-i-* și *-î-* de la persoanele I și a II-a plural ale prezentului indicativ, conjunctiv și de la imperativul pozitiv persoana a II-a singular și imperativul pozitiv și negativ persoana a II-a plural și persoana a III-a singular și plural) nu pot fi considerate mărci ale numărului sau ale altor categorii gramaticale pentru că apar — în mod capricios (vezi § 10) — numai la anumite verbe.

* * *

Datorită faptului că în majoritatea situațiilor dublează alte mijloace formale, alternanțele fonetice constituie de obicei mărci secundare ale categoriilor gramaticale de persoană și număr. Astfel, alternanța *-t, -ț* din cadrul radicalului (compară *cînt-Ø* cu *cînț-i*) este marcă secundară deoarece persoana are aici ca marcă principală desinența *zero* și, respectiv, *-i* ; alternanțele *e -ea* din cadrul sufixului flexionar (compară *lucrezi* cu *lucrează*) este de asemenea marcă secundară a persoanei pentru că persoana are aici ca marcă principală desinența *-i* și respectiv *-ă* ș.a.m.d. Alternanța fonetică reprezintă, însă, marca principală a categoriei gramaticale de persoană și a aceleia de număr atunci cînd desinențele nu au această calitate. De exemplu, la verbele la care ultimul element fonetic al radicalului este *c* sau *g*, la prezentul indicativului, atît persoana I singular, cît și a II-a singular au desinența *zero* ; ceea ce deosebește aici persoana I singular de a II-a singular este alternanța consonatică din radical care, deci, trebuie considerată marcă principală pentru persoanele respective (compară *merg-Ø* cu *mergi-Ø*) ș.a.m.d.

* * *

Și accentul în context este de obicei marcă secundară pentru persoană și număr, întrucît în mod obișnuit la timpurile simple aceste categorii gramaticale au ca mărci principale desinențele. În felul acesta, o formă verbală ca *aduce*, fie că este accentuată în context, fie că este neaccentuată în context (compară *el* **aduce** *cartea, nu o duce* cu *el aduce cartea la bibliotecă*) reprezintă aceeași persoană și același număr, anume, persoana a III-a singular, care are ca marcă principală desinența *-e*. Uneori, însă, accentul în context are ca urmare schimbarea persoanei gramaticale, situație ce apare la verbele la care imperativul pozitiv persoana a II-a singular are formă identică cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ (compară *el cîntă* cu *cîntă* !). În astfel de situații, ceea ce deosebește persoana a II-a singular a imperativului pozitiv de persoana a III-a singular a prezentului indicativ este accentul în context care, deci, reprezintă aici marca principală a persoanei (în legătură cu accentul

ca mijloc de deosebire a prezentului indicativ de perfectul simplu indicativ, vezi § 80).

* * *

Făcînd abstracție de faptul că marchează diateza, modul și timpul (vezi § 63 — § 81), verbele auxiliare luate în întregime[190] pot marca — dacă au forme flexionare deosebite pentru persoană și număr[191] — categoriile gramaticale de persoană și număr la următoarele timpuri compuse : perfectul compus, viitorul I și viitorul al II-lea indicativ ; prezentul și perfectul condițional-optativului ; prezentul și perfectul prezumtivului format pe baza viitorului indicativ și al prezentului condițional-optativului.

Auxiliarul *a avea* în forma sa de prezent indicativ (cu flexiune de auxiliar) reprezintă marca principală a persoanei și a numărului la perfectul compus indicativ la persoana a II-a și a III-a singular și plural, pentru că la fiecare dintre aceste persoane și numere are forme diferite : **ai** *mers*, **a** *mers*, **ați** *mers*, **au** *mers*. La persoana I a perfectului compus, acest auxiliar are formă unică la singular și plural, anume *am* (*eu* **am** *mers* — *noi* **am** *mers*), ceea ce înseamnă că auxiliarul respectiv este marcă principală numai pentru persoană, numărul fiind indicat prin alte mijloace (vezi mai departe, la pronumele reflexiv și la context).

Cînd intră în structura viitorului cu *a avea*, auxiliarul *a avea* în forma sa de prezent indicativ cu aceeași flexiune ca și predicativul *a avea* are forme diferite pentru fiecare din cele trei persoane gramaticale la ambele numere. Aici,

---

[190] După părerea noastră, verbele auxiliare sînt lipsite de structură morfologică. Aceasta pentru că, efectuînd structura morfologică, ar trebui să identificăm un radical, a cărui funcție de bază este aceea de a asigura unitatea de sens a tuturor formelor flexionare ale verbului respectiv. Cum, însă, verbele auxiliare sînt vide, urmează că radicalul nu-și poate îndeplini funcția sa de bază și, deci, nu are rost să încercăm să-l identificăm. Neidetificînd radicalul, care trebuie să aibă funcție lexicală, în mod logic nu putem identifica nici morfemele care au funcție de marcă, adică, altfel spus, verbele auxiliare pot fi considerate ca indivizibile (la fel cu sufixele și desinențele).

[191] Această restricție înlătură pe auxiliarul *a fi* din rîndul mijloacelor formale de indicare a persoanei și numărului, întrucît în timpurile întrebuințate în limba literară auxiliarul *a fi* este invariabil după persoană și număr (vezi . 56).

însă, persoana și numărul pot fi indicate și prin formele auxiliarului, dar și prin desinențele verbului de bază la prezentul conjunctivului sau prin alte mijloace (compară **am** *să cînt-Ø* cu **avem** *să cîntă-***m**, **am** *să merg-Ø* cu **ai** *să mergi-Ø* etc). În cazul acestei redundanțe nu se poate preciza care dintre mărcile menționate este principală și care secundară.

Auxiliarul *a vrea* în forma de prezent indicativ din structura viitorului I și viitorului al II-lea indicativ, precum și din structura prezumtivului prezent și perfect format pe baza indicativului este întotdeauna marcă principală pentru persoană și număr, întrucît are forme diferite pentru fiecare din cele trei persoane gramaticale în ambele numere (**voi** *merge*, **vei** *merge*, **va** *merge*, **vom** *merge*, **veți** *merge*, **vor** *merge*, **voi** *fi mers*, **vei** *fi mergînd* etc.

În forma de imperfect, auxiliarul *a vrea* din structura condițional-optativului prezent și perfect, precum și din prezumtivul prezent și perfect format pe baza condițional-optativului are forme diferite pentru persoana I și a II-a singular și plural, unde, deci, reprezintă marca principală a persoanei și a numărului : **aș** *merge*, **ai** *merge*, **am** *merge*, **ați** *merge*, **aș** *fi mers*, **ai** *fi mers* etc. La persoana a II a, însă, acest auxiliar apare cu forma unică *ar* și la singular, și la plural (compară *el ar merge* cu *ei ar merge*), ceea ce înseamnă că reprezintă marca principală numai pentru persoană, numărul rezultînd din alte mijloace (vezi mai departe, la context).

* * *

Formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelui reflexiv pot constitui marcă nu numai pentru categoria gramaticală a diatezei, ci și pentru categoriile gramaticale de persoană și număr. Cînd desinența, verbele auxiliare sau celelalte mărci ale persoanei și numărului nu sînt capabile să indice precis o anumită persoană aflată la un anumit număr, atunci formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv sînt mărcile principale ale persoanei și numărului respectiv, dacă au posibilitatea să le indice neîndoielnic. De exemplu, la o formă verbală ca *văd-Ø*, *amintesc-Ø*, cu ajutorul desinenței *zero* nu se poate ști dacă avem de-a face cu persoana I singular sau cu a III-a plural. Dacă, însă, forma verbală respectivă este însoțită de formele neaccen-

tuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv, atunci aceste pronume trimit în mod sigur ori la persoana I singular (**mă** *văd-0*, **îmi** *amintesc-0*), ori la persoana a III-a plural (**se** *văd-0*, **își** *amintesc-0*) și de aceea reprezintă mărcile principale ale categoriilor gramaticale de persoană și număr. Formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelui reflexiv mai constituie mărcile principale ale categoriilor gramaticale de persoană și număr și la conjunctivul perfect, la infinitivul prezent și perfect și la gerunziu, datorită faptului că aici nu există — exceptînd contextul — alte mijloace pentru indicarea persoanei și a numărului (de exemplu : *să* **mă** *fi dus*, *să* **te** *fi dus* etc ; *a* **mă** *duce*, *a* **te** *duce* etc ; *a* **mă** *fi dus*, *a* **te** *fi dus* etc ; *ducîndu*-**mă**, *ducîndu*-**te** etc). Dacă desinența, verbul auxiliar sau celelalte mărci ale persoanei și numărului indică precis aceste categorii gramaticale, atunci formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelui reflexiv constituie mărci secundare ale categoriilor gramaticale de persoană și număr. De exemplu:

Te *îmbeți de feeria unui* mîndru vis de vară
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 120)

Acolo **v-ați** *pus* averea, tinerețile la stos
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 114)

Prin context, ca mijloc de exprimare a categoriilor gramaticale de persoană și număr, se înțelege raportarea unei forme verbale la o altă formă verbală sau la alte cuvinte din contextul dat prentru identificarea persoanei și a numărului formei verbale care se raportează. Conceput astfel, contextul se poate folosi pentru recunoașterea persoanei și a numărului la toate formele verbului românesc.

Contextul reprezintă mijlocul principal de indicare a persoanei și a numărului mai ales la gerunziu, infinitiv prezent și perfect și conjunctiv perfect neînsoțite de formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv, pentru că aceste moduri și timpuri au o formă unică, dar se pot atribui tuturor persoanelor gramaticale aflate la ambele numere. Ca urmare, aici persoana și numărul se pot afla numai

din context. De exemplu : **ai** *venit* **cîntînd** (= persoana a II-a singular) ; **v-ați** *oprit înainte de* **a ajunge** (= persoana a II-a plural) ; **a** *înapoiat cartea fără* **a fi citit**-*o și fără* **să fi răsfoit**-*o măcar* (= persoana a III-a singular) ș.a.m.d.

Tot marcă principală pentru persoană și număr este contextul și atunci cînd desinența, verbul auxiliar sau celelalte mijloace de indicare a acestor categorii gramaticale nu trimit la o anumită persoană aflată la un anumit număr. De exemplu :

Nu caut vorbe pe ales
Nici **știu** cum *aș începe*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

Am jurat ca peste dînșii *să trec* falnic, fără păs

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 110)

Dacă, însă, desinența, verbul auxiliar sau celelalte mijloace de indicare a persoanei și a numărului sînt capabile să indice în mod precis persoana și numărul, atunci contextul este mijloc secundar de marcare a acestor categorii gramaticale. Exemplu :

Ușor el *trece* ca pe prag
Pe marginea ferestrei

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

CAPITOLUL al VIII-lea

ADVERBUL

§ **83**. Adverbul poate fi definit ca partea de vorbire care de obicei exprimă caracteristicile calitative sau cantitative ale acțiunilor, care poate avea categoria gramaticală a comparației și care poate îndeplini diferite funcții sintactice sau de marcă.

Reținerile din definiția de mai sus se explică prin caracterul eterogen al părții de vorbire de care ne ocupăm (vezi și § 9). Astfel, spunînd că adverbul exprimă *de obicei* caracteristicile acțiunilor, am avut în vedere pe de o parte că adverbele pot exprima nu numai caracteristicile acțiunilor (ceea ce înseamnă că adverbele se referă de obicei la verbe: *el* **merge bine**), ci și caracteristicile altor caracteristici, în sensul că adverbele se pot referi și la adjective (de exemplu: *această ființă este* **aproape perfectă**) și chiar și la adverbe (de exemplu, *el conduce* **aproape bine**). Pe de altă parte, reținerea exprimată prin *de obicei* este motivată și de existența în limba română a unor adverbe care se pot desemantiza. Ne referim la adverbe de tipul *tare, foarte, mai puțin* etc, care într-o comunicare ca *vorbește* **tare** exprimă caracteristica acțiunii vorbește, dar într-o comunicare ca *vorbește* **tare** *mult* reprezintă cuvinte vide (menționăm că perifrazele adverbiale de tipul *la fel de, tot așa de* etc sînt întotdeauna vide). În sfîrșit, reținerea avută aici în vedere se explică și prin existența adverbelor care exprimă modalitatea nu ca o caracteristică a acțiunii sau a altei caracteristici (ceea ce înseamnă că aceste adverbe depind de verbe, adjective, adverbe sau interjecții pe lîngă care indică diverse feluri de circumstanțiale) ci exprimă modalitatea în general ca o atitudine, ceea ce face ca adverbele respective să aibă

un anumit grad de independență, fie ca unități incidente (de exemplu : *el va ajunge*, **probabil**, *la timp*), fie ca unități predicative (**firește** *că problema este cunoscută*).

Categoria gramaticală a comparației, existentă la *unele* adverbe (de exemplu : *bine, mai bine, mai puțin bine, la fel de bine, cel mai bine, cel mai puțin bine, foarte bine* etc), impune luarea unei decizii în privința încadrării adverbului la părțile de vorbire flexibile sau la părțile de vorbire neflexibile. Pentru aceasta credem că trebuie să pornim de la sensul cuvîntului flexiune, prin care se înțelege totalitatea modificărilor de natură formală ale cuvintelor pentru exprimarea categoriilor gramaticale (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 510 ; *Gram. Acad.*, I, p. 29). Dacă flexiune înseamnă modificarea formei cuvintelor pentru exprimarea categoriilor gramaticale și dacă adverbul are categoria gramaticală a comparației, atunci urmează că adverbul poate fi trecut printre părțile de vorbire flexibile.

Neomogenitatea lexicală și morfologică a adverbelor se manifestă și în planul sintaxei, unele adverbe îndeplinind funcții sintactice (de exemplu : *lucrează* **bine** ; **bine** *că lucrează* etc), iar altele funcția de marcă (de exemplu : *astăzi timpul este* **mai** *frumos* ; *muncește* **unde** *găsește* etc).

* * *

Mulțimea adverbelor din limba română se poate clasifica din diverse puncte de vedere, un criteriu constituindu-l și *proveniența*, în funcție de care putem distinge : *adverbele primare*, reduse ca număr, reprezentate prin adverbele moștenite din latină (de exemplu, *abia, afară, azi, joi, mîine* etc), precum și prin adverbele preluate ca atare din diverse limbi (de exemplu : *agale aidoma lesne* etc) ; *adverbele formate pe terenul limbii române*, nelimitate ca număr pentru că se creează continuu. Adverbele formate pe terenul limbii române au luat naștere — din diverse părți de vorbire — prin cîteva procedee. Un procedeu productiv de formare a adverbelor îl constituie conversiunea, prin care au luat naștere adverbe din adjective (*vorbește* **frumos**), din substantive (*doarme* **buștean**), din pronume (**ce** *cald e azi*), din numerale (*muncește* **întreit**) și din verbe (*el vine azi*, **poate**). Un alt procedeu de asemenea productiv de formare a adverbelor este reprezen-

tat prin sufixarea adjectivelor (*se uită* **chiorîş**, **actualmente** *e bine* etc), a substantivelor (*merge* **voiniceşte**[192], *urcă* **pieptiş** etc) şi a verbelor (*se apropie* **tîrîş**, *vine* **tupiliş** etc). Procedeul cel mai productiv de formare a adverbelor pe terenul limbii române îl constituie, credem, perifrazarea[193], perifrazele adverbiale putînd avea la bază un adjectiv (*din* **nou**, *pe* **apucate** etc), un substantiv (*în* **faţă**, **fel** *şi* **chip** etc), un pronume (*de* **tot**, *de* **aceea** etc), un numeral (*într*-**una**, *cu* **una** *cu* **două** etc), un verb (**cică**, **parcă** etc) sau un adverb (*în* **sus**, *în* **jos** etc).

* * *

Un alt criteriu de clasificare îl constituie *forma*, în funcţie de care adverbele limbii române se împart în : *adverbe simple*, reprezentate printr-o singură unitate lexicală, fie că aceasta apare ca atare şi prin origine (aici se încadrează adverbele primare de tipul *abia*, *azi*, *ieri* etc), fie că aceasta apare ca atare numai astăzi, la origine fiind vorba de o perifrază (aici se încadrează adverbele formate pe terenul limbii române de tipul *cică*, *parcă*, *cîndva* etc) ; *perifraze adverbiale*, reprezentate prin grupuri de două sau mai multe unităţi lexicale neaglutinate, cu valoare de adverb (unde se încadrează adverbele formate pe terenul limbii române de tipul *azi dimineaţă*, *mîine seară*, *din greu* etc).

* * *

Din punctul de vedere *al sensului lor lexical*, adverbele se pot împărţi în două mari categorii : adverbe *cu sens lexical* şi *adverbe vide*. În cadrul adverbelor cu sens lexical se disting : *adverbele de mod*, care pot arăta modalitatea propriu-zisă (*abia*, *bine*, *cu anevoie* etc), cantitatea (*atît*, *destul*, *cît de cît* etc), comparaţia[194] (*asemenea*, *cum*, *precum* etc), afirmaţia

---

[192] Vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 270 şi 469—470, unde se arată că sufixul *-este* s-a format prin contopirea sufixelor *-esc* şi *-e*.

[193] Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Locuţiunile adverbiale*, LL, V, 1961, p. 59—69.

[194] În unele lucrări (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, p. 307 şi 316—317) sînt considerate adverbe de comparaţie şi cuvinte de tipul *ca* (*e dur* **ca** *o bară de fier*), *decît* (*ştiu mai mult* **decît** *oricare tînăr* ; *a povestit mai frumos* **decît** *am putut povesti eu*) etc. Întrucît în contexte ca cele avute aici

sau negaţia (*da, desigur, nu, deloc* etc), îndoiala (*parcă, poate, probabil* etc), explicaţia (*adică, anume, altfel spus* etc) concluzia (deci, aşadar, prin urmare[195] etc) ş.a.m.d. ; *adverbele de loc*, care arată locul propriu-zis (*aici, acolo, afară* etc), direcţia (*înainte, în urmă, încotro* etc), gradul de apropiere (*aproape, departe* etc), altitudinea (*sus, jos* etc) ; *adverbele de timp*, care indică un anumit moment (*acum, atunci* etc) sau succesiunea în timp (*apoi, înainte, ieri* etc) ; *adverbele de cauză*, care arată motivul realizării unei acţiuni, şi *adverbele de scop*, care arată finalitatea unei acţiuni, pot fi reprezentate prin aceleaşi unităţi lexicale, deosebirea dintre ele realizîndu-se cu ajutorul contextului [compară *nu a fost acolo şi* **de aceea** (= cauza) *nu a văzut* cu **de aceea** (= scopul) *a venit, ca să afle*] ; în sfîrşit, *adverbele concesive*, care indică o îngăduinţă (*totuşi, cu toate acestea*).

În cadrul adverbelor vide se disting : adverbele cu funcţie de marcă în planul propoziţiei (*el este* **mai** *mare, ei sînt* **la fel de** *înalţi* etc). şi adverbe cu funcţie de marcă în planul frazei (**cum** *a venit, a şi vorbit*).

* * *

Un ultim criteriu de clasificare îl constituie *posibilitatea adverbelor de a substitui nume*. La unele adverbe posibilitatea de a substitui nume se explică prin provenienţa lor din pronume (eventual însoţite şi de alte părţi de vorbire) : *aco-*

în vedere cuvintele subliniate (*ca, decît, precum* şi toate cele similare lor) nu îndeplinesc *singure* nici o funcţie sintactică, ci, neavînd sens lexical, au funcţia de marcă a raportului sintactic de subordonare, sîntem de părere că aceste cuvinte reprezintă prepoziţii atunci cînd stabilesc raportul de subordonare în propoziţiei (de exemplu, *e dur* **ca** *o bară de fier*) sau conjuncţii subordonatoare, atunci cînd stabilesc raportul de subordonare în frază (*a povestit mai frumos* **decît** *am putut povesti eu*).

[195]. În limba română, *deci, aşadar, prin urmare* etc pot reprezenta atît adverbe, cît şi conjuncţii coordonatoare. Deosebirea acestor două părţi de vorbire omonime se poate face cu ajutorul prezenţei sau absenţei unui element de legătură coordonator în contextul dat. Astfel, cînd pe lîngă *deci, aşadar, prin urmare* etc în context există şi o conjuncţie coordonatoare care să stabilească raportul de coordonare, *deci, aşadar, prin urmare* etc reprezintă adverbe concluzive (*a fost prezent* **şi, deci,** *a văzut*) ; cînd, însă, în context nu există, în afara lui *deci, aşadar, prin urmare* etc o conjuncţie coordonatoare care să stabilească raportul de coordonare, atunci *deci, aşadar, prin urmare* etc au valoare de conjuncţii coordonatoare, pentru că stabilesc raportul sintactic de coordonare (*a fost prezent,* **deci** *a văzut*).

la<*eccum*+(*i*)*lloc*, *aici*<*ad*+*hicce*, *acum*<*eccum*+*modo* etc. La alte adverbe, posibilitatea de ţine locul unui nume se explică prin sensul lor : *unde* = **locul** *unde se petrece o acţiune* ; *cînd* = **timpul** *în care se petrece o acţiune* etc.

În funcţie de posibilitatea de a substitui nume, adverbele limbii române se împart în : *adverbe nepronominale*, care exprimă un sens adverbial ca locul, timpul, modul etc şi care nu pot ţine locul unui nume (de exemplu, *bine*, *rău de loc* etc) ; *adverbe pronominale*, care exprimă de asemenea un anumit sens adverbial ca locul, timpul şi modul, dar în acelaşi timp — la fel cu pronumele — substituie numele obiectului ce reprezintă locul, timpul sau modul. În cadrul categoriei de adverbe pronominale se pot distinge patru subgrupe. *Subgrupa adverbelor pronominale relative* (*unde*, *de unde*, *pînă unde* etc ; *cînd*, *de cînd*, *pînă cînd* etc ; *cum*, *precum*, *cît* etc) care, la fel cu pronumele relative, trebuie privite din două unghiuri : în propoziţia din care fac parte îndeplinesc funcţia sintactică corespunzătoare sensului lexical pe care îl exprimă, adică sînt circumstanţiale de loc, de timp sau de mod ; în frază îndeplinesc funcţia de marcă a raportului de subordonare, fiind echivalentele conjuncţiilor subordonatoare. *Subgrupa adverbelor pronominale interogative* (reprezentate prin aceleaşi unităţi ca şi cele relative, adică *unde*, *de unde*, *pînă unde* etc ; *cînd*, *de cînd*, *pînă cînd* etc ; *cum*, *precum*, *cît* etc) care, la fel cu pronumele interogative, apar în toate tipurile de propoziţii interogative, în cadrul cărora îndeplinesc funcţia sintactică de circumstanţial potrivit cu sensul lexical exprimat, deci circumstanţial de loc, de timp sau de mod (cînd apar în propoziţii interogative indirecte, adverbele pronominale interogative au, la fel cu adverbele pronominale relative, şi funcţia de marcă, introducînd propoziţia respectivă : *nu ştiu* **cînd** *se va termina*). *Subgrupa adverbelor pronominale demonstrative*, care exprimă noţiunile adverbiale de loc sau de timp şi în acelaşi timp, la fel cu pronumele demonstrative, substituie numele obiectului ce reprezintă locul sau timpul apropiat (*aici*, *de aici*, *pînă aici* etc ; *acum*, *de acum*, *pînă acum* etc) sau depărtat (*acolo*, *de acolo*, *pînă acolo* etc. ; *atunci*, *de atunci*, *pînă atunci* etc). *Subgrupa adverbelor pronominale nehotărîte*, care exprimă noţiuni adverbiale de loc, timp sau mod şi care, la fel cu pronumele nehotărîte, ţin

locul numelui obiectului necunoscut celor care dialoghează: *undeva, de undeva, cîndva, de cîndva, cumva* etc.

* * *

§ **84**. *Comparația adverbelor* — care poate să apară numai la unele adverbe de mod, de loc și de timp (*bine, rău, aproape, departe, dimineață, devreme* etc)· — are în general aceleași caracteristici cu comparația adjectivului (vezi § 33). Astfel, și la adverb se vorbește de trei grade de comparație: pozitivul, comparativul și superlativul. Pozitivul este de asemenea un grad omogen (*bine, rău, aproape* etc), față de comparativ și superlativ, în cadrul cărora apar anumite subdiviziuni. Ne referim la comparativul de superioritate (*mai bine, mai rău, mai aproape* etc), la comparativul de egalitate (*la fel de bine, la fel de rău, tot așa de aproape* etc) și la comparativul de inferioritate (*mai puțin bine, mai puțin rău, mai puțin aproape* etc) din cadrul comparativului, precum și la superlativul relativ — care poate fi de superioritate (*cel mai bne, cel mai rău, cel mai aproape* etc) și de inferioritate (*cel mai puțin bine, cel mai puțin rău, cel mai puțin aproape* etc) — și la superlativul absolut (*foarte bine, foarte rău, foarte aproape* etc) din cadrul superlativului. Morfemele analitice pentru comparație sînt și ele aceleași ca la adjectiv, adică: *zero* la pozitiv (*∅ bine, ∅ rău, ∅ aproape* etc); *mai*[196] la comparativul de superioritate (**mai** *bine*, **mai** *rău*, **mai** *aproape* etc), *la fel de, tot așa de, tot la fel de* etc la comparativul de egalitate (**la fel de** *bine*, **la fel de** *rău*, **ja fel de** *aproape* etc), *mai puțin* la comparativul de inferioritate (**mai puțin** *bine*, **mai puțin** *rău*, **mai puțin** *aproape* etc) *cel mai* la superlativul relativ de superioritate (**cel mai** *bine*, **cel mai** *rău*, **cel mai** *aproape* etc),. *cel mai puțin* la superlativul relativ de inferioritate (**cel mai puțin** *bine*, **cel mai puțin** *rău*, **cel mai puțin** *aproape* etc) și *foarte, tare, prea* etc, la superlativul absolut (**foarte** *bine*, **tare** *rău*, **prea** *aproape* etc). În sfîrșit, comparația adverbelor se mai aseamnănă cu comparația adjectivelor și prin aceea că unele grade de comparație se reali-

---

[196] Pentru situațiile cînd *mai* precede un adverb lipsit de categoria gramaticală a comparației (de exemplu, **mai** *niciodată*), vezi Florica Ficșnescu, *Un fals comparativ de superioritate*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 507 — 513.

zează în doi termeni (compară *astăzi este* **mai bine decît** ieri cu *el este* **mai bun decît** ea).

Pe lîngă caracteristicile comune cu comparația adjectivelor, comparația adverbelor are și unele caracteristici proprii. Astfel, dacă la adjectiv se realizează în doi termeni nu numai comparativul (vezi exemplele date imediat mai sus), ci și superlativul relativ (de exemplu, *el este* **cel mai tînăr dintre toți**), la adverb superlativul relativ se realizează în mod normal într-un singur termen : *astăzi este* **cel mai bine**. Tot la superlativ mai apare și o altă deosebire între comparația adverbelor și comparația adjectivelor : în timp ce la adjectiv articolul adjectival din structura acestei forme are flexiune după gen, număr și caz (de exemplu, **cel** *mai mare*, **cea** *mai mare*, **celei** *mai mari* etc), la superlativul relativ al adverbelor articolul adjectival s-a adverbializat, apărînd în forma unică *cel* : **cel** *mai bine*, **cel** *mai aproape* etc.

§ **85**. Din punctul de vedere al funcției, adverbele (cu excepția acelora care aparțin diverselor perifraze[197]) se pot grupa în *adverbe care fac parte din propoziție* și *adverbe care nu fac parte din propoziție*. La rîndul lor, adverbele care fac parte din propoziție se împart în *adverbe cu funcție sintactică*, *adverbe cu funcție de marcă* și așa-numitele *cuvinte modale*.

Adverbele cu funcție sintactică sînt cele mai numeroase și pot funcționa ca :

a) Circumstanțiale de loc, de timp, de mod etc. Exemplu:

Departe sînt de tine și singur lîngă foc,
Petrec în minte viața-mi lipsită de noroc

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 82)

b) Apoziție, cînd de obicei determină tot un adverb : *poimîne*, **joi**, *plec la Sinaia* (vezi M. Mitran, *Despre apoziție și raportul apozitiv*, LR, XII, 1963, nr. 1, p. 38).

c) Adverbele de tipul *firește*, *probabil*, *poate*, *de bună seamă* etc, urmate imediat de conjuncția subordonatoare *că* (prin

---

[197] Adverbele pot aparține unor perifraze verbale (*e bine*, *e rău*, *e posibil* etc), unor perifraze prepoziționale (*aproape de*, *departe de*, *împreună cu* etc), unor perifraze conjuncționale (*ca și cînd*, *ca și cum*, *de parcă* etc) ș.a.m.d. În toate aceste cazuri, adverbele sînt lipsite de independență gramaticală și, ca urmare, nu îndeplinesc *singure* nici un fel de funcție în afara aceleia de element component al perifrazei respective.

care se introduce o propoziție secundară subiectivă), îndeplinesc funcția sintactică de predicat. Exemplu :

Poate *că-i convin tuspatru craii cărților de joc*
Și-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 123)

d) În cazuri extrem de rare și pînă la găsirea unei alte soluții[198], trebuie să admitem că adverbul *cum* din exemplul următor are funcția sintactică de nume predicativ :

Toate-s praf ... Lumea-i **cum** *este* ... și ca dînsa sîntem noi
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 26)

* * *

Adverbele cu funcție de marcă sînt mai puțin numeroase, fiind reprezentate prin :

a) Adverbele-morfem, cu ajutorul cărora se construiesc gradele de comparație ale adjectivelor și adverbelor (*mai, la fel de, tot așa de, mai puțin, cel mai puțin, foarte, tare* etc). Exemplu :

El se da tot **mai** *aproape*
Și cerșea copilărește
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 80)

b) Adverbele pronominale relative și adverbiale pronominale interogative — acestea din urmă numai atunci cînd se află la începutul unei propoziții interogative indirecte — care au funcția de marcă a raportului de subordonare în frază, pe lîngă funcția sintactică de circumstanțial de loc, de timp sau de mod în propoziția pe care o introduc. Este vorba de *unde, de unde pînă unde* etc ; *cînd, de cînd, pînă cînd* etc ; *cum, precum, cît* etc). Exemplu:

---

[198] Probabil că soluția va fi aceea a admiterii valorii de adjectiv a lui *cum*, în același sens în care *asa* ca determinant al unui substantiv este astăzi admis ca adjectiv. Exemplu :

De-așa *vremi* se-nvrednicirä cronicarii și rapsozii
(M Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

Vino-n codrul la izvorul
Care tremură pe prund,
Unde prispa cea de brazde
Crengi plecate o ascund
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 56)

* * *

Aşa-numitele cuvinte modale (*chiar*, *tocmai*, *şi*, *numai* etc), fără a fi vide, au o semnificaţie foarte vagă, aproape imposibil de prins într-o definiţie. Referindu-se la aceste cuvinte, Iorgu Iordan (LRC, p. 268) spune că vorbitorul le introduce în context ca „să-şi arate atitudinea de ordin intelectual sau emoţional (= afectiv) faţă de conţinutul comunicării". Avînd aceste caracteristici, cuvintele modale, deşi fac parte din propoziţie, pot fi considerate fără funcţie sintactică (în stadiul actual al cercetărilor nu se poate preciza cu argumente convingătoare ce funcţie sintactică ar putea să îndeplinească). Exemplu :

Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet,
Că pe-o clipă se-nnălţase *chiar* în rai la Mahomet
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 108)

Uneori, cuvintele avute în vedere aici pot căpăta în context diferite semnificaţii precise şi atunci reprezintă adverbe cu funcţie sintactică. De exemplu, în comunicarea *cum a luat banii, a* **şi** *plecat*, cuvîntul *şi* este adverb cu semnificaţia *imediat* şi cu funcţia sintactică de circumstanţial de timp.

Tot fără funcţie sintactică este şi adverbul de mod de negaţie *nu* care însoţeşte un verb, pe lîngă care îndeplineşte acelaşi rol ca şi prefixul negativ *ne-* şi împreună cu care formează o singură unitate gramaticală. Exemplu :

Nu *credeam* să-nvăţ a muri vreodată
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 150)

* * *

Adverbele care nu fac parte din propoziţie se pot împărţi în :

a) Adverbe de afirmaţie şi de negaţie (*da*, *fireşte*, *nu ba* etc) care, în dialog, apar ca răspuns la o propoziţie sau frază interogativă, căpătînd semnificaţia propoziţiei sau fra-

zei respective. Faptul că în această situaţie adverbele de afirmaţie şi de negaţie ţin locul oricărei propoziţii sau fraze interogative ne determină să considerăm că adverbele respective reprezintă *înlocuitoare* sau *echivalente* de propoziţii sau fraze *neincidente*. Exemplu :

— Tu eşti Mircea ?
— *Da*-mpărate ! [da = *eu sînt Mircea*]

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

b) Adverbe de mod de tipul *poate*, *probabil*, *desigur*, *fireşte* etc, care exprimă modalitatea ca o atitudine sau comentariu succint, fiind şi ele *înlocuitoare* sau *echivalente* ale unor propoziţii sau fraze *incidente*. Exemplu :

Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire ?
Ei vor aplauda *desigur* [= asta este sigur] biografia
subţire

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 103)

CAPITOLUL al IX-lea

PREPOZIŢIA

§ **86**. Prepoziţia poate fi definită ca partea de vorbire vidă şi neflexibilă care de obicei îndeplineşte funcţia de marcă a categoriei gramaticale a cazului la partea de vorbire nominală precedată, fiind în acelaşi timp şi marca raportului sintactic de subordonare în planul propoziţiei. Exemplu:

Fulgerele adunat-au **contra** *fulgerului* care
În *turbarea*-i furtunoasă a cuprins pămînt şi mare
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

În legătură cu elementele acestei definiţii, menţionăm că ideea potrivit căreia prepoziţiile sînt lipsite de sens lexical nu este unanim acceptată. Astfel, unii cercetători sînt de părere că „prepoziţia are un sens propriu, caracteristic ei, distinct de cel al cuvintelor de care este întotdeauna însoţită"[199]. În favoarea acestei ipoteze, autoarea spune că „aşa cum *casă*, *oameni* şi *acţiune* au sensuri diferite, tot aşa şi prepoziţiile *în*, *pe*, *după* şi *lîngă*, din construcţiile *stau în casă*, *stau pe casă*, *stau după casă* şi *stau lîngă casă* au sensuri diferite unele de altele" (*Schiţă* ..., p.13). Sensul lexical al prepoziţiei — spune autoarea — se obţine prin extragerea din semnificaţie generală a sintagmei *verb + prepoziţie + substantiv* a sensului verbului şi a sensului substantivului, procedeu care — pe baza sintagmelor de mai sus — ar arăta, de exemplu,

---

199. Laura Vasiliu, *Schiţă de sistem al prepoziţiilor limbii române*, SG, III, p. 13. În favoarea unui sens lexical la prepoziţii se pronunţă şi Fulvia Ciobanu, atît în *Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale*, SG, II, p. 91—104, cît şi *Gram. Acad.*, I, p. 329 sqq.

că prepoziția *în* este capabilă să indice prin ea însăși „interiorul unui obiect" (*Schiță* ..., p. 17).

În această privință considerăm că, situîndu-ne pe poziția că prepozițiile au sens lexical, se pune problema identificării acestuia. După părerea noastră, procedeul extragerii sensului lexical al verbului și al substantivului din contextul *verb* + + *prepoziție* + *substantiv* pentru a obține sensul lexical al prepoziției dovedește nu existența, ci inexistența sensului lexical al prepoziției. Cînd facem această afirmație, avem în vedere că chiar în contextul *stau în casă* prepoziția *în* fără verb și fără substantiv (care au fost „extrase", adică înlăturate) nu exprimă nici într-un caz „interiorul unui obiect" pentru simplul motiv că nu există obiectul al cărui interior să-l arate. Așa-zisul sens lexical al prepoziției depinde de sensul verbului și al substantivului din context (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 330), dovada constituind-o înlocuirea verbului și a substantivului, care înlocuire cauzează și schimbarea „sensului lexical"al prepoziției respective. Astfel, dacă spunem că în *stă în casă* prepoziția *în* prin sensul ei lexical indică „interiorul unui obiect", trebuie să spunem și că în contextul *ei au stat cît stă cioara* **în** *par* tot prepoziția *în* indică prin sensul ei lexical „suprafața unui obiect"; în contextul *învestește mai mulți bani* **în** *casă*, aceeași prepoziție *în* nu mai indică nici „interiorul unui obiect", nici „suprafața unui obiect",ci pur și simplu introduce un complement indirect etc. De fapt, deosebirea dintre *în* despre care se spune că indică „interiorul unui obiect", *în* despre care trebuie să spunem că indică „suprafața unui obiect" și *în* care introduce un complement indirect constă doar în *felul determinării completive introduse* (un circumstanțial sau un complement), întrucît sensul lexical al complementului rezultă din îmbinarea substantivului și a verbului cu o prepoziție, și nu numai din prepoziție.

Cele spuse aici în legătură cu prepoziția moștenită din latină *în* (deci foarte veche) este valabil — după părerea noastră — și la prepozițiile formate pe terenul limbii române (deci mai noi). Că așa stau lucrurile rezultă din faptul că o prepoziție ca *înaintea*, provenită din adverbul *înainte*, poate introduce și un circumstanțial de loc (de exemplu: *stă* **înaintea** copilului), și de circumstanțial de timp (de exemplu: *sosește* **înaintea** copilului) ş.a.m.d.

De fapt, sensul lexical al unui cuvînt trimite în planul logicii la o noţiune ; noţiunile, îmbinate de mintea omului, pot alcătui judecăţi, care în principiu se exprimă prin propoziţii. În cadrul judecăţii, unele noţiuni reprezintă punctul de plecare a gîndirii (= subiectul judecăţii), iar altele punctul de sosire a gîndirii (= predicatul judecăţii), acestor funcţii din planul judecăţii corespunzîndu-le în planul propoziţiei funcţiile sintactice de subiect şi predicat al propoziţiei (cu menţiunea că în propoziţie există — în plus faţă de judecată — şi atribute, complemente şi atribute circumstanţiale). Cum noţiunile se exprimă, în general, prin cuvinte şi cum cuvintele care exprimă noţiuni îndeplinesc — cînd sînt încadrate în propoziţii — diferite funcţii sintactice, urmează că orice cuvînt care exprimă o noţiune trebuie să îndeplinească o funcţie sintactică în propoziţia din care face parte. Aşadar, *dacă prepoziţia ar avea sens lexical, adică ar exprima noţiuni, ar trebui să îndeplinească singură diverse funcţii sintactice*, lucru care, pînă în momentul de faţă, nu a fost susţinut de către nimeni. Mai mult încă, atunci cînd unele cuvinte care de obicei au valoare de prepoziţie (*la*, *pentru*, *contra* etc) capătă în context un anumit sens lexical şi ca urmare îndeplinesc funcţie sintactică (atribute, circumstanţiale etc), cuvintele respective nu mai sînt considerate prepoziţii, ci adjective sau numerale nehotărîte (*a mîncat* **la** *pîine pînă s-a săturat*), adverbe (*el este întotdeauna* **contra**) ş.a.m.d.

Aceasta fiind situaţia, sîntem de părere că *prepoziţiile nu au sens lexical*, ci ceea ce unii cercetători numesc sens lexical al prepoziţiei ar putea fi acoperit prin termenul de *funcţie de marcă*. *Prin funcţia de marcă a prepoziţiei înţelegem faptul că această parte de vorbire reprezintă marca unor categorii gramaticale şi în acelaşi timp marca raportului sintactic de subordonare în planul propoziţiei.*

* * *

Un alt element din definiţia prepoziţiei care necesită precizări îl constituie reţinerea că numai *de obicei* (deci nu întotdeauna) prepoziţia este marcă a categoriei gramaticale a cazului la partea de vorbire nominală precedată. Motivarea reţinerii vizează faptul că pentru ca prepoziţia să reprezinte o marcă a categoriei gramaticale a cazului este nevoie ca

partea de vorbire precedată **să aibă** categoria gramaticală a cazului. Atunci cînd precede „nume" (= substantive sau substitute ale acestora), care au categoria gramaticală a cazului, prepoziția poate constitui o marcă a acestei categorii gramaticale (într-un exemplu de tipul *cui pe cui se scoate*, nominativul *cui* se deosebește formal de acuzativul *pe cui* cu ajutorul prepoziției *pe*). În limba română există, însă, două prepoziții care în anumite tipuri de construcții nu preced nume, ci verbe. Ne referim la prepoziția *a* care poate preceda modul infinitiv (de exemplu, **a** *merge*, **a** *cînta* etc) și la prepoziția *de* care poate preceda modul supin (de exemplu, *are* **de cîntat**, *este* **de mers** etc). Întrucît verbul nu are categoria gramaticală a cazului și întrucît prepozițiile avute în vedere aici apar înaintea unor moduri verbale, rezultă că aceste prepoziții reprezintă morfeme ale modurilor respective (și nu ale categoriei gramaticale a cazului), și anume, *a* este prepoziția-morfem a modului infinitiv (vezi § 75), iar *de* este prepoziția-morfem a modului supin (vezi § 78).

O altă parte de vorbire nenominală care poate fi precedată de prepoziție este adverbul, care de asemenea nu are categoria gramaticală a cazului. Raportînd adverbele neprecedate de prepoziție la adverbele precedate de prepoziție (compară, de exemplu, *vorbește* **mult** cu *vorbește* **de mult**), observăm apariția unor deosebiri semantice de aceeași natură cu deosebirile semantice existente între un adverb simplu oarecare și o construcție fixă alcătuită din două sau mai multe adverbe (compară adverbele izolate *colo* și *cînd* cu grupul adverbial fix *cînd colo*). Dacă singura categorie gramaticală a adverbului, comparația, nu este marcată prin prepoziție (ci prin adverbele-morfem, așa cum am arătat în § 84) și dacă adverbul precedat de prepoziție reprezintă o construcție fixă cu sens lexical diferit de același adverb fără prepoziție, atunci înseamnă că, precedînd adverbul, prepoziția reprezintă un element component al unei perifraze adverbiale.

* * *

În comparație cu substantivele și verbele, care totalizează mai bine din jumătate din lexicul limbii române (vezi aceste două părți de vorbire), prepozițiile sînt mai puțin numeroase (prepozițiile uzuale ale limbii române nu depășesc o sută

de unități, ceea ce la cca 50 000 de cuvinte uzuale înseamnă mai puțin de 1 %). Subliniem, însă, că prepozițiile sînt cuvinte cu foarte mare frecvență (de exemplu, în cîteva texte vechi și moderne cercetate — vezi nota 44 — prepozițiile reprezintă între cca 10 % și cca 14 % din totalul cuvintelor-text).

Totalitatea prepozițiilor limbii române se împarte, în funcție de proveniența lor, în *prepoziții primare* și *prepoziții formate pe terenul limbii române*. Prepozițiile primare — limitate ca număr — sînt moștenite din latină, unde aveau, ca și în limba română, valoare de prepoziții : *a*, *către*, *cu*, *de*, *în*, *spre*, *sub* etc. Există o singură excepție de prepoziție primară nemoștenită din latină, și anume, prepoziția neologică *contra* (cuvîntul latinesc *contra* moștenit în română a evoluat la *către*).

Prepozițiile formate pe terenul limbii române sînt ceva mai numeroase decît cele primare, ele creîndu-se și în momentul de față. Un procedeu productiv de formare a prepozițiilor pe terenul limbii române îl constituie unirea a două sau mai multe prepoziții primare. Uneori, unirea prepozițiilor primare într-o nouă prepoziție rezultă doar din succesiunea prepozițiilor respective și din faptul că stabilesc un singur raport de subordonare în propoziția din care fac parte (de exemplu, *de la*, *de către*, *de pe la*, *de pe lîngă* etc). Alteori, prepozițiile primare unite într-o nouă prepoziție s-au aglutinat, fapt indicat grafic prin scrierea lor într-un singur cuvînt : *despre* (<*de* + *spre*), *înspre* (< *în* + *spre*) etc. Uneori, aglutinarea prepozițiilor primare într-o nouă prepoziție a dus — dacă acest lucru s-a petrecut într-o perioadă mai veche a limbii române — la diferite modificări fonetice ale elementelor componente. De exemplu, *din* (< *de* + *în*), *peste* (< *pre* + *spre*) etc.

Un alt procedeu de formare a prepozițiilor pe terenul limbii române este reprezentat de unirea a uneia sau mai multor prepoziții cu diverse alte părți de vorbire (substantive, verbe, adverbe etc). În felul acesta au luat și iau naștere prepoziții ca *în fața*, *în spatele*, *împreună cu*, *în afară de*, *în ceea ce privește* etc.

Pe terenul limbii române au mai luat naștere prepoziții și prin conversiune, uneori existînd și anumite deosebiri de natură formală între partea de vorbire originară și prepoziția formată pe baza ei. De exemplu, din substantivul *grație*

s-a născut prepoziţia *graţie*, din participiul *mulţumit*, s-a născut prepoziţia *mulţumită*, din adverbul *înainte* s-a născut prepoziţia *înaintea* etc.

* * *

Prepoziţiile limbii române se mai pot clasifica şi după criteriul formei, din acest punct de vedere putînd distinge *prepoziţiile simple* şi *perifrazele prepoziţionale*.

Prepoziţiile simple sînt reprezentate prin excelenţă prin prepoziţiile primare *a*, *contra*, *cu*, *de*, *fără* etc. Din punctul de vedere al limbii române contemporane, tot prepoziţii simple trebuie considerate şi prepoziţiile formate pe terenul limbii române prin conversiune (*graţie*, *mulţumită*, *înaintea* etc), precum şi acelea formate din unirea a două elemente care s-au aglutinat, de tipul *din*, *împotriva*, *peste* etc (chiar dacă acestea din urmă la origine reprezintă perifraze prepoziţionale).

Admiţînd cele spuse mai sus, urmează că sînt perifraze prepoziţionale numai prepoziţiile formate pe terenul limbii române din unirea a două sau mai multe cuvinte *neaglutinate*, de tipul *de la*, *de pe la*, *în afară de*, *împreună cu*, *în ceea ce priveşte* etc.

§ 87. Pentru a putea prezenta funcţiile prepoziţiilor, este necesar să urmărim acest lucru la părţile de vorbire care pot fi precedate de prepoziţii.

În limba română, partea de vorbire care prin excelenţă poate fi precedată de o prepoziţie este substantivul, în acelaşi fel comportîndu-se şi substitutele substantivului, adică pronumele şi numeralul. Substantivul şi substitutele sale precedate de prepoziţii se pot afla în cazul acuzativ, în cazul genitiv sau în cazul dativ. Substantivul şi substitutele sale în acuzativ pot fi precedate — cu excepţia prepoziţiilor de tipul *asupra*, *contra* etc (vezi mai departe, la cazul genitiv) — de toate prepoziţiile simple primare sau formate pe terenul limbii române de tipul *a*, *cu*, *de*, *despre*, *din*, *fără*, *la*[200],

---

[200] În unele lucrări (Iorgu Iordan, LRC, p. 610 şi 646) se vorbeşte de o anumită echivalenţă a construcţiei *de* + *substantiv* (sau un substitut al acestuia) cu un genitiv (*am rupt o creangă* de răchită) şi a construcţiei *la* + *substantiv* sau substitut al acestuia cu un dativ (*la* unul *fără suflet, trebuie unul fără lege*). Această „echivalenţă" nu trebuie să ducă la ideea că prepoziţia *de* poate cere genitivul şi prepoziţia *la* dativul, pentru că

pe, spre etc, precum și de toate perifrazele prepoziționale formate pe terenul limbii române la care ultimul element constitutiv este o prepoziție simplă primară sau formată pe terenul limbii române din categoria celor invocate imediat mai sus (de exemplu : *față de, împreună cu, cît despre* etc). Ca excepții, mai cer acuzativul și perifrazele prepoziționale formate pe terenul limbii române care nu au ca ultim element o prepoziție simplă, anume *cu tot, cu toată, cu toți, cu toate*, pentru că aici *tot, toată, toți, toate* era la origine un adjectiv pronominal și, ca urmare, substantivul se comportă ca și cum ar fi fost precedat numai de prepoziția *cu* : **cu toată ploaia**, *vremea continuă să rămînă călduroasă.*

Tot ca excepție apar și perifrazele *în (ceea) ce privește* și *cît privește* care, deși nu au ca ultim element o prepoziție simplă, cer totuși acuzativul. Acest fapt se explică prin aceea că la origine *privește* este un verb tranzitiv care cere un complement direct, iar acest complement direct la cuvintele care nu trimit la persoane umane (vezi nota 65) este neprecedat de prepoziție : *în ceea ce* **privește concediul**, *nu am hotărît încă nimic.*

Lăsînd la o parte excepțiile constituite de subiectul și numele predicativ în acuzativ, în toate celelalte situații substantivul (și substitutele sale) aflat în acuzativ cu prepoziție îndeplinește funcția sintactică de parte secundară de propoziție (atribut, complement sau atribut circumstanțial), intrînd, deci, în raport de subordonare față de un anumit element regent. Altfel spus, marca raportului de subordonare în această situație este constituită de prepoziția care precede substantivul (sau substitutul său). Exemplu :

O beșică-**n loc de** *sticlă* e întinsă-**n** *ferăstruie*
Printre *care* trece-o dungă mohorîtă și gălbuie
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63)

în ambele situații desinența sau forma supletivă — atunci cînd există diferențe între nominativ-acuzativ și genitiv-dativ (vezi § 20) — trimit la acuzativ și nu la genitiv sau la dativ. De exemplu, se spune *creangă de răchită*, deci cu desinența *-ă* de la nominativ-acuzativul *o răchită*, și nu *creangă de răchite* (!), cu desinența *-e* de la genitiv-dativul *unei răchite* etc.

* * *

Substantivul și substitutele sale în cazul genitiv pot fi precedate de prepoziţiile simple de tipul *asupra, contra, împotriva, înaintea* etc și de perifrazele prepoziționale de tipul *din cauza, în fața, în spatele, în afara*[201] etc Şi aici, făcînd abstracţie de numele predicativ în genitiv precedat de prepoziţie, în toate celelalte situaţii substantivul (sau substitutele sale) în genitiv precedat de prepoziţie îndeplinește funcţia sintactică de parte secundară de propoziție (atribut, complement sau atribut circumstanţial) și, deci, intră într-un raport de subordonare cu regentul său, raport de subordonare marcat prin prepoziţia respectivă. Exemplu:

Deasupra *casei* tale ies
Şi azi aceleaşi stele
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 142)

---

[201] Ca o excepție, menționăm că prepozițiile *în fața, în spatele, asupra* etc se construiesc cu acuzativul pronumelui posesiv (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 327). Explicația acestei abateri o constituie faptul că actualul pronume posesiv din construcția avută în vedere era, la origine, un adjectiv pronominal posesiv și, ca urmare, *se acorda în caz cu substantivul determinat* (în exemplul nostru, cu substantivul *fața*, care este în acuzativ). De la acest tip de exemple, în care ultimul element al perifrazei prepoziționale este un substantiv, construcția s-a extins analogic și la perifrazele prepoziționale al căror ultim element nu mai este un substantiv. De exemplu:

Şi **de asupra** *mea* rămîi
Durerea mea de-o curmă
(M Eminescu, op. cit., p. 138)

Ca un caz particular mai menționăm că în special în literatura artistică prepozițiile care în principiu cer genitivul (fie cu aspectul fonetic propriu, fie cu aspectul fonetic modificat) pot fi urmate și de formele neaccentuate de dativ al pronumelui personal sau reflexiv. Exemple:

Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri,
Redeșteptînd **în față**-*mi* trecutele nimicuri
(M. Eminescu, op. cit., p. 83)

Un cer de stele de desupt,
Deasupra-*i* cer de stele
(M. Eminescu, op. cit., p. 135)

În sfîrșit, adăugăm că în stilul administrativ (de unde s-a extins în toate stilurile funcționale), prepoziția *contra* poate cere acuzativul: **contra** *chitanță*, **contra** *cost* etc.

* * *

Substantivul și substitutele sale în cazul dativ pot fi precedate în mod normal (pentru excepții, vezi nota 201) de prepozițiile *datorită, mulțumită, potrivit, grație, conform*: **datorită bunăvoinței** *lui, a găsit cartea căutată.*

* * *

O altă parte de vorbire care poate fi precedată de prepoziție este adverbul. Spre deosebire de substantiv și substitutele sale, care pot fi precedate de toate prepozițiile limbii române, adverbele pot fi precedate de un număr limitat de prepoziții, cele mai frecvente fiind *a, cu, din, dintru, în, întru, la, pe, pentru, pînă*[202]. Așa cum am arătat mai sus (vezi § 86), precedînd adverbul, prepoziția nu are funcție de marcă (nu marchează categorii gramaticale și nici raporturi sintactice), ci funcție lexicală, fiind element constitutiv al perifrazelor adverbiale. Exemplu :

Ca să văd-un chip se uită
Cum aleargă apa-n cercuri,
Căci vrăjit **de** *mult* e lacul
De-un cuvînt al sfintei Miercuri
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 55)

* * *

Uneori și adjectivul poate fi precedat de o prepoziție (în special de prepoziția *de* sau *din*). Exemplu :

Și-i zise-ncet : — Încă **de** *mic*
Te cunoșteam pe tine
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 134)

În astfel de situații, prepoziția are funcția de marcă a raportului de subordonare în propoziție, introducînd partea de propoziție reprezentată prin adjectivul respectiv (în exemplul de mai sus, *de mic* este un atribut circumstanțial ; aceeași funcție de atribut circumstanțial o are adjectivul și în exemple ca **de bun** *e bun*, **din bun** *s-a făcut rău* etc).

[202] După Fulvia Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, SG, III, p. 47 și 75.

* * *

În sfîrşit, mai poate fi precedat de o prepoziţie şi verbul, singurele prepoziţii care se pot construi cu verbul fiind *a* şi *de*. Pentru a deosebi operativ funcţia de marcă a prepoziţiei *a* şi *de* care apare în structura verbului, de funcţia de marcă a tuturor celorlalte prepoziţii care se construiesc cu substantivul (sau substitutele acestuia), pentru prepoziţiile *a* şi *de* din structura verbului folosim — convenţional — termenul de *prepoziţie-morfem* (chiar dacă acest termen reprezintă un fel de pleonasm).

Prepoziţia-morfem *a* este o marcă redundantă a modului infinitiv (marca de bază a acestui mod este sufixul gramatical variabil după conjugare — vezi § 75). Exemplu :

Părînd pe veci **a** *răsări*,
Din urmă moartea-l paşte,
Căci toţi se nasc spre **a** *muri*
Şi mor spre **a** *se naşte*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 137)

Prepoziţia-morfem *de* este marca de bază a modului supin (vezi § 78) : *el are* **de** **căutat** *un exemplu.*

CAPITOLUL al X-lea

CONJUNCŢIA

§ **88.** Conjuncţia este partea de vorbire vidă şi neflexibilă cu ajutorul căreia se poate exprima raportul de coordonare la nivelul tuturor unităţilor sintactice (propoziţie, frază şi parte de propoziţie), precum şi raportul de subordonare şi raportul explicativ la nivelul frazei.

Comparînd definiţia conjuncţiei cu a prepoziţiei, se constată existenţa unor asemănări. Astfel, la fel ca prepoziţiile, şi conjuncţiile sînt cuvinte neflexibile şi vide. Dacă nimeni nu a pus sub semnul îndoielii calitatea de cuvinte neflexibile a conjuncţiilor, în unele lucrări, însă, se vorbeşte de existenţa unui sens lexical la conjuncţii, în acelaşi fel ca la prepoziţii. Aşa stînd lucrurile, înseamnă că în favoarea tezei că conjuncţiile sînt lipsite de sens lexical (avînd doar funcţie de marcă) se pot invoca argumentele pe care le-am utilizat cînd am susţinut că prepoziţiile nu au sens lexical (vezi § 86). Ne referim la faptul că, scoase din context, conjuncţiile nu trimit la vreun sens lexical, precum şi la faptul că în contextul dat nu au funcţie sintactică (adică nu reprezintă subiecte, predicate, atribute etc). De asemenea la fel cu prepoziţiile, conjuncţiile sînt puţin numeroase (numărul conjuncţiilor este mai mic de 100, ceea ce înseamnă mult mai puţin de 1 % din vocabularul uzual), dar în procesul comunicării se repetă foarte des (în textele vechi şi noi cercetate la care ne referim şi în § 86, conjuncţiile reprezintă în calitate de cuvinte-text între cca. 10 % şi cca. 14 %). Pe linia asemănărilor dintre conjuncţii şi prepoziţii mai menţionăm faptul că ambele provin — în majoritatea lor — din latină sau au luat naştere pe terenul limbii române,

precum și faptul că atît conjuncțiile cît și prepozițiile ajută la stabilirea unor raporturi sintactice.

Referindu-ne numai la conjuncții, trebuie să spunem că, din punctul de vedere al provenienței lor, acestea — lăsînd la o parte de *dar* și *iar*, care sînt de origine necunoscută — pot fi *conjuncții moștenite din limba latină* și *conjuncții formate pe terenul limbii române*. Subliniem, însă, că nu întotdeauna există limite ușor identificabile între aceste două categorii de conjuncții. Aceasta și pentru că de multe ori conjuncțiile moștenite din latină nu continuă conjuncții latinești, ci alte părți de vorbire de origine latină care cu timpul — și adesea fără a putea preciza dacă pe terenul limbii române sau pe terenul limbii latine — au căpătat valoare de conjuncție. De exemplu, conjuncția *ci* provine din pronumele *ce*, conjuncția *de* provine din prepoziția *de*[203], conjuncția *și* provine din adverbul *sic* etc.

În această privință, unele comentarii necesită cuvinte ca *fără, pînă* etc, atunci cînd sînt urmate de conjunctiv sau de infinitivul cu prepoziția-morfem *a*. În situații de acest fel se consideră de obicei că *fără să, pînă să* etc reprezintă „locuțiuni conjuncționale“ (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 385), iar *fără a, pînă a* etc „locuțiuni prepoziționale“ (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 360).

După părerea noastră, însă, dacă admitem predicativitatea infinitivului (vezi § 75), trebuie să spunem că și atunci cînd este urmat de *să*, și atunci cînd este urmat de *a*, **fără**, **pînă** etc reprezintă conjuncții subordonatoare simple. Aceasta pentru că, admițînd că *să* este un morfem al conjunctivului (vezi § 71) și *a* un morfem al infinitivului (vezi § 75), trebuie să admitem și că *să* și *a* nu pot fi extrase din formele verbale pe care le preced fără modificarea sau distrugerea comunicării (în limba română se poate spune numai *a vorbit fără să gîndească* sau *a vorbit fără a gîndi*, nu și *a vorbit fără gîndească* sau *a vorbit fără gîndi*). Întrucît în exemplele de mai sus formele verbale de tipul *să gîndească* și *a gîndi* nu pot exista fără conjuncția-morfem *să* și respectiv prepoziția-morfem *a*, înseamnă că nu putem detașa aceste morfeme (anume *să* și *a*) pentru a le atribui lui *fără*. De aceea ne pare mai avan-

203 Vezi în acest sens lucrarea *DE în Cazania a doua a lui Coresi*, pe care am publicat-o în SCL, XIII, 1962, nr. 4, p. 455–478.

tajos să spunem că în comunicări de tipul *a vorbit fără să gîndească* și *a vorbit fără a gîndi* propozițiile secundare *să gîndească* și *a gîndi* sînt introduse prin conjuncția simplă *fără* (în același fel se pune problema și pentru *pînă, în loc, în loc de* etc).

O situație de asemenea greu de rezolvat au uneori și cuvintele *unde, cînd, cum*. În limba română aceste cuvinte pot exprima locul, timpul sau modul și atunci sînt adverbe pronominale relative (uneori și interogative) care, la fel cu conjuncțiile subordonatoare, introduc propoziții secundare (vezi § 83 și § 85). Exemplu :

Cînd amintirile-n trecut
Încearcă să mă cheme,
Pe drumul lung și cunoscut
Mai trec din vreme-n vreme

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 141)

Unde, cînd și *cum* pot apărea, însă, și cu alte semnificații decît cele inițiale (adică *unde* nu mai indică locul, *cînd* nu mai indică timpul și *cum* nu mai indică modul), situație în care *Gram. Acad.*, I, p. 385 propune să vorbim de conjuncții subordonatoare (și nu de adverbe pronominale relative). Exemplu :

Cum ea pe coate-și răzima
Visînd ale ei tîmple
De dorul lui și inima
Și sufletu-i se împle

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 126)

Există și cazuri, însă, în care aparteneța conjuncțiilor la categoria celor formate pe terenul limbii române nu poate fi pusă sub semnul îndoielii. De exemplu, o conjuncție ca *din cauză că* s-a format recent pe terenul limbii române pentru că cuvîntul *cauză* nu a fost moștenit din latină, ci este un neologism romanic ; conjuncția *din pricină că* este și ea formată pe terenul limbii române pentru că cuvîntul *pricină* a fost preluat de limba română din limbile slave etc.

Sînt de asemenea sigur formaţii româneşti conjuncţiile dezvoltate pe seama prepoziţiilor[204], caracterul recent al acestor conjuncţii probîndu-se cu inexistenţa lor în textele româneşti mai vechi. Astfel, din prepoziţia *din cauza* s-a format conjuncţia *din cauză că*, din prepoziţia *în ciuda* s-a format conjuncţia *în ciuda faptului că*, din prepoziţia *în timpul* s-a format conjuncţia *în timp ce* etc.

* * *

Din punctul de vedere al formei, conjuncţiile se pot împărţi în *conjuncţii simple* şi *perifraze conjuncţionale*. Conjuncţiile simple sînt reprezentate în primul rînd prin conjuncţiile moştenite din latină, care sînt constituite dintr-o singură unitate lexicală (de exemplu, *ci, ca, de, fie, însă* etc). În al doilea rînd, conjuncţiile simple sînt reprezentate prin conjuncţii formate pe terenul limbii române care la origine sînt constituite din două sau mai multe cuvinte, dar care, în evoluţie, au ajuns să apară ca un singur cuvînt (de exemplu : *aşadar*<*aşa* + *dar* ; *căci*<*că* + *ce* ; *dacă*<*de* + *ca* ; *deci*< <*de* + *aci* etc).

Perifrazele conjuncţionale sînt conjuncţiile în a căror structură intră două sau mai multe unităţi lexicale neaglutinate. În cadrul perifrazelor conjuncţionale se pot crea anumite categorii. Astfel, există *perifraze conjuncţionale la care ultima unitate lexicală este un element de relaţie subordonator în frază.* În cadrul acestei categorii se disting : perifraze conjuncţionale al căror ultim element este o conjuncţie subordonatoare (de exemplu, *din cauză* **că**, *chiar* **dacă**, *măcar* **de**, *prin aceea* **că**, *avînd în vedere faptul* **că** etc) ; perifraze conjuncţionale al căror ultim element este un pronume relativ, de obicei *ce* (de exemplu, *de vreme* **ce**, *în timp* **ce**, *îndată* **ce** etc) ; perifraze conjuncţionale al căror ultim element este un adverb pronominal relativ (de exemplu, *ca şi* **cînd**, *ca şi* **cum**, *faţă de* **cum** etc). În limba română contemporană există şi *perifraze conjuncţionale la care ultima unitate lexicală nu este un element de relaţie subordonator în frază.* Aici distingem : perifraze conjuncţionale al căror ultim element este o prepoziţie (de

[204] Vezi în această privinţă Fluvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenţei dintre elementele prepoziţionale si cele conjuncţionale, cu referire specială la locuţiuni,* SG, III, p. 67–77.

exemplu, *și* **cu**) ; perifraze conjuncționale al căror ultim element este un adverb nepronominal (de exemplu, *ca* **și**) ; perifraze conjuncționale al căror ultim element este un substantiv (de exemplu, *cît* **timp**, *în* **consecință**, *prin* **urmare**[205] etc).

* * *

§ **89**. După funcția lor, adică după felul raportului sintactic pe care îl exprimă, conjuncțiile românești pot fi împărțite în *conjuncții coordonatoare, conjuncții subordonatoare* și *conjuncții mixte* (sau *conjuncții intermediare*).

Conjuncțiile coordonatoare constituie marca raportului sintactic de coordonare existent la nivelul tuturor unităților sintactice din limba română, atunci cînd acestea, indiferent de faptul că sînt sau nu de același fel, se află pe același plan[206]. Astfel, conjuncțiile coordonatoare pot uni două sau mai multe părți de propoziție, fie principale, ie secundare. Exemple:

Tot ce stă în umbra crucii, *împărați* **și** *regi* s-adună
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

Pentr-a crucii biruință se mișcară rîuri-rîuri
Ori din codri *răscolite*, **ori** *stîrnite* din pustiuri
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 107)

Conjuncțiile coordonatoare apar adesea și între două sau mai multe propoziții aflate pe același plan, propoziții care pot fi sau principale sau secundare, sau explicative. Exemple :

---

[205] Pentru deosebirea dintre valoarea de conjuncție și valoarea de adverb a grupurilor de cuvinte de tipul *prin urmare, așadar* etc, vezi nota 195.

[206] Faptul că unitățile sintactice coordonate aflate pe același plan pot fi de feluri diferite a fost subliniat de Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, SG, II, p. 151 sqq (din exemplele autoarei : *joacă cărți cu* **oricine și oriunde**; *face bine* **unde poate și cînd crede de cuviință**). Menționăm că în cazuri foarte rare, în vorbirea populară (și de aici în literatura artistică) conjuncția coordonatoare *și* poate apărea — probabil prin analogie — între o propoziție secundară și regenta ei. Exemplu :

Mama era în stare *să toarcă în furcă* **și** *să învăț mai departe*
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 15)

S-a dus amorul, un amic
Supus amîndurora,
Deci, *cînturilor mele zic*
Adio tuturora
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 140)

Şi în farmecul vieţi-mi
Nu ştiam că-i tot aceea
De te razemi de o umbră
Sau *de crezi* ce-a zis femeia
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 81)

În locul lui menit din cer
Hyperion se-ntoarse
Şi ca şi-n ziua cea de ieri
Lumina şi-o revarsă.

Căci este sara-n asfinţit
Şi *noaptea o să-nceapă*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 138)

Şi două fraze coordonate pot fi unite între ele printr-o conjuncţie coordonatoare. Exemplu :

Cum ea pe coate-şi răzima
Visînd ale ei tîmple
De dorul lui şi inima
Şi sufletu-i se umple.

Şi *cît de viu s-aprinde el*
În orişicare sară,
Spre umbra vechiului castel
Cînd ea o să-i apară
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 126)

O situaţie deosebită este aceea în care conjuncţiile coordonatoare apar între o parte de propoziţie şi o propoziţie secundară, în exemple ca următorul :

Dragă-mi este dragostea
Cu-nălţimile şi-abisul
Şi *cu ce mai are*
(L. Blaga, *op. cit.*, p. 120)

În acest tip de construcţii, conjuncţia *şi* (precum şi oricare alta din categoria acelora avute în vedere aici) are după părerea noastră atît trăsături de conjuncţie coordonatoare, cît şi trăsături de conjuncţie subordonatoare. Astfel, prin faptul că leagă două unităţi sintactice aflate pe acelaşi plan (atît circumstanţialul sociativ *cu-nălţimile şi-abisul*, cît şi propoziţia circumstanţială sociativă *cu ce mai are ea* sînt unităţi secundare), conjuncţia *şi* se apropie de conjuncţiile coordonatoare. Dacă, însă, pornim de la propoziţiile textului (prima propoziţie : *dragă-mi este dragostea cu-nălţimile şi-abisul* ; a doua propoziţie: *cu ce mai are ea*), atunci constatăm că conjuncţia *şi* se află între propoziţia principală regentă (*dragă-mi este dragostea cu-nălţimile şi-abisul*) şi propoziţia secundară subordonată (*cu ce mai are ea*)[207]. Prin faptul că se află între două unităţi sintactice aflate în planuri diferite (o propoziţie principală şi o propoziţie secundară), conjuncţia *şi* din exemplul la care ne referim se apropie de conjuncţiile subordonatoare.

* * *

Fiind marca raportului de coordonare, conjuncţiile coordonatoare trebuie privite ca *formă* a acestui raport. *Conţinutul* raportului de coordonare este constituit de tipul de relaţii stabilit de mintea omului între comunicările transmise prin unităţile sintactice coordonate. Din acest punct de vedere, conjuncţiile coordonatoare se pot grupa în următoarele patru categorii :

a) *Conjuncţii coordonatoare copulative* (*şi*, *şi cu*, *cu*,[208], *precum şi* etc), care apar între acele unităţi sintactice aflate pe acelaşi plan al căror conţinut *se asociază*. Exemplu :

---

[207] Explicaţia acestui tip de construcţie credem că trebuie căutată într-o elipsă motivată stilistic. Ne referim la faptul că în construcţia logică — dar supărătoare din cauza repetiţiei — propoziţia principală regentă (în elementele ei esenţiale) ar fi trebuit să se repete : *dragă-mi este dragostea cu-nălţimile şi-abisul* **şi dragă-mi este dragostea** *cu ce mai are ea*. În acest caz, conjuncţia *şi* ar fi stabilit în mod normal raportul dintre două propoziţii principale care, deci, se află pe acelaşi plan.

[208] Cuvîntul *cu*, care de obicei are valoare de prepoziţie, poate fi uneori şi conjuncţie coordonatoare, dificultatea deosebirii acestor două valori apărînd numai atunci cînd *cu* stabileşte relaţia logică de asociere (cînd nu stabileşte relaţia logică de asociere, *cu* este exclusiv prepoziţie). Stabilind relaţia logică de asociere în planul propoziţiei, *cu* poate apărea

Tu mă auzi și *mă-nțelegi*
Și-același gînd ne poartă
(O. Goga, *op. cit.*, p. 156)

b) *Conjuncții coordonatoare disjunctive* (*sau*, *ori*, *fie*, *fie că* etc), care apar între unitățile sintactice aflate pe același plan la care conținutul uneia exclude în principiu conținutul celeilalte. Exemplu :

Că de-i vremea rea sau *bună*,
Vîntu-mi bate, frunza-mi sună
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 95)

c) *Conjuncții coordonatoare adversative* (*dar*, *iar*, *însă*, *ci* etc), care apar între acele unități sintactice aflate pe același plan la care conținutul uneia se opune în general[209] fără a-l exclude conținutului celeilalte. Exemplu :

între două părți de propoziție exprimate prin nume la singular suspecte de a fi elemente ale unui subiect multiplu. Dacă verbul predicat vizat de numele respective este la plural, atunci *cu* are valoare de conjuncție coordonatoare, pentru că numele la singular legate prin *cu* se constituie în subiect multiplu care impune verbului-predicat numărul plural : **mama cu fata merg** *la plimbare*. Dacă verbul predicat vizat este la singular, atunci *cu* are valoare de prepoziție care introduce un circumstanțial sociativ, neexistînd nici o rațiune să presupunem valoarea de conjuncție coordonatoare a lui *cu* : **mama cu fata merge** *la plimbare*.

Cînd stabilește aceeași relație logică de asociere între două elemente suspecte de a fi subiect multiplu dar exprimate prin nume la plural, nu se poate spune cu precizie dacă *cu* este prepoziție sau conjuncție coordonatoare. Aceasta pentru că pluralul verbului-predicat este impus de numărul plural al primului nume ce îndeplinește funcția sintactică de subiect : **băieții** [= subiect simplu] **cu fetele merg** *la plimbare*.

Adăugăm că la enumerarea conjuncțiilor coordonatoare nu am menționat și pe *nici*, pentru că în limba literară actuală *nici* trebuie să fie dublat de *nu* (apare așa-numita dublă negație). Exemplu :

Tu n-ai la ușa ta zăvor,
Nici lacăt *n*-ai la tindă
(O. Goga, *op. cit.*, p. 156)

Dacă avem în vedere faptul că *negarea* se realizează atît prin *nici*, cît și prin *nu*, precum și faptul că *nu* este unanim recunoscut ca adverb, atunci trebuie să admitem că și *nici* are aceeași valoare de adverb.

[209] Această reținere este motivată de faptul că uneori conjuncțiile considerate adversative apar între unități sintactice la care conținutul

E sfios ca și copiii
Dar *zîmbirea-i e vicleană*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 84)

d) *Conjuncții coordonatoare conclusive* (*deci*, *așadar*, *prin urmare* etc), care apar între acele unități sintactice aflate pe același plan la care conținutul uneia reprezintă urmarea (= concluzia) conținutului celeilalte. Exemplu :

S-a dus amorul, un amic
Supus amîndurora,
Deci *cînturilor mele zic*
Adio tuturora
(M. Eminescu, după *Gram. Acad.*, II, p. 252)

§ **90.** *Conjuncțiile subordonatoare* reprezintă marca raportului sintactic de subordonare în planul frazei, adică a raportului de subordonare dintre propozițiile secundare, pe de o parte, și elementele lor regente, pe de altă parte. Exemplu :

Părea **că printre nouri s-a fost deschis o poartă**
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53)

Între conjuncțiile subordonatoare și conjuncțiile coordonatoare există anumite deosebiri. Astfel, în timp ce conjuncțiile coordonatoare stabilesc raportul de coordonare la nivelul tuturor unităților sintactice (parte de propoziție, propoziție și frază) care pot fi două sau mai multe, conjuncțiile subordonatoare stabilesc raportul de subordonare numai la nivelul frazei și numai între două unități. Cu toate că stabilesc raportul de coordonare între toate unitățile sintactice, totuși conjuncțiile coordonatoare sînt limitate ca număr (principalele conjuncții coordonatoare nu depășesc cifra de douăzeci — vezi § 89) ; spre deosebire de acestea, conjuncțiile subordonatoare, care stabilesc raportul de subordonare doar între propozițiile subordonate și elementele lor regente, pot fi considerate — datorită faptului că se creează continuu — neli-

---

uneia exclude conținutul celeilalte. Exemplu :

De din vale de Rovine
Grăim Doamnă către tine
Nu din gură, **ci** *din carte*
Că ne ești așa departe
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 112)

mitate ca număr. Explicaţia acestui lucru o vedem la elementele pe care le unesc conjuncţiile coordonatoare şi conjuncţiile subordonatoare atunci cînd ajută la exprimarea raportului respectiv în planul frazei între două propoziţii. Astfel, două propoziţii stau pe acelaşi plan, adică se află în raport de coordonare, atunci cînd conţinutul *predicatelor* acestora se asociază, se exclude, se opune fără a se exclude sau se urmează în sensul concluziei (vezi § 89). Aceasta înseamnă că raportul de coordonare între două propoziţii şi, implicit, conjuncţiile coordonatoare care de obicei marchează acest raport *depind de un singur element al propoziţiei* privit ca unitate sintactică, şi anume, de *predicat*.

Cu totul alta, însă, este situaţia propoziţiilor care nu stau pe acelaşi plan, adică se află în raport de subordonare, în sensul că la acestea raportul de dependenţă dintre subordonată şi regenta ei se poate stabili nu numai între conţinutul unei singure părţi de propoziţie din cele două propoziţii intrate în raport, privită ca unitate sintactică (= predicatul), ci între conţinutul oricăreia dintre părţile de propoziţie din regentă *privită ca unitate morfologică* (= parte de vorbire) şi conţinutul propoziţiei subordonate. Faptul că în regulă generală propoziţiile subordonate se introduc prin diverse elemente de relaţie conjuncţionale poate explica, credem, creşterea continuă a numărul uiconjuncţiilor subordonatoare, care trebuie să marcheze cît mai propriu felul raportului de dependenţă dintre conţinutul propoziţiei subordonate şi conţinutul părţii de vorbire (cu o anumită funcţie sintactică) pe care aceasta o determină.

* * *

Din punctul de vedere al formei, conjuncţiile subordonatoare se deosebesc de conjuncţiile coordonatoare prin aceea că ultimele (conjuncţiile coordonatoare) sînt majoritatea simple şi numai cîteva sînt perifraze conjuncţionale (din cele 15 conjuncţii coordonatoare enumerate în § 89, 11 — deci cca 75 % — sînt simple şi numai 4 — adică cca 25 % — sînt perifraze conjuncţionale). Conjuncţiile subordonatoare, însă, sînt majoritatea perifraze conjuncţionale, numărul conjuncţiilor simple fiind mai mic (din cele 25 pe care le indicăm mai departe, 18 — deci aproape 75 % — sînt perifraze conjunc-

ţionale şi numai 7 — deci cca 25 % — sînt conjuncţii simple). Explicaţia acestui fapt o găsim în provenienţa conjuncţiilor coordonatoare şi a celor subordonatoare, precum şi în utilizarea acestora în diversele aspecte ale limbii române. Astfel, atît timp cît limba română a fost purtătoarea culturii numai de factură populară, unde precizia exprimării amănuntelor nu este un deziderat de prim ordin, conjuncţiile coordonatoare şi cîteva conjuncţii subordonatoare (ne referim la conjuncţiile subordonatoare universale — vezi mai departe) erau suficiente pentru toate raporturile sintactice care puteau să apară între propoziţiile unei fraze. Odată cu dezvoltarea limbii literare, care adaugă culturii populare şi valorile culturii universale, a apărut necesitatea preciziei în exprimarea raporturilor sintactice mai ales între propoziţiile subordonate şi regentele lor, precizie care nu se mai putea realiza numai cu elementele conjuncţionale moştenite. De aceea, simţindu-se nevoia îmbogăţirii sistemului conjuncţional mai ales în ceea ce priveşte conjuncţiile subordonatoare şi neputîndu-se realiza acest lucru prin împrumut, limba română a creat (şi creează) pe teren propriu conjuncţiile necesare preciziei în exprimarea diverselor aspecte ale raporturilor sintactice de subordonare dintre propoziţii, aceste conjuncţii recent create fiind prin excelenţă perifraze conjuncţionale.

* * *

O ultimă deosebire între conjuncţiile subordonatoare şi cele coordonatoare vizează *locul* şi *apartenenţa* acestora la propoziţiile intrate în raport. Ne referim la faptul că exceptînd — din lista dată în § 89 — pe *şi*, *şi cu*, *precum şi*, *iar*, *ci*, care se află întotdeauna între propoziţiile pe care le leagă, celelalte conjuncţii coordonatoare (adică majoritatea) au o topică liberă : *dar*, *însă*, *deci*, *aşadar*, *prin urmare* pot să apară nu numai între cele două propoziţii coordonate, ci şi în interiorul sau la sfîrşitul propoziţiei a doua (*a vorbit*, **deci** *nu e supărat* ; *a vorbit*, *nu e*, **deci**, *supărat* ; *a vorbit*, *nu e supărat*, **deci**) ; *sau*, *ori*, *fie că*, dacă se repetă, întîia dată preced prima propoziţie şi numai a doua oară se află între cele două propoziţii coordonate (**fie că** *vrea*, **fie că** *nu vrea*, *tot aşa rămîn lucrurile*). Spre deosebire de conjuncţiile coordonatoare, care atunci cînd leagă două propoziţii ale unei fraze

au în general o topică liberă, conjuncţiile subordonatoare se poate spune că au o topică fixă, aflîndu-se la începutul propoziţiei subordonate pe care o introduc (*ştie* **că are dreptate**). Excepţiile în această privinţă sînt extrem de rare şi se întîlnesc doar în literatura artistică, unde, din motive stilistice, unele elemente de relaţie subordonatoare în frază pot să nu ocupe primul loc în propoziţia pe care o introduc. Exemplu :

Şi cum o privea sultanul, ea se-ntunecă ... dispare,
Iar din inima lui simte *un copac* **cum că** *răsare*
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 107)

În ceea ce priveşte apartenenţa conjuncţiilor subordonatoare şi coordonatoare la una din cele două propoziţii pe care le leagă, putem spune că, exceptînd conjuncţiile coordonatoare conclusive (*deci*, *aşadar*, *prin urmare* etc), care conferă propoziţiilor în faţa sau în interiorul cărora apar o anumită dependenţă faţă de o altă propoziţie[210], toate celelalte conjuncţii coordonatoare nu aparţin nici uneia din cele două propoziţii între care stabilesc raportul de coordonare. Dovada în această privinţă o constituie faptul că înlăturarea conjuncţiei coordonatoare nu schimbă raportul gramatical dintre propoziţiile respective. Exemplu :

Din chaos Doamne-am apărut **Şi** *m-aş întoarce-n chaos ...*	=	*Din chaos Doamne-am apărut* **∅** *m-aş întoarce-n chaos*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 136)

Conjuncţiile subordonatoare, însă, care în regula generală se află la începutul propoziţiei subordonate, deşi nu îndeplinesc în cadrul acesteia nici o funcţie sintactică, trebuie considerate, totuşi, ca aparţinînd propoziţiei pe care o introduc, întrucît înlăturarea lor din propoziţia respectivă duce (dacă nu la desfiinţarea comunicării) la schimbarea raportului sintactic dat. Exemplu :

[210] Vezi Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, SG, I, p. 121—139. Conferind propoziţiei în faţă sau în interiorul căreia se află o anumită dependenţă faţă de o altă propoziţie, urmează că înlăturarea conjuncţiei coordonatoare din propoziţia din care aceasta face parte duce la schimbarea raportului gramatical şi, deci, şi la schimbarea sensului comunicării.

Părea **că** *printre nouri s-a fost deschis o poartă* ≠ *Părea Ø printre nouri s-a fost deschis o poartă*

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53)

* * *

Mulţimea conjuncţiilor subordonatoare se poate clasifica — după tipul sau felul legăturilor dintre conţinutul părţii de vorbire regente şi conţinutul propoziţiei subordonate acesteia — în următoarele categorii :

a) *Conjuncţii subordonatoare universale* (*că, de, ca, dacă*[211]), care pot introduce aproape toate felurile de propoziţii secundare, adică subiective (de exemplu : *se pare* **că nu vine**), predicative (*problema e* **dacă ajunge la timp**), atributive (*el are speranţa* **că va ajunge la timp**), completive (*ştie* **că are dreptate**), circumstanţiale (**dacă vrea**, *ajunge la timp*) etc.

b) *Conjuncţii subordonatoare specializate*, care în principiu introduc un singur fel de subordonată. În cadrul acestei categorii se pot distinge mai multe subcategorii, şi anume :

1. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale de timp (*în vreme ce, în timp ce etc*) : **în timp ce merge**, *el cîntă*.

2. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale de mod (*ca şi cum, ca şi cînd* etc) ; *el vorbeşte* **ca şi cum ar cunoaşte situaţia**.

3. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale de cauză (*fiindcă, din cauză că* etc) : *a fugit* **fiindcă voia să prindă trenul**.

4. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale finale (*pentru ca, cu scopul ca* etc) : *a venit* **pentru ca să ia rezultatul**.

---

211. Această clasificare nu este exhaustivă şi are un caracter relativ, ea cuprinzînd doar principalele conjuncţii subordonatoare care au fost încadrate într-o categorie sau alta după frecvenţa acestora la începutul unui anumit fel de propoziţie subordonată. Mai adăugăm că în clasificarea de faţă avem în vedere numai conjuncţiile subordonatoare propriu-zise, nu şi celelalte părţi de vorbire cu valoare de conjuncţie subordonatoare (pronumele şi adjectivele pronominale relative, interogative, şi nehotărîte ; adverbele pronominale relative şi interogative).

5. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale condiţionale (*cu condiţia, ca, în caz(ul) că* etc) : **în caz că vine** ,*spune-i și lui.*

6. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale consecutive (*încît*) : *atîta a vorbit*, **încît a răgușit**.

7. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale concesive (*deși, cu toate că* etc) ; **deși este frig**, *el totuși se plimbă.*

8. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale de relaţie (*relativ la faptul că, în ceea ce privește faptul că* etc) ; **relativ la faptul că aceste grupuri de cuvinte reprezintă perifraze conjuncționale**, *nu există încă unitate de vederi.*

9. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale opoziţionale (*în loc* + conjunctivul, *în loc de* + infinitivul) : **în loc să se plimbe**, *citește.*

10. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale cumulative (*pe lîngă că, după ce că* etc) ; **pe lîngă că a întîrziat**, *nici nu se scuză.*

11. Conjuncţii subordonatoare care introduc propoziţii circumstanţiale de excepţie (*în afară de faptul că, cu excepţia faptului că* etc) : **în afară de faptul că nu are bani**, *nimic nu-l împiedică să-și cumpere mașină.*

§ **91**. *Conjuncţiile mixte* (sau *intermediare*)[212]. În afara conjuncţiilor deja prezentate, care ajută la exprimarea unor raporturi sintactice recunoscute în toate lucrările de specialitate, în limba română mai există și două conjuncții — anume *căci* și *că* (= *căci*) — în legătură cu care nu s-a ajuns la un punct de vedere unitar. Unii cercetători sînt de părere că propoziţiile la începutul cărora se află *căci* sau *că* (= *căci*) — pe care le numesc propoziţii *coordonate cauzale* sau *explicative*[213] — intră în raport de coordonare cu propoziţia cu care sînt puse în legătură și, ca urmare, consideră că conjuncţiile *căci* și *că* (= *căci*) sînt conjuncţii coordonatoare.

---

[212] Unele probleme în legătură cu aceste conjuncţii le-am discutat în lucrarea *Observaţii în legătură cu raporturile sintactice*, pe care am publicat-o în AUI, XX, 1974, p. 9 sqq.

[213] Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Structura gramaticală și stilistică a coordonatei cauzale*, LL, IV, p. 39—63 ; I. Coteanu, *În legătură cu „subordonatele" explicative*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 27—33.

Alţi cercetători[214], referindu-se la diversele categorii de propoziţii explicative, sînt de părere că aceste propoziţii intră în raport de subordonare cu poziţia cu care sînt puse în legătură şi ca urmare consideră că conjuncţiile *căci* şi *că* (= *căci*) sînt conjuncţii subordonatoare. În sfîrşit, alţi cercetători[215] exprimă ideea că propoziţiile explicative se aseamănă prin unele caracteristici cu propoziţiile coordonate iar prin altele cu propoziţiile subordonate, ceea ce face ca conjuncţiile *căci* şi *că* (= *căci*) să nu poată fi încadrate nici la conjuncţiile coordonatoare, nici la conjuncţiile subordonatoare.

În ceea ce ne priveşte, considerăm că ultima opinie este cea mai apropiată de realitate, întrucît propoziţiile explicative au unele trăsături prin care se apropie de propoziţiile principale, dar şi alte trăsături prin care se apropie de propoziţiile secundare.

Asemănările propoziţiilor explicative cu propoziţiile principale vizează *conţinutul* şi constau în aceea că comunicarea pe care o transmit explicativele poate fi considerată — în acelaşi sens ca la coordonarea conclusivă a principalelor[216] — pe acelaşi plan cu comunicarea realizată prin propoziţia cu care explicativa este pusă în legătură. În favoarea acestei idei se pot invoca frazele explicative, în care „pe post" de propoziţie principală apare o propoziţie explicativă. Exemplu:

El zboară, gînd purtat de dor,
Pîn'piere totul, totul;
Căci *unde-ajunge* **nu-i hotar**
Nici ochi spre a cunoaşte

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 135)

---

214 I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative (cu privire specială la subordonatele paratactice)*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 21—26.

215 Al. Graur, *Pentru o sintaxă* ..., p. 131 sqq; Mioara Avram, *Observaţii asupra coordonării*, p. 151 sqq; I. Oiţă, *Despre propoziţiile explicative*, LR, X, 1960, nr. 5, p. 445—461; Ecaterina Teodorescu, *Coordonata „cauzală"*, SCŞt, XIII, 1962, nr. 2., p. 246 sqq şi alţii.

216 Avem în vedere teza formulată de Al. Graur, *Pentru o sintaxă...*, p. 129 sqq, potrivit căreia propoziţiile principale coordonate se împart — după gradul lor de independenţă — în: principale coordonate copulative şi disjunctive, care sînt cele mai apropiate de propoziţiile independente; principale coordonate adversative, la care există o oarecare subordonare; principale coordonate conclusive şi cauzale, care se apropie de subordonate. Referindu-se la ultimele tipuri de propoziţii, Al. Graur arată că conclusivele sînt mai apropiate de principale, iar cauzalele sînt mai apropiate de secundare.

Asemănarea propoziţiilor explicative cu secundarele introduse prin conjuncţii subordonatoare priveşte *forma*, şi anume, elementele de relaţie *căci* şi *că* (= căci) : în timp ce la două propoziţii principale coordonate elementul de joncţiune (*şi*, *sau*, *ori* etc) poate fi comutat cu zero în general fără modificarea sau desfiinţarea comunicării, la propoziţiile explicative comutarea cu zero a lui *căci* sau *că* (= *căci*) duce întotdeauna la modificarea sau desfiinţarea comunicării. Compară : *merge* **şi** *cîntă* = *merge ∅ cîntă* ; *bine că a plouat* **căci** *era mare secetă* ≠ *bine că a plouat ∅ era mare secetă*.

Admiţînd aceste lucruri, înseamnă că atunci cînd apar la începutul unei propoziţii explicative, conjuncţiile *căci* şi *că* (= *căci*) au o situaţie deosebită atît faţă de conjuncţiile coordonatoare, cît şi faţă de conjuncţiile subordonatoare sau, altfel spus, aceste conjuncţii prezintă particularităţi comune şi cu conjuncţiile coordonatoare, şi cu conjuncţiile subordonatoare. Apropierea conjuncţiilor *căci* şi *că* (= *căci*) de la începutul propoziţiilor explicative de conjuncţiile coordonatoare rezultă din aceea că conţinutul propoziţiei explicative poate fi considerat — în acelaşi sens ca la coordonarea principalelor conclusive — pe acelaşi plan cu conţinutul propoziţiei cu care aceasta este pusă în legătură. Apropierea conjuncţiilor *căci* şi *că* (= *căci*) de la începutul explicativelor de conjuncţiile subordonatoare constă în aceea că conjuncţiile *căci* şi *că* (= *căci*) nu pot fi înlăturate din propoziţia explicativă fără modificarea sau desfiinţarea comunicării.

Avînd în vedere că se şi aseamănă, dar se şi deosebesc şi de conjuncţiile coordonatoare, şi de conjuncţiile subordonatoare, nu putem încadra conjuncţiile *căci* şi *că* (= *căci*) de la începutul explicativelor nici în categoria conjuncţiilor coordonatoare, nici în categoria conjuncţiilor subordonatoare. De aceea credem că atunci cînd apar la începutul propoziţiilor explicative[217], conjuncţiile *căci* şi *că* (= *căci*) ar trebui să constituie o a treia grupă de conjuncţii, pe care o numim convenţional *grupa conjuncţiilor mixte* (sau *intermediare*).

---

[217] Cînd introduc propoziţii subordonate cauzale (de exemplu : *a luat examenul*, **căci** *a muncit cu seriozitate*), conjuncţiile *căci* şi *că* reprezintă conjuncţii subordonatoare.

CAPITOLUL al XI-lea

INTERJECŢIA

§ 92. Interjecţia poate fi definită ca partea de vorbire neflexibilă care, fără a exprima noţiuni, semnalează existenţa unor stări psihice sau fizice ori sugerează, prin imitarea aproximativă a sunetelor şi zgomotelor, acţiuni sau modalităţi din lumea înconjurătoare şi care îndeplineşte o funcţie sintactică în planul propoziţiei sau reprezintă echivalentul unei propoziţii sau fraze[218]. Exemple :

Astfel zice mititica
Dulce netezindu-mi părul.
Ah! ea spuse adevărul ;
Eu am rîs, n-am zis nimica.

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 41)

După aceea, zvîrleam pietrele, pe rînd, în ştioalna unde mă scăldam ... ş-apoi *huştiuliuc* şi eu în ştioalnă

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 48)

Din definiţia de mai sus rezultă că interjecţiile se şi deosebesc, dar se şi aseamănă atît cu părţile de vorbire nenoţionale, cît şi cu părţile de vorbire noţionale. De părţile de vorbire nenoţionale, interjecţiile se deosebesc prin aceea

---

[218] În această definire, ne-am condus mai ales după S. Puşcariu, *Despre onomatopee în limba română*, DR, I, 1920—1921, p. 75 sqq. În legătură cu interjecţia, vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 488 sqq ; *Gram. Acad.*, I, p. 421 sqq. Vezi, de asemenea, Gh. Constantinescu, *Particularităţile semantice şi sintactice ale interjecţiilor* iată, iacă şi iacătă, LL, nr. 26, 1970, p. 85—97 ; Constantin Dominte, *Interjecţia şi onomatopeea în limba română*, AUBLLR, XX, 1971, nr. 1—2, p. 165—194; G.G. Neamţu, *Despre calitatea unor interjecţii*, StUBB, XVI, 1971, fasc. 1, p. 131—137 şi alţii.

că în timp ce părţile de vorbire nenoţionale sînt vide şi, ca urmare, îndeplinesc funcţia de marcă (a categoriilor gramaticale sau a raporturilor sintactice) şi nu funcţii sintactice (= subiect, predicat, atribut etc), interjecţiile, deşi nu exprimă noţiuni, totuşi semnalează sau sugerează diverse noţiuni şi, ca urmare, îndeplinesc funcţii sintactice şi nu funcţia de marcă. Astfel, comparînd — pe baza celui de-al doilea exemplu — prepoziţia *în* şi conjuncţia *ş-* cu interjecţia *huştiuliuc*, constatăm că faţă de prepoziţia şi conjuncţia invocate, care sînt mărci ale raporturilor sintactice de subordonare şi coordonare, interjecţia *huştiuliuc* reprezintă predicatul propoziţiei din care face parte. De părţile de vorbire noţionale interjecţiile se deosebesc prin aceea că în timp ce părţile de vorbire noţionale exprimă — în principiu indiferent de context — aceeaşi noţiune, interjecţiile semnalează sau sugerează o noţiune care în regulă generală depinde de context, Astfel, referindu-ne la primul exemplu dat mai sus, observăm că, indiferent de context, substantivul *adevărul* înseamnă *ceea ce corespunde realităţii*, verbul *spuse* transmite aceeaşi noţiune ca şi *zise* ş.a.m.d., pe cînd interjecţia *ah* semnalează surpriza numai în acest context şi în cele similare acestuia, în timp ce în alte tipuri de contexte exprimă regretul (**Ah**, *unde-i vremea ceea cînd eu cercam nu vad Să ies la lumea largă*, M. Eminescu, *op. cit.*, p. 68), admiraţia (**Ah**, *ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i*, M. Eminescu, *op. cit.*, p. 117) etc.

Apropierea interjecţiei de părţile de vorbire noţionale este mai ales de natură sintactică, în sensul că, la fel ca părţile de vorbire noţionale, şi interjecţiile (mai ales unele dintre ele) îndeplinesc în cadrul propoziţiilor din care fac parte diferite funcţii sintactice (vezi de exemplu interjecţia *huştiuliuc*, care în exemplul de mai sus funcţionează ca predicat). Subliniem, însă, că nu întotdeauna interjecţiile îndeplinesc funcţia sintactică de părţi de propoziţie, ci unele interjecţii reprezintă echivalentul unei propoziţii sau fraze (vezi de exemplu interjecţia *ah*, care în exemplul dat mai sus are aceeaşi semnificaţie cu propoziţia care îi urmează).

În afară de aceasta, din punctul de vedere al accentului în context, interjecţiile se mai aseamănă şi cu vocativul numelor, şi cu imperativul verbelor, în sensul că toate primesc accentul în context. Acest lucru face ca de multe ori interjec-

ţiile să însoţească fie un vocativ, fie un imperativ, fie şi un vocativ, şi un imperativ. Exemple:

O, *mamă*, dulce mamă, din negura de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 98)

O, *vin* în părul tău bălai
S-anin cununi de stele

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 130)

O, *cere*-mi *Doamne* orice preţ
Dar dă-mi o altă soarte

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 136)

Apropierea interjecţiilor de părţile de vorbire nenoţionale (mai exact, de unele dintre ele) este de natură morfologică. Ne referim la faptul că aşa cum prepoziţiile şi conjuncţiile sînt părţi de vorbire lipsite de flexiune, tot la fel şi interjecţiile, neavînd nici o categorie gramaticală, sînt părţi de vorbire neflexibile.

* * *

Interjecţiile se pot clasifica după diverse criterii, unul dintre acestea fiind *felul în care au luat ele naştere.* În funcţie de acest criteriu, interjecţiile pot fi:

a) *Interjecţii primare* (numite şi *propriu-zise*), care semnalează stări psihice sau fizice primare (durere, bucurie, dispreţ, acte de voinţă etc): *a*, *ah*, *aoleu*, *aş*, *hai*, *ho*, *of*, *sst*, *vai* etc.

b) *Interjecţii onomatopee* (numite şi *imitative*[219]), care sugerează acţiuni sau modalităţi prin imitarea aproximativă a sunetelor şi zgomotelor din lumea înconjurătoare: *bîz*, *boc*, *buf*, *cucurigu*, *horp*, *ham*, *miau*, *trosc*, *zvîr* etc.

c) *Interjecţii provenite prin conversiune din alte părţi de vorbire*, în cadrul cărora se pot deosebi următoarele subcategorii:

1. Subcategoria interjecţiilor provenite din diverse părţi de vorbire noţionale din limba română, care capătă valoare de interjecţii numai în anumite contexte. De exemplu, din

[219] Onomatopeele nu sînt unanim recunoscute ca fiind interjecţii (vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 488).

substantivul *pui* s-a născut interjecţia *pui—pui*; din verbul *a pofti* s-a născut interjecţia *poftim* etc.

2. Subcategoria interjecţiilor provenite din diverse părţi de vorbire noţionale preluate din alte limbi, cu precizarea că în limba română acestea au în principiu numai valoare de interjecţii. De exemplu, din latinul *salveo* (= *fii sănătos*!) s-a format interjecţia românească *salve*; din maghiarul *liba* (= *gîscă*) a fost creată interjecţia românească *liba-liba* etc.

* * *

Un alt criteriu de clasificare a interjecţiilor îl constituie *forma*, în funcţie de care se pot distinge *interjecţiile simple*, reprezentate printr-o singură unitate lexicală (*a*, *ah*, *cucurigu*, *oh*, *vai* etc) şi *perifrazele interjecţionale*, constituite din două sau mai multe unităţi lexicale (*Doamne fereşte*, *ce dracu*, *liba-liba* etc).

* * *

Din punctul de vedere al semnificaţiei, interjecţiile nu pot fi clasificate riguros, datorită faptului că, neexprimînd noţiuni, ci doar semnalînd stări psihice sau fizice ori sugerînd acţiuni sau modalităţi prin imitarea sunetelor şi zgomotelor acestora, una şi aceeaşi interjecţie poate avea semnificaţii diferite (vezi mai sus, unde am arătat că interjecţia *ah* poate semnala *surpriza*, *regretul*, *admiraţia* etc). Cunoscînd aceste lucruri, interjecţiile se pot clasifica după criteriul semnificaţiei — *doar în mod relativ* — în mai multe categorii, dintre care menţionăm pe cele mai importante, şi anume :

a) Interjecţii care semnalează durerea, bucuria, admiraţia, regretul, dezaprobarea etc : *a*, *ah*, *aoleu*, *aş*, *Doamne fereşte*, *of*, *vai* etc.

b) Interjecţii care semnalează acte de voinţă : *hai*, *ho*, *cuţu-cuţu*, *pui-pui* etc.

c) Interjecţii care sugerează acţiuni sau modalităţi prin imitarea aproximativă a sunetelor şi zgomotelor din lumea înconjurătoare : *bîz*, *boc*, *cucurigu*, *huştiliuc*, *teleap-teleap* etc.

* * *

§ **93.** Preocupîndu-ne de funcţiile îndeplinite de interjecţii, trebuie să subliniem că nu toate interjecţiile pot

apărea în aceleași tipuri de contexte. Din acest punct de vedere interjecțiile se pot grupa în:

a) *Interjecții care se pot încadra într-o propoziție, în cadrul căreia îndeplinesc o anumită funcție sintactică.* Aici se încadrează pe de o parte interjecțiile care sugerează acțiuni sau modalități prin imitarea sunetelor și zgomotelor din lumea înconjurătoare (*bîz, boc, buf, cucurigu, huștiuliuc, teleap-teleap* etc), iar pe de altă parte interjecțiile care semnalează acte de voință (*hai, ho, cuțu-cuțu, pui-pui* etc). Făcînd parte dintr-o propoziție, aceste interjecții îndeplinesc în cadrul propoziției respective o anumită funcție sintactică[220], și anume:

1. Predicat. Exemplu:

> **Hai** *în codrul cu verdeață*
> Und-izvoare plîng în vale
> (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 41)

---

[220] Uneori, interjecțiile nu îndeplinesc *singure* o funcție sintactică, ci ele reprezintă doar un element component al unei perifraze oarecare (perifraza respectivă avînd o anumită funcție sintactică). Astfel, în contextul:

> Noapte bună, moș Arvinte,
> *Fă hor-hor* de-acu-nainte
> (V. Alecsandri, după *Gram. Acad.*, I. p. 428)

interjecția *hor-hor* face parte din perifraza verbală *fă hor-hor* și această perifrază funcționează ca predicat.

În *Gram. Acad.* se apreciază că interjecțiile pot reprezenta numele predicativ într-un exemplu ca următorul:

> Pînă ce fu Horea crai
> Pe domnire *era vai*
> (după *Gram. Acad.*, I, p. 428)

După părerea noastră, în exemplele de acest tip interjecțiile reprezintă tot elemente componente ale unor perifraze verbale și nu nume predicative. Spunînd aceasta, ne bazăm pe faptul că existența numelui predicativ este condiționată de existența subiectului (întrucît numele predicativ exprimă o caracteristică a subiectului), precum și de existența verbului copulativ (care stabilește raportul de inerență între subiect și numele predicativ). Întrucît în propozițiile de tipul celor la care ne referim aici nu există subiect și, deci, nici verb copulativ, urmează că nu putem vorbi nici de nume predicativ. Adăugăm cu această ocazie că în unele lucrări (vezi, de exemplu, V. Șerban, *lucr. cit.*, p. 197) se apreciază că interjecția poate avea și funcția de atribut, în exemple ca „**halal oameni**! *n-am ce spune, primitori, deschiși*". După părerea noastră, în exemplele de acest tip cuvîntul *halal* nu mai este interjecție, ci a devenit adjectiv.

2. Circumstanțial de mod. Exemplu :

Și odată *pornesc* ei **teleap, teleap, teleap**

(I. Creangă, după *Gram. Acad.*, I, p. 429)

b) *Interjecții care nu se încadrează într-o propoziție, ci reprezintă echivalentul unei propoziții sau fraze.* Aici se încadrează prin excelență interjecțiile care semnalează durerea, bucuria, admirația, regretul, dezaprobarea etc (*a*, *ah*, *aoleu*, *aș*, *Doamne ferește*, *of*, *vai* etc). Întrucît semnificația acestor interjecții este foarte vagă, ele sînt de obicei determinate de o propoziție (eventual frază) apozitivă, care le precizează semnificația. Exemplu :

Ah ! *de cîte ori voit-am*
Ca să spînzur lira-n cui

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 82)

* * *

BIBLIOGRAFIE *

1. **Academia R.S. România,** *Gramatica limbii române,* Bucureşti, 1966 (= *Gram. Acad.*).
2. **Asan, Finuţa,** *Raportul dintre diateze şi tranzitivitate,* SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 341—348.
3. **Asan, Finuţa şi Vasiliu, Laura,** *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română,* SG, I, p. 107—113.
4. **Avram, A.,** *Caracteristici sintagmatice ale alternanţelor fonologice în limba română,* SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 119—128.
5. **Avram, Mioara,** *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română,* Bucureşti, 1960.
6. **Avram, Mioara,** *Genul „comun" în limba română,* SCL, XVIII, 1957, nr. 5.
7. **Avram, Mioara,** *Prepoziţii neologice în limba română contemporană,* SCL, XXIV, 1973, nr. 3, p. 239—253.
8. **Berceanu, B.B.,** *Observaţii şi propuneri privind „Gramatica limbii române": sistemul pronumelui personal şi al pronumelor înrudite,* LR, VI, 1957, nr. 1, p. 19—35.
9. **Berea-Găgeanu, Elena,** *Observaţii privind structura şi evoluţia viitorului în limba română,* LR, XXI, 1972, nr. 6, p. 503—515.
10. **Berea-Găgeanu, Elena,** *Forme verbale de viitor cu auxiliarul* **a fi** *în limba română,* LR, XXIII, 1974, nr. 2, p. 96—111.
11. **Berea-Găgeanu, Elena,** *Persoana a III-a plural* **o(r) cînta/să cînte** *a auxiliarului de viitor,* LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 209—218.
12. **Berea-Găgeanu, Elena,** *Voi(u), vreau, v(r)oiesc,* LR, XXI, 1972, nr. 2, p. 111—126.

---

* În această bibliografie inserăm numai titlurile care, într-o formă sau alta, au fost utilizate la elaborarea lucrării de faţă.

13. **Berejan, S.**, *Asupra prepoziției* **a** *cu infinitivul*, CL, III, 1958 (supliment), p. 107–114.
14. **Beyrer, Arthur,** *Poziția conjugării a II-a și a III-a în limba română*, SCL, XXVI, 1975, nr. 1, p. 13–26.
15. **Bolocan, Gh.**, *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română*, LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 74–80.
16. **Brîncuș, Gr.**, *O concordanță gramaticală româno-albaneză : modul supin*, LL, XIII, 1967, p. 99–105.
17. **Brîncuș, Gr.**, *Originea structurii numeralului românesc*, SCL, XXIV, 1973, nr. 5, p. 507–510.
18. **Bugeanu, D.**, *Formarea condiționalului în limba română*, SCL, XXI, 1970, nr. 5, p. 543–563.
19. **Bugeanu, D.**, *Viitorul cu* **habeo** *în română*, I, SCL, XXI, 1970, nr. 6, p. 621–644 ; II, SCL, XXII, 1971, nr. 1, p. 51–74.
20. **Bujor, I.**, *Vocativul* **tu**, CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 117–119.
21. **Bulgăr, Gh.**, *Despre locuțiunile românești de tipul:* **pe alese, pe mînceate, pe nevăzute**, SCL, XI, 1960, nr. 3, p, 395–401.
22. **Byck, J.**, *Negația românească* **de loc**, SCL, I, 1950, nr. 3, p. 80–87.
23. **Canarache, Ana,** *O particularitate a unor verbe de mișcare : reflexive sau intranzitive ?*, LL, XXII, 1969, p. 105–106.
24. **Carabulea, Elena,** *Despre categoria numeralului*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 417–421.
25. **Carabulea, Elena,** *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale*, SG, II, p. 91–104.
26. **Carabulea, Elena,** *Unele observații asupra termenilor comparativului și superlativului relativ în limba română*, SG, II, p. 19–27.,
27. **Caragiu-Marioțeanu, Matilda,** *„Moduri nepersonale"*, SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 29–43.
28. **Caragiu-Marioțeanu, Matilda,** *Sintaxa gerunziului românesc*, SG, II, p. 60–89.
29. **Chiricuță-Marinovici, Rita,** *Cu privire la participiu în anumite funcții sintactice*, CL, VI, 1961, p. 155–157.
30. **Ciobanu, Fulvia,** *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română*, SG, II, p. 91–104.
31. **Ciobanu, Fulvia,** *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale si cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni*, SG, III, p. 67–77.
32. **Ciompec, Georgeta,** *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, SCL, XXV, 1974, nr. 1, p. 25–35.
33. **Cireș, V.**, *Participiul si supinul în limba română*, Arhiva, VIII, 1897, nr. 9–10, p. 535–545.

34. **Cîmpeanu, E.**, *Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, CL, V, 1960, nr. 1—2, p. 85—97.

35. **Coja, I.**, *Articol — parte de vorbire sau morfem al determinării ?*, SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 167—181.

36. **Coja, I.**, *Articularea substantivelor precedate de prepoziții*, SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 347—363.

37. **Coja, I.**, *Cîteva ipoteze cu privire la articol*, SL, p. 165—172.

38. **Combiescu, Mariana.**, *Despre definirea diatezei în limba română*, LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 87—91.

39. **Comșulea, Elena**, *Nominativ sau vocativ ?*, CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 97—102.

40. **Constantinescu-Dobridor, Gh.**, *Morfologia limbii române*, București, 1974.

41. **Constantinescu, Gh.**, *Particularități semantice și sintactice ale interjecțiilor* **iată, iacă (iaca)** *și* **iacătă**, LL, XXVI, 1970, p. 85—97.

42. **I. Coteanu**, *În legătură cu „subordonatele" explicative*, LL, IX, 1960, nr. 1, p. 27—33.

43. **Coteanu, I. și colab.**, *Limba română contempcrană*, București, 1974.

44. **Crașoveanu, D.**, *Observații asupra uncr verbe nepredicative*, LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 487—489.

45. **Dan, I.**, *Unele aspecte ale articolului românesc. Privire istorică*, AUI, XII, 1966, fasc. 2, p. 143—164.

46. **Diaconescu, I.**, *Complementul calității*, LR, IX, 1960, nr. 2, p. 14—18.

47. **Diaconescu, I.**, *Concurența dintre infinitiv și conjunctiv în limba română*, LL, III, 1972, p. 317—327.

48. **Diaconecu, I.**, *Infinitivul în limba română*, București, 1977.

49. **Diaconescu, I.**, *Observații cu privire la valoarea infinitivului în limba română*, LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 111—121.

50. **Diaconescu, Paula**, *Contribuții la definirea și clasificarea verbelor regulate în limba română*. SCL, XI, 1960, nr. 2, p. 227—232.

51. **Diaconescu, Paula**, *Le système casuel du romain*, Cahiers, I, 1962, p. 27—37.

52. **Diaconescu, Paula**, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970.

53. **Diaconescu, Paula**, *Sintagmatic și paradigmatic în structura genului din limba română*, SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 23—40.

54. **Diaconescu, Paula**, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română*, SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 163—188.

55. **Diaconu, I. Gh.**, *Există pronume relative compuse în limba română?*, LR, VIII, 1959, nr. 2, p. 23—30.

56. **Dimitrescu, Florica,** *Locuțiunile verbale în limba română,* **București,** 1958.

57. **Dimitrescu, Florica.,** *Observații asupra construcției paratactice* **și și,** SCL, XI, 1960, nr. 4, p. 883–887.

58. **Dimitrescu, Florica,** *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor,* SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 45–55.

59. **Dimitriu, C.,** *Cîteva observații în legătură cu desinența substantivului,* SCSt, XVI, 1963, fasc. 1, p. 126–137.

60. **Dimitriu, C.,** *DE în Cazania a doua a lui Coresi,* SCL, XIII, 1962, nr. 4, p. 455–476.

61. **Dimitriu, C.,** *Observații în legătură cu clasificarea verbelor românești în conjugări,* LR, XVII, nr. 4, p. 291–301.

62. **Dimitriu, C.,** *Observații în legătură cu diateza reflexivă și verbele pronominale în limba română contemporană,* AUI, XI, 1965, fasc. 2, p. 125–164.

63. **Dumitriu, C.,** *Observații în legătură cu infinitivul verbului românesc,* AnL, XX, 1969, p. 189–194.

64. **Dumitriu, C.,** *Observații în legătură cu radicalul verbului în limba română contemporană,* **AUI, XII, 1966, fasc.** 2, p. 165–182.

65. **Dimitriu, C.,** *Observații în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect,* LR, XVI, 1967, nr. 4, p. 297–303.

66. **Dominte, C.,** *Interjecția și onomatopeea în limba română,* AUBLLR, XX, 1971, nr. 1–2, p. 165–194.

67. **Dragomirescu, Gh. N.,** *Adverbul și determinarea adverbială în limba română,* LR, IX, 1960, nr. 4, p. 34–37.

68. **Dragomirescu, Gh. N.,** *Auxiliarele modale,* LL, VII, 1963, p. 231–256.

69. **Dragomirescu, Gh. N.,** *Locuțiunile adverbiale,* LL, V, 1961, p. 59–69.

70. **Dragomirescu, Gh. N., Gabrea, Maria,** *Ce fel de pronume sînt* **lui, ei** *și* **lor** ?, LR, 1958, nr. 6, p. 20–23.

71. **Drașoveanu, D.D.,** *Concesivă sau adversativă?,* LR, III, 1954, nr. 3, p. 91–95.

72. **Drașoveanu, D.D.,** *Legături sintactice de la stînga la dreapta,* CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241–245.

73. **Drașoveanu, D.D.,** *Observații asupra cuvintelor relaționale,* CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19–32.

74. **Drașoveanu, D.D.,** *O clasificare a cazurilor, cu aplicare în problema posesivelor,* CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77–81.

75. **Edelstein, Friesa,** *Sintaxa gerunzului românesc,* **București, 1972.**

76. **Felix, Jiri,** *Categoria persoanei și exprimarea ei în limba română contemporană,* SCL, XXIV, 1973, nr. 5, p. 513–518.
77. **Felix, Jiri,** *Cîteva observații cu privire la clasificarea morfologică a verbelor românești,* SCL, XVI, 1966, nr. 2, p. 233–239.
78. **Fieșinescu, Florica,** *Un fals comparativ de superioritate,* LR, XII, 1963, nr. 5, p. 507–513.
79. **Florea, Viorica,** *Despre flexiunea pronominală,* LR, XII, 1964, nr, 5, p. 437–452.
80. **Florea, Viorica,** *Numeralul. Analiză distributivă,* LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 335–343.
81. **Frîncu, C.,** *Conjunctivul perfect românesc. Privire diacronică,* SCL, XXI, 1970, nr. 2, p. 205–227.
82. **Frîncu, C.,** *Din istoria perfectului simplu românesc : formele de persoana I și a II-a plural cu sufixul* **-ră,** AnL, XIII, 1967, p. 175–192.
83. **Gabrea, Maria,** *Observații asupra pronumelor* **care, cine, ce,** LR, XXI, 1972, nr. 2, p. 127–133.
84. **Georgescu, Al.,** *Perfectul simplu în dialectul dacoromân,* SG, II, p. 29–52.
85. **Georgescu. Al.,** *Unele probleme ale imperfectului,* SG, I, p. 85–95.
86. **Gheție, I.,** *Vocativul* **doamnelor,** LR, XV, 1966, nr. 3, p. 305–306.
87. **Goga, N.,** *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba română,* LR, VI, 1957, nr. 5, p. 64–72.
88. **Goga, N.,** *Verbe și forme unipersonale, unipersonalizarea în limba română contemporană,* StUBB, 1974, fasc. 1, p. 89–95.
89. **Golopenția-Eretescu, Sanda,** *Delimitarea clasei numeralului,* SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 383–390.
90. **Graur, Al.,** *Contribution à l'étude du genre personnel du roumain,* BL, XIII, 1945, p. 156–161.
91. **Graur, Al.,** *Diatezele,* SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 13–22.
92. **Graur, Al.,** *Gramatica azi,* București, 1973.
93. **Graur, Al.,** *Les verbes refléchis en roumain,* BL, VI, p. 42–49.
94. **Graur, Al.,** *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor,* SG, II, p. 3–18.
95. **Graur, Al.,** *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain,* BL, XIII, 1954, p. 156–161.
96. **Graur, Al.,** *Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește,* LL, I, p. 134–141.
97. **Graur, Al.,** *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale,* SG, I, p. 121–139.
98. **Graur, Al.,** *Urme de aspect în românește,* LR, XVIII, 1969, nr. 4, p. 325–326.

99. **Graur, Al. şi col.**, *Introducere în lingvistică*, Bucureşti, 1972.
100. **Graur Al. şi col.**, *Tratat de lingvistică generală*, Bucureşti, 1971.
101. **Gruiţă G.**, *Observaţii asupra pronumelui pcsesiv*, StUBB, XIV, 1969, nr. 2, p. 143—145.
102. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Articolul şi categoria gramaticală a determinării în limba română actuală*, ELL, p. 225—236.
103. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Descriere structurală a verbului românesc*, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 195—200 ; nr. 4, p. 511—537 ; nr. 5, p. 615—635 ; XVI, 1965, nr. 1, p. 103—115 ; nr. 2, p. 209—232 ; nr. 3, p. 355—371.
104. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Despre clasificările morfologice*, LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 464—468.
105. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Forme verbale compuse*, SCL, XIII, 1962, nr. 2, p. 191—199.
106. **Guţu-Romalo, Valeria**, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 29—43.
107. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Morfologia structurală a limbii române (substantivul, adjectivul, verbul)*, Bucureşti, 1968.
108. **Guţu-Romalo, Valeria**, *O problemă controversată: diateza*, LL, I, 1972, p. 12—21.
109. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Semiauxiliarele de mod*, SG, I, p. 57—81.
110. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Semiauxiliare de aspect?*, LR, X, 1961, nr. 1, p. 3—15.
111. **Guţu-Romalo, Valeria**, *Unele valori ale articolulni în limba română actuală*, Omagiu Iordan, p. 365—369.
112. **Hazy, St.**, *O conjuncţie devenită morfem?*, StUBB, VIII, 1963, fasc. 2, p. 87—92.
113. **Horejsi, V.**, *Cazul direct şi sintaxa lui în limba română*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 495—503.
114. **Iliescu, Maria**, *Concurenţa dintre pronumele relative* **care** *şi* **ce**, SG, I, p. 25—33.
115. **Ioaniţescu, E.**, *Locuţiunile*, LR, V, 1956, nr. 6, p. 48—54.
116. **Ionaşcu, Al.**, *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale*, LR, II, 1953, nr. 4, p. 75—81.
117. **Ionaşcu. Al.**, *Morfemul şi structura morfologică a cuvîntului*, SCL, VIII, 1957, nr. 2, p. 133—149.
118. **Iordan, I.**, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956 (= LRC).
119. **Iordan, I**, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944.
120. **Iordan, I.**, **Guţu-Romalo, Valeria**, **Niculescu, Al.**, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967 (= SMLRC).
121. **Iordan, I.**, **Robu, Vl.**, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1978.

122. **Irimia, D.**, *Este „se" marcă a reflexivului românesc ?*, AnL, XIX, 1968, p. 169–174.
123. **Irimia, D.**, *Semiauxiliare*, AnL, XXI, 1970, p. 79–96.
124. **Irimia, D.**, *Structura gramaticală, a limbii române. Verbul*, Iaşi, 1976.
125. **Istrate, G.**, *Construcţii pronominale pleonastice*, AUI, 1956, fasc. 1–2, p. 396–398.
126. **Lombard, Alf.**, *Le verbe roumain*, Lund, 1954–1955.
127. **Lozbă, M.**, *A — prepoziţie, articol posesiv, pronume posesiv de reluare*, AUI, XV, 1969, p. 97–122.
128. **Maneca, C.**, *La fréquence des genres du substantif en roumain et en espagnol*, ACILFR, XII, 2, p. 1 467–1 471.
129. **Mării, I.**, *Infinitivul lung cu valoare verbală. Note*, CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 327–331.
130. **Măruţă, T.**, *Ideea de superlativ în limba română*, LL, I, p. 188–212.
131. **Mihai, Cornelia**, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 209–218.
132. **Milaş, C.**, *Despre natura compunerii* (**şi**) **cu**, CL, XX, 1970, nr. 1, p. 125–129.
133. **Mişan, A.**, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 265–278 ; XV, 1970, nr. 1, p. 131–143.
134. **Mitran, M.**, *Note despre coordonare*, LR, XI, 1962, nr. 5, p. 507–513.
135. **Moisil, Gr.**, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, SCL, XI, 1960, nr. 1, p. 7–25.
136. **Neamţu, G. G.**, *Despre auxiliare, cu privire specială la „a fi"*, CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 355–363.
137. **Neamţu, G.G.**, *Despre calitatea de pronume a lui* **cel (cea, cei, cele)**, CL, XV, 1970, nr. 2, p. 314–322.
138. **Neamţu, G.G.**, *Despre calitatea unor interjecţii*, StUBB, XVI, 1971, fasc. 1, p. 131–137.
139. **Nedioglu, Gh.**, *Predicatul verbal*, LR, V, 1956, nr. 3, p. 34–45 ; nr. 4, p. 49–57 ; nr. 5, p. 23–36.
140. **Nica, D.**, *Locutiunile pronominale*, AnL, XVIII, 1967, p. 199 –203.
141. **Niculescu, Al.**, *Notes sur la structure et l'expression pronominale de la politesse*, Cahiers, I, 1962, p. 179–183.
142. **Niculescu, Al.**, **Roceric, Al.**, *Pronumele* **dînsul** *în limba română*, SCL, VIII, 1957, nr. 3, p. 315–343.
143. **Ocheşeanu, Rodica**, **Vasiliu, Laura**, *Despre valoarea verbală şi adjectivală a participiului*, LR, III, 1954, nr. 6, p. 16–21.
144. **Oiţă, I**, *Despre propoziţiile explicative*, LR, X, 1961, nr. 5, p. 445–461.

145. **Onu, L.**, *Unele probleme ale imperfectului românesc*, Omagiu Iordan, p. 645—660.

146. **Pavel, T.**, *Morfologia pronumelui personal în română*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 199—207.

147. **Pătruţ, I.**, *Despre componenţa cuvintelor flexibile ale limbii române*, LR, IV, 1955, nr. 6, p. 65—71.

148. **Pătruţ, I.**, *Studii de limbă română şi slavistică*, Cluj, 1974.

149. **Poalelungi, Gh.**, *Locuţiunile adjectivale*, LR, XII, 1963, nr. 2., p. 133—146.

150. **Poghirc, C.**, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, LR, II, 1953, nr. 6, p. 17—24.

151. **Puşcariu, S.**, *Despre onomatopee în limba română*, DR, I, 1920—1921, 75—108.

152. **Racoviţă, C.**, *Sur le genre personnel en roumain*, BL, VIII, 1940, p. 154—159.

153. **Repina, Tamara**, *Caracterul sintagmatic al declinării româneşti*, SCL, XXII, 1971, nr. 5, p. 459—470.

154. **Rizescu, I.**, *Observaţii asupra adverbelor predicative din limba română*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 683—687.

155. **Rizescu, I.**, *Note asupra subordonatelor explicative (cu privire specială la subordonatele paratactice)*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 21—26.

156. **Roceric-Alexandrescu, Alexandra**, *Cu privire la problemele puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, SCL, XXIII, 1972, nr. 3, p. 403—405.

157. **Rosetti, Al.**, *Cu privire la tendinţa înlocuirii infinitivului cu conjunctivul în limba română*, SCL, XXIII, 1972, nr. 3, p. 307—308.

158. **Rosetti, Al.**, *Despre valoarea perfectului simplu*, LR, IV, 1955, nr. 4, p. 69—73.

159. **Seche, Luiza**, *În jurul categoriei numeralului*, LR, IX, 1960, nr. 3, p. 63—70.

160. **Seche, Luiza**, *Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 159—161.

161. **Slave, Elena**, *Prezumtivul*, SG, II, p. 53—60.

162. **Sofroni, V.**, *Sinonimia unor forme verbale, procedeu al măiestriei artistice la Eminescu*, SCSt, XIII, 1962, fasc. 2, p. 155—166.

163. **Şerban, V.**, *Sintaxa limbii române*, Bucureşti, 1970.

164. **Tănase, E.**, *Locul adjectivului demonstrativ în limba română*, CL, VII, 1963, nr. 1, p. 105—124.

165. **Teodorescu, Ecaterina**, *Adverbe predicative?*, LR, XII, 1964, nr. 5, p. 423—436.
166. **Teodorescu, Ecaterina**, *Categoria gramaticală persoană. Persoana verbală: personal/impersonal*, AnL, XXI, 1970, p. 49—77.
167. **Teodorescu, Ecaterina**, *Coordonata „cauzală"*, SCŞt., XIII, 1962, fasc. 2, p. 246—251.
168. **Teodorescu, Ecaterina**, *Însemnări pe marginea auxiliarelor de modalitate*, AF, XVII, 1966, p. 137—142.
169. **Teodorescu, Ecaterina**, *Propoziția subiectivă*, Bucureşti, 1972.
170. **Teodorescu, Ecaterina**, *Reflexiv· şi pronominal*, LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 545—553.
171. **Trandafir, Gh.**, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, Dolj, 1973.
172. **Trandafir, Gh.**, *Considerații asupra diatezelor*, LL, VI, p. 123—132.
173. **Vasiliu, E.**, *Observații asupra flexiunii nominale în limba română*, SCL, IV, 1953, p. 137—146.
174. **Vasiliu, Laura**, *Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina criteriului generalului și particularului*, PLG, III, 1961, p. 139—148.
175. **Vasiliu, Laura**, *Note pentru definirea prepoziției*, SCL, XI, nr. 3, p. 771—773.
176. **Vasiliu, Laura**, *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională*, LR, XII, 1962, nr. 2, p. 103—110.
177. **Vasiliu, Laura**, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, SG, III, p. 11—42.
178. **Vlad, Carmen**, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv*, SCL, XXI, 1970, nr. 3, p. 275—283.
179. **Zacordoneț, Al.**, *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, AUI, VII, 1961, p. 89—97.
180. **Zdrenghea, M.**, *Adjective, determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative, relative sau nehotărîte)?*, LR, IV, 1955, nr. 4, p. 83—90.
181 **Zdrenghea, M.**, *Articol sau pronume ?*, Omagiu Rosetti, p. 1 029—1 032.
182. **Zdrenghea M.**, *Este vocativul un caz?*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 798—801
183. **Zdrenghea, M.**, *În legătură cu numeralul și adverbele cantitative*, StUBB, Philologia, 1964, 2, p. 117—119.
184. **Zdrenghea M.**, *Limba română contemporană. Morfologia*, Cluj, 1970 (xerografiată).

185. **Zdrenghea, M.**, *O nouă clasificare a părților de vorbire*, AUI, VI, 1960, p. 111–117.

186. **Zdrenghea, M.**, **Un, o** — *articol, numeral, pronume*, LR, IX, 1960, nr. 5, p. 37–39.

187. **Zugun, P.**, *Despre realitatea fonetică și morfologică a lui -i final asilabic postconsonantic*, AUI, XIX, 1973, p. 41–50.

188. **Zugun, P.**, *Morfeme lexicale*, LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 453–458.

189. **Zugun, P.**, *The concept on the word*, AUI, XXII, 1976, p. 5–12.

190. **Zugun, P.**, *Tipurile de flexiuni în limba română contemporană*, AUI, XX, 1974, p. 23–39.

191. **Zugun, P.**, *Unitate și varietate în evoluția limbii române literare*, Iași, 1977.

CUPRINSUL